

Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ 2012

ΑΘΗΝΑ, ΜΑΡΤΙΟΣ 2012

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΘΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ UNICEF

unicef

ΕΚΘΕΣΗ

**Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΣΤΗΝ
ΕΛΛΑΔΑ**

**ΑΘΗΝΑ
ΜΑΡΤΙΟΣ 2012**

ΕΚΘΕΣΗ

Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Εκπονήθηκε

για λογαριασμό της Ελληνικής Επιτροπής της Unicef

Επιστημονικά Υπεύθυνος

Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης

Εργαστήριο Κοινωνικών Επιστημών

Διευθυντής

Καθηγητής Δημοσθένης Ι. Δασκαλάκης

Ερευνητές

Γιώργος Μπουγιούκος

Βασίλης Φασούλης

ΑΘΗΝΑ

ΜΑΡΤΙΟΣ 2012

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

1.1	Γενικά.....	1
1.2	Παιδιά και Σχολείο.....	2
1.3	Παιδιά και Οικογένεια.....	3

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

2.1	Η Απουσία ενός Σχεδίου Δράσης για τα Δικαιώματα του Παιδιού.....	7
2.2	Παιδική Εργασία.....	11
2.3	Υγεία των Παιδιών.....	13
2.4	Ο Θεσμός της Υιοθεσίας.....	18
2.5	Παιδική Κακοποίηση.....	20
2.6	Εκπαίδευση.....	23

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Η ΦΤΩΧΕΙΑ ΣΤΗΝ ΠΑΙΔΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ

3.1	Η Προσέγγιση της Φτώχειας.....	29
3.2	Η Παιδική Φτώχεια στην Ευρώπη.....	30
3.3	Η Παιδική Φτώχεια στην Ελλάδα.....	31
3.4	Παιδική Φτώχεια και Υγεία.....	32
3.5	Παιδική Φτώχεια και Εκπαίδευση - Απασχόληση.....	34
3.6	Παιδική Φτώχεια και Συνθήκες Διαβίωσης - Κατανάλωση.....	37
3.7	Ανταποδοτικότητα των Κοινωνικών Δαπανών.....	40

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΕΙΔΙΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ ΠΑΙΔΙΩΝ

4.1	Παιδιά Μετανάστες.....	47
4.2	Παιδιά Ρομά.....	50
4.3	Παιδιά Θύματα Trafficking.....	51
4.4	Παιδιά του Δρόμου.....	52
4.5	Παιδιά με Αναπηρίες.....	53
4.6	Παιδιά Πρόσφυγες.....	54
4.7	Ανήλικοι Παραβάτες.....	56

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΣΤΑ ΠΑΙΔΙΑ 63

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗΣ ΤΗΣ ΦΤΩΧΕΙΑΣ ΣΤΗΝ ΠΑΙΔΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ

6.1	Πολιτικές Αντιμετώπισης της Παιδικής Φτώχειας στην Ευρωπαϊκή Ένωση.....	67
6.2	Αποτίμηση των Μέτρων και των Πολιτικών που υιοθετήθηκαν στα Εθνικά Κείμενα Πολιτικής Στρατηγικής της Ελλάδας.....	70
6.3	Η Αναποτελεσματικότητα των Εθνικών Πολιτικών.....	74
6.4	Ο Ρόλος της Κοινωνικής Οικονομίας.....	75
6.5	Δράσεις των Μ.Κ.Ο. για την Αντιμετώπιση της Παιδικής Φτώχειας.....	76
6.6	Η Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη (Ε.Κ.Ε.).....	78

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7

ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΟΙ ΜΕ ΤΗΝ ΠΑΙΔΙΚΗ ΦΤΩΧΕΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ - ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ

7.1	Η Κατοχύρωση ενός Γενικού Προγράμματος «Ελαχίστου Εγγυημένου Εισοδήματος».....	83
7.2	Πολιτικές Ενίσχυσης του Εισοδήματος των Νοικοκυριών.....	84
7.3	Πολιτικές για τη Φοροδιαφυγή, την Υπερχρέωση και τον Χρηματοπιστωτικό	

Αποκλεισμό.....	87
7.4 Κοινωνικές Πολιτικές - Κοινωνική Ασφάλεια - Δημόσιες Υπηρεσίες.....	88
7.4.1 Δημιουργία Εθνικού Παρατηρητηρίου Φτώχειας και Κοινωνικού Αποκλεισμού.....	88
7.4.2 Πρόσβαση σε Κοινωνικές Υπηρεσίες, Υπηρεσίες Υγείας και Ενίσχυση του Τομέα της Παιδείας.....	89
7.4.3 Αστεγοι - Στέγαση - Κοινωνική Στέγη.....	93
7.5 Ενίσχυση του Ρόλου των Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης (Ο.Τ.Α.) για την Καταπολέμηση της Γενικής και της Παιδικής Φτώχειας.....	94
7.6 Στοχευμένες Πολιτικές για την Αντιμετώπιση της Παιδικής Φτώχειας.....	97
7.6.1 Συμφιλίωση Οικογενειακής και Επαγγελματικής Ζωής	97
7.6.2 Η Ένταξη της Διάστασης της Παιδικής Φτώχειας στις Δημόσιες Πολιτικές (mainstreaming).....	98
7.6.3 Συσχετισμός της Παιδικής Φτώχειας με τα Δικαιώματα του Παιδιού.....	99
7.6.4 Παροχές σε Είδος.....	100
7.6.5 Μετάβαση από την Ιδρυματική Μέριμνα στη Φροντίδα από Ανάδοχους Γονείς	101
7.7 Για τις Πολιτικές Αντιμετώπισης της Παιδικής Φτώχειας.....	102
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8	
ΜΕΤΡΑ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΒΕΛΤΙΩΣΗ ΤΗΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ	
	105
ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ	111

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρούσα έκθεση επιχειρεί να σκιαγραφήσει τη κατάσταση των παιδιών στην Ελλάδα σήμερα. Εξετάζει τον βαθμό που η ελληνική νομοθεσία και πολιτικές συμβάλλουν στην βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης των παιδιών και συγκλίνουν προς τις Αρχές της Διακήρυξης των Δικαιωμάτων των παιδιών. Ειδικότερα εξετάζονται ομάδες παιδιών που επηρεάζονται από συνθήκες φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού και δίδεται μια γενική εικόνα των επιπτώσεων της οικονομικής κρίσης στα παιδιά. Η έκθεση καταλήγει σε προτάσεις για στοχευμένες πολιτικές αντιμετώπισης από την πολιτεία για τη βελτίωση της θέσης των παιδιών.

Στο πρώτο κεφάλαιο παρουσιάζονται **δημογραφικά στοιχεία** που αφορούν στη γενική εικόνα των παιδιών στην Ελλάδα. Τις αλλαγές που έχουν σημειωθεί στο πληθυσμό τους τις τελευταίες δεκαετίες, τα παιδιά στην εκπαίδευση και τις μεταβολές στο μέγεθος και στα χαρακτηριστικά της οικογένειας.

Στο δεύτερο κεφάλαιο γίνεται αναφορά στα **δικαιώματα των παιδιών στην Ελλάδα**. Η πρόοδος που έχει σημειωθεί γενικά σε επίπεδο νομοθετικό, πολιτικό, λειτουργίας φορέων, σε σχέση με τις παρατηρήσεις της Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Παιδιού και εστιάζει σε τρεις βασικούς άξονες: στη παιδική εργασία, στην υγεία (γενικά και σε ποιο ευαίσθητες περιπτώσεις όπως στις υιοθεσίες και την παιδική κακοποίηση) και στην εκπαίδευση.

Στο τρίτο κεφάλαιο παρουσιάζονται στοιχεία για την **φτώχεια στην παιδική ηλικία**. Σημειώνονται, η προσέγγιση της φτώχειας και τα ποσοστά του παιδικού πληθυσμού που διαβίει σε συνθήκες αποστέρησης. Δίδονται αναλυτικά στοιχεία για το περιβάλλον και τις συνθήκες του φτωχού νοικοκυριού που ζει το παιδί στην Ελλάδα σε τρεις άξονες: στην υγεία, στην εκπαίδευση-εργασία και στις συνθήκες διαβίωσης- κατανάλωσης. Στη συνέχεια καταγράφονται οι **κοινωνικές δαπάνες για τα παιδιά στην Ελλάδα**. Στοιχεία των κοινωνικών μεταβιβάσεων στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια και σήμερα, συγκριτικά προς άλλες χώρες καθώς και η ανταποδοτικότητά τους.

Στο τέταρτο κεφάλαιο εξετάζονται **ειδικές ομάδες παιδιών στην Ελλάδα**. Παρουσιάζονται στοιχεία που καταγράφουν την γενικότερη κατάσταση παιδιών όπως: Μετανάστες, Ρομά, Θύματα trafficking, Παιδιά του δρόμου, Παιδιά με αναπηρία Πρόσφυγες- ασυνόδευτοι ανήλικοι. Ειδική αναφορά γίνεται στη δικαιοσύνη ανηλίκων και την κατάσταση των ανηλίκων φυλακισμένων.

Στο πέμπτο κεφάλαιο δίδονται εκτιμήσεις για τις **επιπτώσεις της κρίσης στα παιδιά και βεβαίως στα νοικοκυριά με παιδιά**. Η έλλειψη ικανοποιητικών στοιχείων και οι οικονομικές-πολιτικές εξελίξεις, καθιστούν δύσκολη την ακριβή αποτύπωση της κατάστασης. Ωστόσο, σημειώνονται, ποιές μπορεί να είναι οι επιπτώσεις αυτές, ο βαθμός και η ένταση τους, καθώς και ομάδες είναι περισσότερο ευάλωτες. Σημειώνεται πάντως ότι τα πλέον πρόσφατα διαθέσιμα στοιχεία αφορούν το έτος 2010, ενώ κατά το έτος 2011 έχουν συντελεσθεί σημαντικότερες μεταβολές, οι οποίες ωστόσο δεν είναι δυνατόν ακόμα βάσει των διαθέσιμων σήμερα στοιχείων να αποτυπωθούν.

Στο έκτο κεφάλαιο που αφορά τις **πολιτικές αντιμετώπισης της φτώχειας στην παιδική ηλικία** γίνεται ουσιαστικά μία αξιολόγηση των εθνικών πολιτικών οι οποίες ασκήθηκαν μέχρι σήμερα, επισημαίνεται η αναποτελεσματικότητα των κρατικών πολιτικών, καθώς και ο ρόλος που έχουν διαδραματίσει ή μπορούν να παίξουν στο μέλλον η κοινωνική οικονομία, οι Μ.Κ.Ο. και η Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη.

Στο έβδομο κεφάλαιο που αφορά το θέμα **«αντιμέτωποι με την παιδική φτώχεια στην Ελλάδα»**, εξετάζονται τρόποι για να προχωρήσουμε στον αγώνα κατά της παιδικής φτώχειας.

Τέλος, στο όγδοο κεφάλαιο γίνονται **συγκεκριμένες προτάσεις, προτάσεις μέτρων και πολιτικών** για την αντιμετώπιση της φτώχειας και τη βελτίωση της κατάστασης των

παιδιών στην Ελλάδα. Οι προτάσεις αυτές αφορούν πρωτίστως την πολιτεία, τόσο σε επίπεδο κεντρικής διοίκησης (κυβέρνηση, υπουργεία, φορείς), όσο και αποκεντρωμένων διοικήσεων (περιφέρειες, δήμοι).

Η παρούσα έκθεση συντάχθηκε κατόπιν εκτενούς επισκόπησης της ελληνικής και διεθνούς βιβλιογραφίας και συγκέντρωσης στοιχείων από προσφάτως ενημερωμένες πηγές από την Ελλάδα και το εξωτερικό (αρχεία, ανακοινώσεις, δημοσιεύσεις, στοιχεία από: Παγκόσμιες οργανώσεις, Στατιστικές αρχές, Κυβερνητικούς και μη φορείς και οργανώσεις).

Τέλος, στη συλλογή ή/και καταρχήν επεξεργασία μέρους του υλικού συνέβαλαν οι: Αντωνοπούλου Βασιλική, Δραμιτινού Μαρία, Παναγιωτίδου Γεωργία και Παπανικολάου Κανέλλα.

Αθήνα, Μάρτιος 2012

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

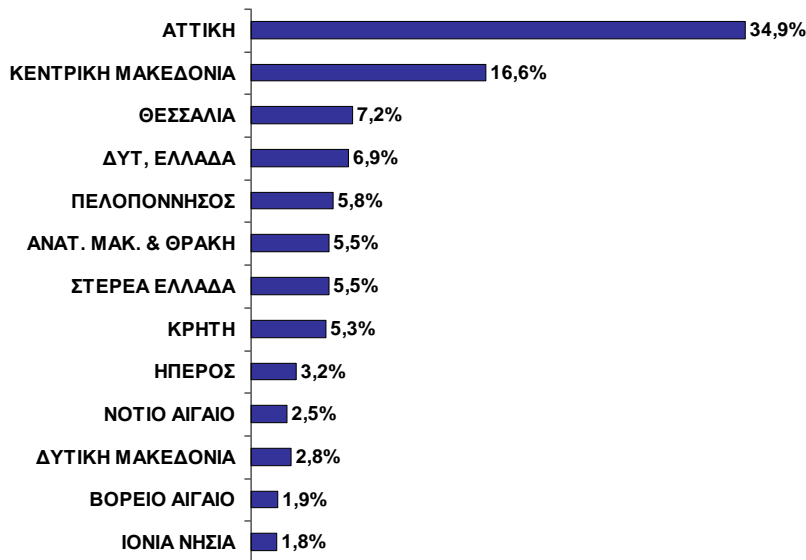
ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

1.1 Γενικά

Τα παιδιά (ηλικίες έως 18 ετών) στην Ελλάδα σύμφωνα με την απογραφή του 2001 ήταν 2.080.866 και αναλογούσαν στο 19% του συνολικού πληθυσμού, από τα οποία το 52% αγόρια και το 48% κορίτσια¹. Από προβλέψεις για το 2010 ο αριθμός τους φθάνει τα 1.959.895 και η αναλογία τους στο 17,4% του πληθυσμού. Οι ποσοστιαίες αναλογίες μεταξύ αγοριών και κοριτσιών παραμένουν σταθερές, ωστόσο αριθμητικά τα αγόρια είναι περισσότερα από τα κορίτσια κατά 148.000, ενώ στις προηγούμενες μετρήσεις το μέγεθος αυτό δεν ξεπερνούσε τις 100.000².

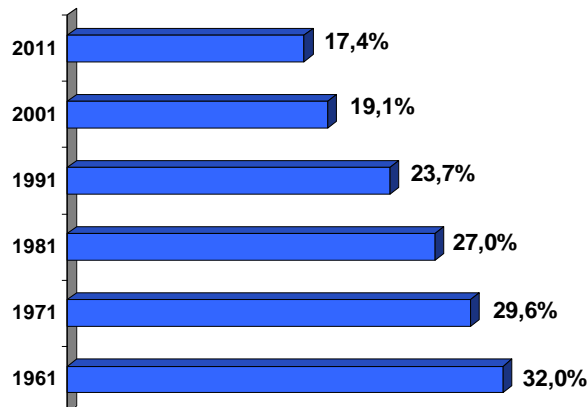
Η κατανομή των παιδιών ανά περιοχές ακολουθεί τις αντίστοιχες κατανομές του συνολικού πληθυσμού. Με στοιχεία του 2011 το 75% κατοικεί σε αστικές περιοχές και το 25% σε αγροτικές. Ενώ, το 2010 ένα στα τρία παιδιά θα το συναντούσαμε στην Αθήνα³.

ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ (2010) ΠΗΓΗ: ΕΛ.ΣΤΑΤ.

Οι δημογραφικές εξελίξεις των τελευταίων 40 χρόνων έχουν αλλάξει τη μορφή της ελληνικής κοινωνίας. Η άνοδος του βιοτικού επιπέδου, η βελτίωση της θέσης της γυναίκας και η ένταξη της δυναμικά στην αγορά εργασίας, έχουν οδηγήσει στον περιορισμό των γεννήσεων και άρα στον αριθμό των παιδιών, ο οποίος βαίνει διαρκώς μειούμενος, από το 1961 που αντιστοιχούσε στο 1/3 του συνολικού πληθυσμού, φθάνει σήμερα το 17%⁴.

ΠΟΣΟΣΤΟ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΣΤΟ ΣΥΝΟΛΟ ΤΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΠΗΓΗ: ΕΛ.ΣΤΑΤ.

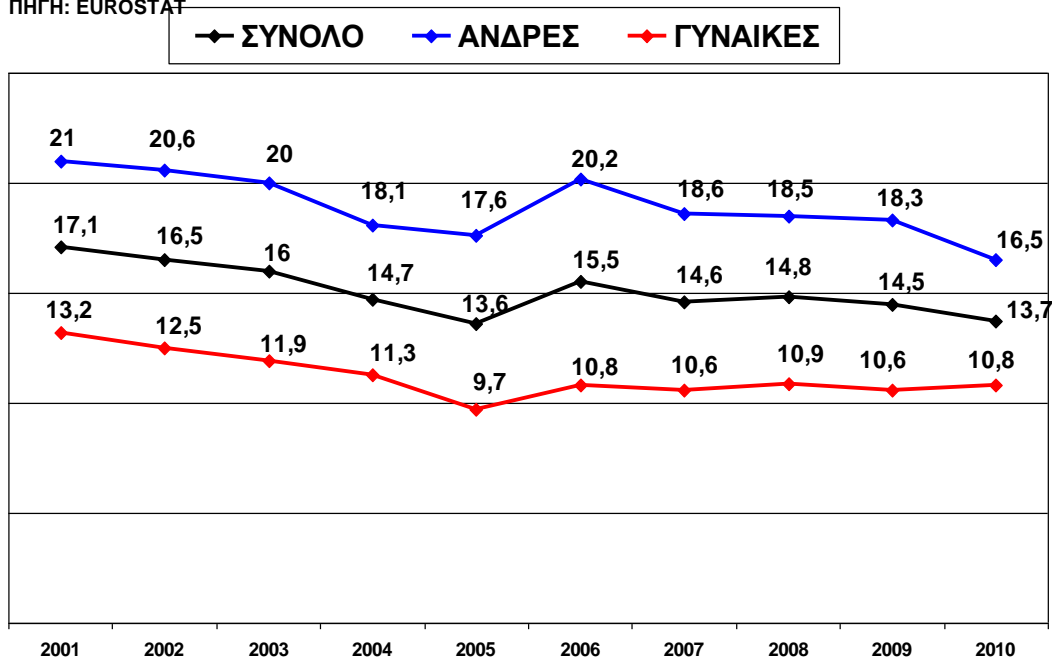
1.2 Παιδιά και Σχολείο

Το σχολείο αποτελεί τον κατεξοχήν κοινωνικό χώρο εμφάνισης και δράσης του παιδιού. Στην Ελλάδα υπάρχουν 1.492.928 μαθητές που φοιτούν σε 15.422 μονάδες πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης (νηπιαγωγεία και δημοτικά) και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (γυμνάσια, λύκεια, επαγγελματική και εκκλησιαστική εκπαίδευση). Το 94% των παιδιών φοιτά σε δημόσια σχολεία. Η φοίτηση στα ιδιωτικά σχολεία (6%) εμφανίζει ελαφρώς μεγαλύτερη τάση στα νηπιαγωγεία (7,3%) και στα δημοτικά (7,1). Στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση φοιτούν 801.101 παιδιά και στη δευτεροβάθμια 691.556. Παράλληλα υπάρχουν 403 μονάδες ειδικής αγωγής και εκπαίδευσης, στις οποίες φοιτούν 10.933 παιδιά, 6.778 αγόρια και 4.155 κορίτσια⁵.

Γενικά η Ελλάδα εμφανίζεται σε καλά επίπεδα όσον αφορά αρκετούς δείκτες της εκπαίδευσης. Είναι η χώρα με τη μεγαλύτερη αναλογία διδασκόντων μαθητών, με 1 προς 8,6 σε σύγκριση με τις άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Παράλληλα, ο μέσος όρος μαθητών ανά τμήμα (17) είναι χαμηλότερος του μ.ο. των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (μ.ο. 19,3), ενώ στα γυμνάσια ο δείκτης αυτός (21,6) κινείται στα ίδια περίπου επίπεδα με τα ευρωπαϊκά (21,3)⁶. Καλή είναι η συγκριτική εικόνα και για τη σχολική διαρροή, η οποία διαχρονικά μειώνεται. Για το 2010 υπολογίζεται στο 13,7% του συνόλου του πληθυσμού χαμηλότερη από το 14,1% της Ευρωπαϊκής Ένωσης και το 15,5% της Ευρωζώνης, ενώ εμφανίζεται περισσότερο στο αντρικό πληθυσμό⁷. Από τα στοιχεία της έρευνας του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου προκύπτει ότι η μαθητική διαρροή στο γυμνάσιο ανερχόταν στο 6,5% (ωστόσο η έκθεση διαπιστώνει ότι η πτωτική τάση φαίνεται να ανακόπτεται) και στον ανώτερο κύκλο στο 8,3% (χαμηλή στο ενιαίο Λύκειο 2,3% και ιδιαίτερα υψηλή στα ΤΕΕ 21,5%, αλλά μειωμένη από προηγούμενες μετρήσεις)⁸.

ΣΧΟΛΙΚΗ ΔΙΑΡΡΟΗ ΣΥΝΟΛΟ ΧΩΡΑΣ ΚΑΙ ΚΑΤΑ ΦΥΛΟ (2001-2010)

ΠΗΓΗ: EUROSTAT

Σε επίπεδο περιφερειών, από την ίδια έρευνα, διαπιστώνουμε ότι όπου η μαθητική διαρροή είναι χαμηλότερη από τη συνολική τάση στο γυμνάσιο, εμφανίζεται μεγαλύτερη στα ΤΕΕ, ενώ οι περιοχές που αντιμετωπίζουν αυξημένα προβλήματα είναι η Ανατολική Μακεδονία και Θράκη, η Κρήτη και έπονται η Αττική και η Κεντρική Μακεδονία. Στον αντίποδα καλύτερη είναι η εικόνα για τη Δυτική Μακεδονία και το Βόρειο Αιγαίο. Μια πιο προσεκτική ματιά στα στοιχεία που αφορούν στους Νομούς και σε συνδυασμό με το μέσο γενικό επίπεδο εκπαίδευσης (στοιχεία απογραφής 2001), αναδεικνύει πιθανές συνδέσεις μεταξύ των δύο αυτών μεγεθών. Οι επτά νομοί που η σχολική διαρροή στο γυμνάσιο είναι πάνω από το 9%, Ξάνθη (16,7%), Δυτική Αττική (15,1%), Ροδόπη(12,1%), Ζάκυνθος (11,6%), Ανατολική Αττική (9,8%), Λασιθι (9,3%) και Ηλεία (9,1%), εμφανίζουν χαμηλότερο μέσο επίπεδο εκπαίδευσης όχι μόνο ως προς το Σύνολο της Χώρας αλλά και ως προς το αντίστοιχο των Περιφερειών στις οποίες ανήκουν⁹.

**ΜΑΘΗΤΙΚΗ ΔΙΑΡΡΟΗ ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ (ΓΕΝΙΕΣ ΜΑΘΗΤΩΝ:2003-04)
ΠΗΓΗ: ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ**

	ΓΥΜΝΑΣΙΟ	ΕΝΙΑΙΟ ΛΥΚΕΙΟ	ΤΕΕ
<i>ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ</i>	%	%	%
• Ανατολική Μακεδονία & Θράκη	9,4	1,8	19,8
• Αττική	7,8	2,8	20,1
• Κρήτη	7,8	3,7	20,3
• Δυτική Ελλάδα	7,2	1,9	19,0
• Ιόνια Νησιά	6,6	4,1	21,2
• ΣΥΝΟΛΟ ΧΩΡΑΣ	6,5	2,3	21,5
• Νότιο Αιγαίο	5,9	3,7	19,4
• Στερεά & Εύβοια	5,7	1,9	24,4
• Κεντρική Μακεδονία	5,5	1,6	26,1
• Πελοπόννησος	5,0	2,4	19,4
• Βόρειο Αιγαίο	4,8	1,3	14,9
• Ήπειρος	4,3	2,9	19,2
• Θεσσαλία	4,3	1,6	22,5
• Δυτική Μακεδονία	2,0	0,6	28,4

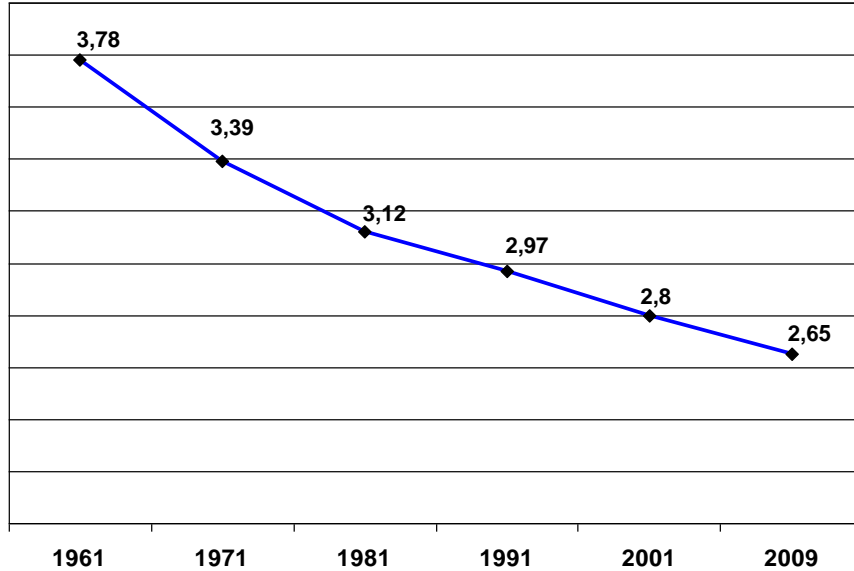
Γενικά, ενώ το φαινόμενο της μαθητικής διαρροής δεν είναι ιδιαίτερα υψηλό και οι πτωτικές τάσεις υποδηλώνουν ότι κάποια μέτρα και πολιτικές είχαν αποτέλεσμα, εντούτοις είναι σημαντικό οι όποιες προσπάθειες να ενταθούν, ειδικά στα πλαίσια της υφιστάμενης κρίσης, ιδίως εάν επιθυμούμε να επιτύχουμε τους Ευρωπαϊκούς Στόχους για το 2020 (Europe 2020 targets), που προβλέπουν να περιορισθούν τα παιδιά που εγκαταλείπουν το σχολείο στο 9,7%¹⁰. Γενικά η συμμετοχή των δημοσίων δαπανών στην εκπαίδευση στην Ελλάδα (ανερχόταν στο 4% του ΑΕΠ το 2005) καταγράφεται από τις χαμηλότερες στην Ευρωζώνη και χαμηλότερη από το 5% που ήταν ο μέσος όρος των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης¹¹.

1.3 Παιδιά και Οικογένεια

Το πιο άμεσο περιβάλλον του παιδιού, η οικογένεια, έχει σαφώς επηρεαστεί από τις γενικότερες οικονομικές και κοινωνικές εξελίξεις. Η παραδοσιακή πολυπληθής ελληνική οικογένεια του μεσοπολέμου και των πρώτων δεκαετιών μετά το 1950, έχει σχεδόν εκλείψει. Τα νοικοκυριά στην Ελλάδα από το 1960 και μετά συρρικνώθηκαν κατά ένα μέλος και ενώ ο

αριθμός τους αυξήθηκε μεταξύ 1991 και 2001 κατά 15%, το ποσοστό αυτών χωρίς παιδιά κάτω των 15 ετών αυξήθηκε κατά 27,5%. Από τα ίδια στοιχεία διαπιστώνεται ότι ενώ ο αριθμός των νοικοκυριών με ένα παιδί αυξήθηκε ελάχιστα (4,2%), εκείνα με δύο και τρία ή περισσότερα παιδιά μειώθηκαν κατά 19,9% και 26,3%¹².

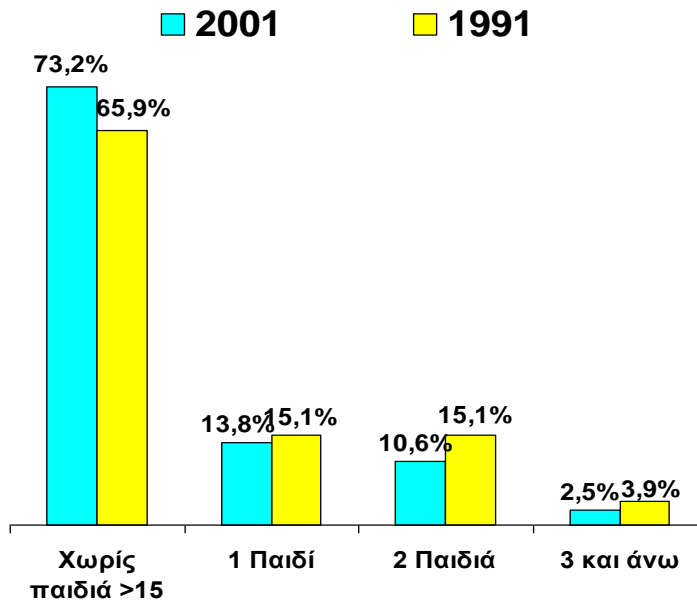
ΜΕΣΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ ΜΕΛΩΝ ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΩΝ 1961-2009* ΠΗΓΗ: ΕΛ.ΣΤΑΤ.

*Τα στοιχεία από το 1961 έως 2001 προέρχονται από τις απογραφές της Στατιστικής Υπηρεσίας. Για το 2009 από προβλέψεις πληθυσμού της ίδιας υπηρεσίας

ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΑ ΜΕ ΑΝΗΛΙΚΑ ΠΑΙΔΙΑ ΚΑΤΩ ΤΩΝ 15 ΕΤΩΝ (2001-1991)

ΠΗΓΗ: ΕΛ.ΣΤΑΤ

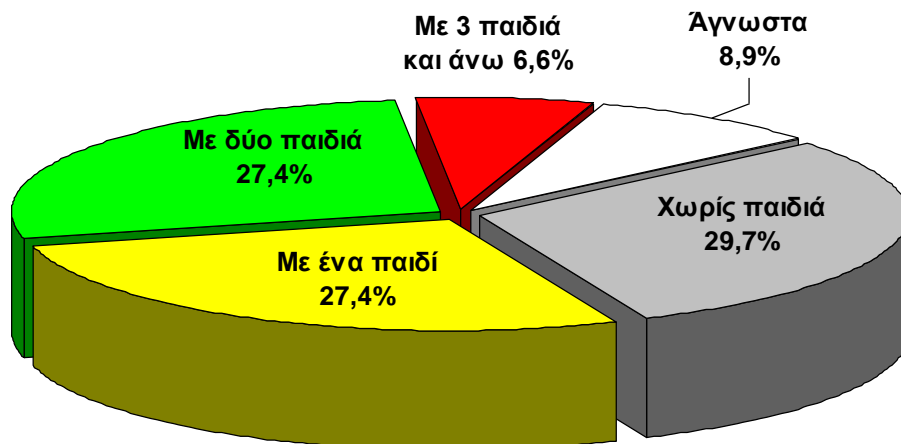

Τα παιδιά στην Ελλάδα, σήμερα αποτελούν μια ηλικιακή μειονότητα σε ένα πληθυσμό που διαρκώς γερνάει, εφόσον τα άτομα ηλικίας άνω των 65 ετών από το 13,7% του πληθυσμού που ήταν το 1990 φθάνουν, σύμφωνα με εκτιμήσεις, το 19,3% το 2011¹³. Επιπλέον, ο χώρος της κατοικίας ενός νοικοκυριού με παιδιά είναι σχετικά πιο περιορισμένος από αυτόν του νοικοκυριού χωρίς παιδιά. Από το 1981 ο χώρος που αναλογούσε σε κάθε άτομο στο νοικοκυριό διαρκώς μεγάλωνε (0,8 δωμάτια ανά άτομο το 1981 διαμορφώθηκε στα 1,2 το 2010).¹⁴ Το πλεόνασμα χώρου που δημιουργήθηκε ευνόησε περισσότερο τα νοικοκυριά χωρίς παιδιά.¹⁵ Το φαινόμενο της στενότητας χώρου εντείνεται όταν υπεισέρχονται και άλλοι παράγοντες όπως ο αριθμός παιδιών και το χαμηλό εισόδημα. Γενικά, όταν ένα νέο ζευγάρι ξεκινά την κοινή του πορεία κάνοντας οικογένεια, είναι λογικό να διαμορφώνει προϋποθέσεις κατοικίας που να έχει δυνατότητες διαμονής και παιδιών. Αργότερα, όταν τα παιδιά δημιουργήσουν δικό τους νοικοκυριό είναι αναμενόμενο στην πατρική οικία, συχνά ιδιόκτητη στην Ελλάδα, ο χώρος να γίνεται πλεονάζων¹⁶.

Τα ανησυχητικά στοιχεία για τον περιορισμό του αριθμού των παιδιών στην Ελλάδα, ενισχύονται και από πρόσφατες μελέτες από την Έρευνα οικογενειακών προϋπολογισμών της ΕΛ.ΣΤΑΤ. για το 2009¹⁷. Ωστόσο, στην εν λόγω έρευνα εμφανίζεται με σημαντικό ποσοστό ο κωδικός «Άλλο είδος νοικοκυριού», ο οποίος περιλαμβάνει το 10,4% του συνόλου των παιδιών έως 13 χρονών. Η τάση αυτή μπορεί να υποδηλώνει τις αλλαγές που συντελούνται στον πυρήνα της οικογένειας. Είναι δε, χαρακτηριστικό ότι τα διαζύγια στην Ελλάδα από το 0,7 ανά χίλιους κατοίκους που βρίσκονταν το 1981, το 2008 έχουν φτάσει το 1,2¹⁸. Τέλος, το γεγονός ότι η Ελλάδα βρίσκεται χαμηλά σε σχέση με την υπόλοιπη Ευρώπη όσον αφορά τον δείκτη διαζυγίων και, ταυτόχρονα, παρά το ότι τα τελευταία στη χώρα μας εμφανίζουν σταθεροποιητικές τάσεις, εντούτοις είναι πολλά τα παιδιά των οποίων οι γονείς έχουν πάρει διαζύγιο και ως εκ τούτου αυτά ζουν σε οικογένειες με χαρακτηριστικά διαφορετικά από αυτά της παραδοσιακής πυρηνικής οικογένειας.

ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΤΩΝ ΔΙΑΖΥΓΙΩΝ ΜΕ ΤΟΝ ΑΡΙΘΜΟ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΠΟΥ ΠΕΡΙΛΑΜΒΑΝΟΝΤΑΙ (2007)

Πηγή: OECD Family database, www.oecd.org/social/family/database

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

2. 1 Η Απουσία ενός Σχεδίου Δράσης για τα Δικαιώματα του Παιδιού

Ενδεικτικό στοιχείο της βαρύτητας που απέκτησαν τα δικαιώματα του παιδιού αποτελεί η μετατροπή τους σε αντικείμενο διεθνών σχέσεων κατά τον τελευταίο αιώνα.¹ Άλλωστε, η Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού, η ναυαρχίδα των θεσμικών κειμένων για τα δικαιώματα του παιδιού, αποτελεί την πιο ευρύτερα αποδεκτή σύμβαση ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην υφήλιο έχοντας κυρωθεί από αριθμό χωρών² μεγαλύτερο από οποιαδήποτε άλλη σύμβαση που αφορά ανθρώπινα δικαιώματα και αποτέλεσε το επιστέγασμα της προσπάθειας ετών για τη διατύπωση ενός θεσμικού κειμένου οικουμενικού χαρακτήρα³. Σε αυτήν ενσωματώνεται η σύγχρονη αντίληψη για τα δικαιώματα του παιδιού, όπως ανέκυψε από τη δεκαετία του 1970 και μετέπειτα με αφορμή την ιδεολογική επίδραση του «κινήματος της απελευθέρωσης των παιδιών»⁴, με το οποίο ξεπεράστηκε η στενή προστατευτική τους διάσταση που οφείλεται στην ιστορική τους καταβολή ως κατεξοχήν προστατευτικού κινήματος που αναπτύχθηκε από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα και μετέπειτα.

Με σημείο αναφοράς τα δυο προαναφερόμενα κινήματα για τα δικαιώματα των παιδιών, αυτό της σωτηρίας και αυτό της απελευθέρωσής τους, προέκυψαν δυο αντίστοιχες προσεγγίσεις. Αυτή των δικαιωμάτων προστασίας και εκείνη των δικαιωμάτων αυτονομίας. Η κατοχύρωση δικαιωμάτων που αναγνωρίζουν την αυτοδιάθεση του παιδιού αποτελεί τη σύγχρονη εξέλιξη στο θεσμικό πλαίσιο για τα δικαιώματά του και αντικατοπτρίζει την αλλαγή των αντιλήψεων για την παιδική ηλικία, η οποία δεν θεωρείται πλέον ένα στάδιο στην πορεία προς την ενηλικίωση αλλά ως μια «εδώ και τώρα» κατάσταση, με το παιδί να θεωρείται όχι απλώς αντικείμενο προστασίας αλλά δρών υποκείμενο και φορέας δικαιωμάτων. Οι δυο αυτές ευρύτερες κατηγορίες δικαιωμάτων, αν και στο παρελθόν θεωρήθηκαν ασυμβίβαστες μεταξύ τους, πλέον υποστηρίζεται ότι αλληλοσυμπληρώνονται και ότι εμφανίζουν μια αμφίδρομη σχέση, καθώς η μια κατηγορία δικαιωμάτων αποτελεί προϋπόθεση για την άλλη.⁵

Η υιοθέτηση της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού (Ο.Η.Ε., 1989) αποτέλεσε έκτοτε σημείο αναφοράς στα θεσμικά κείμενα αντίστοιχου χαρακτήρα, καθώς ενοποιεί τις σχετικές με τα δικαιώματα του παιδιού προβλέψεις που είχαν κατοχυρωθεί μέχρι εκείνο το χρονικό σημείο και βρίσκονταν διασπαρμένες σε διάφορα διεθνή κείμενα, περιέχει πιο εξειδικευμένες ρυθμίσεις, και όχι γενικές αρχές όπως συνηθίζονταν μέχρι τότε⁶, αλλά και επιφέρει νομική δεσμευτικότητα στα κράτη που την υιοθετούν.⁷ Επίσης, δεν εξαντλεί την κατοχύρωση των δικαιωμάτων του παιδιού στο πεδίο της, καθώς παραπέμπει σε αντίστοιχου περιεχομένου διεθνή κείμενα. Σε αυτήν ενσωματώνεται η σύγχρονη προσέγγιση για τα δικαιώματα του παιδιού αναγνωρίζοντας γενιές δικαιωμάτων που βασίζονται στα δικαιώματα αυτονομίας του παιδιού, όπως αυτά των δικαιωμάτων συμμετοχής. Η Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού κυρώθηκε από την Ελλάδα με το Ν. 2101/1992, όπως επίσης και τα δυο προαιρετικά της πρωτόκολλα,⁸ και έχει αυξημένη τυπική ισχύ.⁹

Η φράση «δικαιώματα του παιδιού» δεν αποτελεί πια ένα «σύνθημα προς αναζήτηση προσδιορισμού»¹⁰, όπως υποστηρίχθηκε στο παρελθόν, καθώς έχει αποκτήσει συγκεκριμένο περιεχόμενο, το οποίο εξειδικεύεται σε συγκεκριμένες ρυθμίσεις, αρχές και προβλέψεις που βρίσκονται στην πλειάδα των θεσμικών κειμένων αντίστοιχου χαρακτήρα, με αποκορύφωμα τη Σύμβαση για τα Δικαιώματα του παιδιού. Για το λόγο αυτό αποκτά ιδιαίτερη σημασία η αποτίμηση της εφαρμογής κάθε πρόβλεψης ξεχωριστά, για την πραγματοποίηση της οποίας τα κράτη υποχρεούνται να συντάσσουν εκθέσεις περιοδικά (κάθε πέντε έτη), εκτός από την πρώτη έκθεση η οποία πρέπει να υποβληθεί δυο έτη μετά την υπογραφή της Σύμβασης από το κάθε

κράτος. Η Ελλάδα έχοντας κυρώσει τη Σύμβαση το 1992 υπέβαλλε την πρώτη έκθεση το 2000 με αρκετή καθυστέρηση. Το 2002 η Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Παιδιού του Ο.Η.Ε.¹¹ υπέβαλλε τις καταληκτικές παρατηρήσεις της,¹² κεντρική κατεύθυνση των οποίων ήταν η καταγραφή μιας εξαιρετικής σημασίας σειράς ζητημάτων που αφορούσαν τη νομοθετική εναρμόνιση του ισχύοντος νομικού πλαισίου στην Ελλάδα με όσα προβλέπονται στη Σύμβαση, την απουσία συγκεκριμένων και συστηματικών στοιχείων σχετικά με τα αποτελέσματα εφαρμογής της, καθώς και την απουσία σαφούς δομής ή σώματος για τον συντονισμό της υλοποίησης της Σύμβασης τόσο σε εθνικό επίπεδο όσο και σε τοπικό επίπεδο.

Υστερα από την σύμφωνη γνώμη της Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Παιδιού του Ο.Η.Ε. η Ελλάδα κατέθεσε σε ενιαίο κείμενο την 2^η και 3^η περιοδική έκθεση για τα Δικαιώματα του Παιδιού το 2009. Εδώ παρατηρείται κάποια πρόοδος, κυρίως στο ζήτημα της νομοθετικής εναρμόνισης του ελληνικού θεσμικού πλαισίου συγκριτικά με όσα είχαν επισημανθεί από την Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Παιδιού το 2002. Ωστόσο, το πρόβλημα της αξιολόγησης της εφαρμογής της Σύμβασης παραμένει. Στο αίτημα¹³ της Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Παιδιού για παροχή πρόσθετων στοιχείων επάνω στην 2^η και την 3^η περιοδική έκθεση της χώρας μας τονίζεται η αναγκαιότητα ύπαρξης συγκεκριμένου σχεδίου για τα δικαιώματα του παιδιού, το οποίο προϋποθέτει τόσο την ύπαρξη αντίστοιχων δομών και φορέων για την εφαρμογή του, όσο και την παροχή συγκεκριμένων, συστηματικών και όχι αποσπασματικών στοιχείων για μια σειρά από επιμέρους ζητήματα που αφορούν την εφαρμογή της Σύμβασης. Για την παρακολούθηση και προώθηση της εφαρμογής της Σύμβασης, ήδη από το 2001¹⁴, είχε συσταθεί το «Εθνικό Παρατηρητήριο» για τα δικαιώματα του παιδιού. Στον ιδρυτικό νόμο του παρατηρητηρίου προβλέπονταν, μεταξύ άλλων, στις αρμοδιότητές του η «οργάνωση κέντρου τεκμηρίωσης για την συγκέντρωση και επεξεργασία στατιστικών, νομοθετικών, νομολογιακών, βιβλιογραφικών και λοιπών σχετικών δεδομένων σε εθνικό και διεθνές επίπεδο», ο διεθνής και εθνικός συντονισμός με όλο το εύρος φορέων που ασχολούνται με την εφαρμογή των δικαιωμάτων του παιδιού, η προώθηση εν γένει της επιστημονικής έρευνας για τα κοινωνικά θέματα που αφορούν την παιδική ηλικία, η κατάθεση ετήσιου εθνικού σχεδίου δράσης για τα δικαιώματα του παιδιού και, τέλος, η σύνταξη της περιοδικής έκθεσης στην Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Παιδιού του Ο.Η.Ε. για την εφαρμογή της Σύμβασης. Αν και έγιναν μερικές προσπάθειες στο παρελθόν για την ανασύσταση του Παρατηρητηρίου, ουσιαστικά αυτό έχει καταστεί ανενεργό μέχρι σήμερα¹⁵ με αποτέλεσμα, κρίνοντας από τη βαρύτητα των αρμοδιοτήτων του, να αφήνει ένα τεράστιο κενό στην προώθηση εφαρμογής της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού. Οι περισσότερες από τις αρμοδιότητές του δεν ασκούνται καθόλου, ενώ ορισμένες έχουν αναληφθεί από άλλες υπηρεσίες και φορείς, όπως για παράδειγμα ο συντονισμός για την σύνταξη της περιοδικής έκθεσης για την εφαρμογή της Σύμβασης τον οποίο έχει αναλάβει τμήμα του Υπουργείου Εξωτερικών.

Όλα τα ζητήματα που σχετίζονται με τις αρμοδιότητες του Παρατηρητηρίου βρίσκονται στον πυρήνα και αποτελούν απαραίτητο προαπαιτούμενο για την συστηματική και αποτελεσματική εφαρμογή των δικαιωμάτων του παιδιού. Όπως είναι φανερό άλλωστε και από τις εκθέσεις που υπέβαλλε η ελληνική πλευρά για την εφαρμογή της Σύμβασης, υπάρχει πλήρης έλλειψη συγκεκριμένων και επικαιροποιημένων στοιχείων σχετικά με την αποτίμηση εφαρμογής της, ώστε να καλυφθούν τυχόν αδυναμίες και, ενδεχομένως, με βάση αυτά να επανακαθοριστούν οι πολιτικές σε πιο στοχευμένο επίπεδο. Για το λόγο αυτό η ύπαρξη ενός κεντρικού μηχανισμού συλλογής στοιχείων αποτελεί διαρκές αίτημα της Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Παιδιού,¹⁶ ώστε αφενός να υπάρξει ασφαλής αξιολόγηση της προόδου εφαρμογής των δικαιωμάτων του παιδιού, αφετέρου με βάση αυτά να σχεδιαστούν οι αντίστοιχες πολιτικές. Ενδεικτικό της κρισιμότητας ύπαρξης συγκεκριμένου μηχανισμού αξιολόγησης για τα δικαιώματα και την προστασία του παιδιού αποτελεί η ανάπτυξη, με πρωτοβουλία της UNICEF, ενός εργαλείου για την αποτύπωση και αξιολόγηση των συστημάτων προστασίας των παιδιών.¹⁷

Η απουσία ειδικά διαμορφωμένων πολιτικών που οφείλεται στην ανυπαρξία στοιχείων, έχει ως αποτέλεσμα την αδυναμία προάσπισης των δικαιωμάτων του παιδιού, η οποία είναι ιδιαίτερα εμφανής στην περίπτωση ειδικών πληθυσμιακών ομάδων παιδιών, όπως οι Ρομά, οι μετανάστες, οι ασυνόδευτοι, οι αιτούντες άσυλο, στοιχείο το οποίο έχει επισημανθεί πολλές φορές από διαφορετικούς οργανισμούς και φορείς σε διεθνές και εθνικό επίπεδο.¹⁸ Η σημαντικότερη όμως διάσταση των αρμοδιοτήτων του Παρατηρητηρίου για τα Δικαιώματα του Παιδιού έγκειται, πέρα από την συγκέντρωση στοιχείων, στην μελέτη της ελληνικής νομοθεσίας για την παιδική ηλικία και, κυρίως, στην «προώθηση της επιστημονικής έρευνας για την ανάδειξη κρίσιμων κοινωνικών θεμάτων που αφορούν την παιδική ηλικία»¹⁹. Πέρα από το στενά νομικό επίπεδο, η επιστημονική έρευνα για την παιδική ηλικία, τα δικαιώματα του παιδιού και τις πολιτικές για το παιδί έχει εξελιχθεί τα τελευταία χρόνια με αποτέλεσμα να είναι αδύνατη η κατάρτιση αποτελεσματικών και παιδοκεντρικών πολιτικών και νομοθετημάτων δίχως να ληφθούν υπόψη οι σύγχρονες επιστημονικές τάσεις και πολύ περισσότερο η κοινωνική τους διάσταση.

Ένα επιπρόσθετο ζήτημα που δημιουργείται από την έλλειψη δραστηριότητας του Παρατηρητηρίου για τα Δικαιώματα του Παιδιού αφορά στην ανάπτυξη συνεργασιών και στον συντονισμό όλων των φορέων ανεξαρτήτως χαρακτήρα που ασχολούνται με τα δικαιώματα του παιδιού. Μόλις το 2009, με πρωτοβουλία του Συνηγόρου του Παιδιού, εμφανίζεται κάποιου είδους συντονισμός των Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων, καθώς δημιουργήθηκε το Δίκτυο Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων για την παρακολούθηση της εφαρμογής της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού, το οποίο υπέβαλλε το 2011 στην Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Παιδιού εναλλακτική έκθεση²⁰ για την εφαρμογή της Σύμβασης. Σε αυτήν καταγράφονται παρατηρήσεις του Δικτύου των Μ.Κ.Ο., οι οποίες εστιάζουν στην έλλειψη ολοκληρωμένων πολιτικών σε επιμέρους θέματα εφαρμογής των δικαιωμάτων του παιδιού. Ωστόσο, τέτοιες πρωτοβουλίες, αν και είναι πολύ χρήσιμες και ελπιδοφόρες, δεν μπορούν να αντικαταστήσουν την κρατική αδράνεια κατάρτισης ενός κεντρικού πλαισίου συντονισμού και συνεργασιών.

Στην Ελλάδα υπάρχει πλήθος θεσμικών φορέων που σχετίζονται με την εφαρμογή των δικαιωμάτων του παιδιού. Σε κοινοβουλευτικό επίπεδο αρμόδιο όργανο είναι η Ειδική Μόνιμη Επιτροπή Ισότητας, Νεολαίας και Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, ως ο καθ' ύλην αρμόδιος οργανισμός του Ο.Η.Ε. η Ελληνική Εθνική Επιτροπή της UNICEF, ως ανεξάρτητη αρχή λειτουργεί ο Κύκλος Δικαιωμάτων του Παιδιού του Συνηγόρου του Πολίτη, ενώ το 2009 ιδρύθηκε το Δίκτυο Μ.Κ.Ο. για την Παρακολούθηση της Εφαρμογής της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού. Ωστόσο, όλοι αυτοί οι φορείς δεν μπορούν να λειτουργήσουν αυτόνομα ώστε να συγκροτήσουν ένα ολοκληρωμένο σχέδιο δράσης για τα δικαιώματα του παιδιού χωρίς την συνδρομή της πολιτείας. Η εφαρμογή των δικαιωμάτων του παιδιού αποτελεί ζήτημα χάραξης εθνικής πολιτικής και πρέπει να θεμελιώνεται σε στέρεες δομές, οι οποίες προϋποθέτουν κεντρική κρατική πρωτοβουλία και σχεδιασμό.

Το καίριο ζήτημα που πρέπει να αποτελέσει αντικείμενο άμεσης προώθησης είναι στα πλαίσια κάθε πολιτικής από οποιοδήποτε φορέα και κυβερνητική ή μη οργάνωση, να υπάρχει σαφής πρόβλεψη για το παιδί (child mainstreaming). Με σημείο αναφοράς αυτή την πρακτική στη συνέχεια θα προωθηθεί η εφαρμογή ενός ολοκληρωμένου, συστηματικού και οριζόντιου εθνικού σχεδίου δράσης για τα δικαιώματα του παιδιού, το οποίο θα καταλαμβάνει το σύνολο των δικαιωμάτων και το σύνολο των τομέων της κοινωνικής ζωής του παιδιού. Αφορά δηλαδή τη χάραξη μιας εθνικής πολιτικής, η οποία θα σχεδιαστεί και θα υλοποιηθεί με βάση συγκεκριμένα ερευνητικά δεδομένα και στοιχεία έχοντας προηγουμένως εξασφαλίσει τον διυπουργικό συντονισμό και συγκεκριμένο προϋπολογισμό. Αν και καταγράφηκε μια αποσπασματική και πρόχειρη αλλά ελπιδοφόρα προσπάθεια για τη συγκρότηση ενός Σχεδίου Δράσης για τα Δικαιώματα του παιδιού το 2007 από το Υπουργείο Υγείας, τελικά δεν υλοποιήθηκε.

Η απουσία ολοκληρωμένης πολιτικής για το παιδί αποδεικνύεται -επειδή αποτελεί προϋπόθεσή της- από το γεγονός της αδυναμίας προσδιορισμού από την πολιτεία του ακριβούς ποσού που δαπανάται στα πλαίσια του κρατικού προϋπολογισμού αποκλειστικά για τις πολιτικές και τις δράσεις που σχετίζονται με αυτό.²¹ Με τη νέα δομή της τοπικής αυτοδιοίκησης και την κατανομή αρμοδιοτήτων στις υπηρεσίες των Ο.Τ.Α. απαιτείται η πρόβλεψη συγκεκριμένου προϋπολογισμού για το παιδί όχι μόνο σε επίπεδο κεντρικής κυβέρνησης αλλά και σε επίπεδο τοπικής αυτοδιοίκησης. Άλλωστε, σε διεθνές επίπεδο, ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια εξαιτίας της οικονομικής κρίσης και της γενικότερης περιστολής των κρατικών δαπανών, έχει δοθεί μεγάλη προσοχή στις δημοσιονομικές δαπάνες για το παιδί. Η UNICEF έχει αναπτύξει ξεχωριστό πεδίο μελέτης που αναφέρεται στην οικονομική και κοινωνική πολιτική και ειδικότερα στον κοινωνικό προϋπολογισμό και στα δημοσιονομικά θέματα για την παιδική ηλικία, για τα οποία έχει δημοσιεύσει σχετικές μελέτες. Κεντρική τους ιδέα αποτελεί η ανάπτυξη μιας παιδικοκεντρικής δημοσιονομικής πολιτικής, η οποία θα περιλαμβάνει σαφή και διακριτή χρηματοδότηση των συστημάτων κοινωνικής προστασίας των παιδιών.²² Σε αυτό το πλαίσιο, μια διαρκής πρόταση της UNICEF, ιδιαίτερα αξιοποιήσιμη για την περίπτωση της Ελλάδας, αποτελεί η πρόβλεψη ιδιαίτερου κωδικού στον προϋπολογισμό κάθε Υπουργείου, ο οποίος θα αναφέρεται αποκλειστικά στην χρηματοδότηση μέτρων και πολιτικών που σχετίζονται με το παιδί.²³ Ομοίως, το 2007 η Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Παιδιού του Ο.Η.Ε., στο πλαίσιο των ημερίδων γενικής συζήτησης που διοργανώνει κάθε έτος, διοργάνωσε ημερίδα με τίτλο «Πόροι για τα δικαιώματα του παιδιού - η ευθύνη των κρατών», η οποία κατέληξε σε συγκεκριμένες προτάσεις.²⁴ Είναι χαρακτηριστικό ότι η παράλειψη σχετικά με την καταγραφή του ακριβούς ποσοστού του προϋπολογισμού που δαπανάται για τα παιδιά είχε επισημανθεί από τις Καταληκτικές Παρατηρήσεις της Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Παιδιού (παράγραφοι 20-21) από το 2002 χωρίς όμως να υπάρξει κάποια θετική εξέλιξη μέχρι σήμερα. Άλλωστε, η Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού (άρθρο 4) ορίζει ότι τα κράτη παίρνουν μέτρα για το παιδί «μέσα στα όρια των πόρων που διαθέτουν», υποδηλώνοντας την ανάγκη καθορισμού συγκεκριμένης κατανομής του προϋπολογισμού για το παιδί.

Η Ελλάδα σε νομοθετικό επίπεδο έχει, με τη στενή έννοια, σε γενικές γραμμές συμμορφωθεί σε αρκετούς τομείς σε σχέση με τις καταληκτικές παρατηρήσεις της Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Παιδιού²⁵ επάνω στην πρώτη έκθεση που υποβλήθηκε το 2000. Ωστόσο, πέρα από τις νομοθετικές ρυθμίσεις, οι οποίες δεν αποτελούν τον σκοπό αλλά το μέσο για την αποτελεσματική εφαρμογή των δικαιωμάτων του παιδιού που προβλέπονται από τη Σύμβαση, το ενδιαφέρον στρέφεται στην αξιολόγηση εφαρμογής τους. Επανεκτιμώντας την κατάσταση με βάση την 2^η και 3^η περιοδική έκθεση της Ελλάδας που υποβλήθηκε το 2009, εκείνο που προκύπτει είναι ότι τα όποια υιοθετούμενα μέτρα και πολιτικές δεν εντάσσονται σε ένα ευρύτερο σχέδιο δράσης για τα δικαιώματα του παιδιού και βρίσκονται διεσπαρμένα μέσα στα όρια των δομών του εκάστοτε Υπουργείου, δίχως την απαραίτητη συνεργασία και συντονισμό και, πολλές φορές, δίχως την εξειδίκευσή τους στα παιδιά ως πληθυσμό - στόχο αφού αυτά εντάσσονται στις γενικότερες πολιτικές που απευθύνονται στον γενικό ενήλικο πληθυσμό. Επίσης, ιδιαίτερα αισθητή είναι η λήψη εξειδικευμένων μέτρων που απευθύνονται σε ειδικές ομάδες των παιδιών, οι ανάγκες των οποίων δεν καλύπτονται από τα μέτρα που αφορούν τον γενικό παιδικό πληθυσμό. Όλα τα παραπάνω σημαίνουν ότι το περίγραμμα των ενεργειών που πρέπει να γίνουν για την εξασφάλιση των δικαιωμάτων του παιδιού είναι υπαρκτό και η υιοθέτηση και η εξειδίκευσή του είναι το ζήτημα που πρέπει να απασχολήσει τη δημόσια πολιτική.

Σε αυτό το σημείο αξίζει να σημειωθεί μια πρόσφατη κρίσιμη εξέλιξη στο θεσμικό πλαίσιο για τα δικαιώματα του παιδιού. Μόλις πριν λίγο καιρό, στις 19 Δεκεμβρίου 2011, υιοθετήθηκε από τη Γενική Συνέλευση του Ο.Η.Ε. ένα τρίτο πρόσθετο προαιρετικό πρωτόκολλο στη Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού που αφορά τη διαδικασία αναφορών (communications procedure).²⁶ Το προαιρετικό αυτό Πρωτόκολλο, το οποίο έγινε διαθέσιμο για υπογραφή από τα κράτη²⁷ μόλις πριν ελάχιστα μέρες (28 Φεβρουαρίου 2012) σε μια τελετή στο

πλαίσιο της συνεδρίασης του Συμβουλίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Ο.Η.Ε., θέτει μια σημαντική τομή στο σύστημα αναφορών για παραβιάσεις των δικαιωμάτων του παιδιού. Δίνει τη δυνατότητα στα παιδιά, ακόμα και ατομικά,²⁸ να αποκτούν πρόσβαση στη δικαιοσύνη σε διεθνές επίπεδο υποβάλλοντας αναφορές απευθείας στην Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Παιδιού σχετικά με την παραβίαση των δικαιωμάτων που αναγνωρίζονται από τη Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού, όπως ακριβώς δηλαδή δίνεται η δυνατότητα στους ενήλικες σε περίπτωση που παραβιάζονται τα δικαιώματα που κατοχυρώνονται από διεθνείς συμβάσεις που προστατεύουν τα ανθρώπινα δικαιώματα. Με αυτό τον τρόπο εφαρμόζεται στην πράξη η αρχή της ισότητας μεταξύ παιδιών και ενηλίκων. Ένα, επιπρόσθετο σημαντικό στοιχείο του πρωτοκόλλου βρίσκεται στην υποχρέωση του κράτους για το οποίο έγινε η αναφορά να παράσχει γραπτές εξηγήσεις μέσα σε διάστημα έξι μηνών αναφορικά τόσο με το ζήτημα γενικότερα όσο και με τα επανορθωτικά μέτρα (άρθρ. 8). Το δικαίωμα του παιδιού να υποβάλλει αναφορές σχετικά με την παραβίαση των δικαιωμάτων του συνάδει με το δικαίωμα ελευθερίας έκφρασης και διατύπωσης της γνώμης του, το οποίο αναγνωρίζεται από την ίδια την Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού (άρθρ. 12), και για το λόγο αυτό το κενό που υπήρχε θεωρήθηκε ότι έπρεπε να καλυφθεί με την υιοθέτηση του συγκεκριμένου πρόσθετου προαιρετικού πρωτοκόλλου. Είναι δε χαρακτηριστικό ότι με το νέο αυτό πρωτόκολλο καθιερώνεται η απευθείας άμεση διεθνής λογοδοσία των κρατών για την παραβίαση των δικαιωμάτων των παιδιών για κάθε περίπτωση ατομικά ορίζοντας παράλληλα την παροχή επανορθωτικών μέτρων.

2.2 Παιδική Εργασία

Η προστασία των παιδιών από την οικονομική εκμετάλλευση και εργασία συνιστά μια θεμελιώδη αρχή του διεθνούς θεσμικού πλαισίου των δικαιωμάτων προστασίας τους.²⁹ Η Ελλάδα έχοντας συμμορφωθεί με τις επιταγές³⁰ των διεθνών θεσμικών κειμένων που αναφέρονται στην παιδική εργασία, προέβη το 2010 με το Ν. 3850/2010 «Κύρωση του Κώδικα νόμων για την υγεία και την ασφάλεια των εργαζομένων» σε κωδικοποίηση της πλειάδας διατάξεων³¹ που ρύθμιζαν μέχρι το συγκεκριμένο χρονικό σημείο την παιδική εργασία.³²

Ωστόσο, η νομοθεσία δεν είναι το μόνο μέτρο για την αντιμετώπιση της παιδικής εργασίας. Άλλωστε, η ίδια η Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού (άρθρο. 32, παρ. 2) ορίζει ότι εκτός των νομοθετικών μέτρων τα κράτη λαμβάνουν επίσης «διοικητικά, κοινωνικά και εκπαιδευτικά μέτρα». Είναι προφανές ότι η παιδική εργασία αποτελεί ευρύτερο κοινωνικό και οικονομικό φαινόμενο που έχει συνδεθεί άμεσα με την σχολική διαρροή, γεγονός το οποίο έχει σαν αποτέλεσμα, οι πολιτικές αντιμετώπισης της παιδικής εργασίας να συνδέονται με την αντιμετώπιση της σχολικής διαρροής³³. Εξάλλου και σε νομοθετικό επίπεδο, πέρα από την άμεση απαγόρευση της εργασίας των παιδιών που βρίσκονται εντός της υποχρεωτικής εκπαίδευσης, χαρακτηριστική είναι σε επίπεδο οριοθέτησης των παιδιών που υπόκεινται στις σχετικές προστατευτικές ρυθμίσεις, η επέκταση της προστασίας και πέρα από το γενικότερο ηλικιακό όριο των 15 ετών, αν ο ανήλικος υπόκειται ακόμη στην υποχρεωτική σχολική φοίτηση.³⁴ Είναι φανερό, ότι η εκπαίδευση σε αυτό το πλαίσιο της σύνδεσής της με την παιδική εργασία, αποκτά βαρύνουσα σημασία.

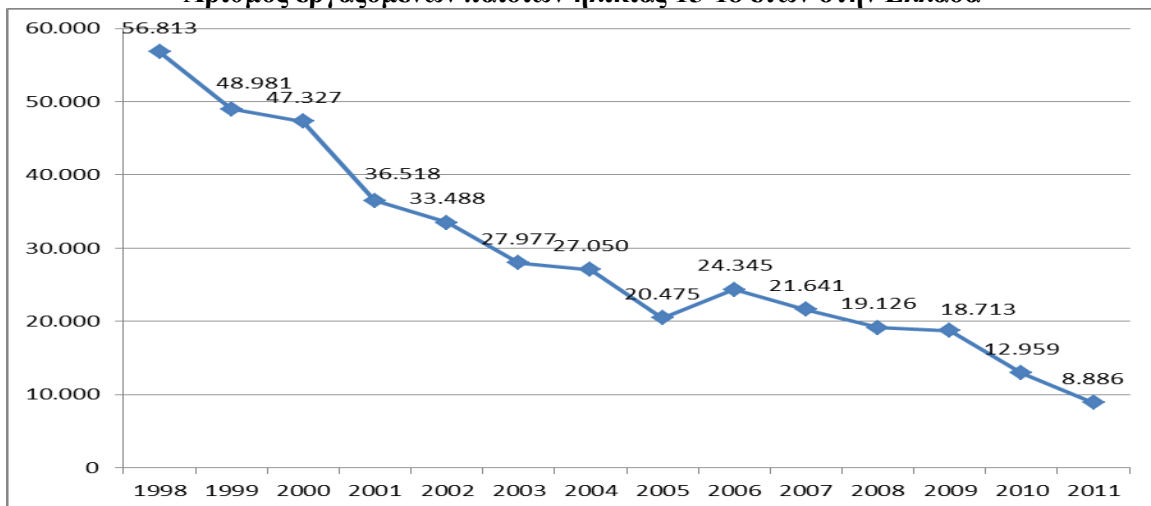
Η καταγραφή της παιδικής εργασίας αποτελεί ένα κρίσιμο ζήτημα για την αντιμετώπιση της. Γι' αυτό το λόγο έχει δοθεί ιδιαίτερη βαρύτητα στην στατιστική πρόοδο καταγραφής της παιδικής εργασίας, καθώς μέχρι πρόσφατα οι στατιστικές μέθοδοι που ορίστηκαν από τη Διεθνή Οργάνωση Εργασίας περιείχαν έναν καθαρά οικονομικό ορισμό της έννοιας της παιδικής εργασίας, ο οποίος απέκλειε όλες τις μορφές εργασίας που γινόταν στο πλαίσιο του οικογενειακού περιβάλλοντος. Η σύγχρονη εξέλιξη σε αυτό τον τομέα, στην οποία δίνει ιδιαίτερη βαρύτητα η UNICEF,³⁵ σημειώθηκε το 2008 κατά τη 18^η Διεθνή Συνδιάσκεψη των Στατιστικολόγων επί θεμάτων Εργασίας, όπου με το Ψήφισμα II υιοθετήθηκε ένας νέος ορισμός

για την παιδική εργασία. Σύμφωνα με αυτόν ο όρος «παιδική εργασία» περιλαμβάνει: α) τις χειρότερες μορφές παιδικής εργασίας, π.χ. δουλεία, πορνεία και πορνογραφία, παράνομες δραστηριότητες κ.λπ. σύμφωνα με τη Δ.Σ.Ε 182, β) την απασχόληση παιδιών κάτω των 15 ετών, γ) τις επικίνδυνες αμισθί εργασίες στο πλαίσιο της οικογένειας.³⁶

Για την περίπτωση της Ελλάδας ένα θεμελιώδες ζήτημα για την αντιμετώπιση της παράνομης παιδικής εργασίας αποτελεί η συστηματική καταγραφή της και η διατήρηση ενημερωμένων στοιχείων. Σε αυτό το γεγονός εστιάζουν και οι παρατηρήσεις της Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Παιδιού³⁷ για πρόσθετα και επικαιροποιημένα στοιχεία επάνω στη 2^η και 3^η Περιοδική Έκθεση της Ελλάδος για την εφαρμογή της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού που υπέβαλε η Ελλάδα το 2009. Αναφορικά με την παιδική εργασία, στην έκθεση (παράγραφοι 395-416) απλώς παρατίθεται το νομοθετικό πλαίσιο (κυρίως αποσπάσματα του Π.Δ. 62/1998) για την προστασία των εργαζομένων παιδιών, χωρίς να καταγράφονται καθόλου ποσοτικά στοιχεία για την έκτασή της, ούτε επίσης και στοιχεία σχετικά με το φύλο, την ηλικία, την εθνική προέλευση, τις αστικές και αγροτικές περιοχές και την κοινωνικο-οικονομική κατάσταση των εργαζομένων παιδιών. Οι Καταληκτικές Παρατηρήσεις³⁸ της Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Παιδιού, στο πλαίσιο εξέτασης της Πρώτης Περιοδικής Έκθεσης της Ελλάδας για την εφαρμογή της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού που είχε υποβληθεί το 2001, έδιναν ιδιαίτερη βαρύτητα στον εντοπισμό των βιομηχανικών, γεωργικών, τουριστικών κ.λπ. εργασιών όπου η παιδική εργασία είναι δύσκολο να εντοπιστεί, καθώς η κοινωνική πραγματικότητα υπαγορεύει ότι τα παιδιά συχνά πέφτουν θύματα εκμετάλλευσης από το ίδιο το οικογενειακό τους περιβάλλον. Στο ίδιο κείμενο διατυπωνόταν η απαίτηση για τη δημιουργία μιας συνεχούς βάσης ενημερωμένων στοιχείων σχετικά με την έκταση της παιδικής εργασίας.

Η μεγάλη έκταση του φαινομένου της παιδικής εργασίας φαίνεται και από τον πολύ μικρό αριθμό καταγγελιών που υποβλήθηκαν στον Συνήγορο του Παιδιού. Αν και σύμφωνα με στοιχεία του Υπουργείου Εργασίας, στα οποία αναφέρεται ο Συνήγορος του Παιδιού, κάθε χρόνο εκδίδονται μόνο 1.500 βιβλιάρια εργασίας ανηλίκων περίπου, η Εθνική Στατιστική Αρχή υπολογίζει τον αριθμό των εργαζομένων ηλικίας 15 έως 18 χρόνων σε 8.886 (2011). Λαμβάνοντας όμως υπόψη τον αριθμό της σχολικής διαρροής σε συνάρτηση με τις εκτιμήσεις του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου, ότι 70% των μαθητών που διακόπτουν το σχολείο εισέρχονται στην αγορά εργασίας, ο Συνήγορος του Παιδιού υπολογίζει ότι στην πραγματικότητα οι ανήλικοι εργαζόμενοι στην Ελλάδα ξεπερνούν τις 100.000.³⁹

Αριθμός εργαζομένων παιδιών ηλικίας 15-18 ετών στην Ελλάδα

Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή

Αν και από την εξέλιξη του αριθμού των εργαζομένων παιδιών φαίνεται ότι η παιδική εργασία έχει μειωθεί δραματικά τα τελευταία χρόνια, δεν σημαίνει απαραίτητα ότι ο συνολικός αριθμός εργαζομένων παιδιών έχει μειωθεί πραγματικά, αφού ενδεχομένως να έχουν στραφεί σε άλλες μορφές εργασίας δύσκολα εντοπίσιμες και περισσότερο επαχθείς, όπως οι χειρότερες μορφές παιδικής εργασίας.

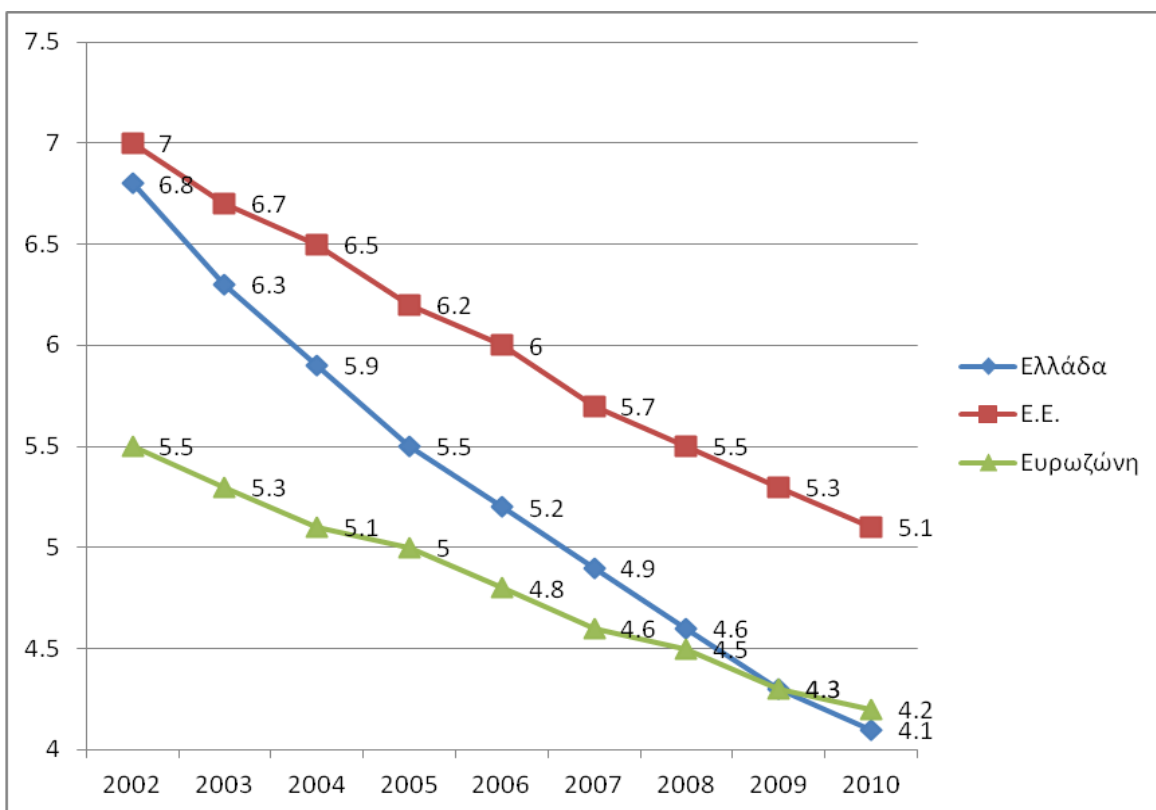
Για την εξασφάλιση του δικαιώματος του παιδιού να προστατεύεται αποτελεσματικά από την οικονομική εκμετάλλευση και την επιβλαβή εργασία απαιτείται πολύπλευρη προσπάθεια και συνδυασμός δράσεων που εκτείνονται από την στήριξη της οικογένειας, δεδομένου ότι ένας μεγάλος αριθμός παιδιών εργάζεται για να συνεισφέρει στις ανάγκες της, την αντιμετώπιση της σχολικής διαρροής, την ενίσχυση των ελεγκτικών μηχανισμών, καθώς επίσης και των κοινωνικών υπηρεσιών προστασίας των παιδιών. Αυτονόητο είναι ότι όλα τα παραπάνω πρέπει να συνοδεύονται από ευρύτερες δράσεις που ξεπερνούν τα όρια των κοινωνικών υπηρεσιών, ώστε να αντιμετωπιστούν φαινόμενα οικονομικής εκμετάλλευσης παιδιών, όπως η παιδική πορνεία και πορνογραφία, το trafficking και γενικότερα όλες οι «χειρότερες μορφές παιδικής εργασίας», όπως οριοθετούνται από τη Διεθνή Σύμβαση Εργασίας 182, οι οποίες μέχρι πολύ πρόσφατα δεν εντάσσονταν στην οριοθέτηση της έννοιας της παιδικής εργασίας.

Τέλος, τον έλεγχο της παιδικής εργασίας ασκεί το Σ.ΕΠ.Ε. του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης, θέματα οργάνωσης και λειτουργίας του οποίου καθορίζονται με απόφαση του αρμοδίου Υπουργού⁴⁰.

2.3 Υγεία των Παιδιών

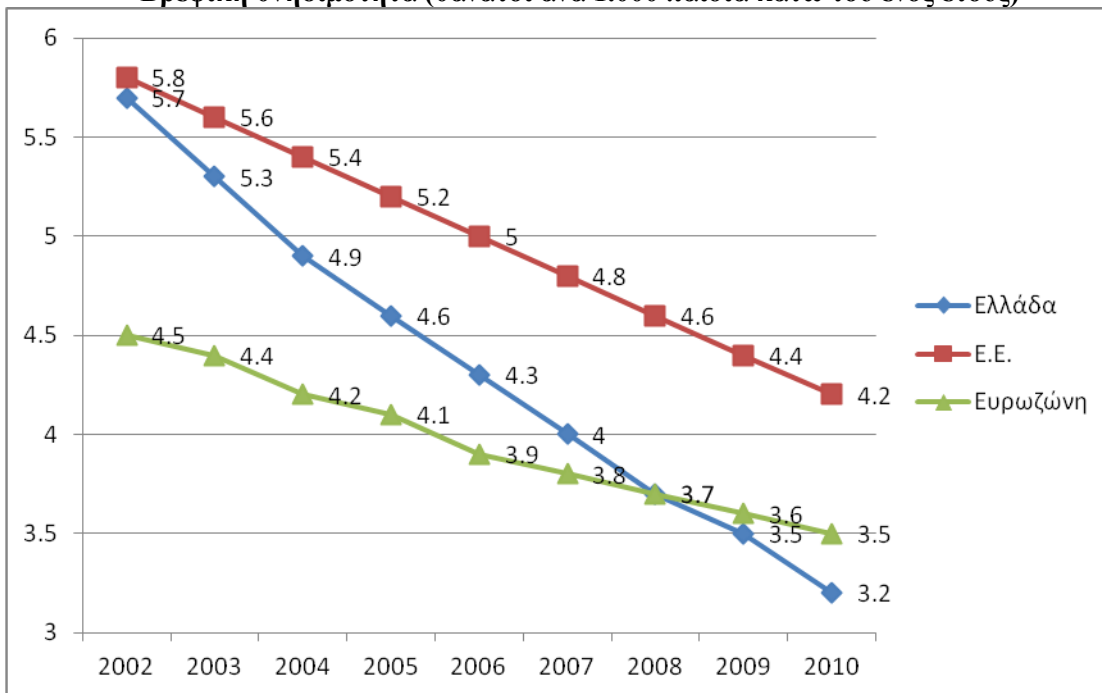
Η υγεία αποτελεί αναφαίρετο δικαίωμα του παιδιού και για το λόγο αυτό η Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού ορίζει (άρθρ. 24) ότι το παιδί πρέπει να απολαμβάνει το καλύτερο δυνατόν επίπεδο υγείας. Ένας δείκτης που παρέχει αντιπροσωπευτική εικόνα σχετικά με την υγεία του παιδιού αποτελεί η υγεία κατά τη γέννηση του βρέφους. Αυτή εκφράζεται από τα ποσοστά βρεφικής και παιδικής θνησιμότητας (θνησιμότητα παιδιών έως ενός έτους και θνησιμότητα παιδιών από 1 έως 5 ετών αντίστοιχα).⁴¹ Η παιδική και βρεφική θνησιμότητα δεν αφορά μόνο τις αναπτυσσόμενες χώρες, καθώς αυτές εμφανίζουν εξαιρετικά υψηλά ποσοστά εξαιτίας της αδυναμίας κάλυψης στοιχειωδών αναγκών διαβίωσης των παιδιών τόσο κατά τη διάρκεια του τοκετού όσο και αργότερα, αλλά αποτελεί δείκτη της κατάστασης της υγείας των παιδιών και στις «δυτικές χώρες». Σύμφωνα, όμως, με στατιστικά στοιχεία του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας (Π.Ο.Υ.) για την Ελλάδα που αφορούν το έτος 2008, η πλειοψηφία (συγκεκριμένα το 35%) των θανάτων παιδιών κάτω των 5 ετών οφείλεται σε εκ γενετής ανωμαλίες, με τη δεύτερη θέση να καταλαμβάνουν άλλες αιτίες (13%). Συνεπώς, δεν μπορεί να εξαχθεί ασφαλές συμπέρασμα για τον τρόπο που εξωτερικοί παράγοντες, όπως η αδυναμία κάλυψης βασικών αναγκών διαβίωσης και περίθαλψης των παιδιών, επιδρούν στους θανάτους των παιδιών στην Ελλάδα. Παρ' όλα αυτά, τα ποσοστά της παιδικής και βρεφικής θνησιμότητας αποτελούν βασικό δείκτη των διαφοροποιήσεων στην υγεία των παιδιών μεταξύ των κρατών.⁴² Στην Ελλάδα τόσο η παιδική, όσο και η βρεφική θνησιμότητα εμφανίζουν χαμηλότερα ποσοστά σε σχέση αφενός με το μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αφετέρου με αυτόν των χωρών της Ευρωζώνης.

Παιδική θνησιμότητα (θάνατοι ανά 1.000 παιδιά από 1 έως 5 ετών)

Πηγή: Παγκόσμια Τράπεζα (2012)⁴³

Βρεφική θνησιμότητα (θάνατοι ανά 1.000 παιδιά κάτω του ενός έτους)

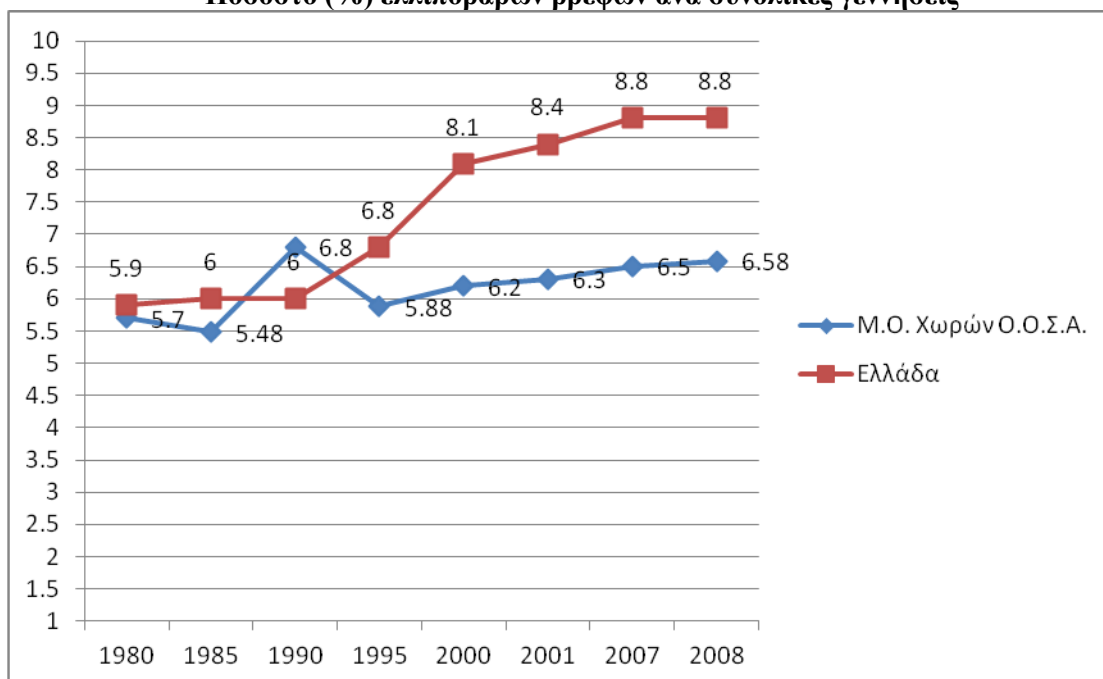
Πηγή: Παγκόσμια Τράπεζα (2012)⁴⁴

Ενδεικτικό της δραματικής μείωσης της παιδικής θνησιμότητας στην Ελλάδα αποτελεί, σύμφωνα με στοιχεία της Παγκόσμιας Τράπεζας, η μείωση του αριθμού των θανάτων ανά 1.000 παιδιά ηλικίας από 1 έως 5 ετών από 11,5 το 1990 σε 4,1 το 2010. Την αιτία για αυτήν τη μείωση αποτελεί, σύμφωνα με τους Τούντα και συνεργάτες,⁴⁵ η βελτίωση των υπηρεσιών υγείας. Ωστόσο, παρά τη γενική βελτίωση των υπηρεσιών υγείας, οι ανισότητες στην υγεία, δηλαδή η χρήση (πρόσβαση) αλλά και το επίπεδο υγείας, αποτελούν ένα σημαντικό κομμάτι εξασφάλισης των δικαιωμάτων επιβίωσης του παιδιού. Η υψηλή κοινωνικοοικονομική θέση σχετίζεται με το επίπεδο υγείας, καθώς, ειδικά σε ορισμένα νοσήματα εμφανίζονται ακόμα και διπλάσια ποσοστά μεταξύ ατόμων ανώτερης και κατώτερης κοινωνικοοικονομικής τάξης.⁴⁶ Γενικότερα, στην «ποιότητα ζωής που σχετίζεται με την υγεία» άτομα υψηλότερων κοινωνικοοικονομικών τάξεων εμφανίζουν καλύτερους δείκτες. Αυτή η διαπίστωση ισχύει και ειδικότερα για τα παιδιά, αφού, σύμφωνα με μελέτη του Κέντρου Μελετών Υπηρεσιών Υγείας της Ιατρικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, τα παιδιά από οικογένειες με υψηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο δηλώνουν καλύτερη ποιότητα ζωής σε όλες τις διαστάσεις.⁴⁷ Εκτός από το παραπάνω, εάν, σύμφωνα με την έρευνα του Ινστιτούτου Κοινωνικής και Προληπτικής Ιατρικής (2006),⁴⁸ λάβουμε υπόψη ότι η ίδια ανισότητα ισχύει και στη χρήση των υπηρεσιών υγείας, καθώς το ποσοστό διεξαγωγής προληπτικών εξετάσεων σχετίζεται άμεσα με την κοινωνικοοικονομική τάξη, είναι αναμενόμενο τα παιδιά κατώτερων κοινωνικοοικονομικών τάξεων να εμφανίζουν την ίδια αδυναμία χρήσης υπηρεσιών υγείας με τις οικογένειές τους. Σε αυτή τη διαπίστωση συνηγορεί το γεγονός ότι οι «ανεπίσημες» ιδιωτικές δαπάνες για απόκτηση πρόσβασης στην υγεία, ως ποσοστό των συνολικών ιδιωτικών δαπανών για την υγεία ανέρχονται πολύ υψηλότερα στην Ελλάδα σε σχέση με τις χώρες της Ε.Ε. και της Ευρωζώνης.⁴⁹

Σύμφωνα με τους Τούντα και συν.⁵⁰ «τα αίτια των μεγάλων κοινωνικών ανισοτήτων στη χρήση των υπηρεσιών υγείας ανάγονται, στην Ελλάδα, κυρίως στην πολυδιάσπαση των ταμείων και στις άνισες παροχές τους, καθώς και στη συνεχή υποβάθμιση του Εθνικού Συστήματος Υγείας». Παρά το γεγονός ότι στη 2^η και 3^η έκθεση που υπέβαλε η Ελλάδα το 2009 (CRC/C/GRC/2-3) στην Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Παιδιού του Ο.Η.Ε. για την εφαρμογή της Σύμβασης, περιγράφεται η οργάνωση του συστήματος υγείας σε τρία επίπεδα, στα οποία έχουν πλήρη πρόσβαση όλα τα παιδιά χωρίς διάκριση, και ιδιαίτερα τα Ρομά και τα παιδιά με αναπηρίες, οι παρατηρήσεις⁵¹ της Επιτροπής εστιάζουν στην έλλειψη στοιχείων σχετικά με τις δημοσιονομικές περικοπές που έγιναν στην υγεία ως τμήμα των μέτρων λιτότητας, οι οποίες έχουν άμεση επίπτωση στις παροχές υγείας προς τα παιδιά. Η εναλλακτική έκθεση του Δικτύου Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων για την Παρακολούθηση της Εφαρμογής της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού τονίζει την πολυδιάσπαση των πολιτικών υγείας και την αναγκαιότητα αυτές να παρέχονται απευθείας από πόρους του αρμόδιου Υπουργείου.⁵²

Άλλος δείκτης σχετικά με την υγεία του παιδιού κατά τη γέννησή του αποτελεί το χαμηλό βάρος του νεογέννητου, το οποίο συσχετίζεται με υψηλή πιθανότητα εμφάνισης προβλημάτων υγείας στην φυσική και πνευματική ανάπτυξη του παιδιού.⁵³ Σύμφωνα με στοιχεία του Ο.Ο.Σ.Α. η Ελλάδα εμφανίζει μεγαλύτερο ποσοστό ελλιποβαρών βρεφών ανά συνολικές γεννήσεις σε σχέση με το μέσο όρο των χωρών του Ο.Ο.Σ.Α., με την τάση να είναι αυξητική τα τελευταία χρόνια, ιδιαίτερα από το 1995 και έπειτα.

Ποσοστό (%) ελλιποβαρών βρεφών ανά συνολικές γεννήσεις

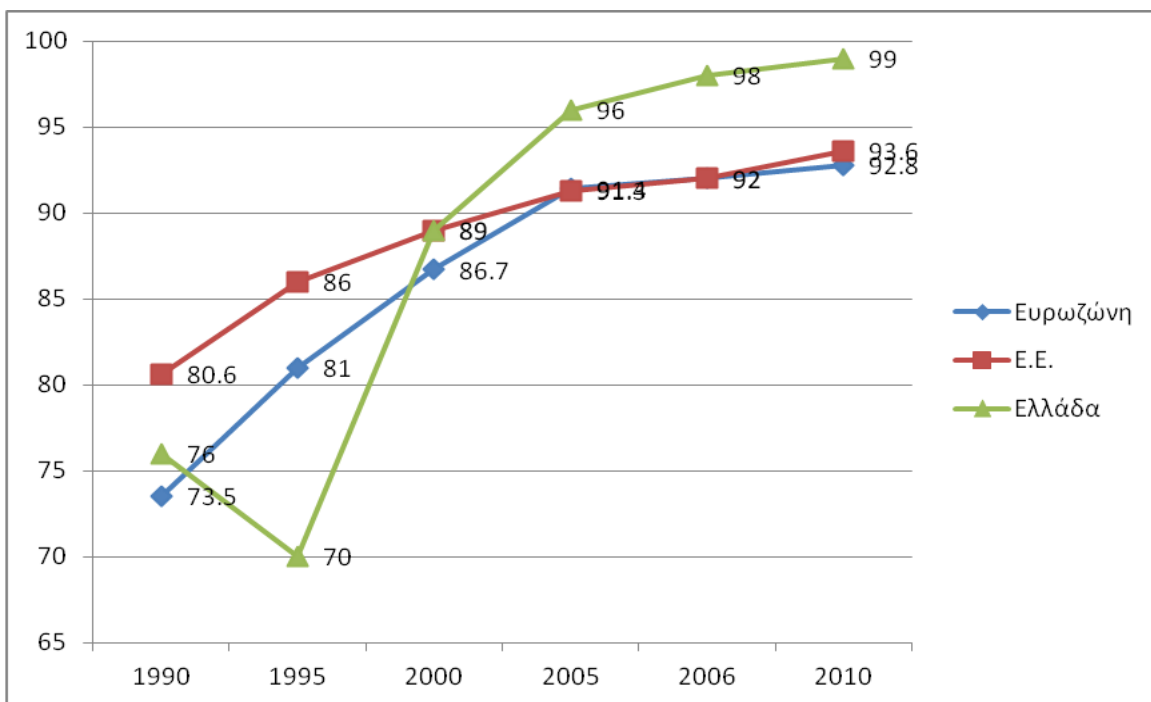

Πηγή: Ο.Ε.Κ.Δ. 2012⁵⁴

Τα ποσοστά ανοσοποίησης (εμβολιασμού) των παιδιών αντιπροσωπεύουν το επίπεδο λήψης μέτρων πρόληψης και προώθησης της υγείας τους. Οι βασικοί δείκτες εμβολιασμού που έχει υιοθετήσει η Παγκόσμια Τράπεζα αναφέρονται στον εμβολιασμό για Ιλαρά και για Διφθερίτιδα, Τέτανο και Κοκκύτη (DPT). Και στις δυο περιπτώσεις η Ελλάδα εμφανίζει υψηλότερα ποσοστά σε σχέση με το Μ.Ο. της Ε.Ε. και της Ευρωζώνης, τα οποία για το έτος 2010 αγγίζουν το 100% των παιδιών ηλικίας 12-23 μηνών.

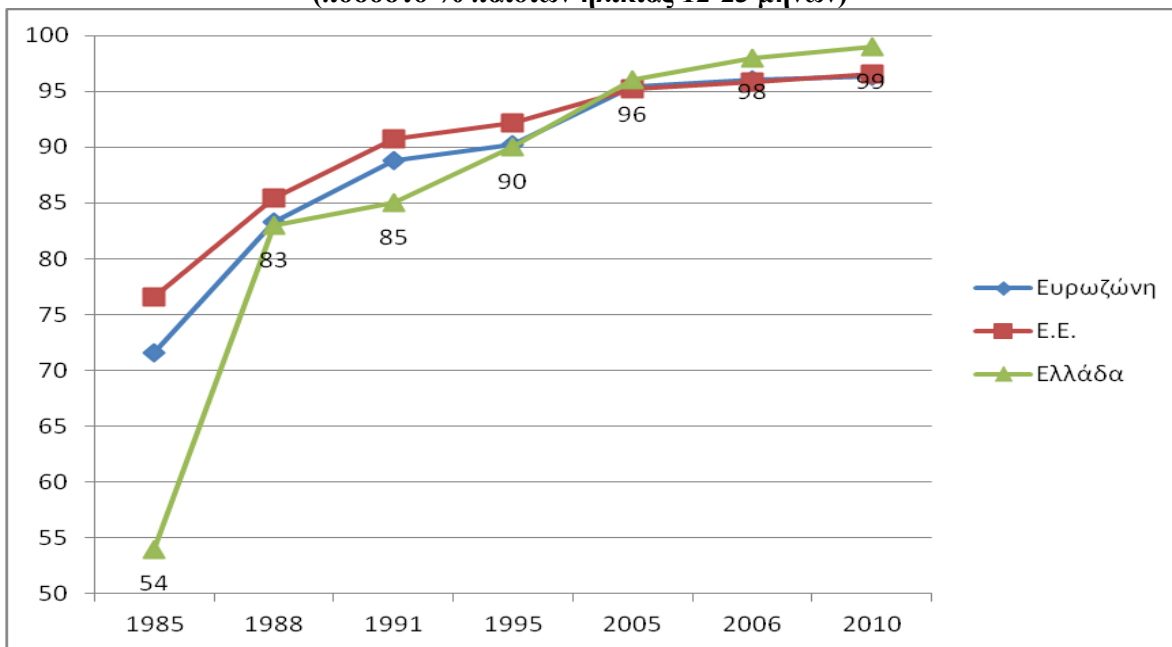
Ωστόσο, όπως έχει διαμορφωθεί η κατάσταση στην Ελλάδα, το πλήθος γονέων που ανταποκρίθηκε στην πρωτοβουλία της διεθνούς Μ.Κ.Ο. «Γιατροί του Κόσμου» για δωρεάν εμβολιασμό των παιδιών τον Δεκέμβριο του 2011 και τον Μάρτιο του 2012, αποδεικνύει τη δεινή θέση στην οποία έχουν περιέλθει οι οικογένειες.

**Ανοσοποίηση (εμβολιασμός) για Ιλαρά
(ποσοστό % παιδιών ηλικίας 12-23 μηνών)**

Πηγή: World Bank, 2012⁵⁵

**Ανοσοποίηση (εμβολιασμός⁵⁶) για διφθερίτιδα, τέτανο, κοκκύτη (DPT)
(ποσοστό % παιδιών ηλικίας 12-23 μηνών)**

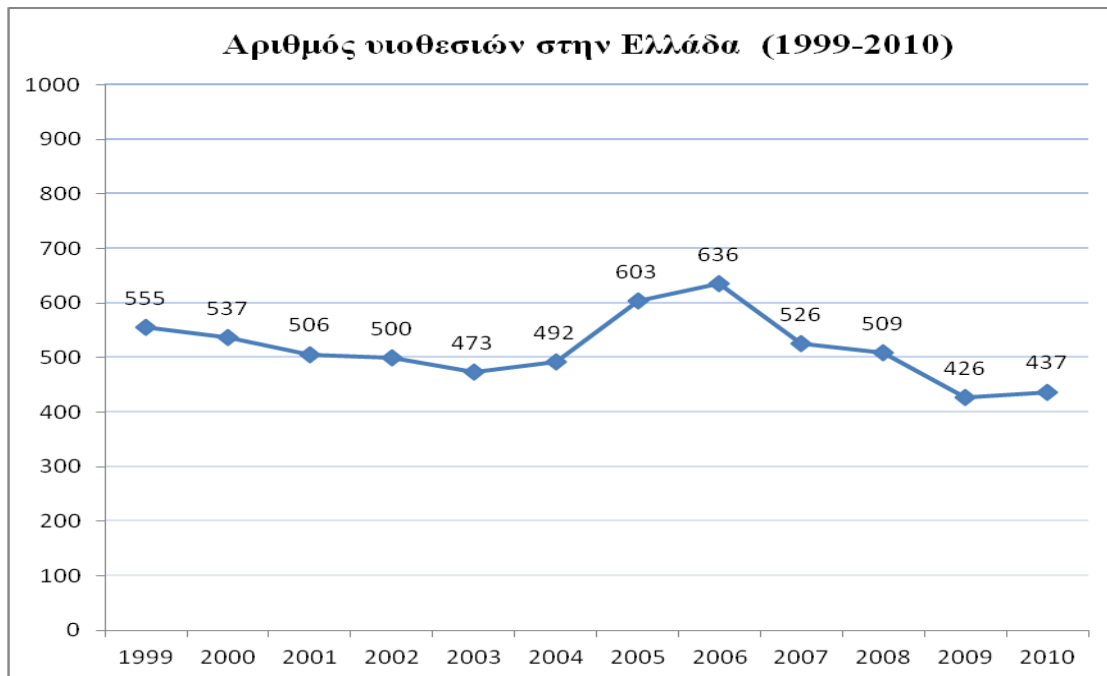
Πηγή: World Bank (2012)⁵⁷

2.4 Ο Θεσμός της Υιοθεσίας

Η παροχή εναλλακτικής φροντίδας με σκοπό την αποφυγή της ιδρυματοποίησης αποτελεί βασικό παράγοντα διασφάλισης των δικαιωμάτων του παιδιού. Ήδη από το 1967 με την υιοθέτηση από τα μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης της «Διεθνούς Σύμβασης περί Υιοθεσίας Ανηλίκων»⁵⁸ γίνεται αισθητή σε διεθνές επίπεδο η σοβαρότητα του ζητήματος. Μερικά χρόνια αργότερα η Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού (άρθρο 20) ορίζει, ότι κάθε παιδί που στερείται προσωρινά ή οριστικά το οικογενειακό του περιβάλλον δικαιούται εναλλακτική φροντίδα είτε με τη μορφή της αναδοχής, είτε με αυτήν της υιοθεσίας, είτε με την τοποθέτηση σε κάποιο ίδρυμα. Η Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Παιδιού στις καταληκτικές της παρατηρήσεις⁵⁹ επάνω στην έκθεση που υπέβαλε η Ελλάδα το 2000, συνέστησε την πρόληψη και μείωση της προσφυγής στην ιδρυματοποίηση ως μέσο εναλλακτικής φροντίδας των παιδιών. Η τάση για εφαρμογή σύγχρονων μορφών εναλλακτικής φροντίδας, σύμφωνα με τις οποίες τα παιδιά δεν στερούνται το οικογενειακό περιβάλλον, περιλαμβάνει την αποφυγή της ιδρυματοποίησης και την ενίσχυση του θεσμού της υιοθεσίας. Ο θεσμός της υιοθεσίας, όπως άλλωστε διατυπώνεται και στον Α.Κ. (άρθρο 1542), «πρέπει να αποβλέπει στο συμφέρον του υιοθετούμενου» και για το λόγο αυτό ορίζεται συγκεκριμένη διαδικασία⁶⁰ και προϋποθέσεις για την πραγματοποίησή της τόσο σε εθνικό όσο και σε διακρατικό επίπεδο.

Με το Ν. 2447/1996 και την αντικατάσταση των σχετικών άρθρων του Αστικού Κώδικα, αναμορφώθηκε ριζικά, μεταξύ άλλων, το νομικό πλαίσιο των υιοθεσιών στην Ελλάδα. Κατ' εξουσιοδότηση του άρθρου 6 του προαναφερόμενου νόμου εκδόθηκε το Π.Δ. 226/1999 που όριζε τις οργανώσεις και τις υπηρεσίες για την διεξαγωγή κοινωνικής έρευνας για την πραγματοποίηση των υιοθεσιών, καθώς και η διαδικασία αυτής. Η αναμόρφωση του θεσμικού πλαισίου έχει ως κεντρικό στόχο την εξασφάλιση του συμφέροντος του υιοθετούμενου. Αυτό επιτυγχάνεται με τον καθορισμό συγκεκριμένων όρων και προϋποθέσεων που πρέπει να πληρούνται, όπως, συγκεκριμένα με τον ορισμό της διαδικασίας κοινωνικής έρευνας για την εξέταση της καταλληλότητας των υποψήφιων θετών γονέων, με τον ορισμό ειδικών προβλέψεων για την περίοδο μετά την ολοκλήρωση της υιοθεσίας, τους όρους λύσης αυτής, και, κυρίως, με την πρόβλεψη να λαμβάνεται υπόψη η γνώμη του υιοθετούμενου παιδιού, αν αυτό είναι μεγαλύτερο από 12 ετών (Α.Κ. άρθρο 1555). Επίσης, ορίζεται μια διαδικασία επιθεώρησης⁶¹ της κατάστασης του παιδιού στη θετή του οικογένεια μετά την ολοκλήρωση της όλης διαδικασίας, πρόβλεψη εξαιρετικά σημαντική για την ύπαρξη της οποίας η Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Παιδιού ζήτησε ενημέρωση.⁶²

Ωστόσο, ακόμα και μετά την πρόσφατη διόρθωση ορισμένων διατάξεων του Α.Κ. και των προαναφερόμενων νομοθετημάτων με το Ν. 3719/2008 με σκοπό την επιτάχυνση της διαδικασίας της υιοθεσίας, παρατηρούνται μεγάλες καθυστερήσεις, γεγονός που ακυρώνει σε μεγάλο βαθμό τις ευνοϊκές ρυθμίσεις για τους υιοθετούμενους, καθώς περιορίζεται ο αριθμός των επωφελούμενων παιδιών από το θεσμό αυτό. Η μετατροπή όμως της υιοθεσίας σε θεσμό που συνάδει με το συμφέρον του παιδιού προϋποθέτει την αναμόρφωση του σχετικού θεσμικού πλαισίου. Οι διαδικασίες αυτές, τηρώντας τις προϋποθέσεις και τους όρους που σε κάθε περίπτωση πρέπει να τηρούνται, είναι ανάγκη να καταστούν λιγότερο γραφειοκρατικές και χρονοβόρες ώστε να ενθαρρύνονται οι υποψήφιοι θετοί γονείς και να αυξηθεί ανά έτος ο συνολικός αριθμός των υιοθεσιών, ο οποίος στην Ελλάδα βρίσκεται σε εξαιρετικά χαμηλά επίπεδα. Με το υπάρχον θεσμικό πλαίσιο για τις υιοθεσίες παρατηρείται σήμερα μεγάλη καθυστέρηση από την υποβολή της αίτησης μέχρι την ολοκλήρωση της διαδικασίας της υιοθεσίας, με αποτέλεσμα να παρατείνεται η ιδρυματοποίηση των παιδιών για αρκετά χρόνια. Αυτό αποδεικνύεται από το γεγονός, ότι ο αριθμός υιοθεσιών εμφανίζεται σταθερά χαμηλός και ιδιαίτερα μετά τη ρύθμιση του Ν. 3719/2008 ο αριθμός υιοθεσιών όχι μόνο δεν αυξήθηκε αλλά παρουσιάζει ελαφρώς πτωτική πορεία.

Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή

Το πρόβλημα μπορεί να αποδοθεί στο γεγονός ότι ορίζονται αρκετά μεγάλα χρονικά διαστήματα⁶³ για την διεξαγωγή της προβλεπόμενης κοινωνικής έρευνας από τις αρμόδιες υπηρεσίες και οργανισμούς, ενώ χαρακτηριστικό είναι, ότι δεν τίθεται ένας συνολικός χρονικός περιορισμός για την ολοκλήρωση της όλης διαδικασίας από την υποβολή της αρχικής αίτησης⁶⁴ από τον υποψήφιο θετό γονέα μέχρι την εκδίκασή της από το αρμόδιο δικαστήριο. Η έλλειψη ενός συνολικού χρονικού περιορισμού για την ολοκλήρωση της διαδικασίας, έχει σαν αποτέλεσμα, ακόμα και αν κάποιο στάδιο της διαδικασίας έχει προχωρήσει σε εύλογο χρονικό διάστημα, η καθυστέρησή της σε επόμενο στάδιο, να παρατείνει το συνολικό χρονικό διάστημα της διαδικασίας. Ένας επίσης σοβαρός λόγος καθυστέρησης της όλης διαδικασίας αφορά τη συναίνεση των γονέων ή του νόμιμου αντιπροσώπου (άρθρο 1550 Α.Κ.) και συγκεκριμένα στην δικαστική αναπλήρωση αυτής της συναίνεσης (άρθρο 1152 Α.Κ.).⁶⁵ Σύμφωνα με το παραπάνω άρθρο του Α.Κ., μια από τις περιπτώσεις που η συναίνεση των γονέων αναπληρώνεται δικαστικά είναι όταν «το τέκνο προστατεύεται από αναγνωρισμένη κοινωνική οργάνωση, έχει αφαιρεθεί από τους γονείς η άσκηση της επιμέλειας ..., και αυτοί αρνούνται καταχρηστικά να συναινέσουν». Σε αυτή την περίπτωση το κόλλημα βρίσκεται στο γεγονός της αδυναμίας να ξεπεραστεί η καταχρηστική άρνηση των γονέων να συναινέσουν, αν και τους έχει αφαιρεθεί η επιμέλεια, με αποτέλεσμα να καθυστερείται η διαδικασία.

Ένα σημαντικό ζήτημα νομικής φύσης που παρουσιάζεται ειδικά στις περιπτώσεις υιοθέτησης παιδιών που βρίσκονται υπό την προστασία αναγνωρισμένων Κοινωνικών Υπηρεσιών, αφορά στην ερμηνεία από τα δικαστήρια της συναίνεσης των γονέων για την υιοθεσία, καθώς έχουν καταγραφεί περιπτώσεις⁶⁶ όπου τα δικαστήρια αξιώνουν όχι τη γενική αλλά την ειδική συναίνεση των φυσικών γονέων. Ενώ αρχικά τα δικαστήρια δέχονταν τη γενική συναίνεση των φυσικών γονέων, πλέον απαιτούν την ειδική τους συναίνεση για το πρόσωπο των υποψήφιων θετών γονέων, καθυστερώντας την όλη διαδικασία και προσβάλλοντας με αυτό τον τρόπο την μυστικότητα της υιοθεσίας (άρθρο 1559 Α.Κ.).

Επιπλέον, μια σειρά από γραφειοκρατικές αγκυλώσεις κάνει τη διαδικασία των υιοθεσιών να εμφανίζει καθυστερήσεις, οι οποίες οφείλονται στην υποστελέχωση και την αδυναμία των αρμόδιων υπηρεσιών και οργανώσεων να επιτελέσουν το έργο τους.⁶⁷ Ειδικά μετά

την νέα αρχιτεκτονική της αυτοδιοίκησης και της αποκεντρωμένης διοίκησης (πρόγραμμα «Καλλικράτης») και τη μεταβίβαση⁶⁸ των αρμοδιοτήτων των προνοιακών υπηρεσιών των Νομαρχιών από 1-1-2011 στις Περιφέρειες, εκφράζεται επιπρόσθετη ανησυχία για την οργάνωση, τη στελέχωση και την αποτελεσματικότητα του έργου τους αναφορικά με τη ζήτηση των υιοθεσιών.

Ένα σοβαρό ζήτημα που έχει ανακύψει στο ελληνικό θεσμικό πλαίσιο για τις υιοθεσίες, συνίσταται στη δυνατότητα απευθείας συνεννόησης μεταξύ φυσικών και υποψήφιων θετών γονέων χωρίς τη μεσολάβηση κοινωνικής υπηρεσίας ή οργάνωσης. Ο μόνος περιορισμός που τίθεται είναι «πριν από την παράδοση του παιδιού ή εντός ενός μηνός από αυτή να ανακοινώσουν τη σχετική πρόθεσή τους στην αρμόδια υπηρεσία».⁶⁹ Παρότι απαγορεύεται η χρηματική συναλλαγή για την υιοθεσία,⁷⁰ αυτή η δυνατότητα που προσφέρεται έχει επικριθεί ότι οδηγεί στην ανάπτυξη του παράνομου εμπορίου βρεφών. Το φαινόμενο αυτό είναι αντίθετο με την επιταγή της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού (άρθρο 21, παρ. α), η οποία ορίζει η διενέργεια όλων των διαδικασιών για τις υιοθεσίες να γίνεται μόνο από τις αρμόδιες αρχές. Επιπλέον, η χρονοβόρα διαδικασία που υπάρχει στην περίπτωση υιοθεσίας από μια αρμόδια υπηρεσία ή οργανισμό στρέφει του υποψήφιους θετούς γονείς στην ιδιωτική παράνομη υιοθεσία έναντι κάποιου χρηματικού τιμήματος.

Η κύρωση της Σύμβασης της Χάγης για την προστασία των παιδιών και τη συνεργασία σχετικά με τη διακρατική υιοθεσία με το Ν.3765/2009, 16 έτη μετά την υπογραφή της (1993), αποτελεί σημαντική εξέλιξη στο ισχύον θεσμικό πλαίσιο των υιοθεσιών. Με αυτήν ρυθμίζονται οι διακρατικές υιοθεσίες με ένα πλέγμα ρυθμίσεων με σκοπό την αρμονική συνεργασία μεταξύ των κρατών και την προώθηση της άμεσης αναγνώρισης της απόφασης της διακρατικής υιοθεσίας. Στατιστικά στοιχεία για την Ελλάδα για τις διακρατικές υιοθεσίες δεν είναι διαθέσιμα, τουλάχιστον σε διεθνές επίπεδο.⁷¹ Άλλωστε, η Ελλάδα μόλις πρόσφατα κύρωσε τη διεθνή Σύμβαση της Χάγης για τη διακρατική υιοθεσία και, παρόλο που το εσωτερικό της θεσμικό πλαίσιο προέβλεπε τις διακρατικές υιοθεσίες, αυτές δεν ευνοούνταν εξαιτίας αυτής της τώσων ετών καθυστέρησης κύρωσης της διεθνούς αυτής σύμβασης.

Ένα επιπρόσθετο ζήτημα σχετίζεται με την ετοιμότητα της δημόσιας διοίκησης να ανταπεξέλθει στη διοικητική υποστήριξη της διαδικασίας των διακρατικών υιοθεσιών. Αν και η ισχύς της Σύμβασης της Χάγης καθορίστηκε την 1-1-2010 δεν ήταν έτοιμη υποστηρικτική δομή σε διοικητικό επίπεδο για τη ρύθμιση των διαδικασιών που προκύπτουν από την εφαρμογή της και έτσι μέχρι την σύστασή της ορίστηκε ως αρμόδια η Διεύθυνση Προστασίας Οικογένειας του Υπουργείου Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης. Μόλις την 1 Μαρτίου 2012 με το Ν. 4052/2012 (άρθρο 30Γ) συστάθηκε στο Υπουργείο Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης ως αυτοτελές Τμήμα η «Κεντρική Αρχή Διακρατικών Υιοθεσιών», που υπάγεται στο Γενικό Γραμματέα Πρόνοιας, με αποστολή την «επίτευξη των στόχων της Σύμβασης για την προστασία των παιδιών και τη συνεργασία σχετικά με τη διακρατική υιοθεσία που υπογράφηκε στη Χάγη στις 29.5.1993 και κυρώθηκε με το ν. 3765/2009» (παρ. 1). Τέλος, με την εφαρμογή του προγράμματος «Καλλικράτης» η άσκηση των αρμοδιοτήτων που ασκούνταν από τις Νομαρχίες σχετικά με θέματα διακρατικών υιοθεσιών περνάει στις Περιφέρειες.⁷²

2.5 Παιδική Κακοποίηση

Οι διάφορες μορφές παιδικής κακοποίησης έχουν σοβαρές επιπτώσεις στην ψυχική⁷³ και σωματική υγεία του παιδιού, στις εκπαιδευτικές του επιδόσεις⁷⁴ και συνδέονται με ορισμένα φαινόμενα, όπως η εκδήλωση παραβατικής συμπεριφοράς,⁷⁵ προσβάλλοντας με αυτόν τον τρόπο θεμελιώδη δικαιώματα του παιδιού. Σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας⁷⁶ ο όρος παιδική κακοποίηση «αναφέρεται στην φυσική και συναισθηματική κακομεταχείριση, στην σεξουαλική κακοποίηση, παραμέληση και αμελή μεταχείριση, όπως και στην εμπορική ή άλλη

εκμετάλλευση ενός παιδιού» και παρουσιάζει μεγάλη ευρύτητα καθώς μπορεί να εκλάβει πολλές διαφορετικές μορφές.⁷⁷ Η Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού ορίζει ότι τα κράτη λαμβάνουν τα κατάλληλα «νομοθετικά, διοικητικά, κοινωνικά και εκπαιδευτικά μέτρα» για την προστασία του παιδιού από όλες τις μορφές κακοποίησης (άρθρο 19), όπως επίσης και μέτρα ώστε να «διευκολύνουν τη σωματική και ψυχολογική ανάρρωση και την κοινωνική επανένταξη κάθε παιδιού θύματος» (άρθρο 39). Επίσης, ειδικά για το ζήτημα της σεξουαλικής κακοποίησης, η Σύμβαση έχει αφιερώσει ξεχωριστό άρθρο (34), το οποίο ορίζει, ότι τα κράτη οφείλουν να αναλαμβάνουν την υποχρέωση να προστατεύσουν το παιδί από κάθε μορφή σεξουαλικής εκμετάλλευσης και σεξουαλικής βίας.⁷⁸

Η Ελλάδα έχει λάβει μια σειρά νομοθετικών μέτρων για την απαγόρευση και την πρόληψη της κακοποίησης των παιδιών. Πέρα από τη γενική απαγόρευση της σωματικής βλάβης των παιδιών,⁷⁹ η οποία θεμελιώνεται στο Σύνταγμα,⁸⁰ η σωματική τιμωρία και η άσκηση βίας απέναντι στα παιδιά απαγορεύεται τόσο στο περιβάλλον του σχολείου,⁸¹ όσο και της οικογένειας.⁸² Πέρα από την απαγόρευση της κακοποίησης των παιδιών, η Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού (άρθρο 19, παρ. 2 και άρθρο 39) προβλέπει την παροχή υποστήριξης σε παιδιά θύματα κάθε μορφής κακοποίησης μέσω της εκπόνησης κοινωνικών προγραμμάτων με σκοπό τη σωματική και ψυχολογική ανάρρωση και την κοινωνική επανένταξή τους. Για τα θύματα οικογενειακής βίας προβλέπεται από το Ν. 3500/2006 (άρθρ. 21) κοινωνική συμπαράσταση, την οποία υποχρεούνται να προσφέρουν τα «νομικά πρόσωπα δημοσίου ή ιδιωτικού δικαίου, που λειτουργούν ειδικά για τους σκοπούς αυτούς υπό την εποπτεία του Υπουργείου Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, και από κοινωνικές υπηρεσίες των Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης».

Η σεξουαλική κακοποίηση των παιδιών αποτελεί την πλέον χειρότερη μορφή κακοποίησης και καταδικάζεται από πολλές διεθνείς συμβάσεις και κείμενα. Στο παρελθόν το πρόβλημα της «γενετήσιας εκμετάλλευσης ανηλίκων» (όπως συνηθίζεται να αποδίδεται στην ελληνική νομοθεσία η σεξουαλική κακοποίηση παιδιών) δεν είχε πάρει μεγάλη έκταση⁸³ και δεν κρινόταν αναγκαία η θέσπιση ειδικού πλαισίου πέρα από την απλή απαγόρευσή της. Αποδεικτικό στοιχείο της σεξουαλικής κακοποίησης των παιδιών ως σύγχρονου φαινομένου, αποτελεί η αξίωση των εκπροσώπων⁸⁴ του κινήματος για την απελευθέρωση των παιδιών (δεκαετία του 1970) το παιδί να έχει, μεταξύ άλλων, το δικαίωμα στην σεξουαλική ελευθερία, αφού τότε δεν υπήρχε ο κίνδυνος που υφίσταται στις μέρες μας. Σήμερα, με τις διάφορες διαστάσεις που έχει εκλάβει το εν λόγω φαινόμενο, κρίνεται αναγκαία η θέσπιση ειδικού πλαισίου, το οποίο θα προβλέπει όλες τις εκφάνσεις εκδήλωσής του. Οι εκφάνσεις του καθορίζονται από ποικίλους παράγοντες, όπως, για παράδειγμα, από το επίπεδο ανάπτυξης κάθε χώρας, καθώς παιδική πορνεία συναντάται κυρίως στις χώρες του τρίτου κόσμου, ενώ η παιδική πορνογραφία έχει διάδοση κυρίως στις ανεπτυγμένες χώρες.⁸⁵ Σε αυτό το σημείο η υιοθέτηση στις 25/5/2000 από τη Γενική Συνέλευση του Ο.Η.Ε. και η κύρωση⁸⁶ από την Ελλάδα το Δεκέμβρη του 2007 του Πρόσθετου Προαιρετικού Πρωτοκόλλου στη Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού, σχετικά με την πώληση παιδιών, την παιδική πορνογραφία και παιδική πορνεία, επέφερε σημαντικές αλλαγές στην εσωτερική έννομη τάξη,⁸⁷ καθώς μεγάλο μέρος από τα σχετικά με την σεξουαλική εκμετάλλευση των ανηλίκων άρθρα του Π.Κ. τροποποιήθηκαν δυνάμει του προαναφερόμενου νόμου. Σε συνδυασμό με τον προϋπάρχοντα Ν. 3064/2002,⁸⁸ θεσπίστηκε ένα αυστηρό πλαίσιο για την προστασία των παιδιών από τη σεξουαλική κακοποίηση αλλά και για την ύπαρξη υποστηρικτικών μέτρων για τα θύματα αυτού του φαινομένου. Σε όλο αυτό το θεσμικό φάσμα προστίθεται η κύρωση⁸⁹ της Σύμβασης του Συμβουλίου της Ευρώπης για την προστασία των παιδιών κατά της γενετήσιας εκμετάλλευσης και κακοποίησης. Ωστόσο, μια σημαντική εκκρεμότητα, την οποία έχει επισημάνει η Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Παιδιού,⁹⁰ αποτελεί ο περιορισμός της προστασίας των ανηλίκων αγοριών από συγκεκριμένη κατηγορία σεξουαλικής κακοποίησης μέχρι το 17^ο έτος.

Η αναγνώριση της ανάγκης θεραπείας του ανήλικου θύματος με σκοπό την επανένταξή του, κατέστησε επιβεβλημένη τη θεσμοθέτηση της αρωγής ειδικά για στην περίπτωση της σεξουαλικής εκμετάλλευσης. Σύμφωνα με αυτήν προβλέπεται το ανήλικο θύμα τέτοιων ενεργειών να υποβάλλεται σε ειδική εξέταση της ψυχικής και σωματικής του κατάστασης (352Α, παρ. 3 Π.Κ.), ενώ παρέχεται προστασία της ζωής, της σωματικής ακεραιότητας και της γενετήσιας ελευθερίας στα θύματα των αδικημάτων εμπορίας, μαστροπείας και ασέλγειας σε ανήλικο έναντι αμοιβής.⁹¹ Επίσης, παρέχεται, για όσο χρονικό διάστημα κριθεί αναγκαίο, αρωγή για τη στέγαση, τη διατροφή, τη διαβίωση, την περίθαλψη, την ψυχολογική στήριξή τους καθώς και την εξασφάλιση νομικού παραστάτη και διερμηνέα.⁹² Η αρωγή που παρέχεται στα θύματα των παραπάνω πράξεων επεκτείνεται και ρυθμίζονται οι φορείς, τα μέσα και ο τρόπος παροχής της.⁹³ Η προστασία παρέχεται για όσο χρονικό διάστημα υφίσταται ο κίνδυνος της ζωής, της σωματικής ακεραιότητας και της προσωπικής και γενετήσιας ελευθερίας, η δε αρωγή για το χρονικό διάστημα που κρίνεται απαραίτητο πραγματοποιείται από τις Υπηρεσίες και Μονάδες Παροχής Προστασίας και Αρωγής.⁹⁴ Για την παροχή προστασίας και αρωγής τα αρμόδια Υπουργεία, τα Ν.Π.Δ.Δ. και οι Ο.Τ.Α συνεργάζονται ή συνάπτουν συμβάσεις με Νομικά Πρόσωπα Δημοσίου και Ιδιωτικού Δικαίου, μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα ή με Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις με συναφή δραστηριότητα.⁹⁵

Σε νομοθετικό επίπεδο έχουν ληφθεί επαρκή μέτρα για την προστασία των παιδιών από την παιδική κακοποίηση αλλά και για επανένταξη των θυμάτων αυτής. Αυτό το γεγονός αναγνωρίστηκε⁹⁶ από την Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Παιδιού ήδη από το 2002, πριν ακόμα από τη λήψη κατά τα τελευταία χρόνια των επιπρόσθετων μέτρων και νομοθετικών προβλέψεων, οι οποίες περιγράφηκαν παραπάνω. Για εκείνο όμως που η Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Παιδιού εξέφρασε την ανησυχία της ήταν ο περιορισμός των κοινωνικών, ιατρικών και άλλων υπηρεσιών κυρίως στην Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη, αλλά και η γενικότερη ανεπάρκεια σχετικών πόρων. Η παρατήρηση αυτή εντάσσεται στο γενικότερο πλαίσιο απουσίας προκαθορισμένου ποσού στον κρατικό προϋπολογισμό που θα διατίθεται αποκλειστικά για δαπάνες που αφορούν το παιδί και, στη συγκεκριμένη περίπτωση, για δαπάνες αρωγής και κοινωνικής συμπαράστασης των παιδιών θυμάτων κακοποίησης.

Ένα εξίσου σημαντικό ζήτημα στην περίπτωση των κρουσμάτων παιδικής κακοποίησης, το οποίο διαπερνά πολλούς τομείς της πολιτικής για το παιδί, αποτελεί η παντελής έλλειψη στοιχείων σχετικά με τις περιπτώσεις κακοποίησης και παραμέλησης των παιδιών. Αν και η Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Παιδιού είχε επισημάνει αυτήν την παράλειψη και συνέστησε την άμεση σύσταση μηχανισμού συλλογής στοιχείων⁹⁷ από το 2002, η Ελλάδα 10 χρόνια μετά δεν έχει κάνει τίποτα απολύτως για το ζήτημα αυτό. Το παραδέχεται άλλωστε αφού στην παράγραφο 234 της Έκθεσης που απέστειλε το 2009 για την εφαρμογή της Σύμβασης αναφέρεται ότι: «Δεν υπάρχουν αξιόπιστα στατιστικά στοιχεία σχετικά με το ποσοστό περιπτώσεων κακοποίησης – παραμέλησης παιδιού στην ελληνική οικογένεια, αφού δεν υπάρχει κανένα εθνικό σύστημα αναφοράς και δεδομένα τα οποία θα μπορούσαν να συμπεριληφθούν στις σχετικές μελέτες μπορεί να μην είναι αντιπροσωπευτικά (π.χ. το Ινστιτούτο Παιδικής Υγείας σε περιορισμένο κλινικό δείγμα 197 κακοποιημένων και παραμελημένων παιδιών σε συνεργασία με τα εξωτερικά ιατρεία του Νοσοκομείου Παιδών «ΑΓΙΑ ΣΟΦΙΑ» καθώς και άλλων νοσοκομείων στην Νομαρχία Αττικής)». Στο ζήτημα της τήρησης στατιστικών στοιχείων επανέρχεται πρόσφατα⁹⁸ η Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Παιδιού, όπου ζητά την παροχή συγκεκριμένων στοιχείων για την παιδική κακοποίηση (συμπεριλαμβανομένης της σεξουαλικής), τα οποία θα αναφέρουν το φύλο, την ηλικία, την εθνική προέλευση, τις αστικές και αγροτικές περιοχές και τους τύπους παραβιάσεων, τον αριθμό και το ποσοστό των περιπτώσεων που κατέληξαν σε δικαστική απόφαση ή άλλης μορφής παρακολούθηση, καθώς και των περιπτώσεων που οι κοινωνικές υπηρεσίες προσέφεραν συμβουλευτική υποστήριξη ή βοήθεια. Η παροχή συγκεκριμένων στοιχείων θα βοηθήσει στην αντιμετώπιση του φαινομένου, αλλά και στην οργάνωση των ανάλογων φορέων για την παροχή υποστήριξης στα θύματα κακοποίησης. Ειδικά

για το ζήτημα της σεξουαλικής κακοποίησης των παιδιών, στο πλαίσιο της εξέτασης των εκθέσεων που υποβλήθηκαν για την εφαρμογή του πρόσθετου προαιρετικού πρωτοκόλλου της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού σχετικά με την πώληση παιδιών, την παιδική πορνογραφία και την παιδική πορνεία, η Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Παιδιού⁹⁹ ακόμα πιο πρόσφατα (6 Μαρτίου 2012) ζήτησε την παροχή πρόσθετων στοιχείων σχετικά με την καταγραφή περιστατικών σεξουαλικής κακοποίησης.

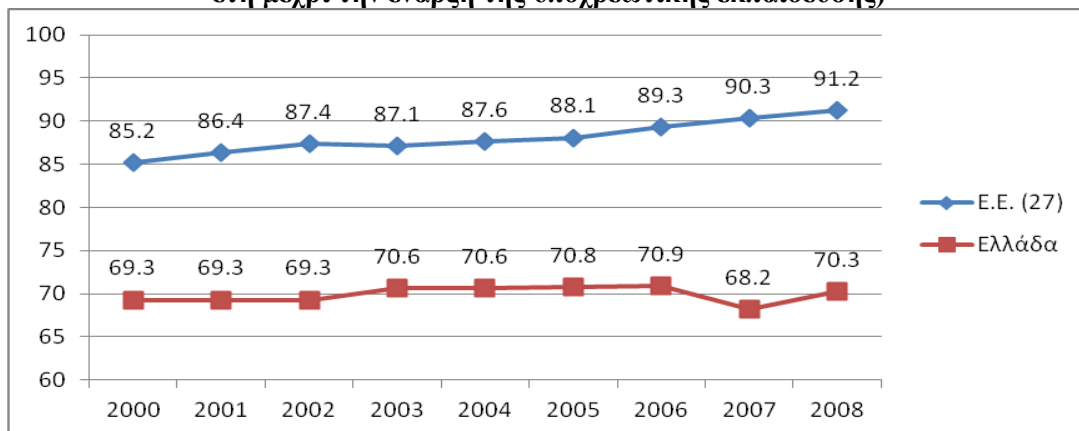
Η σημαντικότερη όμως παράλειψη που έχει να επιδείξει το σύστημα προστασίας των παιδιών από την κακοποίηση στην Ελλάδα αφορά τη λήψη προληπτικών μέτρων για παιδιά που είναι περισσότερο ευάλωτα και έχουν περισσότερες πιθανότητες να είναι θύματα τέτοιων ενεργειών, όπως παιδιά που διαβιούν σε ιδρύματα, τα ασυνόδευτα, τα παιδιά Ρομά, τα παιδιά του δρόμου, τα φτωχά παιδιά κ.λπ.

2.6 Εκπαίδευση

Η εκπαίδευση αποτελεί κρίσιμο αναπτυξιακό δικαίωμα, καθώς καθορίζει σε μεγάλο βαθμό τη μελλοντική προοπτική και τις ευκαιρίες του παιδιού. Εκτός από αυτό, παρουσιάζεται μια πολυδιάστατη συσχέτιση μεταξύ εκπαίδευσης, φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού, καθώς οι εκπαιδευτικές ανισότητες μπορούν να οδηγούν στον εκπαιδευτικό αποκλεισμό και από την άλλη πλευρά η σχέση μεταξύ φτώχειας και επιπέδου εκπαίδευσης έχει καταγραφεί σε πολλές έρευνες, όπου φτωχά άτομα παρουσιάζουν χαμηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης. Ο κυριότερος τρόπος με τον οποίο εκφράζεται ο αποκλεισμός από την εκπαίδευση είναι μέσω του χαμηλού ποσοστού εγγραφών σε αυτήν, της σχολικής διαρροής και της σχολικής αποτυχίας. Ο αποκλεισμός από την εκπαίδευση αποτελεί τη σημαντικότερη διάσταση του κοινωνικού αποκλεισμού, καθώς οι ευάλωτες στον κίνδυνο του κοινωνικού αποκλεισμού ομάδες, όπως οι μειονοτικές και οι ειδικές ομάδες παιδιών, αντιμετωπίζουν το πρόβλημα αυτό μέσω της εκπαίδευσης. Για τους παραπάνω λόγους η Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού (άρθρ. 28-29), επιπρόσθετα με τα άλλα διεθνή κείμενα, δίνει ιδιαίτερη σημασία στην εκπαίδευση.

Η συμμετοχή στην εκπαίδευση αποτελεί το πλέον κρίσιμο στοιχείο αποτίμησης του αντίστοιχου δικαιώματος.¹⁰⁰ Αν ξεκινήσουμε από το στάδιο πριν την υποχρεωτική εκπαίδευση, στην Ελλάδα το ποσοστό συμμετοχής σε αυτή (παιδιά ηλικίας 4 ετών μέχρι την έναρξη της υποχρεωτικής εκπαίδευσης, η οποία στις περισσότερες χώρες της Ε.Ε. βρίσκεται στο 6^ο ή 7^ο έτος της ηλικίας του παιδιού) παρουσιάζει σημαντική απόκλιση έναντι του μέσου όρου των 27 κρατών της Ε.Ε., καθώς για το έτος 2008 το ποσοστό συμμετοχής ήταν 70,3% ενώ ο μέσος όρος της Ε.Ε των 27 κρατών – μελών της Ε.Ε. κυμάνθηκε στο 91,2%.

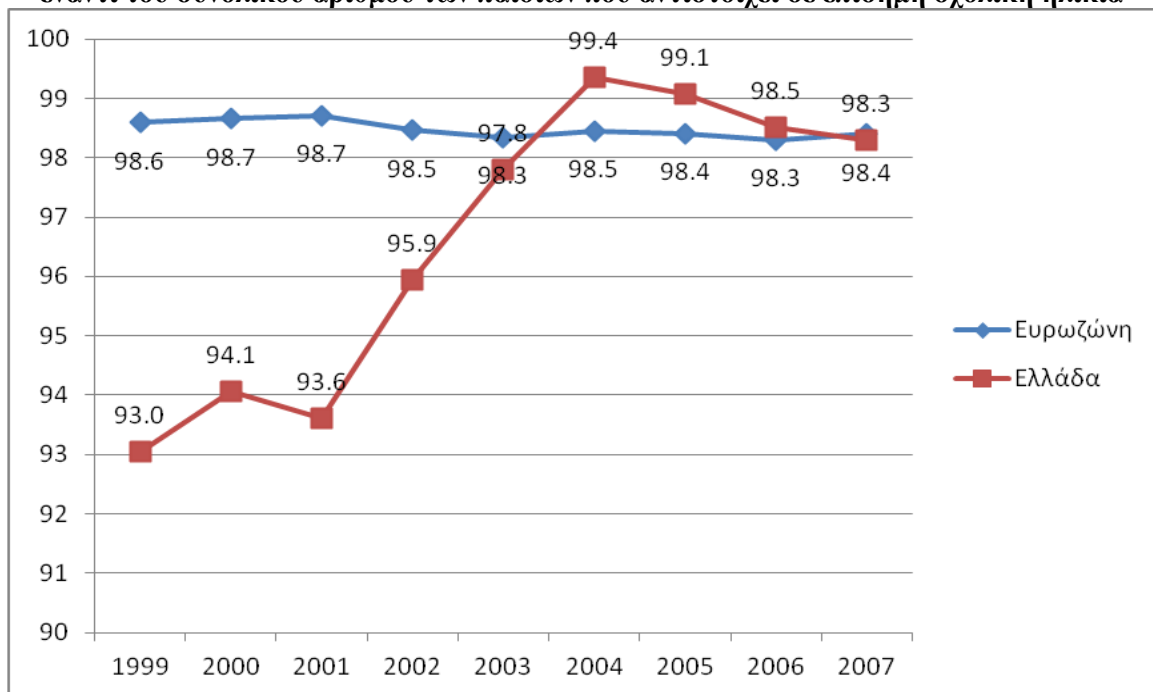
Ποσοστό (%) συμμετοχής στην προσχολική εκπαίδευση (ποσοστό παιδιών ηλικίας από 4 έτη μέχρι την έναρξη της υποχρεωτικής εκπαίδευσης)

Πηγή: Eurostat¹⁰¹

Αντίθετα, το ποσοστό των παιδιών επίσημης σχολικής ηλικίας που εγγράφονται στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση έναντι του συνολικού αριθμού των παιδιών που αντιστοιχούν σε σχολική ηλικία, είναι αρκετά υψηλό, στα ίδια επίπεδα με αυτό του μέσο όρου του αντιστοιχού ποσοστού των χωρών της ευρωζώνης. Το έτος 2007 στην Ελλάδα το ποσοστό των παιδιών επίσημης σχολικής ηλικίας που εγγράφηκαν στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση έναντι του συνολικού αριθμού των παιδιών, ο οποίος αντιστοιχεί σε σχολική ηλικία, ήταν 98,3%. Αυτό το πολύ μικρό ποσοστό που δεν εγγράφηκε στο σχολείο προέρχεται από παιδιά που ανήκουν σε ιδιαίτερες κοινωνικές ομάδες και δεν εγγράφεται ποτέ σε αυτό.¹⁰²

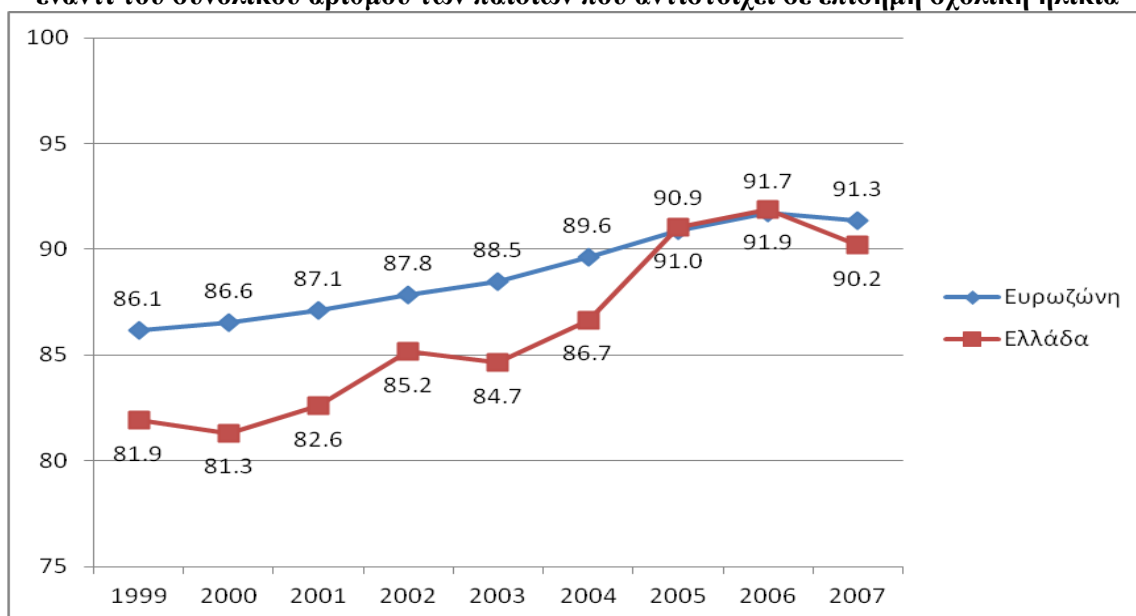
Ποσοστό (%) παιδιών επίσημης σχολικής ηλικίας, σύμφωνα με το Διεθνές Πρότυπο Ταξινόμησης της Εκπαίδευσης (ISCED), που εγγράφονται στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση έναντι του συνολικού αριθμού των παιδιών που αντιστοιχεί σε επίσημη σχολική ηλικία

Πηγή: World Bank¹⁰³

Το ποσοστό των παιδιών που εγγράφονται στην δευτεροβάθμια εκπαίδευση είναι υψηλό και παρουσιάζει ανοδική πορεία τα τελευταία χρόνια συγκλίνοντας με το μέσο όρο του ποσοστού των χωρών της Ευρωζώνης.

Ποσοστό (%) παιδιών επίσημης σχολικής ηλικίας, σύμφωνα με το Διεθνές Πρότυπο Ταξινόμησης της Εκπαίδευσης (ISCED), που εγγράφονται στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση έναντι του συνολικού αριθμού των παιδιών που αντιστοιχεί σε επίσημη σχολική ηλικία

Πηγή: World Bank¹⁰⁴

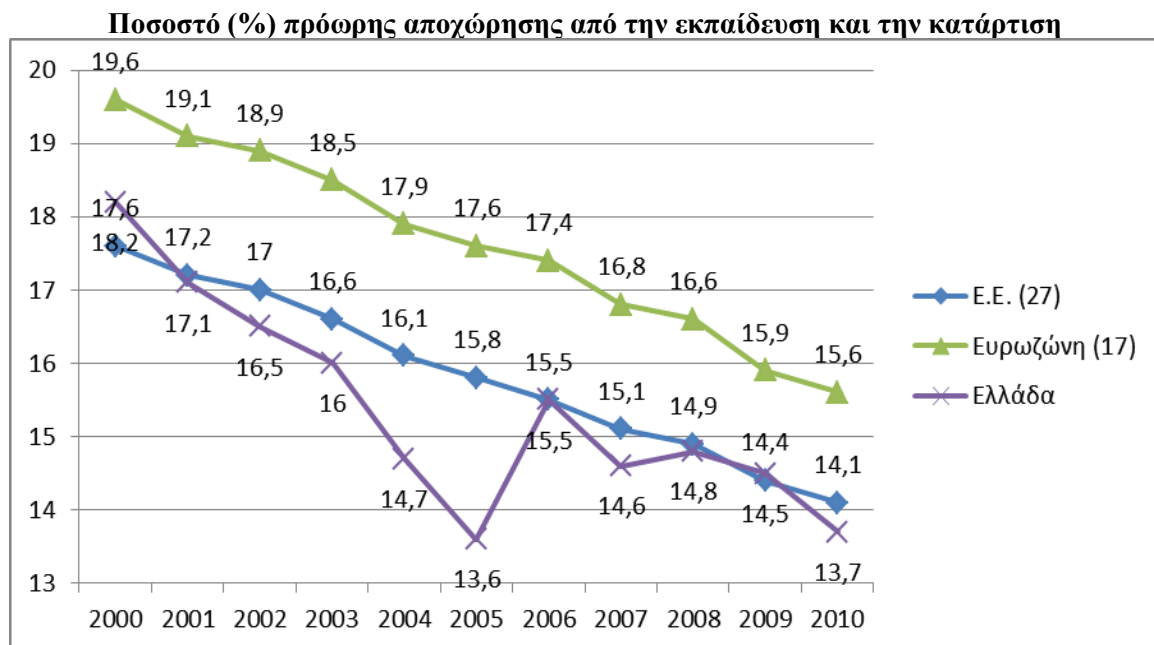
Πέρα από το ποσοστό εγγραφών κρίσιμο στοιχείο αποτελεί η σχολική διαρροή. Παραμερίζοντας τα καθαρά εκπαιδευτικά μειονεκτήματα της μαθητικής διαρροής, πρέπει να τονιστεί η σημαντική συσχέτιση που αυτή εμφανίζει με φαινόμενα όπως η παιδική παραβατικότητα και η παιδική εργασία. Σύμφωνα με τελευταία διαθέσιμα στοιχεία του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου¹⁰⁵ το σχολικό έτος 2003-04 στην Α΄ τάξη ημερησίου Γυμνασίου γράφτηκαν 100.271 μαθητές και από αυτούς 6.528 (6,51%) διέρρηυσαν και 93.743 αποφοίτησαν (93,49%). Η μαθητική διαρροή στην κατώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση (Γυμνάσιο) παρουσιάζει πτωτική τάση την τελευταία εικοσαετία.

ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΜΑΘΗΤΙΚΗΣ ΔΙΑΡΡΟΗΣ ΣΤΟ ΓΥΜΝΑΣΙΟ	
ΓΕΝΙΑ ΜΑΘΗΤΩΝ	ΜΑΘΗΤΙΚΗ ΔΙΑΡΡΟΗ (%)
1987-88	12,60
1989-90	11,55
1991-92	9,60
1997-98	6,98
2000-01	6,09
2003-04	6,51

Πηγή: Παιδαγωγικό Ινστιτούτο (2008). Έρευνα καταγραφής μαθητικής διαρροής στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση μέσω διαδικτύου. Παρατηρητήριο Μετάβασης Παιδαγωγικού Ινστιτούτου. Αθήνα, σ. 30.

Αν και δεν υπάρχει αποδεκτή μεθοδολογική προσέγγιση για τον ακριβή αριθμό των παιδιών που διακόπτουν τη φοίτησή τους στο σύνολο της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης¹⁰⁶, η μαθητική διαρροή στο σύνολο της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (κατώτερη και ανώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση) υπολογίζεται στη γενιά μαθητών 2003-04 σε 12.841 μαθητές. Δηλαδή, για τους μαθητές αυτούς η συνολική διαρροή από την Α΄ Γυμνασίου μέχρι και το τέλος του ανώτερου κύκλου της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (Γ΄ Λυκείου) εκτιμάται στο 12,81%¹⁰⁷.

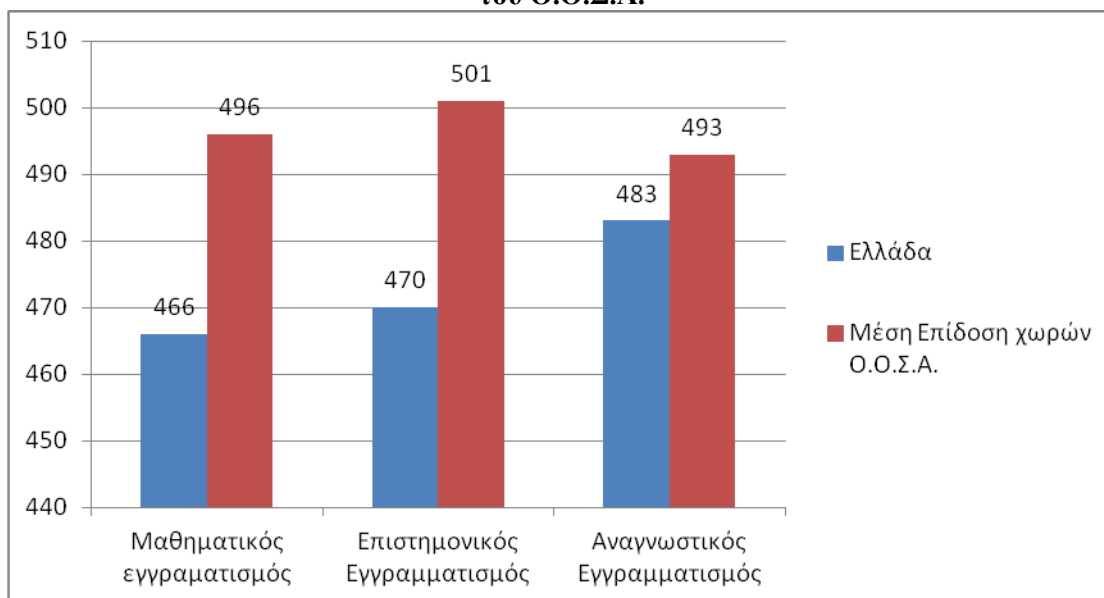
Η Eurostat μετρά το ποσοστό της διαρροής από την εκπαίδευση και την κατάρτιση ως την ποσοστιαία αναλογία των ατόμων ηλικιακής ομάδας 18-24 ετών που έχουν εκπαίδευση το πολύ μέχρι τον κατώτερο κύκλο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (Γυμνάσιο) και δεν έχουν συμμετάσχει σε προγράμματα εκπαίδευσης και κατάρτισης, στο σύνολο των ατόμων της ηλικιακής αυτής ομάδας.¹⁰⁸ Στην Ελλάδα το ποσοστό αυτό είναι σταθερά μικρότερο τόσο σε σύγκριση με τις χώρες της Ε.Ε. και της Ευρωζώνης.

Πηγή: Eurostat¹⁰⁹

Ός προς τις εκπαιδευτικές επιδόσεις, σύμφωνα με τα αποτελέσματα του διεθνούς προγράμματος αξιολόγησης PISA¹¹⁰ 2009 του Ο.Ο.Σ.Α.,¹¹¹ η Ελλάδα και στα τρία πεδία αξιολόγησης (αναγνωστικός, μαθηματικός και επιστημονικός εγγραμματισμός) επιτυγχάνει αποτελέσματα κάτω της μέσης επίδοσης των χωρών του Ο.Ο.Σ.Α. Συγκεκριμένα, στο πεδίο του Αναγνωστικού Εγγραμματισμού (Κατανόησης Κειμένου) η μέση επίδοση των μαθητών βρίσκεται στις 483 μονάδες τη στιγμή που μέση επίδοση των χωρών του Ο.Ο.Σ.Α. είναι 493 μονάδες. Στο πεδίο του μαθηματικού εγγραμματισμού η μέση επίδοση των μαθητών καταγράφεται στις 466 μονάδες, χαμηλότερη από τη μέση επίδοση των χωρών του Ο.Ο.Σ.Α. (496 μονάδες). Στις φυσικές επιστήμες η επίδοση των μαθητών βρίσκεται στις 470 μονάδες, ενώ η μέση επίδοση των χωρών του Ο.Ο.Σ.Α. βρίσκεται στις 501 μονάδες.

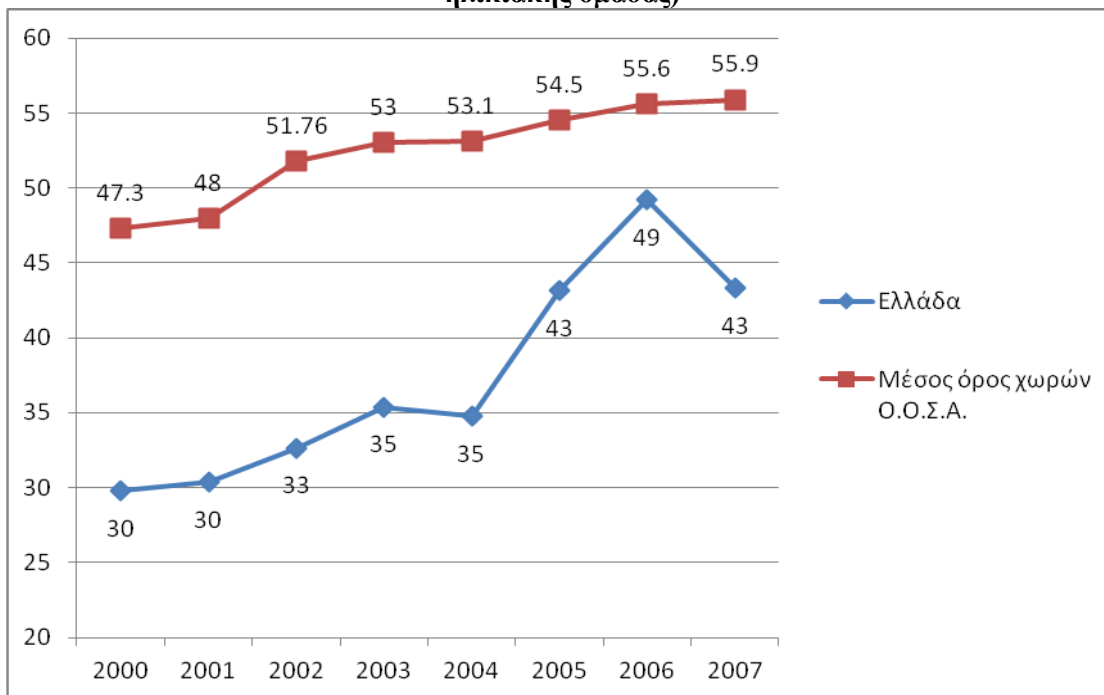
Η μέση επίδοση των μαθητών στην Ελλάδα (σε μονάδες) συγκριτικά με αυτή των χωρών του Ο.Ο.Σ.Α.

Πηγή: O.E.C.D., 2010¹¹²

Η εισαγωγή στην τριτοβάθμια εκπαίδευση έπειτα από την ολοκλήρωση της δευτεροβάθμιας, θεωρείται, ότι παρέχει ευκαιρίες στα άτομα και αποτελεί σημαντικό στόχο για την αξιολόγηση της προόδου υλοποίησης της στρατηγικής «Ευρώπη 2020».¹¹³ Σε αυτόν τον τομέα η Ελλάδα παρουσιάζει χαμηλότερα ποσοστά έναντι του μέσου όρων των χωρών του Ο.Ο.Σ.Α.

Ποσοστά (%) εισαγωγής στην τριτοβάθμια εκπαίδευση (εισακτέοι για πρώτη φορά έναντι του συνολικού αριθμού των ατόμων αντίστοιχης ηλικιακής ομάδας)

Πηγή: OECD (2010)¹¹⁴

Η Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Παιδιού έχει δώσει μεγάλη βαρύτητα στους παραπάνω δείκτες ως μια γενική αποτίμηση της εφαρμογής του δικαιώματος του παιδιού στην εκπαίδευση και τα ανωτέρω στατιστικά στοιχεία παρέχουν μια κατατοπιστική εικόνα για την κατάσταση που επικρατεί σχετικά με την εκπαίδευση των παιδιών. Ωστόσο, εκείνο που αποτελεί αίτημά της αφορά στην παροχή εξειδικευμένων στοιχείων για την εκπαίδευση που σχετίζονται με το φύλο, την ηλικία, την εθνική προέλευση, τον τύπο περιοχής και, τέλος, με την κοινωνικοοικονομική κατάσταση.¹¹⁵ Είναι εμφανές ότι η έλλειψη αυτού του είδους των στοιχείων αποτελεί ανασταλτικό παράγοντα για την αποτίμηση του δικαιώματος στην εκπαίδευση παιδιών ειδικών ομάδων. Το παραπάνω ζήτημα της έλλειψης στοιχείων είναι ιδιαίτερα εμφανές στη μέτρηση της μαθητικής διαρροής παιδιών ειδικών ομάδων, όπως μεταναστών, μουσουλμάνων και ελλήνων Ρομά, που εκτιμάται σε πολύ υψηλό επίπεδο αλλά, επιπλέον, και στο πρόβλημα του αναλφαριθμητισμού, το οποίο επίσης εμφανίζει υψηλό ποσοστό μεταξύ των παιδιών αυτών των ομάδων. Η ελληνική πλευρά παραδέχεται την αδυναμία τήρησης τέτοιων συστηματικών εθνικών στοιχείων, όπως αναφέρεται ξεκάθαρα στη 2^η και 3^η περιοδική έκθεση της Ελλάδας για την εφαρμογή της Σύμβασης (παράγραφοι 352-353). Ομοίως, όπως παρατηρεί η Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Παιδιού,¹¹⁶ δεν υπάρχουν επαρκή στοιχεία για το κατά πόσο τα παιδιά με αναπηρίες διευκολύνονται για την πρόσβαση στην εκπαίδευση μέσω της παροχής ανθρώπινων, τεχνικών και υλικών πόρων, ώστε με αυτόν τον τρόπο να εφαρμοστεί στην πράξη η αρχή της μη διάκρισης που προβλέπεται από τη Σύμβαση (άρθρο 2).

Σε εκείνο που η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Παιδιού του Ο.Η.Ε. αποδίδει ιδιαίτερη βαρύτητα, στο πλαίσιο του συνολικού της ενδιαφέροντος για τους πόρους που διατίθενται για τα παιδιά, αποτελεί το ποσοστό δαπανών για την εκπαίδευση. Ήδη από το 2002 στις καταληκτικές παρατηρήσεις της (παράγρ. 21) επάνω στην πρώτη έκθεση της Ελλάδας για την εφαρμογή της Σύμβασης, διατυπώθηκε η ανησυχία της για το ασαφές, αλλά παρόλα αυτά χαμηλό ποσοστό του κρατικού προϋπολογισμού που διατίθεται για την εκπαίδευση. Σύμφωνα με στοιχεία της Eurostat¹¹⁷ το ποσοστό του Α.Ε.Π. που δαπανά η Ελλάδα για την εκπαίδευση βρίσκεται, σύμφωνα με τα τελευταία διαθέσιμα στοιχεία για τη χώρα μας (έτος 2005), στο 4,04% με το μέσο όρο της Ε.Ε. των 27 κρατών - μελών να κυμαίνεται στο 5,04%. Όμως, το φλέγον ζήτημα αφορά το ποσοστό του Α.Ε.Π. που διατίθεται για την εκπαίδευση όπως έχει διαμορφωθεί σήμερα με την εφαρμογή των μέτρων λιτότητας και τις δημοσιονομικές περικοπές συμπεριλαμβανομένων και των πόρων για την εκπαίδευση. Στο γεγονός αυτό αποδίδει ιδιαίτερη βαρύτητα η Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Παιδιού, καθώς ζητά στοιχεία για το ακριβές ποσό αυτών των περικοπών.¹¹⁸

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Η ΦΤΩΧΕΙΑ ΣΤΗΝ ΠΑΙΔΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ

3.1 Η Προσέγγιση της Φτώχειας

Το 1995 ο Ο.Η.Ε., προσδιόρισε, ότι το φαινόμενο της φτώχειας απαντάται σε όλο τον κόσμο, ως γενική φτώχεια στις αναπτυσσόμενες χώρες και με την μορφή θυλάκων στα πλαίσια της ευημερίας στις ανεπτυγμένες χώρες. Η απόλυτη φτώχεια είναι η κατάσταση που χαρακτηρίζεται από σοβαρή αποστέρηση των βασικών αναγκών του ανθρώπου και συνδέεται όχι μόνο με το εισόδημα, αλλά και με την πρόσβαση σε κοινωνικές υπηρεσίες¹. Η Παγκόσμια τράπεζα υπολογίζει σε 1,29 δισεκατομμύρια τους ανθρώπους στις αναπτυσσόμενες χώρες που διαβιών με λιγότερα από 1,25\$ την ημέρα². Ενώ για τις πλούσιες χώρες ο Ο.Ο.Σ.Α., χρησιμοποιεί την έννοια της «σχετικής φτώχειας», υπολογίζοντας ως φτωχούς, τα άτομα που το εισόδημά τους βρίσκεται κάτω από ένα ορισμένο ποσοστό του διάμεσου ισοδύναμου συνολικού διαθέσιμου εισοδήματος του νοικοκυριού, σε ένα γενικότερο πλαίσιο μέτρησης του βαθμού που άτομα και οικογένειες αποστερούνται αγαθών και υπηρεσιών, κοινών για κάθε κοινωνία και σχετίζεται με την ευρύτερη έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού³.

Η συζήτηση για την μέτρηση της φτώχειας, ιδιαίτερα για τις ανεπτυγμένες χώρες, ξεκίνησε από τον Rowntree το 1901⁴ και συνεχίζεται ως και σήμερα. Η Ευρωπαϊκή Ένωση ορίζει για τα κράτη μέλη, την εισοδηματική φτώχεια αρχικά με βάση το όριο του 60% του διάμεσου ισοδύναμου διαθέσιμου εισοδήματος (όριο φτώχειας) και στη συνέχεια με τις έρευνες EU-SILK ενσωμάτωσε σε ένα κοινό δείκτη τη φτώχεια και μεταβλητές που συνδέονται με τον κοινωνικό αποκλεισμό, όπως η υλική αποστέρηση, η ένταση απασχόλησης στο νοικοκυριό (φτώχεια ή κοινωνικός αποκλεισμός)⁵. Τελευταία, με την ένταξη στους κόλπους της Ένωσης φτωχότερων χωρών από την ανατολική Ευρώπη και τη διαπίστωση μεθοδολογικών και άλλων ζητημάτων στη μέτρηση της αποστέρησης, επιχειρείται μια πιο καθολική προσέγγιση της φτώχειας και του αποκλεισμού, με τον υπολογισμό περισσότερων διαστάσεων και την χρήση του όρου ακραία (extreme) φτώχεια⁶, διαφοροποιούμενος από την απόλυτη που δε συμβαδίζει με τις ευρωπαϊκές συνθήκες⁷. Βασικό πρόβλημα των μετρήσεων της φτώχειας στην Ευρώπη, αποτελεί η εξαίρεση ομάδων πληθυσμού που είναι, κατά τεκμήριο, φτωχές, όπως άστεγοι, διαβιούντες σε ιδρύματα, μεγάλος αριθμός παράνομων οικονομικών μεταναστών, Ρομά⁸, ενώ υποεκπροσωπούνται οι μετανάστες.

Ο Ο.Η.Ε., επίσης όριζε ότι τα παιδιά που ζουν στη φτώχεια αποστερούνται βασικών αγαθών επιβίωσης, όπως και την πρόσβαση στην εκπαίδευση, τη συμμετοχή, τη προστασία και επισημαίνει, ότι ενώ η έλλειψη αγαθών και υπηρεσιών πλήττει κάθε άνθρωπο, είναι πιο απειλητική και επιζήμια για τα παιδιά, εμποδίζοντάς τα να απολαύουν τα δικαιώματά τους και να επιτύχουν την πλήρη συμμετοχή ως ολοκληρωμένα μέλη της κοινωνίας⁹. Η γενική αυτή διατύπωση του όρου μπορεί να καλύψει τόσο τις συνθήκες των αναπτυσσόμενων όσο και ανεπτυγμένων χωρών, εφόσον εστιάζει στη γενική συμμετοχή και την ευημερία των παιδιών

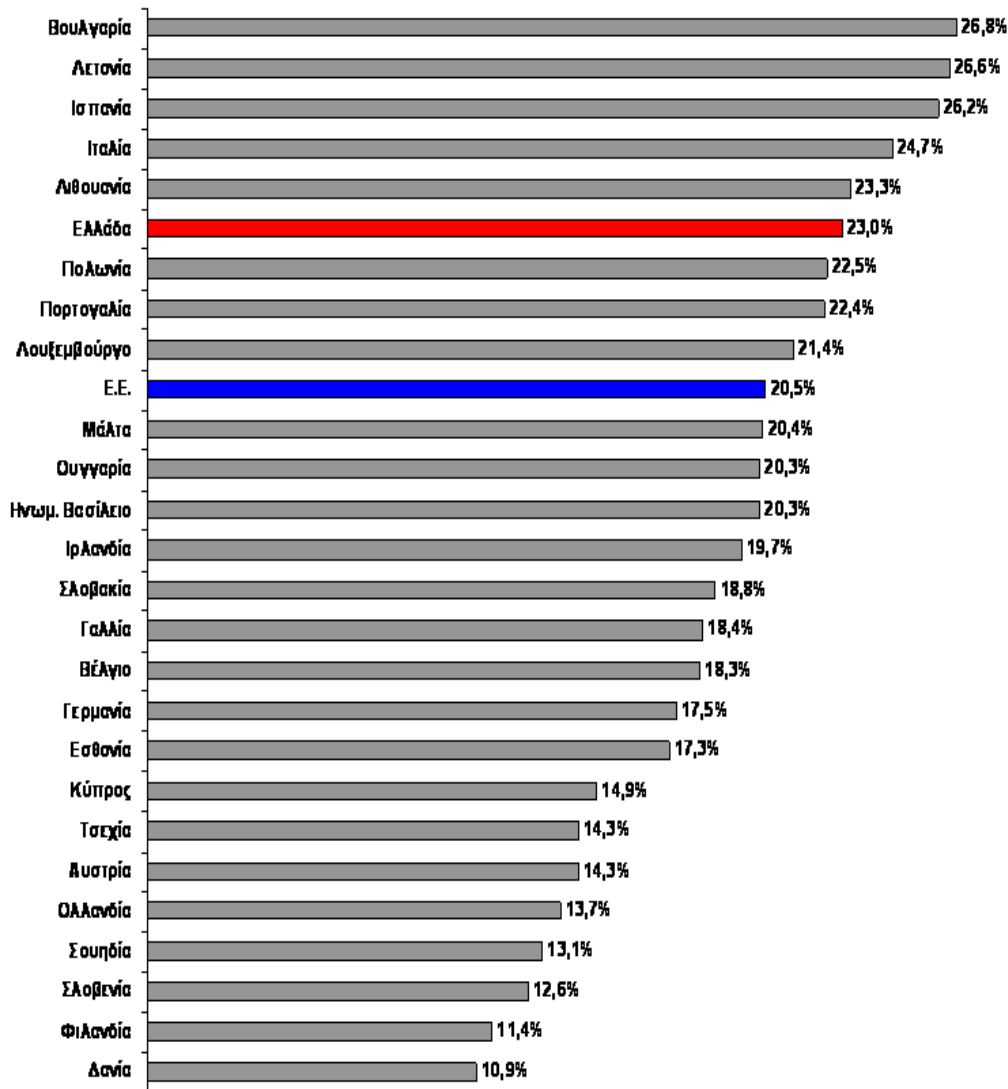
Από την άποψη της μέτρησης της φτώχειας στα παιδιά, θα μπορούσε να θεωρηθεί, ότι αποτελούν επίσης μια ομάδα που δεν εκπροσωπείται στις μετρήσεις αυτές παρά μόνο οι άνω των 16 ετών. Επί της ουσίας τα παιδιά εγγράφονται στις μετρήσεις αυτές ως διαβιούντα σε νοικοκυριά που εμπίπτουν στην κατηγορία των φτωχών. Τελευταία επιχειρείται η ένταξη ερωτημάτων που απευθύνονται σε ανήλικους κάτω των 15 ετών, ωστόσο στην Ευρώπη, η έρευνα για την ευημερία των παιδιών εστιάζει περισσότερο σε πτυχές των επενδύσεων των κοινωνικών μεταβιβάσεων προς αυτά και όχι στην τρέχουσα κατάσταση της ευημερίας τους¹⁰. Γενικά, το όλο ζήτημα ξενικά από την πρόσληψη του παιδιού ως μελλοντικού ενήλικα και εξαντλείται στη

μελέτη της διαγενεακής εξέλιξης της φτώχειας, μέσα από τη συσσώρευση εκπαιδευτικού κεφαλαίου και την απασχόληση¹¹.

3.2 Η Παιδική Φτώχεια στην Ευρώπη

Η αντιμετώπιση της παιδικής φτώχειας αποτελεί βασικό άξονα για την κοινωνική πολιτική στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Οι επιπτώσεις της φτώχειας στη ζωή του παιδιού μπορεί να επιδράσουν καταλυτικά στην υγεία του, την ψυχολογία του, την εκπαίδευσή του και γενικότερα στη συμμετοχή του στις κοινές δραστηριότητες των συνομηλίκων του. Επί της ουσίας, οι πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης για στη καταπολέμηση της παιδικής φτώχειας δεν έχουν αποδώσει τα αναμενόμενα. Η φτώχεια στα παιδιά παραμένει σε υψηλά ποσοστά ενώ δεν έχει μειωθεί τα τελευταία χρόνια. Αντιθέτως, αν εξετασθούν διαχρονικά τα στοιχεία από το 2005 έως το 2010 στις περισσότερες χώρες τα ποσοστά αυξήθηκαν, ενώ ιδιαίτερα ανησυχητικά είναι τα στοιχεία από τις δύο μεγαλύτερες χώρες και οικονομίες της ευρωζώνης, της Γαλλίας και της Γερμανίας που σημειώνουν και τη μεγαλύτερη αύξηση στην ομάδα των χωρών αυτών.

ΠΑΙΔΙΚΗ ΦΤΩΧΕΙΑ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ (2010) ΠΗΓΗ: Eurostat

3.3 Η παιδική Φτώχεια στην Ελλάδα

Υπολογίζεται ότι στην Ελλάδα σήμερα πάνω από 2,2 εκατομμύρια άνθρωποι ζούνε κάτω από το όριο της φτώχειας μεταξύ των οποίων περίπου 440.000 παιδιά.

Η Φτώχεια σε αριθμούς (2010) ΠΗΓΗ: Eurostat

Κατώφλι κινδύνου φτώχειας ανά άτομο	7.178 €
Κατώφλι κινδύνου φτώχειας για νοικοκυριά με 2 ενήλικες και 2 εξαρτώμενα παιδιά ηλικίας κάτω των 14 ετών	15.073 €
ΑΤΟΜΑ ΣΕ ΚΙΝΔΥΝΟ ΦΤΩΧΕΙΑΣ	
• Σύνολο	2.205.000
• Κάτω των 6 ετών	136.000
• 6 με 11 ετών	136.000
• 12 με 17 ετών	167.000
• Σύνολο Ανήλικοι	439.000

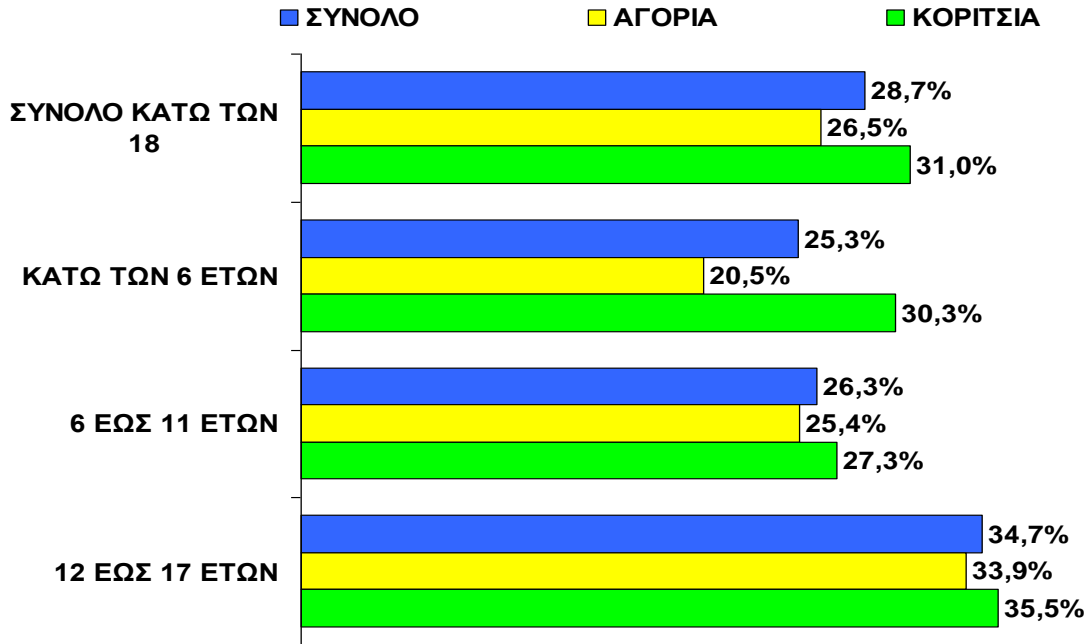
Η φτώχεια γενικά στην Ελλάδα δεν παρουσιάζει διαχρονικά έντονες μεταβολές. Από το 1995 έως σήμερα το 2010 κυμαινόταν στην περιοχή του 20% του συνολικού πληθυσμού. Η παιδική φτώχεια είναι ελαφρώς υψηλότερη, κυμαίνεται από το 2003 στο 23%. Από την άλλη πλευρά στη μέτρηση της φτώχειας ή του κοινωνικού αποκλεισμού οι διαφορές μεταξύ του συνολικού πληθυσμού και των παιδιών είναι μικρότερες, στοιχείο που υποδηλώνει ότι τα φτωχά νοικοκυριά με παιδιά έχουν χαμηλότερη απόκλιση από τα υπόλοιπα στη σοβαρή υλική αποστέρηση ή στην ένταση απασχόλησης του νοικοκυριού (οι δύο επιμέρους δείκτες που μετρούνται στη διάσταση αυτή).

ΜΕΤΡΗΣΗ ΑΠΟΣΤΕΡΗΣΗΣ ΣΥΝΟΛΙΚΑ ΚΑΙ ΣΤΑ ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΑ ΜΕ ΠΑΙΔΙΑ
(2004 -2010) ΠΗΓΗ: Eurostat

	ΜΕΤΡΗΣΕΙΣ ΑΝΑ ΕΤΟΣ						
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
	%	%	%	%	%	%	%
• ΦΤΩΧΕΙΑ							
• ΣΥΝΟΛΟ	20,2	19,5	20,8	19,2	20,1	19,7	20,1
• ΝΟΙΚ. ΜΕ ΠΑΙΔΙΑ	20,7	20,3	22,8	22,1	23,0	23,7	23,0
ΦΤΩΧΕΙΑ Ή ΚΟΙΝ. ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ							
• ΣΥΝΟΛΟ	31,0	29,3	29,5	27,7	28,1	27,6	27,7
• ΝΟΙΚ. ΜΕ ΠΑΙΔΙΑ	26,7	26,0	27,9	27,2	28,7	30,0	28,7

Στην ίδια ομάδα των φτωχών νοικοκυριών με παιδιά, εμφανίζονται διαφορές, σε ό,τι αφορά την ηλικία του παιδιού. Στην ηλικία εκείνη, όπως η εφηβεία κατά την οποία η ψυχολογία, οι ανάγκες και οι ανησυχίες του παιδιού διευρύνονται¹², το φτωχό νοικοκυριό φαίνεται να πιέζεται περισσότερο να ανταπεξέλθει στην ικανοποίησή τους. Γενικότερα, εμφανίζονται έμφυλες διαφορές στη φτώχεια στην παιδική ηλικία με τα ποσοστά των κοριτσιών να κυμαίνονται σε υψηλότερα επίπεδα από ό,τι στα αγόρια, χωρίς να δικαιολογείται απόλυτα από τις γεννήσεις και με απόκλιση από τα αντίστοιχα ποσοστά στις χώρες της Ευρώπης.

Φτώχεια ή κοινωνικός αποκλεισμός στα παιδιά ανά ηλικιακή ομάδα και φύλο (2010)
 ΠΗΓΗ: Eurostat

3.4 Παιδική Φτώχεια και Υγεία

Σύμφωνα με στοιχεία του Ο.Ο.Σ.Α., ο δείκτης για την υγεία και την ασφάλεια των παιδιών στην Ελλάδα βρίσκεται σε χειρότερη θέση συγκριτικά προς το μέσο όρο των χωρών μελών του. Παράλληλα, από τα ίδια στοιχεία η παιδική θνησιμότητα σε ηλικίες έως 19 ετών, είναι υψηλότερη από το μέσο όρο και η απόσταση κλιμακώνεται από τις μικρότερες προς τις μεγαλύτερες ηλικιακές ομάδες¹³. Ωστόσο, δεν υπάρχουν στοιχεία που συνδέουν άμεσα τη φτώχεια με την κατάσταση της υγείας των παιδιών.

Γενικότερα, οι συνθήκες διαβίωσης και η προσβασιμότητα σε υπηρεσίες υγείας των φτωχών στις πλούσιες χώρες έχει ως αποτέλεσμα χαμηλότερο προσδόκιμο ζωής συγκριτικά προς τους μη φτωχούς¹⁴. Διάφορες μελέτες έχουν δείξει, ότι υπάρχουν συσχετισμοί μεταξύ της φτώχειας και της υγείας των παιδιών. Στα φτωχά παιδιά οι πιθανότητες να εκδηλωθούν προβλήματα υγείας είναι περισσότερες και συγκριτικά προς τα μη φτωχά είναι δυνατό να εμφανίσουν μεγαλύτερες υστερήσεις στην νοητική και κοινωνικο-συναισθηματική ανάπτυξη, ιδιαίτερα όταν η φτώχεια είναι μακροχρόνια¹⁵. Υπάρχουν, επίσης, στοιχεία που δείχνουν ότι οι επιπτώσεις στην υγεία που συνδέονται με τις συνθήκες διαβίωσης των φτωχών παιδιών, μπορεί δε να μην εκδηλωθούν τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή, αλλά κάποια στιγμή στη μετέπειτα ενήλικη ζωή τους, κυρίως προβλήματα που αφορούν στην ψυχική τους υγεία¹⁶. Από παλαιότερη μελέτη στην Ελλάδα διαπιστώθηκε ότι η ηλικία μέχρι 5 ετών αποτελεί την πιο νοσογόνο ηλικία για τους φτωχούς (απόρους) και επηρεάζεται από το περιβάλλον στο οποίο μεγαλώνει το παιδί¹⁷.

Το χαμηλό εισόδημα δεν αποτελεί το μοναδικό παράγοντα που επιδρά αρνητικά στην υγεία των παιδιών. Υπάρχει ένα σύνολο χαρακτηριστικών της φτώχειας που αλληλεπιδρούν, ένα από τα οποία είναι οι συνθήκες διαβίωσης και στέγασης.

ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΔΙΑΒΙΩΣΗΣ ΚΑΙ ΚΑΤΟΙΚΙΑΣ (2010) ΠΗΓΗ: Eurostat

	ΣΥΝΟΛΟ	ΦΤΩΧΑ ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΑ		ΜΗ ΦΤΩΧΑ ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΑ	
		ΧΩΡΙΣ ΠΑΙΔΙΑ	ΜΕ ΠΑΙΔΙΑ	ΧΩΡΙΣ ΠΑΙΔΙΑ	ΜΕ ΠΑΙΔΙΑ
		%	%	%	%
•Οικονομική αδυναμία για διατροφή που να περιλαμβάνει κάθε δεύτερη ημέρα κοτόπουλο, κρέας, ψάρι ή λαχανικά ίσης θρεπτικής αξίας	7,9	24,0	21,6	3,6	4,8
•Οικονομική αδυναμία για ικανοποιητική θέρμανση	15,4	40,0	37,1	11,0	8,1
•Υγρασία στην οροφή, στους τοίχους, σάπια κουφώματα	17,1	24,2	27,8	16,8	12,5
•Περιβαλλοντικά προβλήματα από βιομηχανία ή κυκλοφορία αυτοκινήτων	25,0	15,0	23,2	23,5	29,7

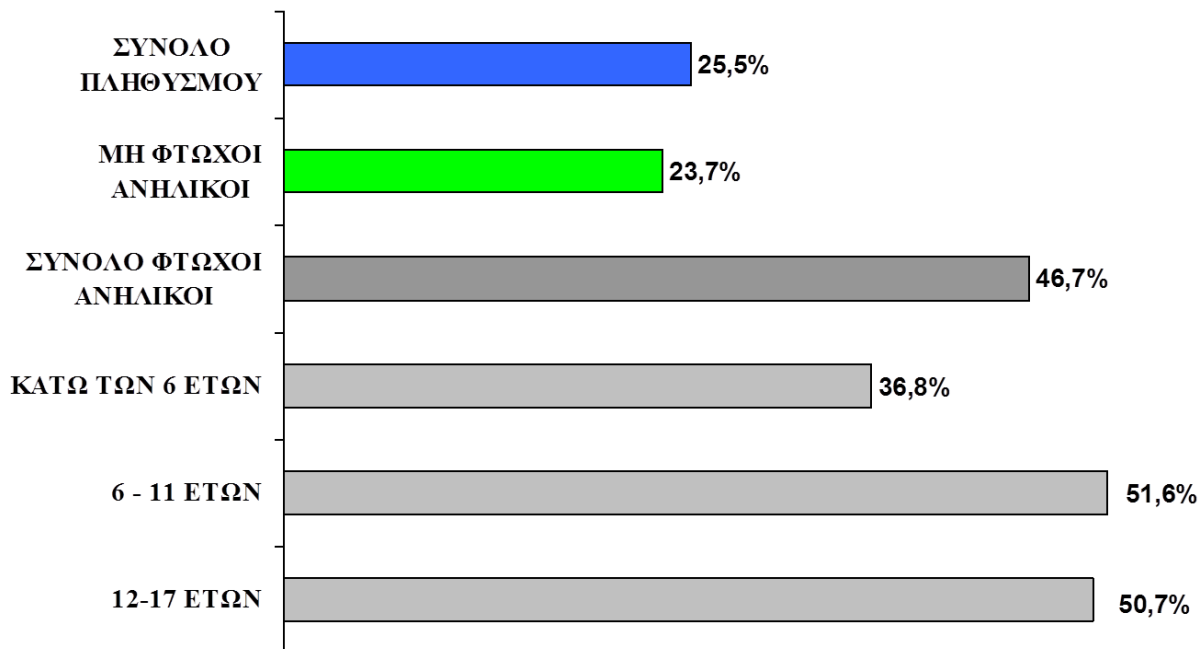
Τα φτωχά παιδιά στην Ελλάδα έχουν περισσότερες πιθανότητες να υποσιτιστούν και να ταλαιπωρηθούν από την έλλειψη θέρμανσης ή την υγρασία, από ότι τα μη φτωχά. Τα πολύτεκνα νοικοκυριά δυσκολεύονται πιο πολύ να καλύψουν ικανοποιητικά τις διατροφικές τους ανάγκες, ιδιαίτερα στους μη φτωχούς (14,3%). Ενώ τα παιδιά που ζουν σε φτωχά μονογονεϊκά νοικοκυριά, αντιμετωπίζουν εντονότερα προβλήματα με την υγρασία στο σπίτι και τη δυνατότητα ικανοποιητικής θέρμανσης.

Ένα σημείο στο οποίο διαφοροποιούνται οι εκτιμήσεις για τις επιπτώσεις στην υγεία των φτωχών παιδιών ανάμεσα στις αναπτυσσόμενες και στις αναπτυγμένες χώρες, είναι ότι στις τελευταίες γίνεται αρκετός λόγος και για τις ψυχοσωματικές διαστάσεις. Σύμφωνα με στοιχεία ο θόρυβος και η στενότητα χώρου είναι δύο παράγοντες που αυξάνουν την αρτηριακή πίεση και το ψυχολογικό στρες στα παιδιά¹⁸. Στην Ελλάδα σημειώνεται υψηλότερη συγκέντρωση δωματίων κατοικίας ανά άτομο (1,2) από την υπόλοιπη Ευρώπη (μέσος όρος Ευρωζώνης 1,7 και Ε.Ε. 1,6) και στον δείκτη στενότητας χώρου (overcrowded rate)¹ στο νοικοκυριό. Ο συγκεκριμένος δείκτης χρίζει βαθύτερης μελέτης όχι μόνο για την έλλειψη ζωτικού χώρου, ιδιαίτερα στους εφήβους εντός της οικίας αλλά και για τα αίτια πυροδότησης ενδοοικογενειακών συγκρούσεων καθώς και για την αναζήτηση χώρου εκτός αυτής ή την αξιοποίηση του ελεύθερου χρόνου τους, ιδιαίτερα σε περιοχές με υψηλή εγκληματικότητα.

¹ Ένα μέλος θεωρείται ότι έχει στενότητα χώρου εάν το νοικοκυριό του δεν έχει στη διάθεσή του: α. ένα δωμάτιο για το νοικοκυριό, β. ένα δωμάτιο για κάθε ζευγάρι, γ. ένα δωμάτιο για κάθε άγαμο μέλος ηλικίας 18 ετών και άνω, δ. ένα δωμάτιο για δυο άγαμα μέλη του νοικοκυριού του ίδιου φύλου ηλικίας 12 έως 17 ετών, ε. ένα δωμάτιο για κάθε άγαμο μέλος διαφορετικού φύλου ηλικίας 12 έως 17 ετών, στ. ένα δωμάτιο για κάθε δύο μέλη ηλικίας κάτω των 12 ετών.

ΣΤΕΝΟΤΗΤΑ ΧΩΡΟΥ ΣΤΗΝ ΚΑΤΟΙΚΙΑ ΚΑΤΑ ΗΛΙΚΙΑ ΚΑΙ ΟΡΙΟ ΦΤΩΧΕΙΑΣ (2010)

ΠΗΓΗ: Eurostat

Παράλληλα, το 8,3% των φτωχών παιδιών διαβιώνει σε κατοικίες με σκοτεινά δωμάτια. Το ποσοστό αυτό αυξάνεται σε παιδιά μέλη πολύτεκνων (πάνω από 3 παιδιά) νοικοκυριών (15,4%), ενώ σημειώνονται ανάλογες συνθήκες σε μη φτωχά παιδιά πολυτέκνων (11,4%) καθώς και σε παιδιά μονογονεϊκών (10,4%) νοικοκυριών.

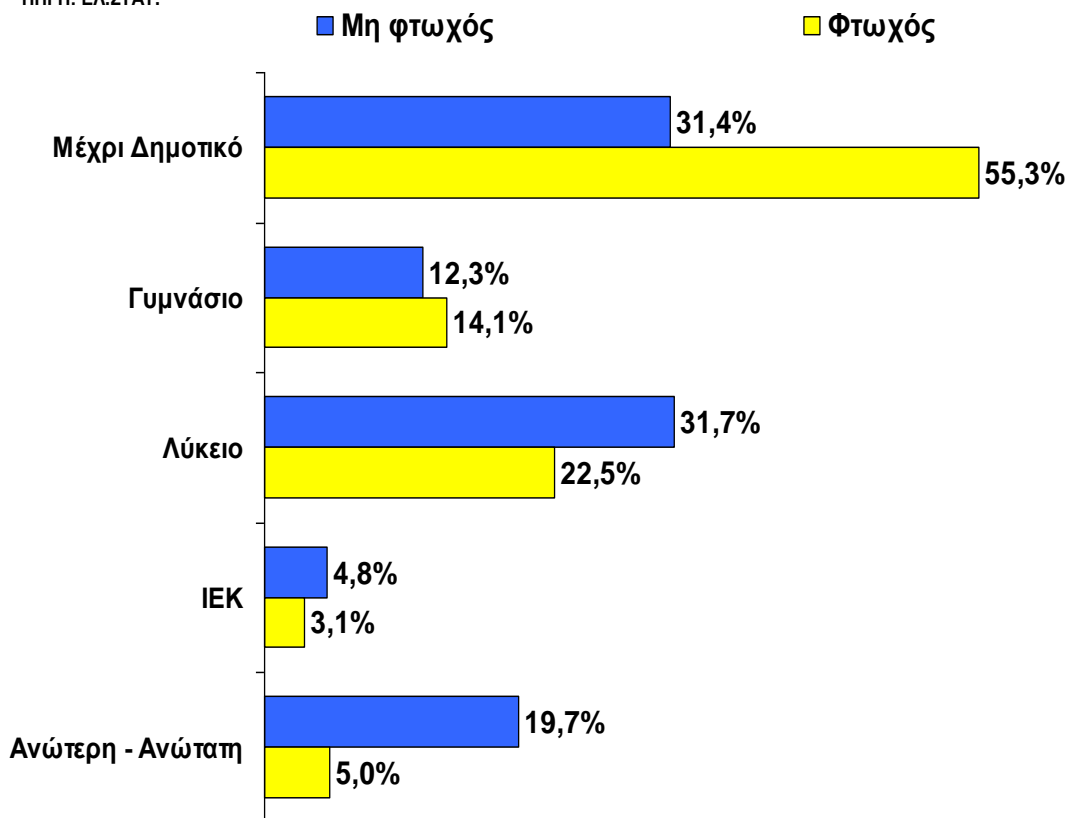
Από τα παραπάνω στοιχεία προκύπτουν δύο παρατηρήσεις. Πρώτον, ότι υπάρχουν παιδιά που ενώ δεν ανήκουν στην εισοδηματική φτώχεια, βιώνουν συνθήκες αποστερήσης. Δεύτερον, ότι πολλοί νοσογόνοι περιβαλλοντικοί παράγοντες, επηρεάζουν περισσότερο τους μη φτωχούς από τους φτωχούς, με αποτέλεσμα και τα πιο ευνοημένα παιδιά να εμφανίσουν ασθένειες όπως το άσθμα¹⁹. Ωστόσο, στο σημείο αυτό υπεισέρχονται και επιπρόσθετα χαρακτηριστικά της φτώχειας όπως η χαμηλή εκπαίδευση και η πρόσβαση σε υπηρεσίες υγείας, που παρεμποδίζουν την πρόληψη και θεραπεία των συμπτωμάτων, με συνέπεια τις διαφοροποιήσεις στη νοσηρότητα ανάμεσα στις εισοδηματικές ομάδες.

3.5 Παιδική Φτώχεια και Εκπαίδευση - Απασχόληση

Το χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης αποτελεί έναν παράγοντα που προκαλεί και αναπαράγει τη φτώχεια. Ο φτωχός γονέας δεν έχει τη δυνατότητα να προσφέρει στα παιδιά του εκπαιδευτικές και άλλες ευκαιρίες λόγω του χαμηλού οικονομικού και εκπαιδευτικού κεφαλαίου του²⁰. Το τελευταίο, αποτελεί ως ένα βαθμό το λόγο για την υιοθέτηση σειράς πρακτικών (όπως αυτές που αναφέρθηκαν παραπάνω στην υγεία) και συμπεριφορών που παλαιότερα χαρακτηριζόταν ως η «ηθική της φτώχειας»²¹. Η διαγενεακή δε εξέλιξη του φαινομένου ενισχύεται από τη γενική απαξίωση του αγαθού της εκπαίδευσης, συχνά από τα παιδιά ως μέσο βελτίωσης των συνθηκών διαβίωσης.

Επίπεδο εκπαίδευσης Φτωχού- Μη φτωχού πληθυσμού (2005)

ΠΗΓΗ: ΕΛ.ΣΤΑΤ.

Το οικογενειακό εκπαιδευτικό κεφάλαιο αποτελεί τον κεντρικό παράγοντα που αλληλεπιδρώντας με άλλους ευθύνεται για το σύνολο των αντιδράσεων του παιδιού, από τη σχολική διαρροή, την εμφάνιση προβλημάτων υγείας, την αντικοινωνική και βίαιη συμπεριφορά μέχρι τις προσδοκίες του και τη δυνατότητα συμμετοχής στην κοινωνία²². Ενώ, παράλληλα αποτελεί το βασικότερο εφόδιο για να επιτύχει το παιδί που προέρχεται από μια φτωχή οικογένεια, να σπάσει τον κύκλο της φτώχειας και να διεκδικήσει καλύτερες συνθήκες ζωής.

Το χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης αναγκάζει το φτωχό πληθυσμό να καταφύγει σε επαγγέλματα και θέσεις εργασίας που χαρακτηρίζονται από χαμηλές απολαβές, ανασφάλεια και είναι περισσότερο ευάλωτες στις όποιες οικονομικές αλλαγές²³. Από στοιχεία της Eurostat για το 2010 προκύπτει ότι το 6,3% των παιδιών μέχρι 17 ετών ζει σε νοικοκυριά που πλήττονται από την ανεργία, ποσοστό αυξημένο από προηγούμενες χρονιές και το υψηλότερο της δεκαετίας²⁴. Οι επιπτώσεις από την ανεργία σε ένα ήδη δοκιμαζόμενο από τη φτώχεια νοικοκυριό, το οποίο πιθανότατα να μην έχει άλλες πηγές, σημαίνει τη δραστική απώλεια όλων των εσόδων και την έκθεσή του σε συνθήκες πλήρους αποστέρησης. Ειδικότερα δε, η ύπαρξη παιδιών σε αυτό, δυσχεραίνει ακόμα περισσότερο την κατάσταση, θέτοντας ζητήματα κάλυψης ακόμα και των πλέον βασικών αναγκών.

Ένα γενικό χαρακτηριστικό του φτωχού νοικοκυριού είναι η σχετικά χαμηλή ένταση απασχόλησης. Στην ελληνική οικογένεια, η παραδοσιακή θέση της γυναίκας- νοικοκυράς αποκλειστικά στις δουλειές του νοικοκυριού και στη φροντίδα των παιδιών (και όχι μόνο), περιόριζε από τη μια πλευρά δαπάνες για τη φύλαξη των παιδιών, αλλά από την άλλη εγκλώβιζε εργατικό δυναμικό του νοικοκυριού μειώνοντας τα εισοδήματά του²⁵. Η χαμηλή ένταση απασχόλησης πλήττει σε μεγαλύτερο βαθμό τα παιδιά που ζουν σε φτωχά μονογονεϊκά

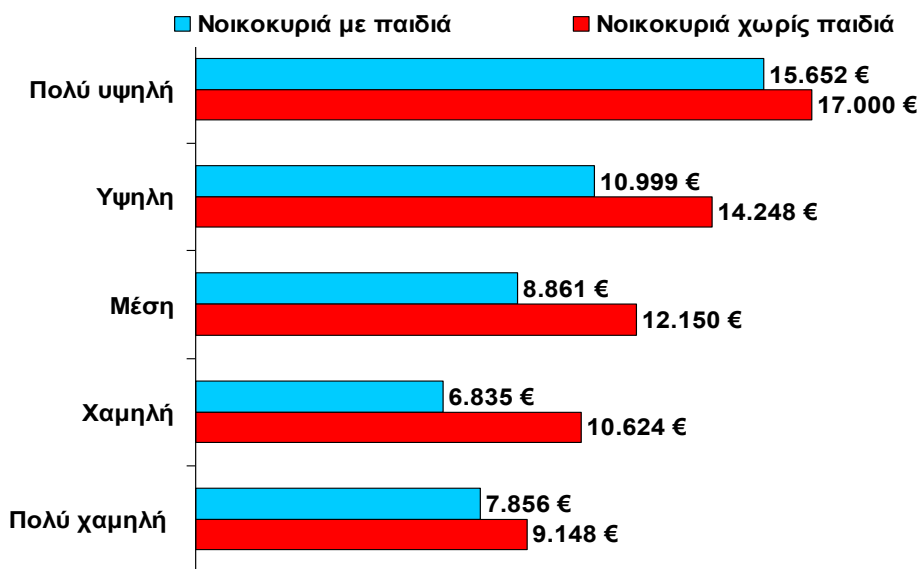
νοικοκυριά, ενώ στις εισοδηματικά ασθενέστερες φτωχές ομάδες (μικρότερο του 50% και του 40% του μέσου διαθέσιμου εισοδήματος) περιορίζεται ακόμα περισσότερο.

ΕΝΤΑΣΗ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ ΣΤΟ ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΟ (18-59 ΕΤΩΝ) (2010) ΠΗΓΗ: Eurostat

	Παιδιά σε φτωχά νοικοκυριά	Σύνολο	Φτωχοί
Πολύ υψηλή	7,9%	16,0%	7,0%
Υψηλή	21,5%	6,8%	18,5%
Μέση	34,1%	9,8%	33,9%
Χαμηλή	63,8%	3,6%	55,8%
Πολύ χαμηλή	56,0%	1,8%	46,6%

Φυσικό επακόλουθο της περιορισμένης αξιοποίησης του εργατικού δυναμικού του φτωχού νοικοκυριού είναι το χαμηλό εισόδημα και οι χαμηλές καταναλωτικές του δαπάνες. Η παρουσία των παιδιών αυξάνει και οπωσδήποτε διαμορφώνει διαφορετικές κατανομές του διαθέσιμου εισοδήματος, ωστόσο οι διαφορές μεταξύ νοικοκυριού με και χωρίς παιδιά είναι μεγαλύτερες μεταξύ των μέσων τιμών της έντασης απασχόλησης από ότι στις ακραίες (πολύ υψηλή, πολύ χαμηλή). Στις τελευταίες αυτές περιπτώσεις η ύπαρξη του παιδιού οξύνει το εισοδηματικό χάσμα, στοιχείο που συνηγορεί, ότι τα παιδιά αποτελούν «μεταβλητή» που, κάτω από ορισμένες συνθήκες, διευρύνει τις υφιστάμενες ανισότητες, και όπως σχολιάζει ο Bauman σε κάνουν «φτωχότερο»²⁶.

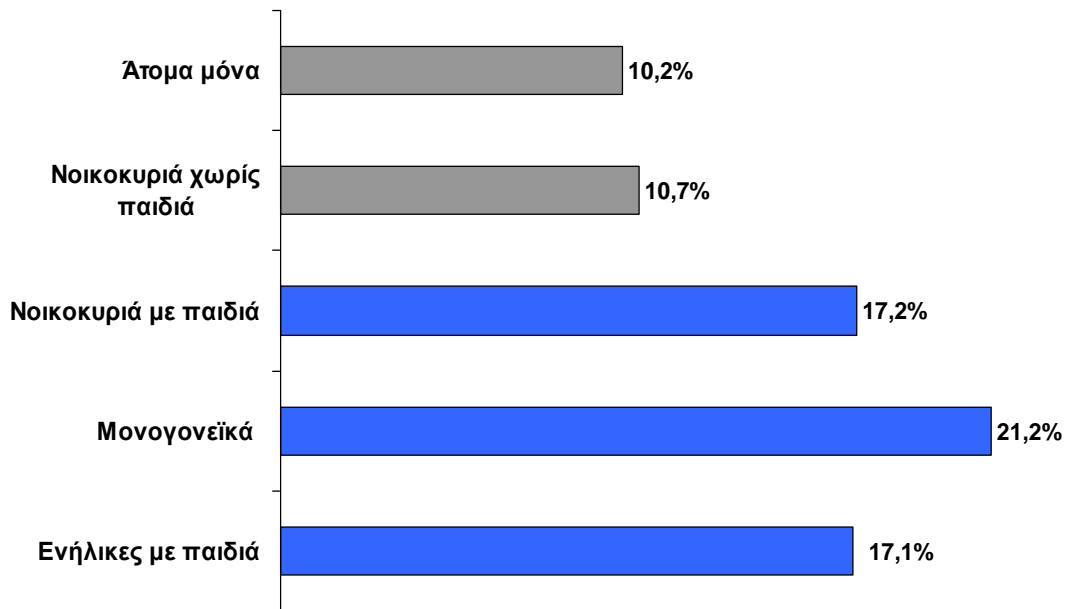
ΕΝΤΑΣΗ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ ΣΤΟ ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΟ ΚΑΙ ΜΕΣΟ ΙΣΟΔΥΝΑΜΟ ΕΙΣΟΔΗΜΑ (2010) ΠΗΓΗ: Eurostat

Επιπρόσθετα, οι αλλαγές των τελευταίων ετών στην αγορά εργασίας έχουν διαρρήξει τις ευεργετικές επιδράσεις της απασχόλησης στη βελτίωση των εισοδημάτων του νοικοκυριού²⁷. Η επανεμφάνιση της κατηγορίας των «φτωχών εργαζομένων»²⁸ αποδυναμώνει την επιχειρηματολογία των ευρωπαϊκής εμπνεύσεως πολιτικών που συνέδεαν την έξοδο από τη φτώχεια και την «εξαφάνιση» της παιδικής φτώχειας με την αύξηση της απασχόλησης στο νοικοκυριό. Η Ελλάδα έχει το υψηλότερο ποσοστό των εργαζομένων αυτής της κατηγορίας (που αναλογεί το 13.8% του συνολικού πληθυσμού) στην Ευρωζώνη (8.2% μέσος όρος) και δεύτερο στην Ευρωπαϊκή Ένωση (8.5%), στοιχείο που υποδηλώνει, ότι το εισόδημα από την εργασία δεν εξασφαλίζει την έξοδο από την φτώχεια.

ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΟΙ ΣΕ ΚΙΝΔΥΝΟ ΦΤΩΧΕΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΥΠΟ ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΟΥ (2010)

ΠΗΓΗ: Eurostat

Όλες αυτές οι συνθήκες, από την εκπαίδευση και την εργασία στο εισόδημα και το επίπεδο διαβίωσης των φτωχών νοικοκυριών, δεν είναι δυνατόν να αφήνουν ανεπηρέαστα τα παιδιά. Οι αντιδράσεις τους, μπορεί να ποικίλουν όπως αναφέρθηκαν παραπάνω και να επηρεάζονται από άλλους παράγοντες μέσα στην οικογένεια. Η αντικοινωνική συμπεριφορά και η σχολική διαρροή, μπορεί να μην είναι οι μόνες αντιδράσεις του παιδιού. Η χαμηλές προσδοκίες όμως και η είσοδος στην αγορά εργασίας σε βάρος των ευκαιριών για επιπρόσθετη κατάρτιση και εκπαίδευση, διαμορφώνουν όρους, ώστε κατά την υπόλοιπη ζωή τους να μην επιτύχουν την έξοδο από τη φτώχεια²⁹.

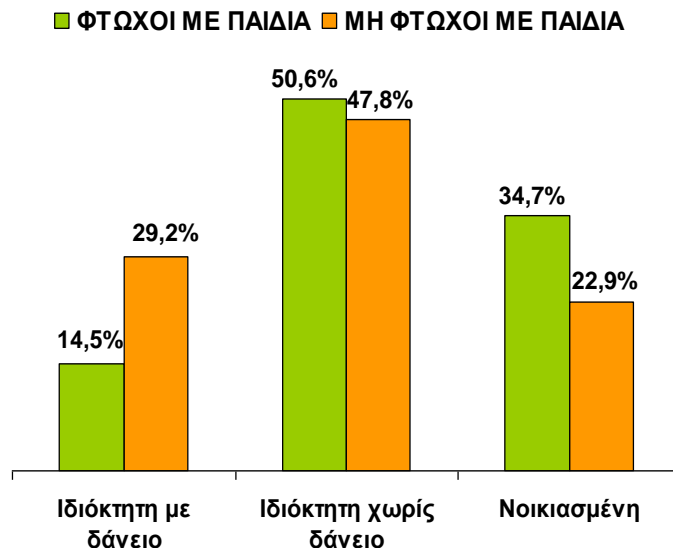
3.6 Παιδική Φτώχεια και Συνθήκες Διαβίωσης - Κατανάλωση

Η ελληνική κοινωνία χαρακτηρίζεται από υψηλή ιδιοκατοίκηση, γεγονός που επιτρέπει στα νοικοκυριά να περιορίζουν δαπάνες για την κάλυψη του ενοικίου της κατοικίας. Από την άλλη πλευρά, για τις όποιες φθορές που παρουσιάζονται στα κτήρια επιφορτισμένα είναι τα ίδια τα νοικοκυριά, γεγονός που στα χαμηλά εισοδηματικά στρώματα μπορεί να καταστήσει τις συνθήκες διαβίωσής τους επικίνδυνες³⁰. Παρατηρείται η τάση, οι φτωχοί να εμφανίζουν υψηλότερη ιδιοκατοίκηση από τους μη φτωχούς, αν δεν προσμετρηθούν οι κατοικίες που συνδέονται με υποθήκες ή δάνεια. Από την άλλη, τα οικονομικά βάρη από το κόστος

συντήρησης στα νοικοκυριά που υπάρχουν παιδιά είναι σημαντικότερα από τα υπόλοιπα και ακόμα περισσότερο για τα χαμηλότερα εισοδήματα και τις μονογονεϊκές οικογένειες.

ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΚΑΤΟΙΚΙΑΣ (2010)

ΠΗΓΗ: Eurostat

Τα τελευταία χρόνια σημειώνονται τάσεις επιδείνωσης σε βασικούς δείκτες μέτρησης των συνθηκών διαβίωσης στα φτωχά νοικοκυριά. Δυσκολίες αντιμετωπίζουν τα νοικοκυριά με ανήλικα εξαρτώμενα μέλη όσον αφορά την εκπλήρωση βασικών τους υποχρεώσεων. Το αίσθημα ότι δυσκολεύονται να αντεπεξέλθουν στις καθημερινές συνθήκες έχει αυξηθεί τα τελευταία χρόνια. Το ίδιο ισχύει και για τον δείκτη που επηρεάζει όλους αλλά περισσότερο τα παιδιά που είναι ο δείκτης που αφορά τις διακοπές.

ΔΕΙΚΤΕΣ ΣΥΝΘΗΚΩΝ ΔΙΑΒΙΩΣΗΣ (2010) ΠΗΓΗ: Eurostat

	ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΑ ΜΕ ΠΑΙΔΙΑ		
	ΣΥΝΟΛΟ	ΦΤΩΧΟΙ	ΜΗ ΦΤΩΧΟΙ
	%	%	%
• Αδυναμία πληρωμής μιας βδομάδας διακοπών	44,3	81,5	33,3
• Οικονομική αδυναμία αντιμετώπισης έκτακτων δαπανών αξίας 540 €	26,6	59,5	16,8
• Αδυναμία να τα "βγάλουν πέρα"	25,2	47,7	18,6
• Αδυναμία πληρωμής πάγιων λογαριασμών	21,3	40,7	15,6
• Δόσεις πιστωτικών καρτών ή δόσεις δανείου	16,7	22,6	15,0
• Ενοίκιο για την κατοικία ή δόση δανείου κύριας κατοικίας	14,5	18,8	13,2

Ο δείκτης της σοβαρής υλικής αποστέρησης, που υπολογίζεται από το πλήθος άνω των τεσσάρων μεταβλητών από ένα πλήθος εννέα, στα παιδιά κάτω των 18 ετών έχει παραμείνει σταθερός. Ένας από αυτούς που είναι η κατοχή ηλεκτρονικού υπολογιστή στο νοικοκυριό, έχει μειωθεί από 26% το 2003 σε 21%. Παρά τη σημαντική αυτή μείωση, που στα μονογονεϊκά νοικοκυριά είναι εντυπωσιακή (από 51% σε 10% για την αντίστοιχη περίοδο) δεν μπορεί να αγνοηθεί, ότι η απόσταση των φτωχών παιδιών από τα μη φτωχά έχει διευρυνθεί, αφού η κατοχή ηλεκτρονικού υπολογιστή είναι μόλις 6% (από 19% το 2003). Η εξάπλωση των νέων τεχνολογιών ειδικά στα παιδιά, ακόμα και τα πολύ μικρά, καθιστά την αδυναμία πρόσβασης σε αυτές, αποκλεισμό από το σύνολο των δραστηριοτήτων και του τρόπου ζωής που αυτές εισάγουν.³¹

Έχει αναφερθεί, ότι στη μεταβιομηχανική κοινωνία το κοινωνικό επίπεδο αποτυπώνεται όχι από την επαγγελματική καταξίωση, αλλά από τη καταναλωτική δύναμη. Οι φτωχοί στην σημερινή εποχή εγγράφονται ως ελλειμματικοί καταναλωτές μιας διευρυνόμενης αγοράς που απευθυνόμενη στους βασικούς καταναλωτές της, προβάλλεται και σε αυτούς³². Στις συνθήκες αυτές, φυσικά, τα παιδιά όχι μόνο δεν αποτελούν εξαίρεση, αλλά έχουν διαμορφωθεί και αγορές που απευθύνονται σε κάθε ξεχωριστή ηλικιακή κατηγορία. Τα φτωχά παιδιά, είναι αναμενόμενο να αισθάνονται στιγματισμένα και αποκλεισμένα, όταν δεν μπορούν να ακολουθήσουν τα καταναλωτικά πρότυπα, κοινά για τους συνομηλίκους τους³³. Γιατί σε τελική ανάλυση, η φτώχεια υπάρχει εκεί που φαίνεται.

Από την έρευνα των οικογενειακών προϋπολογισμών της ΕΛ.ΣΤΑΤ. για το 2009 μπορούν να εξαχθούν ορισμένα συμπεράσματα που αφορούν στις καθημερινές καταναλωτικές δαπάνες για τα παιδιά.

ΜΕΣΟΣ ΟΡΟΣ ΜΗΝΑΙΩΝ ΑΓΟΡΩΝ ΚΑΙ ΑΠΟΛΑΒΩΝ ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΩΝ (2009) **ΠΗΓΗ: ΕΛ.ΣΤΑΤ.**

ΣΥΝΟΛΟ ΑΓΟΡΩΝ	ΣΥΝΟΛΟ	Νοικοκυριά με Παιδιά έως 16 ετών	ΕΙΣΟΔΗΜΑ	
			Μέχρι 1100 €	3.501 € και άνω
	%	%	%	%
• Είδη διατροφής	17,3	16,8	24,3	12,4
• Οινοπνευματώδη ποτά- καπνός	3,3	2,8	3,4	2,7
• Είδη ένδυσης & υπόδησης	7,9	8,5	6,0	9,2
• Στέγαση, ύδρευση κλπ, κατοικίας	11,2	10,4	19,5	7,8
• Διαρκή αγαθά & υπηρεσίες οικιακής χρήσης	6,7	6,7	5,7	7,9
• Υγεία	6,5	5,7	11,3	5,3
• Μεταφορές	13,3	13,0	7,3	14,7
• Επικοινωνίες	4,3	3,8	4,3	4,0
• Αναψυχή και πολιτισμός	4,9	6,1	3,0	6,0
• Εκπαίδευση	3,2	5,9	0,8	4,8
• Ξενοδοχεία, καφενεία και εστιατόρια	11	9,9	8,3	12,4
• Διάφορα αγαθά και υπηρεσίες	10,3	10,5	6,1	12,9

Η αγοραστική δύναμη των φτωχών νοικοκυριών σχεδόν εξαντλείται στην απόκτηση βασικών αγαθών, αφήνοντας ελάχιστο περιθώριο για την ικανοποίηση περισσότερο ποιοτικών αναγκών. Όσο αυξάνεται η εισοδηματική κλίμακα εμφανίζεται μεγαλύτερος επιμερισμός των δαπανών σε περισσότερα αγαθά. Ιδιαίτερα σε αγορές που αφορούν στα παιδιά, οι πιο φτωχοί θα αναγκαστούν να δαπανήσουν μεγαλύτερο μέρος του εισοδήματός για αγορές ενδυμάτων κλπ, περικόπτοντας από τις ανάγκες για την εκπαίδευση. Αντιθέτως, οι περισσότεροι ευνοημένοι ως ποσοστό των μηνιαίων αγορών τους δεν αποκλίνουν από τους υπόλοιπους για την κάλυψη βασικών αναγκών των παιδιών, αλλά δαπανούν περισσότερα για την εκπαίδευση³⁴.

Η ύπαρξη πολλών παιδιών στο νοικοκυριό (ηλικίας κάτω των 16 ετών στην παρούσα έρευνα), αυξάνει τα έξοδα για είδη διατροφής και ένδυσης-υπόδησης αλλά όχι με την ίδια αναλογία, τις δαπάνες για την εκπαίδευση των παιδιών. Είναι αξιοσημείωτο το γεγονός, ότι στο σύνολο των αγορών όλων των νοικοκυριών για βιβλία το 64%, αφορά σε αμιγώς σχολικά. Παράλληλα, οι αδυναμίες του εκπαιδευτικού συστήματος κοστίζουν σημαντικά στα νοικοκυριά με παιδιά, αφού οι μισές δαπάνες για την εκπαίδευση αφορά σε φροντιστήρια πρωτοβάθμιας και, κυρίως, δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Το γεγονός αυτό πλήττει ιδιαίτερα τα μεσαία στρώματα, εφόσον αναγκάζονται να επενδύσουν το 60% με 70% των δαπανών για την εκπαίδευση των παιδιών τους στο συγκεκριμένο τομέα, σε αντίθεση με το 50% των ανωτέρων στρωμάτων.

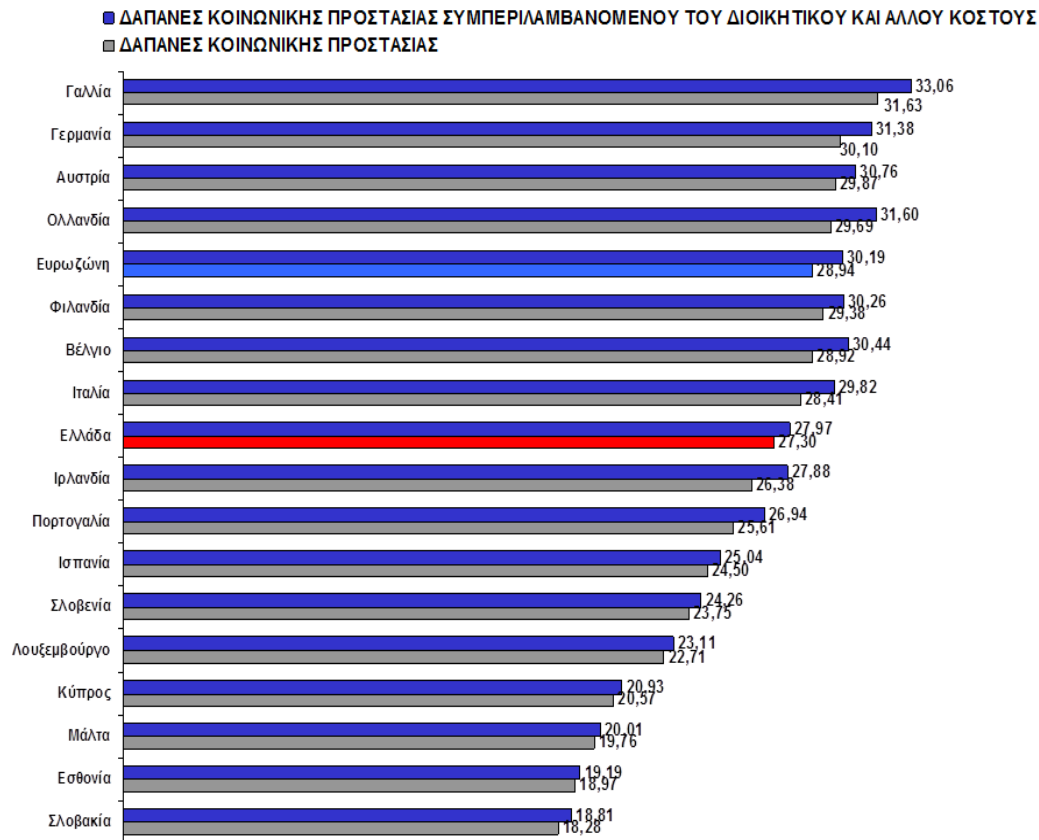
ΜΕΣΟΣ ΟΡΟΣ ΜΗΝΑΙΩΝ ΑΓΟΡΩΝ ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΩΝ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ (2009) ΠΗΓΗ:ΕΛ.ΣΤΑΤ.

	Όλα τα νοικοκυριά %	ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΑ ΜΕ ΠΑΙΔΙΑ ΕΩΣ 16 ΕΤΩΝ			
		Ζευγάρι με 1 παιδί %	Ζευγάρι με 2 παιδιά %	Ζευγάρι με 3 παιδιά και άνω %	Γονέας με 1 παιδί ή περισσότερα %
• ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΟ ΣΥΝΟΛΟ ΑΓΟΡΩΝ	3,2	3,4	6,6	7,0	6,7
• Προσχολική και πρωτοβάθμια εκπαίδευση	32,0	32,6	56,0	51,8	29,2
• Δευτεροβάθμια εκπαίδευση	68,0	67,4	44,0	48,2	70,8
• Φροντιστήρια	68,6	63,9	50,1	63,7	67,2
• Φροντιστήρια πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης	13,1	12,9	19,3	25,9	27,7
• Φροντιστήρια δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης	55,5	51,1	30,8	37,8	39,5

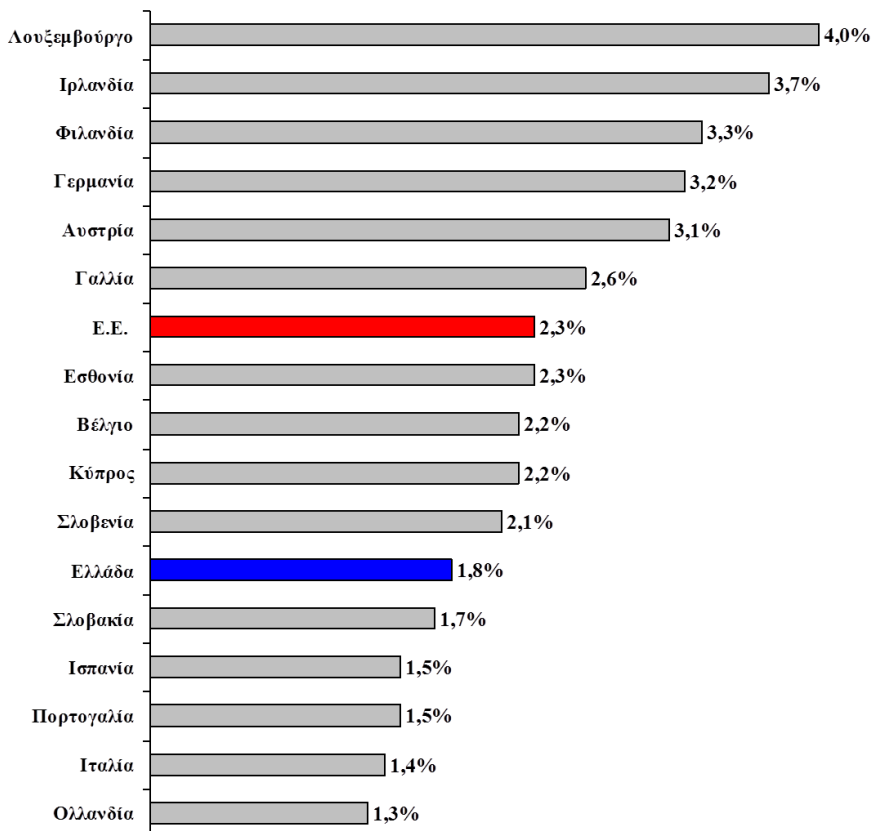
3.7 Ανταποδοτικότητα των Κοινωνικών Δαπανών

Οι δημόσιες δαπάνες κοινωνικής προστασίας στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια έχουν αυξηθεί κατά 42% από το 1995 μέχρι σήμερα, από το 19,2% στο 27,%, το 2009, ως ποσοστό του Α.Ε.Π., η δεύτερη μεγαλύτερη αύξηση στην Ευρωζώνη. Παρά το γεγονός ότι η χώρα έχει καλύψει σημαντική απόσταση που την χωρίζει με την Ευρώπη, σε χρηματικούς όρους οι συγκεκριμένες δαπάνες αντιστοιχούν κατά κεφαλήν στο 72% του μέσου όρου της Ευρωζώνης.

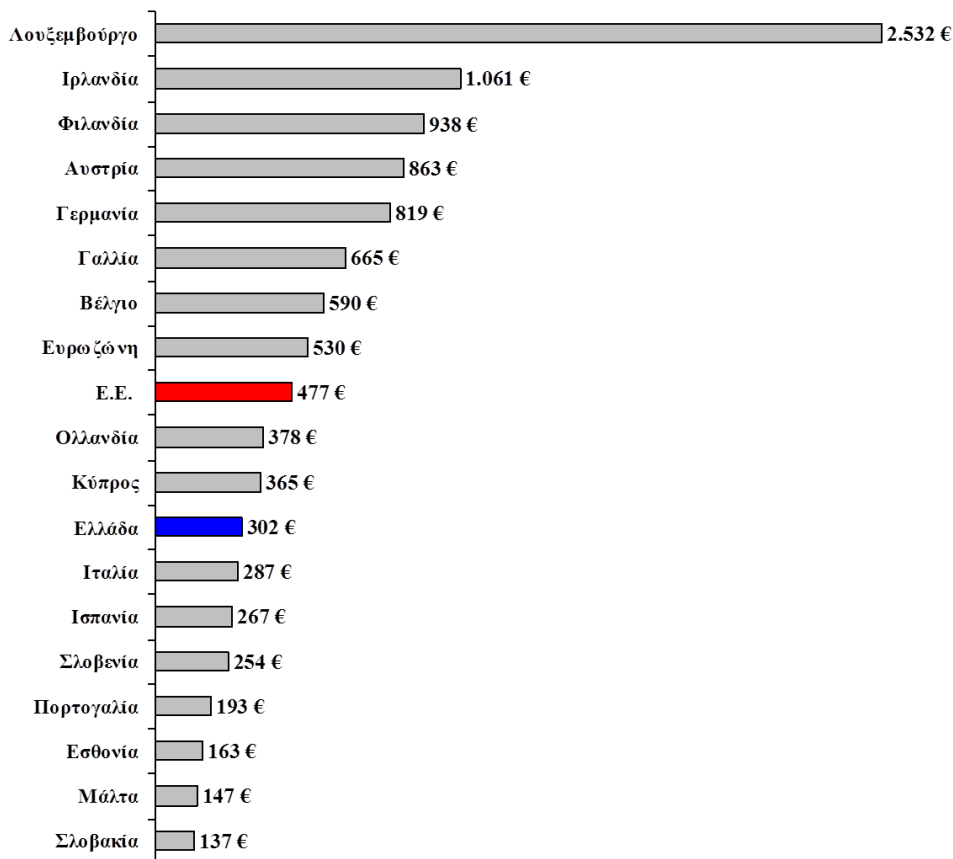
ΔΑΠΑΝΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΖΩΝΗ (2009)
(Ποσοστό του Α.Ε.Π.) ΠΗΓΗ: Eurostat

ΔΑΠΑΝΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΓΙΑ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ/ΠΑΙΔΙΑ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΖΩΝΗ (2009)
ΠΟΣΟΣΤΟ ΤΟΥ Α.Ε.Π. ΠΗΓΗ: Eurostat

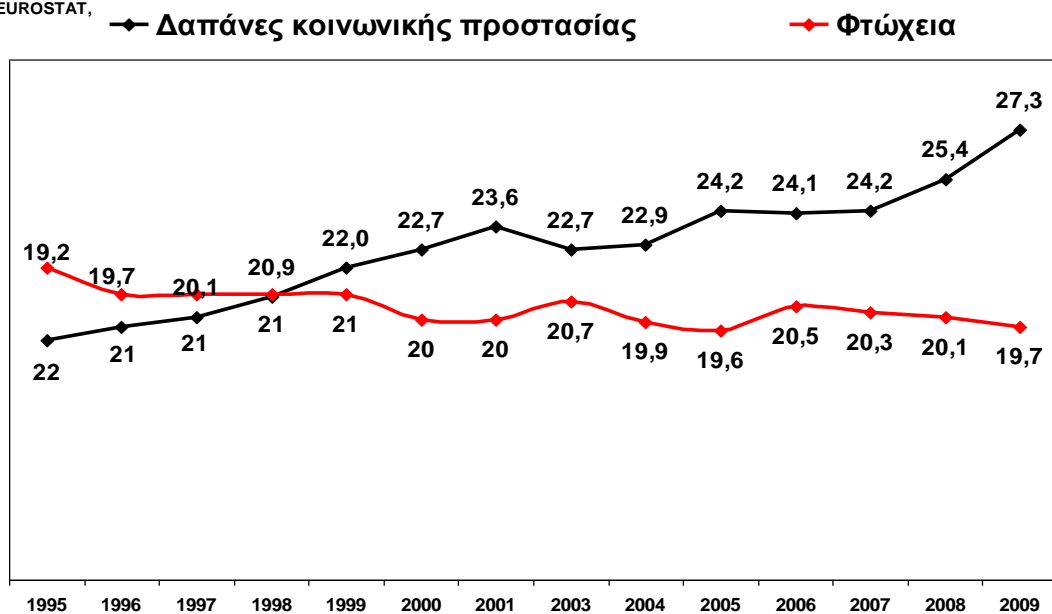
**ΔΑΠΑΝΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΓΙΑ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ/ΠΑΙΔΙΑ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΖΩΝΗ (2009)
ΚΑΤΑΚΕΦΑΛΗΝ ΕΥΡΩ (ΤΙΜΕΣ 2000) ΠΗΓΗ: Eurostat**

Ωστόσο, η αποτελεσματικότητά τους στην αντιμετώπιση της φτώχειας και του αποκλεισμού κρίνεται σχετικά μη ικανοποιητική. Ενώ οι δαπάνες αυξάνονταν, το ποσοστό των Ελλήνων που ζούσαν κάτω από το όριο φτώχειας παρέμενε σχεδόν σταθερό.

Δαπάνες για κοινωνική προστασία και φτώχεια στην Ελλάδα (1995-2009)*

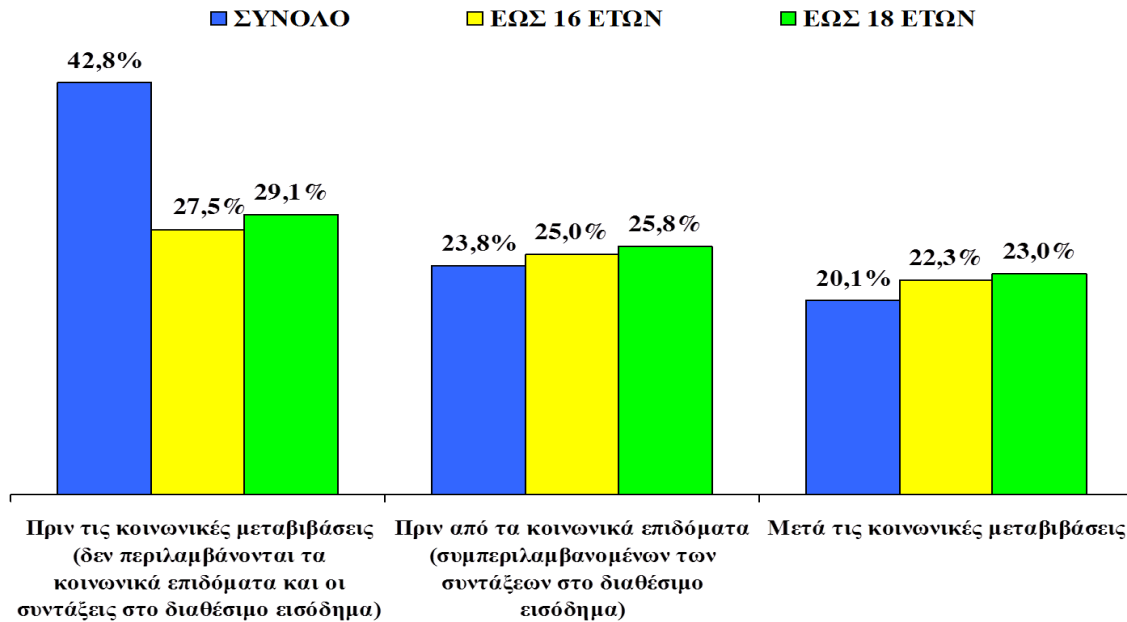
ΠΗΓΗ: EUROSTAT,

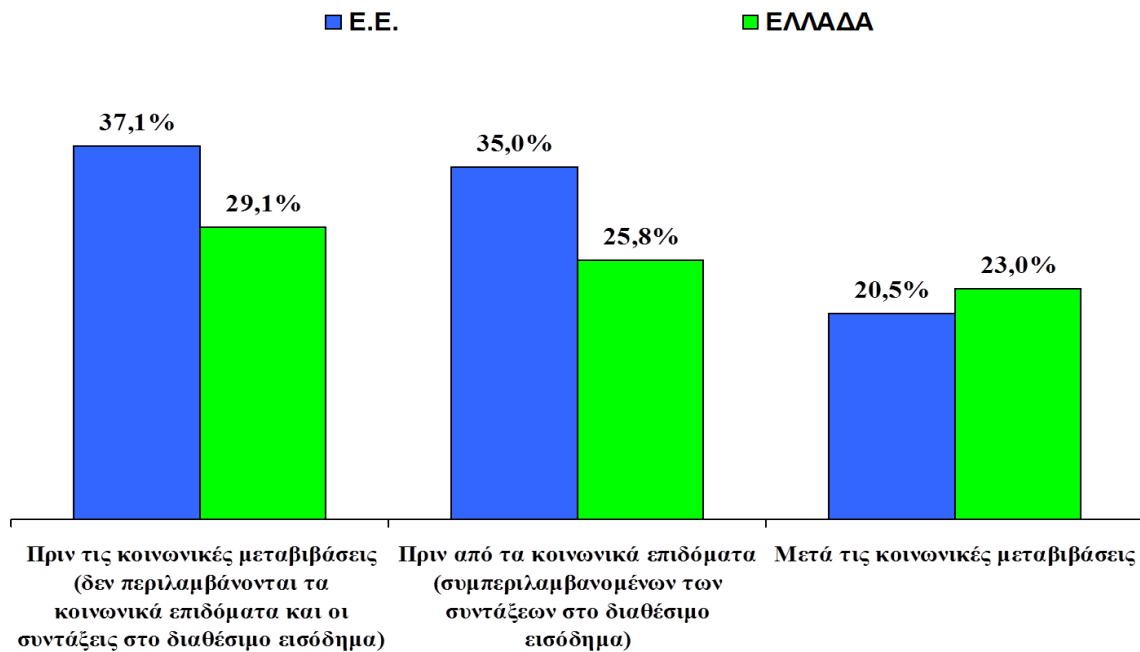
* Για το 2002 δεν υπάρχουν στοιχεία για τη φτώχεια, ενώ οι δαπάνες ανέρχονταν στο 23,4%

Η κύρια ομάδα που επωφελείται ως ένα βαθμό από τις κοινωνικές μεταβιβάσεις είναι τα άτομα ηλικίας 65 χρονών και άνω³⁵. Ενώ δηλαδή οι συνολικές ωφέλειες στην φτώχεια την περιορίζουν κατά 22,7 ποσοστιαίες μονάδες στα άτομα άνω των 65 αυτός ο περιορισμός ανέρχεται σε 56,2. Οι επιδράσεις στα παιδιά δεν είναι τόσο σημαντικές, ενώ στις ηλικίες κάτω των 16 ετών είναι ακόμα πιο περιορισμένες.

Κίνδυνος φτώχειας και κοινωνικές μεταβιβάσεις (2010) ΠΗΓΗ: Eurostat

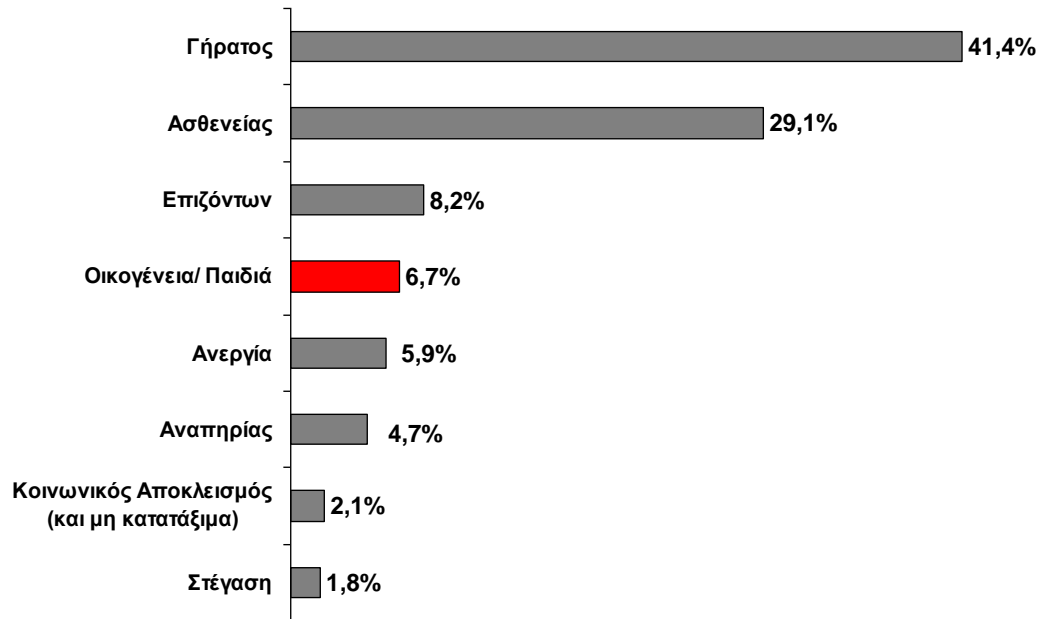
Κίνδυνος φτώχειας στη Παιδική ηλικία και κοινωνικές μεταβιβάσεις: Σύγκριση Ελλάδα-Ε.Ε.(2010) ΠΗΓΗ: Eurostat

Τα στοιχεία αυτά αποκαλύπτουν την όλη προβληματική γύρω από τη διάθρωση των κοινωνικών μεταβιβάσεων. Το σύστημα της κοινωνικής προστασίας, γενικά αποδεικνύεται μάλλον αναποτελεσματικό στη διαχείριση των κοινωνικών δαπανών³⁶. Η διάθρωση των τελευταίων ακόμα και στο επίπεδο των συντάξεων, που καταλαμβάνουν το μεγαλύτερο μέρος, εμφανίζουν σημάδια ανισοκατανομής στην υφιστάμενη αναδιανομή του εισοδήματος³⁷. Η κατανομή των δαπανών για την κοινωνική προστασία επικεντρώνεται στις συντάξεις και τα επιδόματα ασθενείας που καταλαμβάνουν το 70% του συνόλου.

ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΤΩΝ ΔΑΠΑΝΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ (2009)

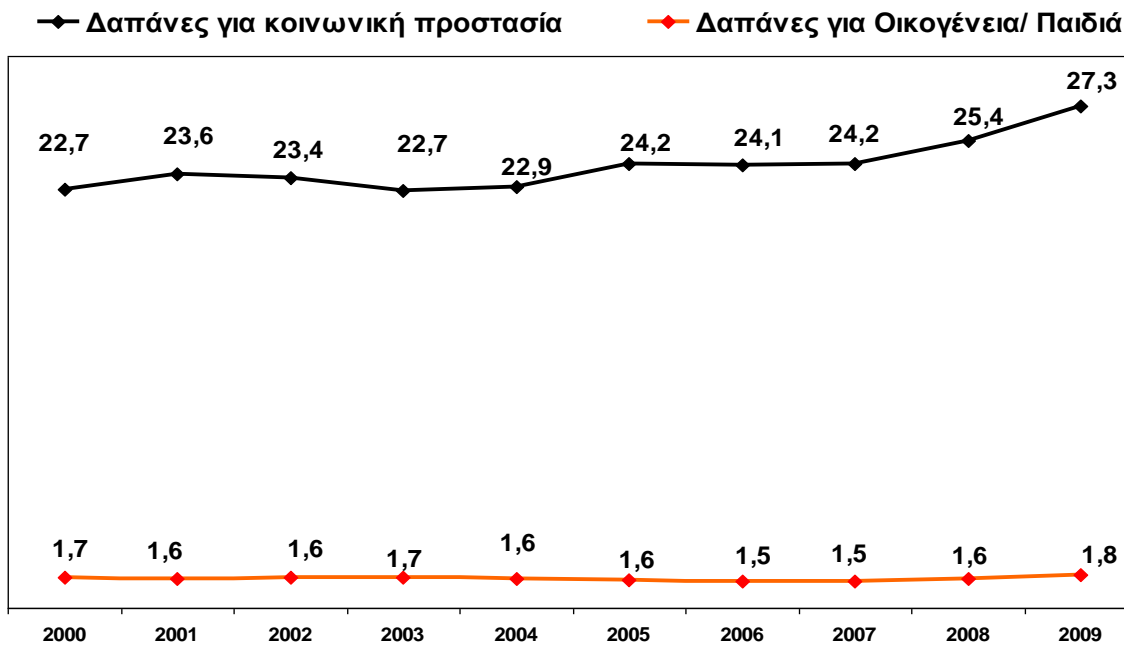
ΠΗΓΗ: Eurostat

Οι δαπάνες για την οικογένεια και τα παιδιά ανέρχονταν στο 1,83% του Α.Ε.Π. για το 2009 και σε χρηματικούς όρους αντιστοιχούσαν σε 301,6€ ανά κάτοικο (σε τιμές 2000). Ενώ οι συνολικές κοινωνικές μεταβιβάσεις στο διάστημα 2000 με 2009 αυξήθηκαν κατά 4,6 ποσοστιαίες μονάδες του Α.Ε.Π., για τις οικογένειες και τα παιδιά παρέμειναν σταθερές. Όπως έχει σημειωθεί τα κοινωνικά επιδόματα για τις οικογένειες και τα παιδιά περιλαμβάνουν ειδικές ομάδες, όπως τους πολύτεκνους, και καλύπτουν εργαζόμενους του δημόσιου τομέα κυρίως παρά του ιδιωτικού, αποκλείοντας ένα σημαντικό μέρος των νοικοκυριών με παιδιά³⁸.

Δαπάνες για κοινωνική προστασία και οικογένεια/παιδιά στην Ελλάδα (2000-2009)

ΠΗΓΗ: EUROSTAT,

Στα πλαίσια της υφιστάμενης οικονομικής κρίσης, ο περιορισμός των δαπανών για κοινωνική προστασία, θα οδηγούσαν μεγάλο μέρος του ελληνικού πληθυσμού στην φτώχεια (ή σε μεγαλύτερη φτώχεια). Από την άλλη πλευρά, η χαμηλή ανταποδοτικότητα καθιστά αναγκαίο τον εξορθολογισμό τους στη βάση μιας πιο δίκαιης ανακατανομής. Ιδιαίτερος επιδόματα που αφορούν στα παιδιά είναι απαραίτητο να ενισχυθούν, στα πλαίσια μιας στοχευμένης πολιτικής όχι μόνο για τη μείωση της παιδικής φτώχειας αλλά και για την αντιμετώπιση της υπογεννητικότητας. Απαιτείται εξυγίανση, εκσυγχρονισμός, μηχανογράφηση του μηχανισμού χορήγησης, παρακολούθησης και ελέγχου. Απαιτείται η διάθεση των πόρων σε πιο στοχευμένα επιδόματα, μέτρα και πολιτικές με εξορθολογισμό και έλεγχο τήρησης κοινωνικών κριτηρίων. Απαιτείται επανασχεδιασμός και αξιολόγηση ως προς την απόδοση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΕΙΔΙΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ ΠΑΙΔΙΩΝ

Στην βιβλιογραφία απαντάται ο όρος «ευάλωτες» ομάδες πληθυσμού, οι οποίες αντιμετωπίζουν διακριτή μεταχείριση και χρειάζονται ειδική αρωγή ώστε να αποφευχθεί πιθανή εκμετάλλευσή τους¹. Τα χαρακτηριστικά του «ευάλωτου» καθορίζονται από το φύλο, την ηλικία, εθνοτικές διαφορές, επάγγελμα, εισόδημα ή καταναλωτική δύναμη, σωματικές αναπηρίες κ.α.. Είναι άτομα που αποκλίνουν από το «κανονικό», προέρχονται από φτωχό περιβάλλον ή διαθέτουν σχετικά περιορισμένο κοινωνικό, οικονομικό και εκπαιδευτικό κεφάλαιο και για το λόγο αυτό είναι περισσότερο εκτεθειμένα σε μορφές αποκλεισμού².

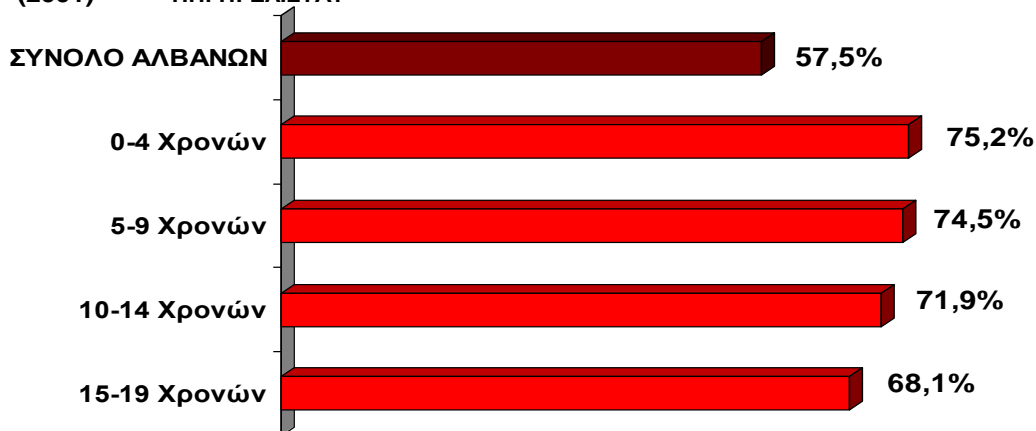
Το παιδί εξ' ορισμού, «λόγω της φυσικής και διανοητικής του ανωριμότητας, χρειάζεται ειδική προστασία και μέριμνα, συμπεριλαμβανόμενης και της νομικής προστασίας, τόσο πριν όσο και μετά τη γέννησή του»³. Υπ' αυτή την έννοια είναι μια ειδική ομάδα. Στο παρόν κεφάλαιο, ωστόσο, εξετάζονται εκείνες οι περιπτώσεις παιδιών που μπορεί να βιώνουν a priori κοινωνικό αποκλεισμό και εμπόδια στην ένταξη τους στην κοινωνία. Τα παιδιά μεταναστών, Ρομά, του δρόμου, θύματα trafficking, με αναπηρίες, πρόσφυγες και ανήλικοι παραβάτες, έχουν ανάγκη μεγαλύτερης προστασίας και αρωγής από τα υπόλοιπα. Είναι ενδιαφέρον δε, ότι για τη μελέτη όλων των συγκεκριμένων περιπτώσεων, με εξαίρεση τα παιδιά ΑμεΑ, χρησιμοποιήθηκαν αρκετά στοιχεία από την ελληνική αστυνομία.

4.1 Παιδιά Μετανάστες

Η παρουσία των μεταναστών, κυρίως από το 1990 και μετά, έχει αυξήσει τον πληθυσμό της χώρας κατά περίπου 1 εκατομμύριο. Αντίστοιχα για το 2010, υπολογίζεται, ότι σχεδόν 200,000 παιδιά ηλικίας έως 17 ετών (το 10% του συνόλου) που ζουν στην χώρα προέρχονται από οικογένειες μεταναστών. Επίσης, αξίζει να αναφερθεί, ότι στην εν λόγω ομάδα τα παιδιά είναι ελαφρώς περισσότερα, αφού αποτελούν το 21% του συνόλου, γεγονός που δηλώνει τη σημασία της κοινωνικής ένταξης τους στην ελληνική κοινωνία για τη μείωση της υπογεννητικότητας. Από άποψη πολιτισμικών καταβολών, τα παιδιά αυτά προέρχονται κυρίως από χώρες με υψηλό δείκτη ανάπτυξης (84%) και μέσο δείκτη ανάπτυξης (12%)⁴.

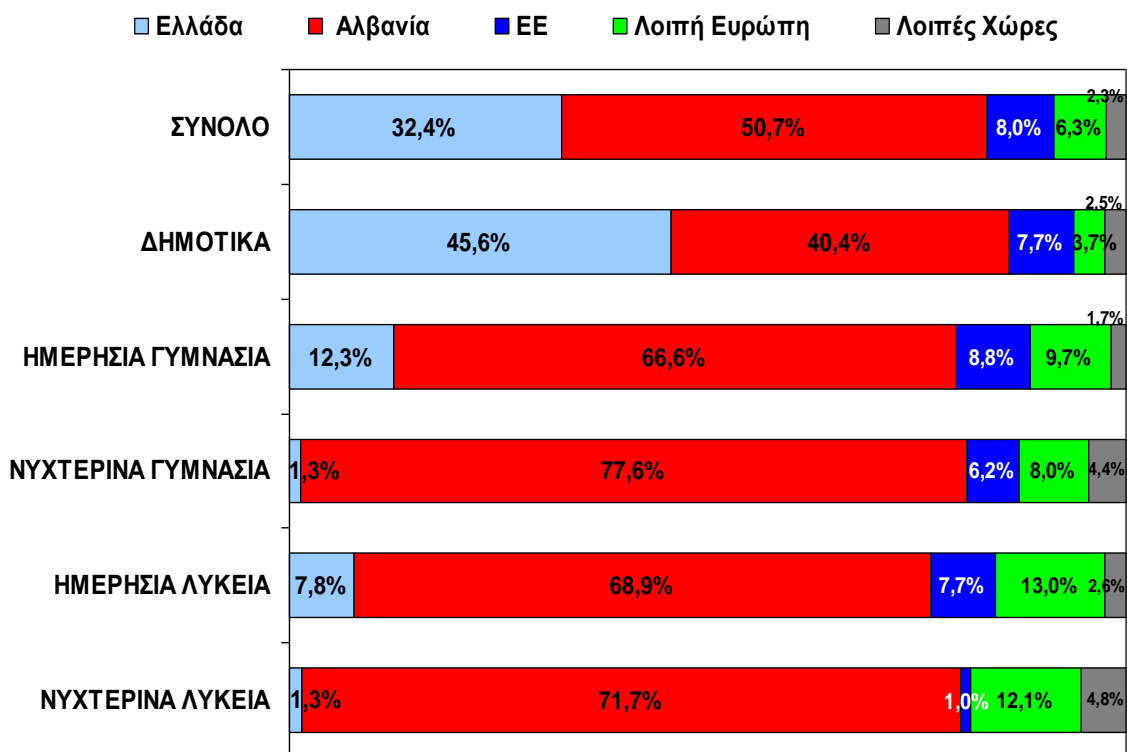
Πρέπει στο σημείο αυτό να γίνει ιδιαίτερη μνεία στην παρουσία μεταναστών προερχόμενων από την Αλβανία. Στην παραπάνω εκτίμηση από την ΕΛ.ΣΤΑΤ. για το 2010 η ανάλυση γίνεται ανά ομάδες χωρών και όχι ανά κάθε χώρα ξεχωριστά. Ωστόσο, η Αλβανία θεωρείται χώρα με μεγάλο δείκτη ανάπτυξης, ενώ στην απογραφή του 2001 αποτελούσαν το 57,5% του συνόλου των μεταναστών στην χώρα. Υποθέτουμε, συνεπώς, ότι από τις 590.000 άτομα της προκείμενης ομάδας χωρών, ένα μεγάλο μέρος θα είναι Αλβανοί. Επιπρόσθετα, στην απογραφή του 2001, η ομάδα αυτή αντιπροσώπευε το μεγαλύτερο ποσοστό στην παιδική ηλικία και ιδιαίτερα στα πιο πρώιμα στάδια αυτής, στοιχείο που υποδηλώνει τάση μακράς ή μόνιμης παραμονής στην χώρα⁵.

ΠΟΣΟΣΤΟ ΤΩΝ ΑΤΟΜΩΝ ΑΛΒΑΝΙΚΗΣ ΚΑΤΑΓΩΓΗΣ ΣΤΟ ΣΥΝΟΛΟ ΤΩΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ (2001) ΠΗΓΗ: ΕΛ.ΣΤΑΤ

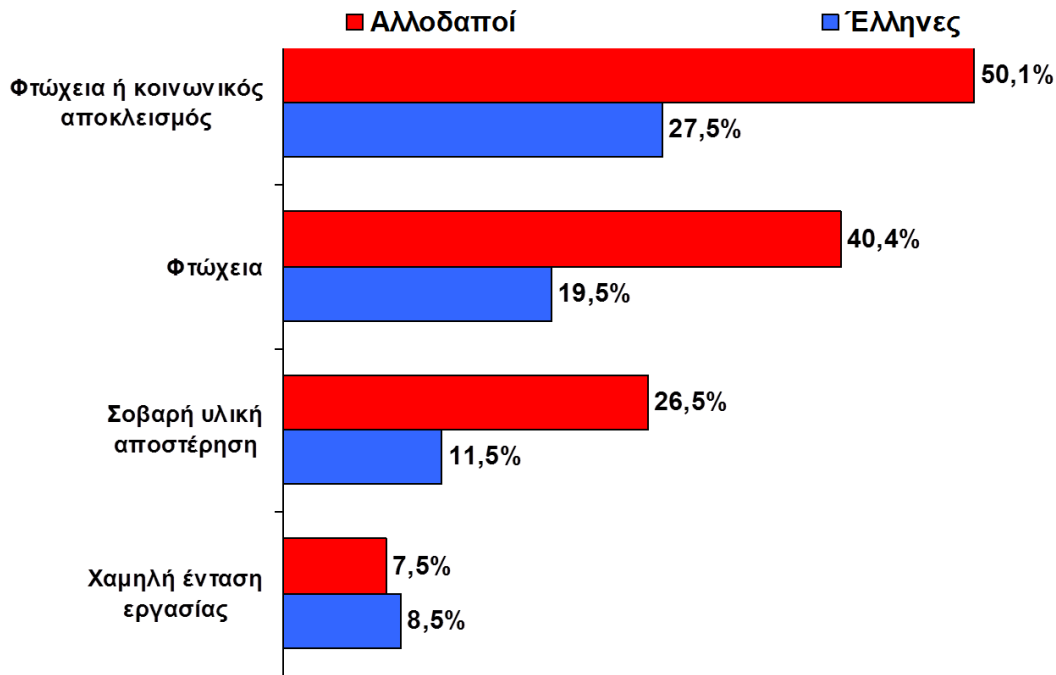
Τα παιδιά των αλλοδαπών μεταναστών φαίνεται να είναι σε σημαντικό ποσοστό ενταγμένα στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα, ωστόσο εμφανίζουν υψηλότερες τάσεις σχολικής διαρροής. Σύμφωνα με την έρευνα της ΕΛ.ΣΤΑΤ. για το 2008, ο πληθυσμός τους στην εκπαίδευση έφθανε τις 90.128⁶. Αν υπολογιστούν και οι κάτω των 18 ετών μαθητές της επαγγελματικής (και εκκλησιαστικής), που για το 2007 ανερχόταν στα 6.700, μπορούμε να υποθέσουμε ότι τα περισσότερα από τα παιδιά αυτά φοιτούσαν σε κάποια βαθμίδα της εκπαίδευσης. Υπάρχει και ένας μικρός αριθμός παλιννοστούντων που ανέρχεται στις 14,700 και αντιστοιχεί στο 12% των αλλοδαπών και στο 1,2% του συνόλου των μαθητών. Οι αλλοδαποί μαθητές αποτελούν το 9,1% του μαθητικού κόσμου με τους περισσότερους να βρίσκονται στο δημόσιο δημοτικό, στο γυμνάσιο και λιγότεροι στο λύκειο (στα ιδιωτικά είναι λιγότερο από 1%), ενώ ποσοστιαία, η συμμετοχή τους είναι πολύ υψηλή στα νυχτερινά γυμνάσια και λύκεια. Η ομάδα των παιδιών με χώρα γέννησης την Αλβανία είναι και εδώ η πιο πολυπληθής, αθροίζοντας το 50,7% των αλλοδαπών και το 4,8% του συνόλου, ενώ αξίζει να σημειωθεί, ότι ένας στους τρεις μαθητές είναι αλλοδαποί που έχουν γεννηθεί στην Ελλάδα⁷. Το 2008, τα παιδιά δεύτερης γενιάς μεταναστών που φοιτούσαν στο δημοτικό ξεπερνούσαν τις 30.000.

ΧΩΡΑ ΓΕΝΝΗΣΗΣ ΑΛΛΟΔΑΠΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ ΣΤΗ ΔΗΜΟΣΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ (2008) ΠΗΓΗ: ΕΛ.ΣΤΑΤ.

Οι μετανάστες στην Ελλάδα αποκλείονται, καταρχήν, από τις μετρήσεις στις συνθήκες διαβίωσης του πληθυσμού, εφόσον στις σχετικές έρευνες υποεκπροσωπούνται. Με αυτά τα δεδομένα η αναγωγή των αποτελεσμάτων στα παιδιά δεν ήταν μεθοδολογικά αντιπροσωπευτική. Παρόλα αυτά, μέσα από τα στοιχεία για τον πληθυσμό των μεταναστών τον άνω των 18 ετών, μπορούν να σκιαγραφηθούν και οι συνθήκες που αφορούν τα παιδιά τους.

Σύγκριση κοινωνικών δεικτών Αλλοδαπών – Ελλήνων (2010) ΠΗΓΗ: Eurostat

Οι μετανάστες είναι η πρώτη ομάδα που φάνηκε να πλήττεται από την οικονομική κρίση. Ήδη από το 2008, όλοι οι κοινωνικοί δείκτες παρουσίαζαν αυξητικές τάσεις. Η φτώχεια από το 30,3% το 2008, έφτασε στο 40,4% το 2010, ο κοινωνικός αποκλεισμός από 44,6% σε 50,1% και η χαμηλή ένταση απασχόλησης από 5,1% στο 7,5%, αντιστοίχως. Η σύγκριση με το γηγενή πληθυσμό, φανερώνει την πραγματική απόσταση που πρέπει να διανύσουν οι άνθρωποι αυτοί για να επιτύχουν και την κοινωνική τους ένταξη ή ενσωμάτωση. Αυτές οι έντονες διαχωριστικές γραμμές οπωσδήποτε αντικατοπτρίζονται και στα παιδιά.

Με ένα σημαντικό μέρος των παιδιών των μεταναστών, ιδιαίτερα των Αλβανών οι οποίοι πλειοψηφούν, να έχει γεννηθεί ή μεγαλώσει και ανατραφεί με τα πρότυπα της ελληνικής κοινωνίας, η διπλή διάκριση του μετανάστη και του φτωχού είναι αρκετά πιθανό να τα στιγματίζει και να τα κάνει να αισθάνονται μειονεκτικά. Η οικονομική τους κατάσταση και η καταγωγή, εμποδίζουν τα παιδιά αυτά να ακολουθήσουν τις συνήθειες των Ελλήνων συνομηλίκων τους, με αποτέλεσμα να συσπειρώνονται γύρω από ομάδες μεταναστών⁸. Σε πιο υποβαθμισμένες και γκετοποιημένες περιοχές, είναι περισσότερο πιθανό να αναπτυχθούν νεανικές υποκοουλτούρες⁹ από ομάδες ανηλίκων μεταναστών με συνέπειες στην ομαλή κοινωνική τους ένταξη, τη συμμετοχή τους στις κοινές δραστηριότητες, αλλά και τα δικαιώματά τους.

Στα πλαίσια αυτά είναι αρκετά πιθανό να αναπτυχθεί η παραβατικότητα, εμπλέκοντας τους ανήλικους αλλοδαπούς με τους κατασταλτικούς μηχανισμούς. Από στοιχεία του υπουργείου Δικαιοσύνης για το 2012, στο σύνολο των φυλακισμένων ανηλίκων στα σωφρονιστικά καταστήματα το 80% ήταν αλλοδαποί, προερχόμενοι από την Αλβανία (26%) και το 6% ήταν προερχόμενοι από μουσουλμανικές χώρες.

4.2 Παιδιά Ρομά

Ένα παιδί Ρομά στην Ελλάδα έχει περισσότερες πιθανότητες να γεννηθεί σε μια πολυπληθή οικογένεια, να μεγαλώσει σε ένα ανθυγιεινό περιβάλλον με βασικές ελλείψεις σε στοιχειώδη αγαθά, να φοιτήσει σε μερικές τάξεις του δημοτικού σχολείου, το οποίο και θα εγκαταλείψει για να εργαστεί σε δραστηριότητες που σχετίζονται με την παραοικονομία ή για να βοηθήσει σε δουλειές του νοικοκυριού. Είναι πιθανό να υποστεί διακριτική μεταχείριση σε συναλλαγές με κρατικούς φορείς και με μη Ρομά άτομα, να κάνει οικογένεια σε μικρότερη ηλικία και με περισσότερα μέλη και να πεθάνει νεότερος από τον μέσο Έλληνα.

Οι Ρομά είναι μια ιδιαίτερη ετερόκλητη¹⁰ πληθυσμιακή ομάδα στην Ελλάδα, η οποία αδυνατεί σε σημαντικό βαθμό να ενσωματωθεί στην ελληνική κοινωνία και αποκλείεται από τη δυνατότητα πρόσβασης σε αγαθά και υπηρεσίες. Ο πληθυσμός τους υπολογίζεται από 120.000 έως 250.000¹¹ άτομα και είναι διάσπαρτος σε δεκάδες οικισμούς σε όλη τη χώρα. Τα παιδιά αποτελούν τη μεγαλύτερη ηλικιακή ομάδα, εφόσον σύμφωνα με στοιχεία, φθάνουν το 45% στις ηλικίες κάτω των 15 ετών¹², ανεβάζοντας το συνολικό πληθυσμό τους πάνω από 50.000 έως 110.000 άτομα.

Η φτώχεια είναι γενικό χαρακτηριστικό των Ρομά. Η υψηλή ανεργία, η υποαπασχόληση και οι συνήθεις ασχολίες με το παραεμπόριο και την παραοικονομία, επιτείνουν την οικονομική στέρηση και συχνά τους φέρνουν αντιμέτωπους με δυνάμεις καταστολής¹³. Παράλληλα, η εμφάνιση μεταναστών Ρομά και μη, προκαλεί προβλήματα στον ιθαγενή πληθυσμό, όχι τόσο στη διαφοροποίηση τους αλλά στον οικονομικό ανταγωνισμό μεταξύ τους. Στοιχεία της αστυνομίας δείχνουν, ότι στην επαιτεία, που αποτελεί μια από τις δραστηριότητές τους, το 1991 το 82% των υποθέσεων αφορούσαν σε ελληνικής καταγωγής δράστες και το 13% σε αλλοδαπούς. Είκοσι χρόνια μετά, το ποσοστό είναι πλήρως αντεστραμμένα, δηλαδή 83% είναι οι αλλοδαποί και μόνον 12% είναι ημεδαποί δράστες¹⁴.

Η συσσώρευση πολλαπλών μειονεξιών προκαλεί τον αποκλεισμό τους από μια σειρά αγαθών και υπηρεσιών κυρίως, στη στέγαση, στην υγεία, στη διακριτή αντιμετώπισή τους και στην εκπαίδευση¹⁵.

Το στεγαστικό αποτελεί κεντρικό ζήτημα στην επιδίωξη ενσωμάτωσης και αιτία συγκρούσεων μεταξύ Ρομά και τοπικών και κεντρικών αρχών. Πολλοί διαμένουν σε πρόχειρες σκηνές ή παραπήγματα, σε οικισμούς-καταυλισμούς σε δημόσιες εκτάσεις¹⁶. Έχουν γίνει κάποιες προσπάθειες για μετεγκατάσταση των Ρομά σε κανονικές κατοικίες ή ακόμα για δημιουργία έργων υποδομής σε κάποιους καταυλισμούς. Ωστόσο το πρόβλημα παραμένει έντονο, ιδιαίτερα όταν οι χώροι αυτοί διεκδικούνται από τοπικές ή άλλες αρχές ή στοχοποιούνται ως εστίες μόλυνσεων και παραβατικότητας για τη γύρω περιοχή¹⁷. Οι άθλιες συνθήκες διαβίωσης σε υποβαθμισμένες περιοχές έχουν σοβαρές επιπτώσεις για την υγεία τους και ιδιαίτερα των παιδιών¹⁸. Από την άλλη πλευρά στα νοικοκυριά που διαμένουν σε κανονικές κατοικίες παρατηρείται μεγάλος συνωστισμός λόγω του μεγέθους του νοικοκυριού, όπου η αναλογία ατόμων ανά δωμάτιο είναι στα 2,8,¹⁹ δηλαδή διπλάσια από την αναλογία 1 προς 4 της υπόλοιπης Ελλάδας.

Η πρόσβαση σε υπηρεσίες που σχετίζονται με την υγεία, γενικά, συντελεί στα αυξημένα ποσοστά βρεφικής και παιδικής θνησιμότητας και στο προσδόκιμο ζωής που εμφανίζουν, το οποίο είναι χαμηλότερο σε σχέση με τον υπόλοιπο ελληνικό πληθυσμό²⁰. Στον τομέα αυτό επίσης έχουν γίνει προσπάθειες και οι συνθήκες έχουν βελτιωθεί, ωστόσο, υπάρχουν ακόμα προβλήματα που συνδέονται με την πρόσβαση σε παροχές υγείας όπως οι ιατρικές επισκέψεις, οι διαγνωστικές εξετάσεις, ο επαρκής εμβολιασμός των παιδιών κ.ά.²¹

Τα παιδιά των Ρομά μεγαλώνουν σε ένα περισσότερο εχθρικό περιβάλλον. Οι αναφορές για εκδηλώσεις βίας και ρατσιστικών εκδηλώσεων από όργανα καταστολής και άλλους είναι

συχνές²². Η Ελλάδα τα τελευταία χρόνια έχει συγκεντρώσει 6 καταδίκες για παραβιάσεις δικαιωμάτων των Ρομά²³. Ενώ όπως οι ίδιοι αναφέρουν δέχονται συχνά διακρίσεις λόγω της εθνοτικής τους καταγωγής, αντιδρούν απέναντι σε αυτές παθητικά, με ανοχή, με φόβο, υποτιμώντας το γεγονός σε αρκετές περιπτώσεις επειδή αγνοούν τις διαδικασίες καταγγελίας αλλά και γενικότερα τα δικαιώματά τους²⁴. Το τελευταίο αυτό στοιχείο είναι απόρροια του γενικού χαμηλού επιπέδου εκπαίδευσης.

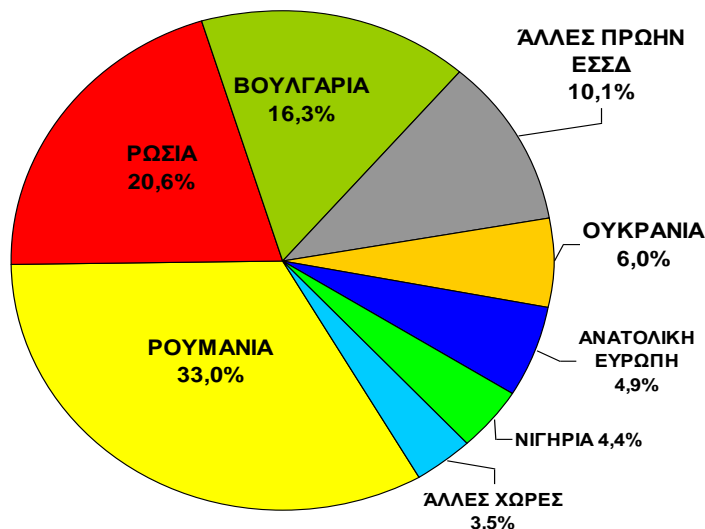
Από τις προαναφερθείσες καταγγελίες, ορισμένες αφορούν σε παραβίαση των δικαιωμάτων των Ρομά στην πρόσβαση στην εκπαίδευση²⁵. Παρά τις σημαντικές βελτιώσεις που έχουν γίνει τα τελευταία χρόνια η συμμετοχή τους στην εκπαίδευση παραμένει χαμηλή. Σύμφωνα με στοιχεία πρόσφατης έρευνας²⁶ το 51% των παιδιών ηλικίας 6-15 χρονών πηγαίνει στο δημοτικό σχολείο και ένα 4% συνδυάζει σχολείο και εργασία. Η συμμετοχή στην προσχολική αγωγή δεν αναφερόταν, ενώ τα ποσοστά ήταν πολύ χαμηλά στο γυμνάσιο και το λύκειο. Από τα μισά παιδιά που φοιτούν στα δημοτικά είναι αμφίβολο πόσα θα καταφέρουν να το ολοκληρώσουν. Η σχέση του παιδιού Ρομά με το σχολείο διέρχεται από διάφορες διεκυστίνδες, όπως η διακύβευση του ελέγχου του παιδιού από το οικογενειακό και κοινωνικό περιβάλλον, η αντίληψη του παιδιού ως εργατική δύναμη που συνεισφέρει στο νοικοκυριό²⁷ αλλά και από τις γενικότερες απόψεις πολλών γονιών Ρομά περί της χρησιμότητας της εκπαίδευσης. Παράλληλα, υπάρχουν και άλλοι παράγοντες που κάνουν λιγότερο επιθυμητό το σχολείο. Συχνά αναφέρονται οι αποστάσεις που θα πρέπει να διανύσει ο μαθητής, αλλά και γενικότεροι διαχωρισμοί, όπως περιπτώσεις περιορισμένης ποσόστωσης των σχολείων από παιδιά Ρομά²⁸.

4.3 Παιδιά Θύματα Trafficking

Το trafficking σύμφωνα με το Πρωτόκολλο του Palermo περιλαμβάνει δύο βασικούς όρους: τη διακίνηση (τοπική, μεταξύ όμορων κρατών, μεγαλύτερες αποστάσεις) και την εκμετάλλευση που συνδέονται με τη χρήση κάποιας μορφής εξαναγκασμού²⁹. Τα χαρακτηριστικά αυτά κάνουν ιδιαίτερα δύσκολο τον εντοπισμό των περιστατικών που εμπίπτουν στην συγκεκριμένη κατηγορία. Υπολογίζεται ότι περίπου 25 εκατομμύρια άνθρωποι έχουν πέσει θύματα trafficking, μεγάλο μέρος των οποίων είναι παιδιά, από τα οποία τουλάχιστον το ένα τρίτο αφορά σε μορφές εκμετάλλευσης πέραν της σεξουαλικής³⁰.

Η Ελλάδα θεωρείται χώρα προορισμού και κόμβος πρόωθησης θυμάτων του trafficking. Τα παιδιά αυτά ανάλογα με το φύλο και την ηλικία τους γίνονται θύματα εκμετάλλευσης για σεξουαλικούς σκοπούς, αναγκαστική εργασία, για επαιτεία και μικροκλοπές³¹. Σύμφωνα με την ίδια πηγή κάποια θύματα στρατολογούνται από τους 1.000 περίπου ασυνόδευτους ανήλικους που εισέρχονται κάθε χρόνο στη χώρα. Ωστόσο, η έλλειψη των στοιχείων δεν επιτρέπει την εξαγωγή ουσιαστικών συμπερασμάτων. Από στοιχεία που διαθέτει η ελληνική αστυνομία, από τα σχεδόν 1.000 θύματα των τελευταίων εννέα ετών τα περισσότερα προέρχονται από χώρες της ανατολικής Ευρώπης. Για τα παιδιά υπάρχουν αποσπασματικά στοιχεία από τα οποία δεν είναι δυνατή η διαμόρφωση εικόνας. Για το 2011 υπήρξαν 13 περιπτώσεις ανηλίκων και από 4 το 2007 και το 2005. Οι 14 από αυτές ήταν παιδιά ρουμανικής καταγωγής³².

**ΘΥΜΑΤΑ ΕΜΠΟΡΙΑΣ ΑΝΘΡΩΠΩΝ – ΣΩΜΑΤΕΜΠΟΡΙΑΣ ΚΑΤΑ ΧΩΡΑ ΠΡΟΕΛΕΥΣΗΣ
2003-2011 ΠΗΓΗ: ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΣΤΥΝΟΜΙΑ.**

4.4 Παιδιά του Δρόμου

Τα παιδιά που ασκούν δραστηριότητα στο δρόμο υπολογίζονται σε δεκάδες εκατομμύρια στον κόσμο.³³ Ο παγκόσμιος οργανισμός εργασίας εστιάζει περισσότερο στις περιπτώσεις των παιδιών που εργάζονται στο δρόμο και σημειώνει την επικινδυνότητα από την έκθεση των παιδιών σε καιρικά φαινόμενα, οδικά ατυχήματα, βία, μόλυνση από ακατάλληλα υλικά (ρακοσυλλέκτες, μεταλλοσυλλέκτες κ.α), ναρκωτικά, σεξουαλική και άλλη κακοποίηση³⁴. Γενικότερα, στη διεθνή βιβλιογραφία το φαινόμενο των παιδιών του δρόμου, συνδέεται με το trafficking και περισσότερο με παιδιά που το «σκάνε» από ένα βίαιο οικιακό περιβάλλον, στο οποίο συχνά είχαν κακοποιηθεί³⁵. Το φαινόμενο αποκτά τέτοια ποικιλομορφία ώστε να είναι δύσκολο να διαμορφωθούν στοχευμένες πολιτικές³⁶. Οι τεχνικές επιβίωσης των παιδιών και το επίπεδο διαβίωσής τους σχετίζονται σε πολύ μεγάλο βαθμό με το φύλο και την ηλικία³⁷.

Ωστόσο, στην Ελλάδα τα παιδιά του δρόμου εν μέρει διαφοροποιούνται από τις παραπάνω συνθήκες. Η πιο συνήθης δράση στο δρόμο αφορά στην επαιτεία ή στο μικροεμπόριο, το οποίο πολύ συχνά με τον τρόπο που ασκείται υποδηλώνει επαιτεία, και ο κύριος λόγος που εξωθούνται τα παιδιά σε αυτά είναι η συνεισφορά στο οικογενειακό εισόδημα. Η ύπαρξη της οικογένειας, η διαβίωση σε κάποιας μορφής κατοικία και η παράλληλη φοίτηση κάποιων παιδιών στο σχολείο, δεν βελτιώνει την κατάσταση³⁸. Οι κίνδυνοι για την υγεία, τις δυνατότητες ανάπτυξης, αλλά και το αναφαίρετο δικαίωμα του παιδιού να βιώνει την ηλικία του όπως αυτή γίνεται αντιληπτή στην κάθε κοινωνία σήμερα και όχι πριν δεκαετίες, είναι υπαρκτοί και στις συγκεκριμένες συνθήκες.

Τα παιδιά του δρόμου κυρίως προέρχονται από την Αλβανία, τη Ρουμανία, τη Βουλγαρία και τον ελληνικό πληθυσμό των Ρομά (χριστιανών και μουσουλμάνων). Πρόσφατη έρευνα έδειξε ότι υπάρχουν διαφορές μεταξύ παιδιών από διαφορετικές χώρες καταγωγής, που επηρεάζουν στον τρόπο δράσης, τον βαθμό επικινδυνότητας στη συνεχή κινητικότητα εντός και εκτός Ελλάδας, και των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν τα παιδιά, ειδικά της στέγης. Η μελέτη, επιμένει στη δυσκολία να διακριθούν οι περιπτώσεις όπου τα παιδιά του δρόμου δρουν στα

πλαίσια στρατηγικών επιβίωσης των οικογενειών η έχουν πέσει θύματα trafficking και εκμετάλλευσης³⁹.

Τα παιδιά του δρόμου είναι ένα φαινόμενο που σχετίζεται σε μεγάλο βαθμό με τη φτώχεια. Όπως και στην περίπτωση του trafficking, υπάρχουν επιπρόσθετοι παράγοντες που ωθούν παιδιά ή νοικοκυριά σε πρακτικές που θέτουν σε κίνδυνο την ίδια τους τη ζωή⁴⁰. Οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης μπορούν να θεωρηθούν τέτοιοι παράγοντες, εφόσον είναι δυνατόν να επιφέρουν απότομες μεταβολές στο ήδη χαμηλό βιοτικό επίπεδο των φτωχών ομάδων. Παρόμοιες περιπτώσεις σε άλλες χώρες συντέλεσαν στην κατακόρυφη αύξηση των παιδιών του δρόμου σε μια μόνο χρονιά⁴¹. Η απότομη αύξηση των συλλήψεων της αστυνομίας πάνω από 50% για επαιτεία από το 2008, είναι ενδεικτικό στοιχείο των τάσεων αυτών⁴². Είναι επιτακτική ανάγκη χώρες αποστολής και υποδοχής μεταναστών να λάβουν μέτρα για την προστασία των ευάλωτων ομάδων.

4.5 Παιδιά με Αναπηρίες

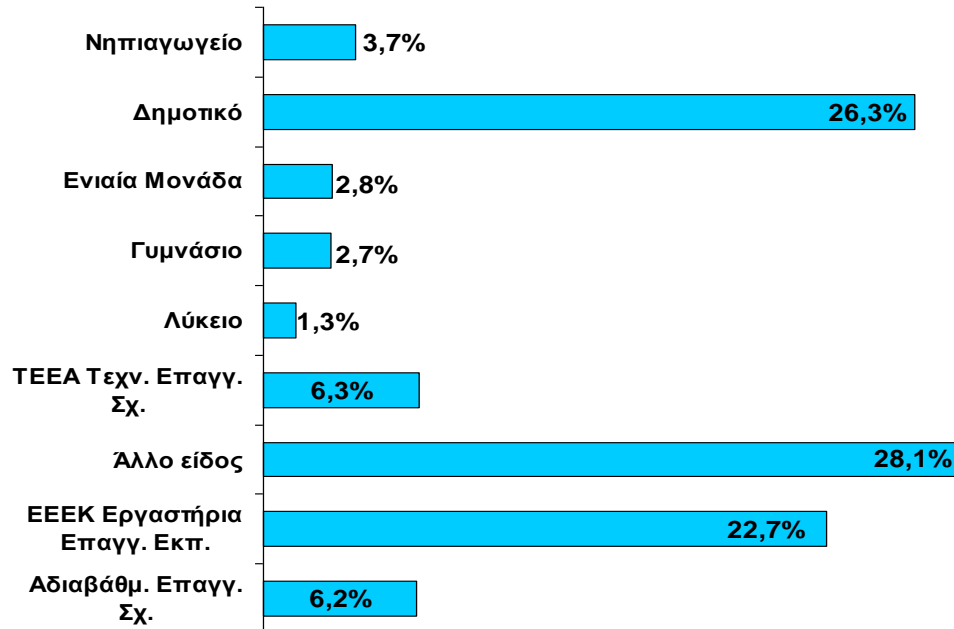
Υπολογίζεται ότι 200 εκατομμύρια νέοι και παιδιά παγκοσμίως αντιμετωπίζουν κάποιας μορφής νοητικής ή πνευματικής στέρησης⁴³. Τα παιδιά με αναπηρία είναι πιο πιθανό να αντιμετωπίσουν, πέρα από το ψυχολογικό βάρος της ιδιαιτερότητας τους, τον κοινωνικό αποκλεισμό από ένα σύνολο αγαθών, υπηρεσιών, δυνατοτήτων και δικαιωμάτων που προκύπτουν από αυτά⁴⁴. Ταυτόχρονα, η αναπηρία κάθε αυτή αποτελεί πτωχογόνο παράγοντα, επειδή αφενός το άτομο δεν έχει, συχνά, ίσες ευκαιρίες συμμετοχής στην αγορά εργασίας⁴⁵, και αφετέρου επειδή το κόστος για την εξυπηρέτηση των αναγκών του είναι υψηλότερο σε σχέση με τους άλλους.

Επί της ουσίας δεν γνωρίζουμε τον ακριβή αριθμό των παιδιών αυτών. Από την έρευνα της Ε.Σ.Υ.Ε. του 2002 για άτομα με προβλήματα υγείας το 1,1% των παιδιών έως και 14 ετών εμφανίζει κάποιο πρόβλημα υγείας ή αναπηρία, χωρίς περαιτέρω ανάλυση⁴⁶. Με αναγωγή στον πληθυσμό της απογραφής του 2001, υπολογίζεται ότι τα παιδιά αυτά ανέρχονταν σε περίπου 18.300. Από έρευνα του «Χαμόγελου του Παιδιού» του 2009 σε υπηρεσίες κοινωνικής φροντίδας για το παιδί, προκύπτει ότι το 2007, 95 υπηρεσίες που ασχολούνται με τα παιδιά με αναπηρία, παρείχαν κοινωνική φροντίδα σε 11.385 άτομα που αντιστοιχεί στο 8,5% του συνόλου (134.201) των περιπτώσεων⁴⁷.

Από τις έρευνες ειδικής αγωγής και εκπαίδευσης της ΕΛ.ΣΤΑΤ. προκύπτει ότι από 10.933 παιδιά που φοιτούσαν στα εν λόγω ιδρύματα το 2009 το 62% στο σύνολο των βαθμίδων είναι αγόρια και το 38% κορίτσια. Όσον αφορά στο είδος της μειονεξίας τα παιδιά με πνευματική καθυστέρηση αποτελούν το 50% και ακολουθούν εκείνα με αυτισμό (15%) και με πολλαπλές αναπηρίες (11%)⁴⁸. Στην ειδική αγωγή έχει σημειωθεί την τελευταία δεκαετία αύξηση 50% των μαθητών και στην αναλογία μαθητών/ διδασκόντων, 3,3 μαθητές ανά εκπαιδευτικό, από 5,1 που ήταν το 1999⁴⁹. Είναι αξιοσημείωτη, επίσης, η ενίσχυση των Εργαστηρίων Ειδικής Επαγγελματικής Εκπαίδευσης και Κατάρτισης, τα οποία από 8 που ήταν το 2001 έφθασαν τα 66 το 2009, ενώ ο αριθμός των παιδιών σε αυτά αντιστοίχως ανήλθε από 683 σε 2.482. Είναι σημαντικό, επίσης, οι σχετικές πολιτικές να προωθηθούν περισσότερο και να αποκτήσουν μια πιο «παιδοκεντρική» διάσταση, γιατί «όπως έχουν δείξει έρευνες, οι 'ειδικές ανάγκες' των παιδιών με αναπηρίες δεν είναι απαραίτητα ειδικές ή διαφορετικές από των άλλων παιδιών.»⁵⁰

ΕΙΔΙΚΗ ΑΓΩΓΗ ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΜΑΘΗΤΩΝ ΣΤΙΣ ΒΑΘΜΙΔΕΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ (2009)

ΠΗΓΗ: ΕΛ.ΣΤΑΤ.

4.6 Παιδιά Πρόσφυγες

Υπάρχει διαχωρισμός μεταξύ του πρόσφυγα, του αιτούντα ασύλου και του μετανάστη. Παρόλα αυτά, στα πλαίσια μιας πιο διευρυμένης προσέγγισης των σχετικών, ως πρόσφυγας θα μπορούσε να θεωρηθεί κάθε άνθρωπος που προσπαθεί να διαφύγει από καταστάσεις πολέμου, διώξεων και καταπάτησης των δικαιωμάτων του⁵¹. Τα άτομα μόνο από τη κατηγορία των προσφύγων υπολογίζονται σε πάνω από δέκα εκατομμύρια παγκοσμίως, από τα οποία τα 4,6 εκατομμύρια (44%) είναι παιδιά κάτω των δεκαοκτώ χρονών, ενώ υπάρχουν και 72.000 ασυνόδευτοι ανήλικοι αιτούντες ασύλου τα τελευταία πέντε χρόνια⁵².

Στην Ελλάδα τα τελευταία έξι χρόνια 712.000 χιλιάδες άνθρωποι έχουν συλληφθεί από τις αρχές για παράνομη είσοδο και διαμονή στη χώρα⁵³. Τα άτομα αλβανικής καταγωγής αποτελούσαν το μεγαλύτερο μέρος του διακινούμενου πλήθους, σε ένα πλαίσιο διαρκούς μετακίνησης, απελάσεων και επαναπροωθήσεων, μεταξύ των συνόρων⁵⁴. Ωστόσο, τα δεδομένα αυτά με την οικονομική κρίση φαίνεται να αλλάζουν, με την μείωση των εισροών ανθρώπων από την Αλβανία και την αύξηση των μεταναστών από μακρινές χώρες. Οι συνεχιζόμενες ροές παράτυπων μεταναστών επιτείνουν την ήδη προβληματική φυλετικοποίηση⁵⁵ περιοχών (ειδικά στο κέντρο της Αθήνας) και την εγκληματικότητα από ένα «παράνομο», πλεονάζον και εγκλωβισμένο εργατικό δυναμικό⁵⁶.

Από την άλλη πλευρά, όσον αφορά τις αιτήσεις ασύλου για τα παιδιά δεν υπάρχει πλήρης εικόνα της κατάστασης. Τα μόνα επίσημα στοιχεία αφορούν στις αιτήσεις ασύλου από ανήλικους, οι οποίες κυμαίνονται στο 6% του συνόλου⁵⁷. Ωστόσο, στοιχεία από την Ύπατη Αρμοστεία για τους πρόσφυγες δείχνουν ότι πάνω από τους μισούς πρόσφυγες από το Πακιστάν, το Αφγανιστάν και το Μπαγκλαντές (54% των συλληφθέντων λαθρομεταναστών το 2011) είναι παιδιά⁵⁸. Στοιχεία από διαφορετικές πηγές ανεβάζουν τον αριθμό των ασυνόδευτων και χωρισμένων από την οικογένειά τους ανήλικων μεταναστών από 1.000⁵⁹ μέχρι και 6.000⁶⁰ τον χρόνο. Τα παιδιά αυτά αντιμετωπίζουν περιορισμούς τόσο από τις ανάγκες της παιδικής τους ηλικίας όσο και από τις συνθήκες του πρόσφυγα⁶¹. Το γεγονός ότι για διάφορους λόγους δεν καταφεύγουν όλα σε αιτήσεις ασύλου, αυξάνει την έκθεσή τους σε αντίξοες συνθήκες διαβίωσης,

κινδύνους και μορφές εκμετάλλευσης⁶² που η ένταξη σε ένα επίσημο σύστημα ελέγχου θα τους προσέφερε⁶³.

Σύμφωνα με στοιχεία άλλων μελετών από το αρμόδιο υπουργείο, οι αιτήσεις ασύλου από ασυνόδευτους ανήλικους ήταν 247 για το 2002 φθάνοντας τις 446 το 2007, με μέσο όρο τις 272 το χρόνο στην συγκεκριμένη επταετία⁶⁴. Από στοιχεία της Eurostat, ο αριθμός των αιτήσεων ασύλου από ανήλικους ασυνόδευτους και μη, ακολουθεί την πορεία αυξομειώσεων με εκείνες των ενηλίκων και αποτελούν το 5,5% των συνολικών. Ιδιαίτερα για τις αιτήσεις θεωρούμενων ως ασυνόδευτων την τετραετία 2008-2011, το 73% προέρχονταν από το Πακιστάν, το Αφγανιστάν και το Μπαγκλαντές.

ΑΙΤΗΣΕΙΣ ΑΣΥΛΟΥ 2008-2011	ΧΡΟΝΙΕΣ			
	2008	2009	2010	2011
ΠΗΓΗ: EUROSTAT				
Σύνολο	19.885	15.925	10.275	9.310
εκ των οποίων Ανήλικοι	1.240	790	465	555
εκ των οποίων Ασυνόδευτοι ανήλικοι	295	40	145	

Γενικότερα οι συνθήκες κράτησης για ανήλικους παράτυπους μετανάστες δεν διαφοροποιούνται από εκείνες των ενηλίκων, όπως η κράτηση μακράς διάρκειας, ο συνωστισμός και συνύπαρξη στον ίδιο, συχνά μη κατάλληλο, χώρο ανδρών, γυναικών και ανηλίκων⁶⁵. Προβλήματα αντιμετωπίζουν και οι ασυνόδευτοι ανήλικοι, αιτούντες ασύλου, αφού οι γραφειοκρατικές διαδικασίες είναι κοινές με αυτές των ενηλίκων, οι ειδικοί χώροι για τα παιδιά είναι περιορισμένοι και το καθεστώς προσωρινής επιμέλειας ατελές⁶⁶.

ΣΥΛΛΗΦΘΕΝΤΕΣ ΑΛΛΟΔΑΠΟΙ ΓΙΑ ΠΑΡΑΝΟΜΗ ΕΙΣΟΔΟ & ΠΑΡΑΜΟΝΗ ΑΝΑ ΥΠΗΚΟΟΤΗΤΑ

ΠΗΓΗ: Ελληνική Αστυνομία

Υπηκοότητα Αλλοδαπών	ΧΡΟΝΙΕΣ		
	2011	2009-2010	2006-2008
	(99.368 Άτομα)	(258.669 Άτομα)	(353.940 Άτομα)
	%	%	%
• ΑΦΓΑΝΙΣΤΑΝ	28,7	17,8	12,0
• ΠΑΚΙΣΤΑΝ	20,1	5,3	3,3
• ΑΡΑΒΙΚΕΣ ΧΩΡΕΣ ¹	14,3	6,4	2,6
• ΑΛΒΑΝΙΑ	11,8	44,0	55,6
• ΙΡΑΚ	2,9	4,9	10,4
• ΣΟΜΑΛΙΑ	2,3	5,5	3,7
• ΠΑΛΑΙΣΤΙΝΗ	2,1	7,1	3,6
• ΥΠΟΣΑΧΑΡΙΑ ΑΦΡΙΚΗ	7,9	2,4	1,7
• ΛΟΙΠΗ ΑΣΙΑ	7,3	3,7	3,0
• ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΕΥΡΩΠΗ ²	1,4	2,3	4,1

¹Οι αραβικές χώρες της Ασίας, της Βόρειας Αφρικής, το Ιράν και η Τουρκία

²Οι Ευρωπαϊκές χώρες του πρώην Ανατολικού μπλοκ και οι πρώην Ε.Σ.Σ.Δ.

4.7 Ανήλικοι Παραβάτες

Το σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης στους ανηλίκους⁶⁷ θεωρείται μια από τις σημαντικότερες μορφές προστατευτικών ρυθμίσεων που λαμβάνονται για αυτούς. Ήδη από τους μεσαιωνικούς χρόνους διαφοροποιείται η μεταχείριση των δραστών εγκληματικών πράξεων ανάλογα με την ηλικία τους, προβλέποντας για τον ανήλικο δράστη ευνοϊκότερες ρυθμίσεις.⁶⁸ Ο ανήλικος δεν θεωρείται ψυχικά και σωματικά μικρογραφία του ενηλίκου αλλά ιδιότυπη ανθρώπινη ύπαρξη με τη δική του λογική και ηθική και αντιδρά έναντι του εξωτερικού περιβάλλοντος διαφορετικά από τον ενήλικο⁶⁹. Για το λόγο αυτό έχει ανάγκη ειδικής μεταχείρισης και η παραβατικότητά του πρέπει να αντιμετωπίζεται περισσότερο προστατευτικά παρά τιμωρητικά,⁷⁰ συνιστώντας με αυτόν τον τρόπο μια κοινωνική επένδυση και για το παρόν και για το μέλλον.⁷¹ Η ποινική προστασία του ανήλικου θύματος δεν προσδιορίζεται μόνο από την ύπαρξη διατάξεων, οι οποίες προβλέπουν ως αξιόποινες ορισμένες μορφές συμπεριφοράς εναντίον τους, δηλαδή μόνο από την προστασία των ανηλίκων από αρνητική άποψη. Προσδιορίζεται και από την παροχή προστασίας από τη θετική άποψη, η οποία συνίσταται στην προστασία του ανήλικου από την επαφή του με το όλο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης, δηλαδή την αποφυγή της «δευτερογενούς θυματοποίησης».⁷² Αν και η προστασία από την αρνητική άποψη, αφενός θεωρείται δεδομένη, αφετέρου ο ανήλικος σε αυτή την περίπτωση δεν υφίσταται μεταχείριση από τη ποινική δικαιοσύνη, η προστασία από τη θετική άποψη λαμβάνει κεντρικό ρόλο, αφού σε όλα τα στάδια της διαδικασίας πρέπει να λαμβάνεται υπόψη και να προφυλάσσεται ο ευαίσθητος ψυχικός κόσμος του παιδιού.

Για να υφίσταται η «διακριτική» μεταχείριση των ανηλίκων από τη δικαιοσύνη και να ανταποκρίνονται στους παραπάνω σκοπούς της θα πρέπει να βασιστεί σε ορισμένες αρχές. Σύμφωνα με αυτήν την κατεύθυνση βασικές αρχές ποινικής αντιμετώπισης των ανηλίκων αποτελούν:⁷³ α) ο υπολογισμός πάντοτε του συμφέροντος του ανηλίκου προσώπου⁷⁴, β) η αρχή της τιμωρίας των ανηλίκων δραστών στο βαθμό που αυτή εναρμονίζεται με το συμφέρον του ανηλίκου ατόμου, ως συνέχεια και επακόλουθο της πρώτης αρχής, και σε περιπτώσεις ανηλίκων δραστών, η αρχή της αγωγής αντί της τιμωρίας, γ) ο χαρακτήρας του ποινικού δικαίου ανηλίκων ως δικαίου (αξιόποινων) πράξεων και όχι ως δίκαιο δραστών, δ) η αρχή της ιδιάζουσας εξατομικευμένης μεταχείρισης⁷⁵, ε) η συνύπαρξη του κοινωνικού - προνοιακού χαρακτήρα και ορισμένων δικαιωμάτων του ανηλίκου, και τέλος, στ) η αρχή της εξειδίκευσης των επαγγελματιών που εμπλέκονται στα στάδια απονομής δικαιοσύνης σε ανηλίκους.⁷⁶ Άλλωστε, η Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού (άρθρ. 37, παρ. 2) ορίζει ότι «κανένα παιδί να μην στερείται την ελευθερία του κατά τρόπο παράνομο ή αυθαίρετο. Η σύλληψη, κράτηση ή φυλάκιση ενός παιδιού πρέπει να είναι σύμφωνη με το νόμο, να μην αποτελεί παρά ένα έσχατο μέτρο και να είναι της μικρότερης δυνατής χρονικής διάρκειας». Επίσης, το άρθρο 40 παρ. 3 της Σύμβασης ορίζει το πλαίσιο αντιμετώπισης των ανηλίκων από την ποινική δικαιοσύνη, το οποίο συνίσταται από τις αρχές: α) της θέσπισης ενός ελάχιστου ηλικιακού ορίου κάτω από το οποίο τα παιδιά θα θεωρούνται ότι δεν έχουν την ικανότητα παράβασης του ποινικού νόμου, β) της αποφυγής προσφυγής στη δικαιοσύνη και γ) της λήψης μιας σειράς μέτρων ώστε να εξασφαλίζεται η ευημερία τους και τα οποία θα είναι ανάλογα με την παράβαση.

Ήδη από το 2003 με το Ν. 3189/2003 η Ελλάδα είχε συμμορφωθεί με πολλές από τις καταληκτικές παρατηρήσεις⁷⁷ της Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Παιδιού (παράγραφοι 78-79) που είχαν υποβληθεί το προηγούμενο έτος. Σε αυτόν τον νόμο καταγράφονται ορισμένες αρχές ποινικής αντιμετώπισης των ανηλίκων όπως ο κατά το δυνατόν περιορισμός του εγκλεισμού τους (στέρηση της ελευθερίας ως κυρωτικού μέτρου) στα καταστήματα κράτησης και η αντικατάστασή του με άλλα καταλληλότερα μέτρα πρόληψης, η παροχή φροντίδας για την κοινωνική επανένταξή τους και η αρχή της κατά το δυνατόν, εξώδικης διευθέτησης της παραβατικής συμπεριφοράς τους, δηλαδή η αντικατάσταση της ποινικής δίκες με άλλα μέτρα αντιμετώπισης, τόσο της εγκληματικής πράξης όσο και του δράστη.⁷⁸ Πιο πρόσφατα, ο νέος

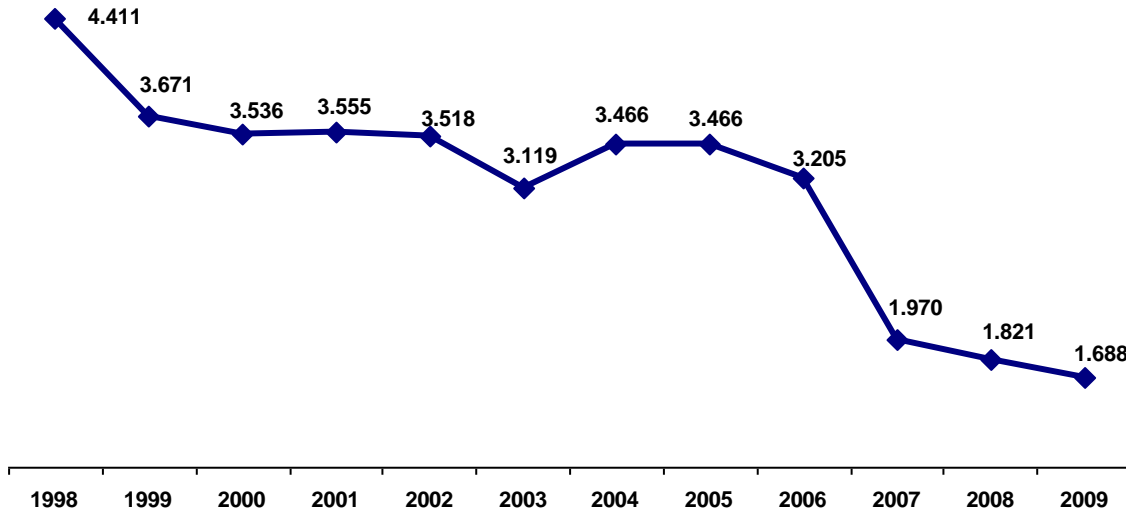
νόμος Ν. 3860/2010 «Βελτιώσεις της ποινικής νομοθεσίας για τους ανήλικους δράστες, πρόληψη και αντιμετώπιση της θυματοποίησης και της εγκληματικότητας των ανηλίκων» επέφερε αλλαγές στον Ποινικό Κώδικα και στον Κώδικα Ποινικής Δικονομίας σχετικά με την ποινική δικαιοσύνη των ανηλίκων. Κύριες ρυθμίσεις του αποτελούν: α) ο περιορισμός του ποινικού σφραγισμού το μέγιστο στα 10 έτη και μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις, ιδιαίτερα σοβαρών εγκλημάτων, ανέρχεται έως τα 15 έτη⁷⁹, β) στους ανηλικούς που τελούν αξιόποινες πράξεις και δεν έχουν συμπληρώσει το 15ο έτος της ηλικίας τους επιβάλλονται μόνον αναμορφωτικά ή θεραπευτικά μέτρα, ενώ σε όσους τα έχουν συμπληρώσει μπορεί, αν κριθεί αναγκαίο, να επιβληθεί και ποινικός σφραγισμός, και γ) ο περιορισμός σε ειδικό κατάστημα κράτησης νέων επιβάλλεται μόνο στους ανηλικούς που έχουν συμπληρώσει το 15ο έτος της ηλικίας τους, εφόσον η πράξη τους έχει το χαρακτήρα κακουργήματος και ο ποινικός σφραγισμός κρίνεται, με ειδικά και εμπειριστατωμένα αιτιολογημένα απόφαση, απολύτως απαραίτητος. Εκτός από τις ρυθμίσεις στον Κώδικα Ποινικής Δικονομίας και στον Κώδικα Οργανισμού Δικαστηρίων, από τις οποίες ξεχωρίζουν οι προβλέψεις ότι τα εγκλήματα που τελούνται από ανηλικούς δεν δικάζονται ως αυτόφωρα⁸⁰ και ότι η προσωρινή κράτηση ανηλίκων επιτρέπεται μόνο σε όσες περιπτώσεις μπορεί να επιβληθεί και ποινικός σφραγισμός, δηλαδή μόνο σε ανηλικούς μεγαλύτερους των 15 ετών,⁸¹ το σημαντικότερο επίτευγμα του νόμου αποτελεί η ίδρυση «Κεντρικού Επιστημονικού Συμβουλίου για την αντιμετώπιση του προβλήματος της θυματοποίησης και της εγκληματικότητας των ανηλίκων», που υποστηρίζεται διοικητικά από συνιστώμενη ειδική υπηρεσία στο Υπουργείο Δικαιοσύνης.⁸² Το τελευταίο αποτελεί σημαντική εξέλιξη, η οποία συνάδει με τις απαιτήσεις της Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Παιδιού για την δημιουργία κέντρου επιστημονικής μελέτης σε κάθε τομέα ενασχόλησης με την παιδική ηλικία.

Οι αξιόποινες πράξεις των ανηλίκων θεωρούνται σύμπτωμα ηθικής εγκατάλειψης του παιδιού και έλλειψης της απαραίτητης επίβλεψης και αγωγής του.⁸³ Για το λόγο αυτό το πλαίσιο αντιμετώπισης των παραβατικών ανηλίκων έχει διαφορετική στοχοθεσία από ότι αυτό των ενηλίκων και αποβλέπει, κυρίως, στη διαπαιδαγώγησή τους, δηλαδή την απόκτηση εκείνων των εκπαιδευτικών και επαγγελματικών προσόντων και την εκμάθηση κοινωνικών δραστηριοτήτων που θα τους καταστήσουν ικανούς να αναλάβουν έναν εποικοδομητικό ρόλο στην κοινωνία, αποτρέποντας αυτούς από την τέλεση νέων αδικημάτων, και όχι στην τιμωρία τους.⁸⁴ Με βάση αυτή την αρχή λειτουργούν υπηρεσίες με σκοπό την πρόληψη της εγκληματικότητας ανηλίκων, όπως οι Εταιρείες Προστασίας Ανηλίκων⁸⁵ και οι Υπηρεσίες Επιμελητών Ανηλίκων των Δικαστηρίων Ανηλίκων,⁸⁶ ενώ στον τομέα της καταστολής υπάρχουν Ειδικά Καταστήματα Κράτησης Νέων και το Ίδρυμα Αγωγής Ανηλίκων.⁸⁷ Ως προς τη Μετασφραγιστική Μέριμνα εφαρμόζονται μέσω του Ο.Α.Ε.Δ. προγράμματα επιδότησης νέων θέσεων εργασίας και νέων ελευθέρων επαγγελματιών σε αποφυλακιζόμενα άτομα και νεαρά παραβατικά άτομα ή νεαρά άτομα που βρίσκονται σε κοινωνικό κίνδυνο.

Ωστόσο, όπως παρατηρεί η Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Παιδιού,⁸⁸ οι «Εταιρείες Προστασίας Ανηλίκων» δεν έχουν τους κατάλληλους πόρους, ώστε να εκπληρώνουν αποτελεσματικά την αποστολή τους, ενώ η έκθεση των Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων για την Εφαρμογή της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού που υποβλήθηκε το 2001, αναφέρει ότι, τουλάχιστον μέχρι εκείνο το χρονικό σημείο, δεν λειτουργούν στις περισσότερες Νομαρχίες, ενώ «στις μεγάλες πόλεις, όπου ο θεσμός λειτουργεί, υπάρχει ανεπάρκεια στελέχωσης, χρηματοδότησης και διεπιστημονικότητας».⁸⁹ Παρότι έκτοτε έχει παρέλθει αρκετός χρόνος, πρόσφατες δημοσιογραφικές πληροφορίες⁹⁰ αναφέρουν ότι δεν υπάρχει ουσιαστική θετική εξέλιξη. Με το Ν. 3860/2010 ορίζονται σαφώς οι πόροι⁹¹ των Εταιρειών Προστασίας Ανηλίκων, οι οποίοι, κρίνοντας από την προέλευσή τους, δεν είναι βέβαιο ότι επαρκούν για να καλύψουν τις ανάγκες λειτουργίας τους.

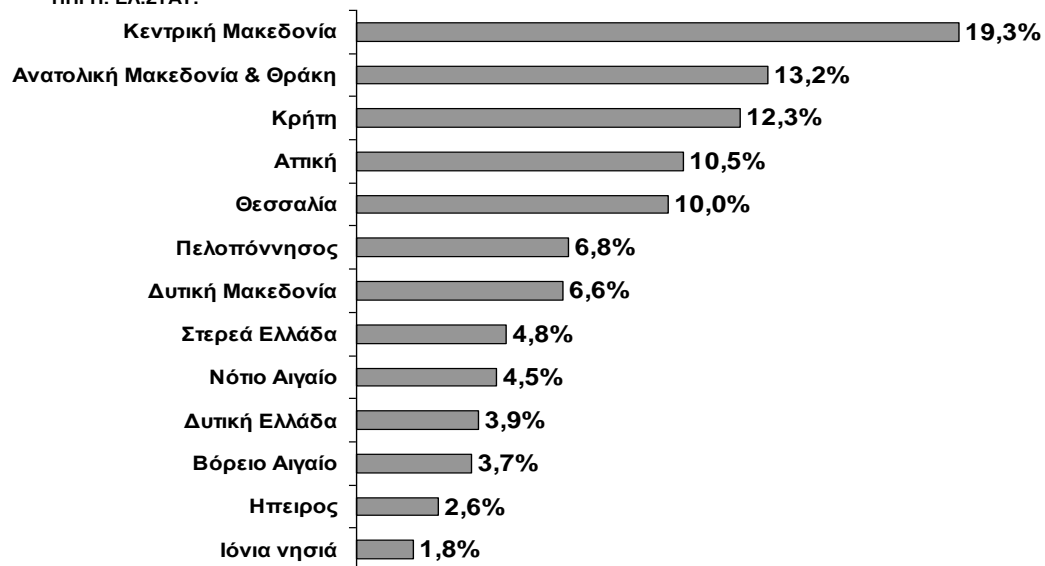
Στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια με τις αλλαγές στους νόμους για την ποινική δικαιοσύνη των ανηλίκων, τα παιδιά που καταδικάστηκαν σε αναμορφωτικά και άλλα μέτρα έχουν μειωθεί την τελευταία δεκαετία πάνω από 50%.

Ανήλικοι καταδικασθέντες σε αναμορφωτικά ή θεραπευτικά μέτρα (1998-2009)
ΠΗΓΗ: ΕΛ.ΣΤΑΤ

Από στοιχεία της ΕΛ.ΣΤΑΤ. για την ποινική δικαιοσύνη το 2009, διαπιστώνουμε ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των αδικημάτων που διαπράττονται από καταδικασθέντες ανήλικους λαμβάνουν χώρα στην Μακεδονία και όχι στην Αττική, όπως θα αναμενόταν με βάση τον πληθυσμό.

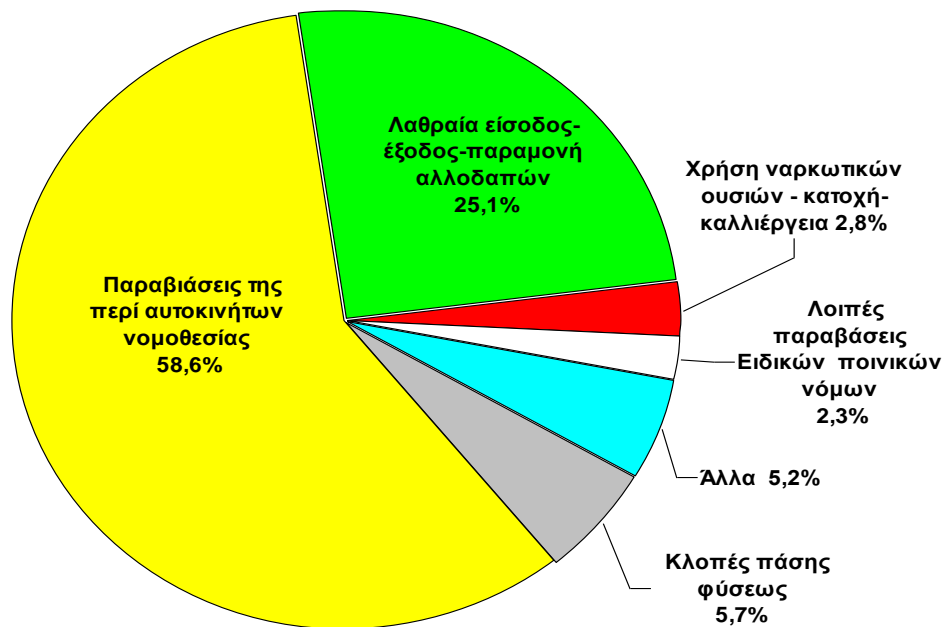
ΚΑΤΑΔΙΚΑΣΘΕΝΤΕΣ ΑΝΗΛΙΚΟΙ ΚΑΤΑ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΤΕΛΕΣΕΩΣ ΤΩΝ ΑΔΙΚΗΜΑΤΩΝ (2009)
ΠΗΓΗ: ΕΛ.ΣΤΑΤ.

Από την ανάλυση των αδικημάτων των καταδικασθέντων ανηλίκων προκύπτει, ότι οι παραβιάσεις αυτοκινήτων και η παράνομη είσοδος και παραμονή στη χώρα αποτελούσαν το 84% των περιπτώσεων για τα παιδιά ηλικίας 14 έως 18 ετών και περίπου ανάλογα είναι τα ποσοστά και για μεγαλύτερα παιδιά ηλικίας 19 έως 21 χρονών. Στους υποβληθέντες σε αναμορφωτικά και θεραπευτικά μέτρα, για το έτος 2009, το 75% των ποινών αφορά σε αδικήματα για παραβιάσεις αυτοκινήτων, ενώ στο έσχατο σωφρονιστικό μέτρο, του περιορισμού σε κατάσταση περισσότερες ήταν οι ποινές για κλοπές πάσης φύσεως και πολύ λιγότερες για άλλα παραπτώματα. Είναι, επίσης, σχεδόν απόλυτη η κυριαρχία των αγοριών στις συγκεκριμένες περιπτώσεις. Τα κορίτσια αυξάνονται οριακά από 5% σε 6% του συνόλου του εν λόγω πληθυσμού στις μεγαλύτερες ηλικίες.

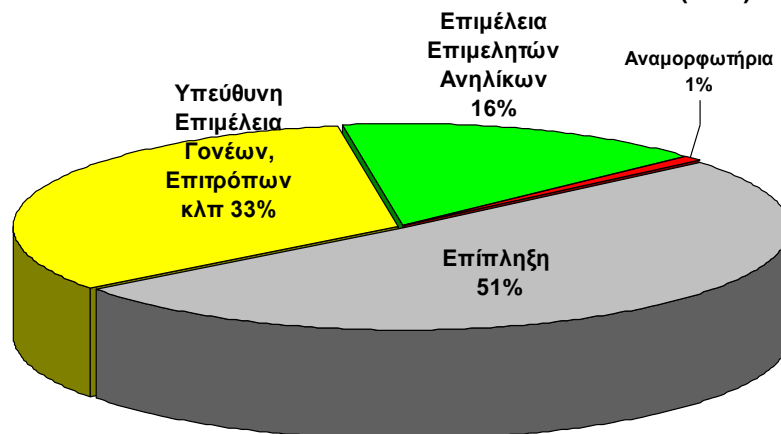
ΚΑΤΑΔΙΚΑΣΘΕΝΤΕΣ ΚΑΤΑ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΑΔΙΚΗΜΑΤΩΝ ΗΛΙΚΙΕΣ 14-18 ΕΤΩΝ (2009)

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ.

Οι αλλαγές που έχουν συντελεστεί τις τελευταίες δεκαετίες στην απονομή της δικαιοσύνης των ανηλίκων σε συνδυασμό με τον γενικότερο χαρακτήρα των πράξεων των ανηλίκων οδηγεί στην επιβολή και ηπιότερων αναμορφωτικών μέτρων.

ΑΝΗΛΙΚΟΙ ΥΠΟΒΛΗΘΕΝΤΕΣ ΣΕ ΑΝΑΜΟΡΦΩΤΙΚΑ ΜΕΤΡΑ (2009) Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ.

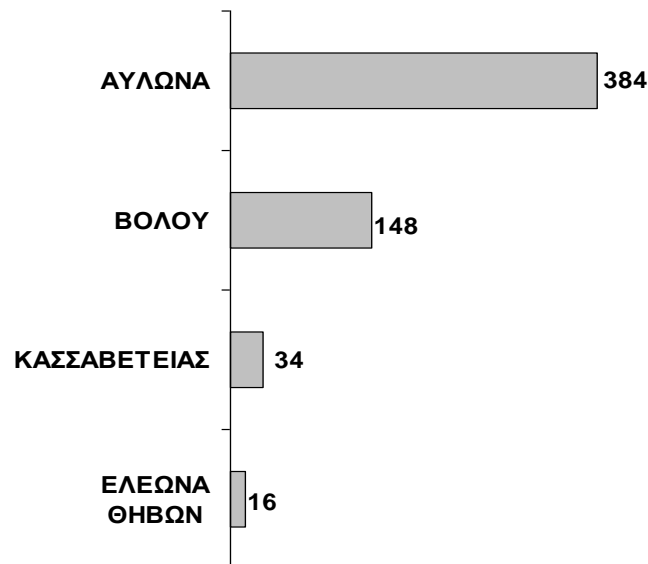

Σε σοβαρότερες πράξεις (ιδίως κακουργηματικού χαρακτήρα), όταν η επιβολή όποιου άλλου αναμορφωτικού και θεραπευτικού μέτρου κρίνεται ανεπαρκής, επιβάλλεται η πλέον αυστηρή ποινή του περιορισμού σε κατάσταση κράτησης για τα παιδιά που έχουν συμπληρώσει το 15^ο έτος.

Η Ελλάδα διαθέτει τέσσερα ειδικά καταστήματα και τμήματα κράτησης νέων: το Ειδικό Κατάστημα Κράτησης Νέων Αυλώνα, το Ειδικό Κατάστημα Κράτησης Νέων Βόλου, το Αγροτικό Σωφρονιστικό Κατάστημα Ανηλίκων Κασσαβέτειας και το Κατάστημα Κράτησης Γυναϊκών Ελεώνα Θηβών.

Από πρόσφατα στοιχεία του Υπουργείου Δικαιοσύνης ο αριθμός των ανήλικων κρατούμενων ανέρχεται στα 582 άτομα, από τα οποία τα 16 είναι γυναίκες στο κατάστημα Ελεώνα Θηβών.

ΑΝΗΛΙΚΟΙ ΚΡΑΤΟΥΜΕΝΟΙ (2012) ΠΗΓΗ: ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ

Οι αλλοδαποί αποτελούν το 80% των ανήλικων κατάδικων και υπόδικων. Μάλιστα στο κατάστημα κράτησης του Βόλου, το 2012 δεν υπάρχουν ελληνικής καταγωγής έγκλειστοι. Από στοιχεία του υπουργείου Δικαιοσύνης για το 2011, το 30% των κρατούμενων ήταν Αλβανικής καταγωγής, το 11% από το Αφγανιστάν, το 9% από το Πακιστάν και το 8% από την Παλαιστίνη. Συνολικά το 59% των αλλοδαπών προερχόταν από μουσουλμανικές χώρες της Βόρειας Αφρικής και της Ασίας.

Τα αδικήματα για τα οποία είχαν καταδικαστεί στην πλειοψηφία είναι του κοινού Ποινικού Κώδικα, στις περισσότερες περιπτώσεις κλοπές, και περί ναρκωτικών. Ενώ οι περισσότερες ποινές είναι κάθειρξης 5-10 έτη.

ΑΝΗΛΙΚΟΙ ΚΑΤΑΔΙΚΟΙ ΚΑΤΑ ΕΙΔΟΣ ΠΟΙΝΗΣ (2011) ΠΗΓΗ: ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ

Μια σημαντική προσπάθεια για τη βελτίωση της κατάστασης των ανήλικων κρατουμένων και την ενίσχυση της θέσης αργότερα κατά την επανένταξή τους στην κοινωνία αποτελούν οι εκπαιδευτικές μονάδες που λειτουργούν εντός των ιδρυμάτων κράτησης. Η σημασία των δράσεων αυτών ενισχύεται από το πολύ χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης της ομάδας αυτής. Από στοιχεία της ΕΛ.ΣΤΑΤ. του 2007, προκύπτει ότι το 23% των κρατουμένων ήταν αναλφάβητοι και το 63% απόφοιτοι στοιχειώδους εκπαίδευσης. Στο κατάστημα κράτησης Αυλώνα, λειτουργούν δημοτικό, γυμνάσιο και λυκειακές τάξεις στα οποία δίδασκαν (με στοιχεία του 2010) 30 εκπαιδευτικοί. Στο κατάστημα του Βόλου, γυμνάσιο με 5 εκπαιδευτικούς και από το 2010 δημοτικό. Στο κατάστημα Κασσαβέτειας, δημοτικό με 1 δάσκαλο, ενώ στο κατάστημα κράτησης γυναικών Ελεώνα Θηβών η εκπαίδευση παρέχεται από Σχολείο Δεύτερης Ευκαιρίας. Στατιστικά στοιχεία για το σύνολο των παιδιών που φοιτούν σε αυτά, δείχνουν ότι υπάρχει αύξηση της συμμετοχής από το 2007, ιδιαίτερα δε κατά τη φετινή χρονιά. Ωστόσο, ο πληθυσμός της ομάδας αυτής δεν είναι σταθερός ώστε να αξιολογηθούν τα συγκρίσιμα αποτελέσματα.

Παρόλα αυτά, μεγάλη αίσθηση προκαλεί η συμμετοχή των αλλοδαπών κρατουμένων, που αποτελούν και την πλειοψηφία. Το 72% του συνόλου των παιδιών αυτών φοιτούν σε κάποια βαθμίδα της εκπαίδευσης: 127 στο δημοτικό, τα 189 στο γυμνάσιο και 20 στο λύκειο Αυλώνα. Εκείνο που έχει μεγαλύτερη σημασία είναι οι επιτυχίες που καταφέρνουν οι ανήλικοι κρατούμενοι παρά τις αντίξοες συνθήκες. Στο κατάστημα της Θήβας τρεις μαθήτριες προβιβάστηκαν σε επόμενες τάξεις του Σ.Δ.Ε. και στο δημοτικό του καταστήματος Αυλώνα, 28 μαθητές παρακολουθούν μαθήματα για δεύτερη χρονιά. Στο γυμνάσιο και λύκειο Αυλώνα

σημειώνονται, επίσης, αρκετές επιτυχίες: αρκετοί μαθητές βραβεύονται από την Ελληνική Εταιρεία Εγκληματικότητας για την επίδοση, συμπεριφορά και συμμετοχή τους, κατά τη διάρκεια λειτουργίας του σχολείου, 5 μαθητές επέτυχαν να εισαχθούν σε ανώτερες και ανώτατες πανεπιστημιακές σχολές, πετυχαίνουν διακρίσεις σε εξετάσεις (5 βραβεία τα τελευταία 2 χρόνια από τις εξετάσεις της Μαθηματικής εταιρείας), διακρίσεις για τη μαθητική εφημερίδα που εκδίδουν, βραβεύσεις για τη θεατρική ομάδα του σχολείου σε τοπικό και εθνικό επίπεδο.

Παράλληλα, την τριετία 2008-2010, υλοποιήθηκε σειρά προγραμμάτων σε καταστήματα κράτησης που αφορούσαν, στην «πρόληψη και ευαισθητοποίηση κινήτρου αποφυγής εμπλοκής και αποχής από τις ναρκωτικές ουσίες (από το ΚΕΘΕΑ-ΣΤΡΟΦΗ το 2010), σε συμβουλευτική, στη σωματική και ψυχική υγεία, σε διάφορες αθλητικές δραστηριότητες, σε κατάρτιση και εκπαίδευση σε διάφορες γνώσεις και δεξιότητες. Τα προγράμματα αυτά πραγματοποιήθηκαν σε συνεργασία με Μ.Κ.Ο., τοπικούς φορείς και την τοπική αυτοδιοίκηση.

Τέλος, θα πρέπει να αναφερθεί ένα σοβαρό ζήτημα που προκύπτει σχετικά με τους κρατούμενους ανηλίκους που έχουν διαπράξει σοβαρά αδικήματα, το οποίο σχετίζεται με την κατοχύρωση των δικαιωμάτων τους, εκτός βέβαια εκείνου της στέρησης της ελευθερίας. Όπως διαπιστώνει ο Συνήγορος του Πολίτη,⁹² η κράτηση ανηλίκων συνεπάγεται τη στέρηση μιας σειράς δικαιωμάτων, όπως της ελεύθερης έκφρασης, της ανάπτυξης της προσωπικότητας, της θεραπευτικής παρέμβασης για την αντιμετώπιση ειδικών προβλημάτων κ.λπ. Επιπλέον, η καταλληλότητα των χώρων και γενικότερα οι συνθήκες κράτησης, όπως επίσης και η αδυναμία εκπλήρωσης των σκοπών της σωφρονιστικής μεταχείρισης, αποτελούν στοιχεία που υπονομεύουν θεμελιώδη δικαιώματα των κρατούμενων ανηλίκων. Σε αυτό το πλαίσιο προτείνεται η βελτίωση της ανωτέρων κατάστασης ενίσχυση και η εφαρμογή εναλλακτικών της κράτησης μέτρων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΣΤΑ ΠΑΙΔΙΑ

Η οικονομική κρίση του 2008, έχει οδηγήσει σε ύφεση την ελληνική οικονομία και έχει αναδείξει παράπλευρες κοινωνικές επιπτώσεις. Καθημερινά υπάρχουν ολοένα αυξανόμενες αναφορές σε ανθρώπους ή κοινωνικές ομάδες που δυσκολεύονται να αντεπεξέλθουν στις καθημερινές ανάγκες τους, προβάλλοντας εικόνες συνθηκών ανέχειας και απόλυτης φτώχειας. Η ελληνική οικονομία τα τελευταία τρία χρόνια συρρικνώνεται, εφόσον το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν από το 2008 μέχρι και το 2011 μειώθηκε κατά 13%¹ και ο αριθμός των ανέργων για την αντίστοιχη περίοδο υπερδιπλασιάστηκε φθάνοντας τον Νοέμβριο του 2011 το 20,9% του εργατικού δυναμικού². Τα στοιχεία αυτά σε συνδυασμό με τις μειώσεις στους μισθούς, τις αυξήσεις στην έμμεση και άμεση φορολογία και την αύξηση του πληθωρισμού κατά 9,5% (για την αντίστοιχη περίοδο)³, περιγράφουν ένα αρνητικό κλίμα για την ελληνική κοινωνία.

Ωστόσο, το κλίμα αυτό δεν φαίνεται να έχει αποτυπωθεί ακόμα στους κοινωνικούς δείκτες των στατιστικών αρχών. Τα στοιχεία των, μέχρι στιγμής, μετρήσεων για τη φτώχεια ή/και τον κοινωνικό αποκλεισμό, αναφέρονται στο έτος 2010 και δεν παρουσιάζουν, σχεδόν, καμία ουσιαστική μεταβολή⁴. Το γεγονός αυτό μπορεί να εξηγηθεί αφενός από τη φυσιολογική καθυστέρηση μεταξύ της λήψης μέτρων μέχρι την υλοποίηση αυτών και την απορρόφηση τους από την κοινωνία και αφετέρου από την εξέλιξη της ύφεσης⁵. Το 2010 και ακόμα περισσότερο το 2009 ήταν χρονιές κατά τις οποίες παρά τις αρνητικές μεταβολές η ελληνική οικονομία και κοινωνία εμφάνιζαν κάποιες αντιστάσεις⁶. Το συμπέρασμα που θα μπορούσε να εξαχθεί είναι ότι πιθανόν είναι τα στοιχεία για τους κοινωνικούς δείκτες των αρμόδιων αρχών για το 2011 θα εμφανίσουν μεταβολές. Δεν είναι απίθανο το ποσοστό της φτώχειας να φθάσει και το 27% τα επόμενα χρόνια, από το 20,1% που ήταν το 2010.¹

Οι κατεξοχήν κοινωνικές ομάδες που πλήττονται άμεσα από τις οικονομικές διακυμάνσεις είναι οι πλέον ευάλωτες: φτωχοί, κοινωνικά αποκλεισμένοι, μετανάστες, μονογονεϊκές οικογένειες⁷. Η ομάδα των μεταναστών είναι η πρώτη που εμφανίστηκε να βιώνει τα παρεπόμενα της κρίσης. Ήδη από στοιχεία του 2010 η φτώχεια στη συγκεκριμένη πληθυσμιακή ομάδα έφθασε το 50,1%⁸ και η ανεργία διπλασιάστηκε το διάστημα 2007-2010, από 7,5% στο 15,0%⁹, με αποτέλεσμα κάποιος από αυτούς φεύγει από τη χώρα¹⁰, με επακόλουθο τις όποιες συνέπειες από την αλλαγή του περιβάλλοντος για τα παιδιά τους.

Οι φτωχοί Έλληνες, όμως, που αντιμετωπίζουν ανάλογες καταστάσεις και οι οποίοι χαρακτηρίζονται από χαμηλή ένταση απασχόλησης¹¹, είναι εγκλωβισμένοι στις νέες συνθήκες. Οι ανατιμήσεις σε βασικά αγαθά επιβαρύνουν το βιοτικό επίπεδο αυτών των νοικοκυριών, αφού αυτοί που είναι φτωχοί και εμφανίζουν σοβαρή υλική αποστέρηση αυξήθηκαν το 2010, σε 6,1%, και 7,2% στα παιδιά¹². Επίσης, το 37,1% και το 18,4% των φτωχών παιδιών διαβιούν σε νοικοκυριά που δηλώνουν αντίστοιχα αδυναμία ικανοποιητικής θέρμανσης¹³ και ελλείψεις βασικών ανέσεων στο νοικοκυριό¹⁴. Αν σε αυτά συνυπολογιστεί, ότι η συγκεκριμένη ομάδα δαπανούσε το 2009 (πριν τις ανατιμήσεις) το μεγαλύτερο ποσοστό του εισοδήματός της για την κάλυψη των αναγκών στέγασης (57,7%) και ειδών διατροφής (36,8%)¹⁵, οι δαπάνες για την κάλυψη των αναγκών των παιδιών (ρούχα, παπούτσια, σχολικά είδη, σχολικές και άλλες δραστηριότητες) αναπόφευκτα συρρικνώνονται. Αυτό συνεπάγεται τη διεύρυνση του χάσματος

¹ Στο 27,2% είναι το ποσοστό αν το κατώφλι οριστεί στο 70%, της διάμεσου του συνολικού διαθέσιμου ισοδύναμου εισοδήματος (βλ. ΕΛ.ΣΤΑΤ., Έρευνα εισοδήματος και συνθηκών διαβίωσης των νοικοκυριών, 2010). Υπάρχουν θεωρίες που συνδέουν την αύξηση της ανεργίας με την αντίστοιχη αύξηση της φτώχειας με αντιστοιχία 1:1, δηλαδή μία ποσοστιαία μεταβολή στην ανεργία ισοδυναμεί με 1% αύξηση της φτώχειας [βλ. Atkinson, A.B., (1998), Poverty in Europe, Blackwell, Oxford, p.70-71]. Ως εκ τούτου εφόσον η ανεργία αυξήθηκε μέχρι και 7 ποσοστιαίες μονάδες μεταξύ 2010-2011 και με βάση την άποψη αυτή πάλι η φτώχεια θα φθάσει το 27%

μεταξύ φτωχών και μη παιδιών, το αίσθημα μειονεξίας που αισθάνονται τα πρώτα και τον αποκλεισμό τους από την συμμετοχή σε κοινές δραστηριότητες¹⁶.

Ωστόσο, στην ελληνική συγκυρία αυτές οι περιπτώσεις διευρύνονται. Η ανεργία, οι περικοπές σε μισθούς και συντάξεις σε συνδυασμό με τις αυξανόμενες φορολογικές επιβαρύνσεις των νοικοκυριών, πιέζει προς καθοδικές οικονομικές-κοινωνικές τροχιές και τα μεσαία στρώματα, περισσότερο δε νοικοκυριά που είναι εκτεθειμένα σε δάνεια και λοιπές πιστώσεις¹⁷. Η οικονομική κρίση φαίνεται να οδηγεί ομάδες της εισοδηματικής σχετικής φτώχειας στην απόλυτη και άλλες από τα μεσαία στρώματα στην φτώχεια¹⁸.

Το μεγαλύτερο πρόβλημα που θα αντιμετωπίσει η ελληνική κοινωνία τα επόμενα χρόνια θα είναι η κοινωνική συνοχή. Στην Ελλάδα, τα κοινωνικά δίκτυα και μάλιστα η οικογένεια, κάλυπταν τις ελλείψεις του ατελούς κράτους πρόνοιας¹⁹ και αποτελούσαν το ανάχωμα ώστε να προστατευθούν μερικώς τα φτωχά και μη νοικοκυριά από συνθήκες σοβαρής αποστέρησης και κοινωνικού αποκλεισμού²⁰. Εφόσον τα δίκτυα αυτά επηρεάζονται από την κρίση, δοκιμάζονται οι οικονομικές και άλλες μεταβιβάσεις τους, με αποτέλεσμα τα εξαρτώμενα από αυτές νοικοκυριά να βρεθούν εκτεθειμένα στις όποιες οικονομικό-κοινωνικές μεταβολές. Αν η οικονομική κρίση οδηγήσει στην απορρύθμιση των παραδοσιακών αυτών αλληλεπιδράσεων των κοινωνικών δικτύων και στη ρήξη των κοινωνικών δεσμών, είναι αρκετά πιθανό να αναφανούν συνθήκες κοινωνικού αποκλεισμού που θα δοκιμάσουν την κοινωνική συνοχή²¹.

Επιπλέον, η ανεργία σε συνδυασμό με τις αλλαγές στην αγορά εργασίας και τη μείωση του κατώτατου μισθού, αποσυνδέει τον ήδη χαλαρό δεσμό μεταξύ της απασχόλησης και της εξόδου από τη φτώχεια²², με την αύξηση των φτωχών εργαζόμενων²³. Οι αλλαγές αυτές θα επηρεάσουν περισσότερο τους νέους, στους οποίους η ανεργία είναι πολύ υψηλή²⁴, εγκλωβίζοντας τους στο πατρικό νοικοκυριό, διευρύνοντας την εξάρτησή τους από αυτό αλλά και την επιβάρυνση που αυτονόητα προκαλούν σε αυτό, δημιουργώντας ενδοοικογενειακές εντάσεις²⁵. Αυτή η προς τα άνω «άτυπη διεύρυνση του ορίου της παιδικής ηλικίας», σημαίνει και ότι οι νέοι άνθρωποι θα καθυστερήσουν την εκπλήρωση των κοινωνικών τους στόχων, ένας εκ των οποίων είναι η δημιουργία δικής τους οικογένειας²⁶.

Το παραπάνω στοιχείο αναδεικνύει μια σοβαρή επίπτωση των συνθηκών ύφεσης και αφορά στην παιδική ηλικία, που είναι η ίδια δημιουργία και η παρουσία των παιδιών. Σύμφωνα με δημοσιεύματα έγκυρων φύλλων εκτιμάται ότι το 2011 σημειώθηκε μείωση 15% των γεννήσεων²⁷, πτώση ιδιαίτερα σημαντική, αν η τάση αυτή αποκτήσει μόνιμα χαρακτηριστικά, εφόσον η Ελλάδα μαστίζεται ήδη από χαμηλή γονιμότητα. Η οικονομική κρίση εν μέρει επιδρά στην υπογεννητικότητα²⁸, ιδιαίτερα αν συνδέεται με αύξηση της ανεργίας²⁹, και μείωση των αντίστοιχων κοινωνικών μεταβιβάσεων³⁰. Το κόστος για την γέννηση και ανατροφή παιδιών υπολογίζεται περισσότερο σε τέτοιες περιόδους³¹.

Παράλληλα, τα παιδιά στην Ελλάδα ζουν σε ένα περισσότερο βίαιο περιβάλλον. Από το 2008 μέχρι το 2010, η εγκληματικότητα στην χώρα αυξήθηκε πάνω από 40%, ενώ και για το 2011 αναμένεται περαιτέρω αύξηση³². Ο σχολικός εκφοβισμός έχει αυξηθεί 74% από 2002 μέχρι το 2010³³. Ταυτόχρονα, έχει σημειωθεί και αύξηση της εγκληματικότητας ανηλίκων, προερχόμενη κυρίως από οικογένειες χαμηλότερων οικονομικών στρωμάτων και μετανάστες, ενώ πληθαίνουν οι περιπτώσεις αδικημάτων που διαπράττονται από παιδιά όλο και μικρότερης ηλικίας³⁴. Το φαινόμενο αυτό στις Η.Π.Α. επιχειρήθηκε να αντιμετωπιστεί, τοπικά, με περιορισμό της κυκλοφορίας των παιδιών³⁵, εγείροντας ζητήματα ακόμη και προστασίας της κοινωνίας από την παιδική εγκληματικότητα.

Οι παραπάνω ακραίες συμπεριφορές είναι συνέπεια των πιέσεων που δέχονται οι πιο ευάλωτες ομάδες νοικοκυριών λόγω της μείωσης των εισοδημάτων τους και της ανεργίας. Η τελευταία, ειδικά η μακροχρόνια ανεργία στους άνδρες, επηρεάζει το νοικοκυριό περισσότερο από ότι η αντίστοιχη των γυναικών. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι αφενός οι άνδρες κατά

κανόνα έχουν υψηλότερες απολαβές³⁶ και αφετέρου η εργασία της γυναίκας υποκαθίσταται από τις δουλειές του νοικοκυριού.³⁷ Έτσι, η μακροχρόνια ανεργία του άνδρα συμβάλλει στην κατάρριψη του ρόλου του προτύπου του άνδρα ως «κουβαλητή» στην οικογένεια, επιδρώντας στην ψυχολογία, καθώς και στις αντιλήψεις και προσδοκίες των παιδιών³⁸. Η συνεχής παρουσία του άνδρα στο σπίτι, μπορεί να ανατρέψει τις καθημερινές συνήθειες, οξύνοντας τις αντιπαραθέσεις με απρόβλεπτες κάποιες φορές συνέπειες³⁹.

Το βασικό πρόβλημα, ωστόσο, δεν είναι μόνο η ανεργία, αλλά η συρρίκνωση του εισοδήματος που προέρχεται από αυτή. Το άγχος και το στρες είναι πιθανό να οδηγήσουν στην εκδήλωση ποικίλων ψυχοσωματικών συμπτωμάτων, επηρεάζοντας όλη την οικογένεια⁴⁰. Σύμφωνα με στοιχεία του 2008-2009 αυξήθηκαν τα άτομα που εκδήλωσαν μείζον καταθλιπτικό επεισόδιο και τάσεις αυτοκτονίας, ιδιαίτερα εκείνα που αντιμετωπίζουν οικονομικές δυσκολίες⁴¹. Σύμφωνα με άλλη έρευνα το 26% χαρακτηρίζουν κακή/ άσχημη την ψυχολογική-συναισθηματική τους κατάσταση και το 50% κάπως/ πολύ χειρότερη σε σχέση με πριν ένα χρόνο⁴². Έχει αναφερθεί ότι η μητρική κατάθλιψη έχει σημαντικές επιπτώσεις για την ανάπτυξη τόσο στα βρέφη όσο και στα μικρά παιδιά, με την εκδήλωση προβλημάτων συμπεριφοράς ακόμα και κατάθλιψης⁴³. Γενικά, η κατάσταση άγχους των γονέων επηρεάζει τα παιδιά, έμμεσα επειδή είναι ευαίσθητα στην ψυχολογική κατάσταση των πρώτων, αλλά και άμεσα γιατί η ψυχολογική κατάσταση των γονέων επηρεάζει την συμπεριφορά τους προς τα παιδιά⁴⁴. Αυτές οι συνθήκες ψυχολογικής αστάθειας στην οικογένεια είναι δυνατόν να οδηγήσουν σε αδιαφορία, παραμέληση⁴⁵ ή ακόμα και σε πιο βίαιες αντιδράσεις από την πλευρά των γονέων⁴⁶ και να προκληθούν ψυχοσωματικές βλάβες στα παιδιά και αντιδραστικές συμπεριφορές, όπως σχολική αδιαφορία ή εκροή, εκδηλώσεις βίας, αντικομοφορμισμού κ.α.⁴⁷. Είναι χαρακτηριστικό ότι τα παιδιά θύματα και θύτες σχολικού εκφοβισμού αναφέρουν ότι έχουν συναισθηματική στήριξη από τους γονείς τους σε χαμηλότερο βαθμό από τα άλλα παιδιά⁴⁸.

Οι παραπάνω συνθήκες είναι δυνατόν να συμβούν σε φτωχά και μη νοικοκυριά που βρίσκονται αντιμέτωπα με την ανεργία και την μείωση των εισοδημάτων⁴⁹. Είναι, δε, πιθανόν να συμβούν σε κάποιο βαθμό και σε νοικοκυριά τα οποία δεν αντιμετωπίζουν άμεσους κινδύνους, αλλά αντιδρούν μέσα από τη περιρρέουσα ατμόσφαιρα και το γενικό αίσθημα ανασφάλειας⁵⁰.

Παράλληλα, ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις αναγνωρίζεται ότι απότομες μεταβολές στο εισόδημα του νοικοκυριού άμεσα δημιουργεί συνθήκες ομόνοιας και συσπείρωσης των μελών, εντούτοις μεσοπρόθεσμα συμβάλλει στην πρόκληση ενδοοικογενειακών συγκρούσεων, κυρίως όταν προκύπτουν ζητήματα αναδιανομής του περιορισμένου εισοδήματος και ιεράρχησης των προτεραιοτήτων ανάμεσα στα μέλη⁵¹.

Ένα ζήτημα που έχει προκύψει τελευταία, αφορά στα κρούσματα λιποθυμίας μαθητών από υποσιτισμό που εντοπίστηκαν σε κάποια σχολεία της χώρας και οδήγησαν στην παροχή δωρεάν μικρογευμάτων σε 18 σχολεία εννέα περιοχών της Αθήνας, που αντιμετωπίζουν έντονα κοινωνικά προβλήματα⁵², ενώ υπάρχουν αναφορές και για κρούσματα αλλού⁵³. Το ζήτημα είναι ιδιαίτερα σοβαρό και υπάρχουν, τρεις επιπλέον λόγοι που καθιστούν επιτακτική την ανάγκη για βαθύτερη γνώση του υποσιτισμού και γενικότερα της διατροφής των παιδιών. Πρώτον, το εύρος των επιπτώσεων της οικονομικής ύφεσης και σε μη φτωχές κοινωνικές ομάδες, υποδηλώνει ότι η αποστέρηση, ίσως, διαχέεται σε περιοχές που δεν είναι παραδοσιακοί θύλακες φτώχειας και αποκλεισμού. Συνεπώς, η ad hoc αντιμετώπιση του φαινομένου μπορεί να είναι περιορισμένης αποτελεσματικότητας. Δεύτερον, τα περιστατικά που ανιχνεύθηκαν σημειώθηκαν σε σχολεία, κατεξοχήν χώρο κοινωνικής δράσης και εμφάνισης των παιδιών. Τι συμβαίνει σε περιπτώσεις που τα παιδιά για διάφορους λόγους, ηλικίας ή οικονομικής δυσκολίας, δεν εντάσσονται σε κάποια βαθμίδα της εκπαίδευσης, όπως τα βρέφη και νήπια; Ο υποσιτισμός σε αυτά τα ηλικιακά στάδια του παιδιού ενέχει ιδιαίτερα σοβαρούς κινδύνους για την πνευματική και σωματική υγεία και ανάπτυξη⁵⁴.

Τρίτον, η λιποθυμία ως σύμπτωμα υποκρύπτει σοβαρό υποσιτισμό. Ωστόσο, ότι τα περισσότερα παιδιά των χαμηλότερων κοινωνικών στρωμάτων που πιθανώς δεν υποσιτίζονται, σημαίνει ότι τρέφονται σωστά; Σύμφωνα με στοιχεία της Eurostat για το 2010 το 4,8% των μη φτωχών νοικοκυριών (αυξημένο σε σχέση με την προ της κρίσης περίοδο) και το 21,6% των φτωχών νοικοκυριών με εξαρτώμενα παιδιά, δεν είχαν την οικονομική δυνατότητα για διατροφή που να περιλαμβάνει κάθε δεύτερη ημέρα κρέας, κοτόπουλο, ψάρι ή λαχανικά ίσης θρεπτικής αξίας⁵⁵. Η ποιότητα της διατροφής έχει ιδιαίτερη σημασία για τη δυνατότητα του παιδιού να ανταποκρίνεται στις καθημερινές δραστηριότητες, αλλά και για τη γενικότερη σωματική και πνευματική ανάπτυξή του. Η ορθότερη δε αντιμετώπιση των σημερινών και μελλοντικών επιπτώσεων είναι η πρόληψη τέτοιου τύπου προβλημάτων⁵⁶.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗΣ ΤΗΣ ΦΤΩΧΕΙΑΣ ΣΤΗΝ ΠΑΙΔΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ

6.1 Πολιτικές Αντιμετώπισης της Παιδικής Φτώχειας στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Μέχρι και το 2000 η ΕΕ δεν διέθετε έναν σαφή προσανατολισμό και μία κοινή κοινωνική πολιτική για τα κράτη μέλη. Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Λισσαβόνας(2000) επιδιώκοντας να ενισχύσει αλλά και να εκσυγχρονίσει το κοινωνικό πρόσωπο της Ευρώπης έθεσε ως βασικούς στόχους 1) την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού και την εξάλειψη της φτώχειας έως το 2010, 2)την εξασφάλιση επαρκών και βιώσιμων συνταξιοδοτικών συστημάτων και 3) την παροχή ποιοτικών υπηρεσιών υγείας¹. Για την εφαρμογή των παραπάνω στόχων υιοθετήθηκε μία νέα μέθοδος, γνωστή ως Ανοιχτή Μέθοδος Συντονισμού βάσει της οποίας τα κράτη μέλη συνεργάζονται επί συμφωνημένων κοινών στόχων και επιδιώκουν την ανταλλαγή εμπειριών. Στην Σύνοδο Κορυφής της Νίκαιας το 2002 τα κράτη μέλη δεσμεύθηκαν να μειώσουν την φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό μέχρι και το 2010, ενώ το Μάρτιο του 2006 το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο αποφάσισε την υιοθέτηση της Ανοιχτής Μεθόδου Συντονισμού (ΑΜΣ) και στον τομέα της κοινωνικής προστασίας και ένταξης².

Παράλληλα, το Συμβούλιο προέτρεψε τα κράτη μέλη να θέσουν υψηλά στην πολιτική τους ατζέντα το ζήτημα της καταπολέμησης της παιδικής φτώχειας και να λάβουν άμεσα αποτελεσματικά μέτρα. Η πρόταση αυτή μετουσιώθηκε από τα κράτη μέλη στην ένταξη της διάστασης της παιδικής φτώχειας στις Εθνικές Στρατηγικές για την Κοινωνική Προστασία και την Κοινωνική Ένταξη³. Έτσι τα κράτη μέλη ήδη από το 2006 εκπονούν ετήσιες εκθέσεις στο πλαίσιο της ΑΜΣ για την κοινωνική ένταξη και την κοινωνική προστασία μέσα στις οποίες παρουσιάζουν και τις ενέργειές τους για την καταπολέμηση της παιδικής φτώχειας καθώς και την πρόοδο που έχουν σημειώσει. Παράλληλα, το 2007 ιδρύθηκε και το EU Task Force on Child Poverty and Child Well-Being⁴, ενώ το 2009 στα πλαίσια της Στρατηγικής «Ευρώπη 2020» η Ευρωπαϊκή Επιτροπή σε έγγραφο εργασίας της αναγνώρισε την παιδική φτώχεια ως μία από τις κυριότερες κοινωνικές προκλήσεις που εντείνεται ιδιαίτερα στη συγκυρία της οικονομικής κρίσης⁵, στα πλαίσια δε αυτής τα κράτη κλήθηκαν να θέσουν εθνικούς στόχους για την καταπολέμησή της⁶. Τέλος, το 2010 ανακηρύχθηκε από την ΕΕ ως το έτος καταπολέμησης της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού, επιδιώκοντας να ενημερώσει, να αφυπνίσει και να ενεργοποιήσει την κοινωνία των πολιτών απέναντι στο πρόβλημα.⁷

Επισημαίνεται ότι συχνά σε έγγραφο της ΕΕ συναντάται μία κατηγοριοποίηση η οποία αφορά στα επίπεδα παιδικής φτώχειας που παρουσιάζουν τα κράτη και στην αποτελεσματικότητα των τρόπων αντιμετώπισης του ζητήματος, προκειμένου να σκιαγραφηθεί μία εικόνα της παιδικής φτώχειας στην Ευρωπαϊκή Ένωση⁸.

Συγκεκριμένα, με βάση αυτή την κατηγοριοποίηση διαμορφώνονται τέσσερις ομάδες χωρών:

1. **Χώρες με χαμηλά ποσοστά παιδικής φτώχειας και υψηλή αποτελεσματικότητα.** Στην εν λόγω ομάδα περιλαμβάνονται χώρες όπως Αυστρία, Δανία, Κάτω Χώρες, Κύπρος, Σλοβενία, Γαλλία, Σουηδία και Φινλανδία οι οποίες συνδυάζουν υψηλές και κυρίως αποτελεσματικές κοινωνικές δαπάνες και επιτυχημένη συμμετοχή των γονέων στην αγορά εργασίας.
2. **Χώρες με μέτρια ποσοστά παιδικής φτώχειας και καλά έως κάτω του μέσου όρου αποτελέσματα.** Σε αυτή την κατηγορία ανήκουν το Βέλγιο, Γερμανία, Εσθονία, Ιρλανδία, Ηνωμένο Βασίλειο, Ουγγαρία, Σλοβακία και Τσεχία και οι οποίες χαρακτηρίζονται από μέτρια έως και καλά επίπεδα κοινωνικών μεταβιβάσεων αλλά παρουσιάζουν υψηλά ποσοστά νοικοκυριών με ανέργους.

3. **Χώρες με περί τον μέσο όρο ή λίγο πιο κάτω του μέσου όρου αποτελέσματα και μέτρια έως και υψηλά ποσοστά παιδικής φτώχειας, όπως η Λετονία και η Λιθουανία.** Οι χώρες αυτές παρουσιάζουν υψηλά ποσοστά ανέργων και φτωχών εργαζομένων μεταξύ των γονέων, χαμηλή ένταση εργασίας και χαμηλούς μισθούς.
4. **Χώρες με χαμηλά αποτελέσματα και υψηλά επίπεδα παιδικής φτώχειας.** Σε αυτή την κατηγορία ανήκουν όλες οι χώρες της Ν.Ευρώπης (Ελλάδα, Ισπανία, Πορτογαλία, Ιταλία) καθώς και το Λουξεμβούργο και η Πολωνία. Τα υψηλά ποσοστά φτωχών εργαζομένων, η χαμηλή ένταση εργασίας, οι χαμηλές αμοιβές και οι περιορισμένες και αναποτελεσματικές κοινωνικές δαπάνες συντελούν προς αυτή την κατεύθυνση.

Τα αποτελέσματα στον τομέα της παιδικής φτώχειας είναι απόρροια σύνθετων αλληλεπιδράσεων μεταξύ της ανεργίας, της φτώχειας των εργαζομένων και των κοινωνικών μεταβιβάσεων. Εκτιμάται πως τα κράτη τα οποία πετυχαίνουν τα καλύτερα αποτελέσματα είναι εκείνα τα οποία επιδιώκουν μία ολιστική προσέγγιση του φαινομένου υιοθετώντας καθολικά μέτρα προς όλους ανεξαρτήτως κοινωνικοοικονομικής κατάστασης αλλά και στοχευμένα προς ευπαθείς κοινωνικές ομάδες⁹. Αυτού του τύπου οι προσεγγίσεις δεν επικεντρώνονται μόνο στην οικονομική έκφραση του φαινομένου (εισοδηματική φτώχεια) αλλά και στην κοινωνική του όψη που συνδέεται με την αδυναμία πραγμάτωσης θεμελιωδών δικαιωμάτων των παιδιών καθώς και των αναγκών τους¹⁰.

Τα Ευρωπαϊκά κράτη για να μπορέσουν να επιτύχουν θετικά αποτελέσματα στην μείωση και καταπολέμηση του φαινομένου της παιδικής φτώχειας έχουν επικεντρώσει το ενδιαφέρον τους:

- στη σε βάθος γνώση του προβλήματος μέσω:
 - Συστημάτων συλλογής και καταγραφής δεδομένων
 - Ερευνητικών προγραμμάτων
 - Αναλυτικών εργαλείων για αξιολόγηση εφαρμοζόμενων πολιτικών
- στη συμμετοχή όλων των εμπλεκόμενων φορέων στον σχεδιασμό πολιτικής και στο συντονισμό δράσεων μεταξύ τους
- στην ενίσχυση του ρόλου της τοπικής αυτοδιοίκησης
- στην οριζόντια διάχυση πολιτικών (mainstreaming)
- στην υιοθέτηση καθολικών και στοχευμένων δράσεων και πολιτικών που αφορούν τόσο στην οικογένεια όσο και στα παιδιά αποκλειστικά.¹¹

Αναλυτικότερα, τα κράτη μέλη ανάλογα με την ένταση, την έκταση και τα χαρακτηριστικά του φαινομένου, τη δομή του κοινωνικού τους κράτους και τις ελλείψεις τους υιοθετούν πολιτικές που σχετίζονται:

- Με την διασφάλιση επαρκών πόρων για τις οικογένειες μέσω διαφόρων τρόπων (όπως εισοδηματικές ενισχύσεις, ενεργητικές πολιτικές απασχόλησης, μέτρα για τη συμφιλίωση της επαγγελματικής με την οικογενειακή ζωή, ποιοτικές και επαρκείς υπηρεσίες φροντίδας των παιδιών).
- Με την ανάπτυξη των παιδιών (πρόσβαση σε εκπαίδευση, περίθαλψη, στέγαση)
- Με τις πλέον ευάλωτες ομάδες παιδιών (όπως παιδιά του δρόμου, παιδιά μετανάστες, παιδιά που ανήκουν σε μειονότητες, παιδιά σε υποβαθμισμένες περιοχές, παιδιά σε ιδρύματα κ.ά.)
- Με την ενίσχυση της διακυβέρνησης μέσω της οριζόντιας διάχυσης των πολιτικών.¹²

Η παρουσίαση μερικών επιτυχημένων δράσεων αλλά και ολοκληρωμένων πολιτικών που έχουν πραγματοποιηθεί για την πρόληψη και καταπολέμηση του φαινομένου είναι αναγκαία καθώς αποτελεί μία πηγή άντλησης ιδεών και αξιοποίησης της εμπειρίας άλλων κρατών. Οι

καλές πρακτικές¹³ στις οποίες γίνεται συνοπτική αναφορά προέρχονται κατά βάση από κράτη τα οποία αντιμετωπίζουν αυξημένο πρόβλημα παιδικής φτώχειας και έχουν θέσει την επίλυσή του ως καίρια πολιτική προτεραιότητα όπως η Ιρλανδία, το Ηνωμένο Βασίλειο, η Γαλλία αλλά και άλλες όπως η Πορτογαλία και η Ρουμανία.

Χώρες οι οποίες έχουν διαμορφώσει και εφαρμόζουν μία συγκεκριμένη πολιτική και προγράμματα αποκλειστικά για τη φτώχεια και θα μπορούσαν να αποτελέσουν παραδείγματα καλής πρακτικής είναι η Ιρλανδία, το Ηνωμένο Βασίλειο και η Γαλλία. Κύριο χαρακτηριστικό τους αποτελεί η ύπαρξη ειδικών δομών σε πολιτικό και υπηρεσιακό επίπεδο, οι οποίες έχουν ως αποκλειστική αρμοδιότητα την καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού, μέσω της παρακολούθησης και του σχεδιασμού πολιτικής¹⁴. Συγκεκριμένα, στο Ηνωμένο Βασίλειο υπάρχει η Μονάδα του Κοινωνικού Αποκλεισμού που βρίσκεται στο Γραφείο του Αναπληρωτή Πρωθυπουργού, στην Ιρλανδία λειτουργεί η μόνιμη διυπουργική Επιτροπή υπό τον Πρωθυπουργό που ασχολείται με την προώθηση της Κοινωνικής Ένταξης, η Εθνική Μονάδα Στρατηγικής για την Αντιμετώπιση της Φτώχειας κ.ά, ενώ τέλος η Γαλλία διαθέτει Εθνικό Συμβούλιο για την Αντιμετώπιση της Φτώχειας και του Αποκλεισμού, μόνιμη ειδική Διυπουργική Επιτροπή και Εθνικό Παρατηρητήριο για την Φτώχεια και τον Κοινωνικό Αποκλεισμό¹⁵. Επίσης, αξίζει να αναφερθούν και οι περιπτώσεις της Πορτογαλίας και της Ρουμανίας καθώς έχουν εντείνει τις προσπάθειές τους θέτοντας ως πολιτική τους προτεραιότητα την καταπολέμηση της παιδικής φτώχειας και διαμορφώνοντας ένα πολυεπίπεδο σύστημα παρακολούθησης (Πορτογαλία) και μία προσέγγιση που στηρίζεται σε πολλαπλές δράσεις για ομάδες στόχους και έχει ως επίκεντρο την παροχή δημόσιων κοινωνικών υπηρεσιών¹⁶.

Μερικά από τα προγράμματα-δράσεις που έχουν υλοποιηθεί και αποσκοπούν στην βελτίωση του βιοτικού επιπέδου και της πρόσβασης σε τομείς ζωτικής σημασίας των παιδιών και των οικογενειών τους είναι:

- Το **πρόγραμμα “SURE START”** στο Ηνωμένο Βασίλειο, το οποίο λειτουργεί από το τέλος της δεκαετίας του 1990 και στοχεύει στη μείωση του κοινωνικού αποκλεισμού της οικογένειας παιδιών 0-5 ετών και στην ενεργό συμμετοχή της στην ανάπτυξή τους αυξάνοντας τη διαθεσιμότητα και προσβασιμότητα σε κοινωνικές υπηρεσίες, παρέχοντας συμβουλές. Εκτιμάται πως η επιτυχία του Προγράμματος έγκειται στην επιτυχημένη λειτουργική διασύνδεση και συνεργασία όλων των εμπλεκόμενων φορέων¹⁷. Άλλα επιτυχημένα προγράμματα είναι τα: Early Excellence Centres, το Children’s Fund και το Working for Families¹⁸.
- Ο **θεσμός των Κοινοτικών Κέντρων Κοινωνικής Δράσης (Centres Communaux d’ Action Sociale)** στη Γαλλία που λειτουργούν σε δημοτικό επίπεδο και αποτελούν ένα ολοκληρωμένο και καλά οργανωμένο σύστημα παροχής υπηρεσιών πρωτοβάθμιας κοινωνικής φροντίδας που απευθύνεται σε ευπαθείς ομάδες συμπεριλαμβανομένων και των παιδιών. Περιλαμβάνει τα προγράμματα του Ecole Maternelle¹⁹, τα οποία προσφέρονται σε όλα τα παιδιά 3-6 ετών ανεξάρτητα από το οικογενειακό εισόδημα και αποτελούν ένα διεθνές πρότυπο προσχολικής εκπαίδευσης και φροντίδας καθώς και το σύστημα των βρεφονηπιακών σταθμών που απευθύνονται στις εργαζόμενες μητέρες, λειτουργούν υπό την αιγίδα του Υπουργείου Υγείας επ’ αμοιβή ανάλογα με το εισόδημα. Ωστόσο, για τις οικογένειες με χαμηλά εισοδήματα προβλέπεται πλήρης κάλυψη από το Ταμείο Οικογενειακών επιδομάτων²⁰.

6.2 Αποτίμηση των Μέτρων και των Πολιτικών που υιοθετήθηκαν στα Εθνικά Κείμενα Πολιτικής Στρατηγικής της Ελλάδας

Έχει ιδιαίτερη αξία η αποτίμηση των στόχων, ευρωπαϊκών και εθνικών, σύμφωνα με τις δεσμεύσεις, διακηρύξεις και στοχοθεσίες των επίσημων κειμένων για την καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού. Συνολικά έως σήμερα έχουν καταρτισθεί δύο Εθνικά Σχέδια Δράσης για την Κοινωνική Ενσωμάτωση (2001-2003 και 2003-2005), ένα Εθνικό Σχέδιο Δράσης για την Κοινωνική Ένταξη (2005-2006) και δύο Εθνικές Στρατηγικές Εκθέσεις για την Κοινωνική Προστασία και την Κοινωνική Ένταξη (2006-2008 και 2008-2010)²¹. Παράλληλα, πρόσφατα (2010-11) διαμορφώθηκε στα πλαίσια του Εθνικού Μεταρρυθμιστικού Σχεδίου το πλαίσιο των εθνικών πολιτικών για την κοινωνική προστασία ενόψει της Ευρωπαϊκής Στρατηγικής «Ευρώπη 2020».

Στο Εθνικό Σχέδιο Δράσης για την Κοινωνική Ενσωμάτωση 2001-2003 που αποτέλεσε το πρώτο δημόσιο κείμενο στρατηγικής για την κοινωνική πολιτική στην Ελλάδα, οι επιδιωκόμενοι στόχοι παρέμβασης ήταν οι εξής:

- Φτωχά νοικοκυριά σε ορεινές και μειονεκτικές περιοχές
- Μακροχρόνια άνεργοι ηλικίας 45-65 ετών
- Φτωχά νοικοκυριά και μονογονεϊκές οικογένειες με ανήλικα παιδιά
- Ευπαθείς ομάδες που στα όρια του κοινωνικού αποκλεισμού
- Ηλικιωμένοι χαμηλοσυνταξιούχοι
- Εργαζόμενοι με χαμηλές αποδοχές

Κάνοντας μία αποτίμηση της παρθενικής αυτής κρατικής παρέμβασης διαπιστώθηκε η ανάγκη βελτίωσης του συντονισμού και ενίσχυσης των διοικητικών μηχανισμών εφαρμογής. Παρατηρήθηκε αδυναμία έγκαιρης λήψης αποφάσεων κυρίως διότι υπήρχε έλλειψη εμπειρίας σε διοικητικό επίπεδο, με αποτέλεσμα η μη συνεννόηση των αρμοδίων υπουργείων να γίνεται τροχοπέδη στην ορθή εφαρμογή του Εθνικού Σχεδίου Δράσης. Βεβαίως τα στατιστικά στοιχεία δεν ήταν επαρκή για την υλοποίηση του Σχεδίου, καθώς η έρευνα για τη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό απουσιάζει από την ελληνική πραγματικότητα. Ανασταλτικός παράγοντας ήταν και η έλλειψη υποδομών και ανθρωπίνων πόρων στην τοπική αυτοδιοίκηση. Όλες αυτές οι αιτίες αποτυχίας που προαναφέρθηκαν είναι οι ουσιαστικοί ανασταλτικοί παράγοντες που παρεμποδίζουν την επιτυχία σοβαρών προσπαθειών οι οποίες γίνονται κατά καιρούς για την αντιμετώπιση του φαινομένου της φτώχειας και φυσικά της παιδικής φτώχειας²².

Το δεύτερο Εθνικό Σχέδιο Δράσης για την Κοινωνική Ενσωμάτωση 2003-2005 είχε τέσσερεις βασικούς άξονες - στόχους:

- Την ύπαιθρο
- Τους ηλικιωμένους
- Την υποβάθμιση της εργασιακής προσβασιμότητας
- Την ποιότητα της διακυβέρνησης

Επιπλέον, διατυπωνόταν η ανάγκη για μία αναπτυξιακή κοινωνική πολιτική, με βασικές προϋποθέσεις να εξασφαλιστούν τα παρακάτω:

- Επαρκής χρηματοδότηση
- Προώθηση διαρθρωτικών αλλαγών
- Στοχευμένες παρεμβάσεις για την αντιμετώπιση φαινομένων κοινωνικού αποκλεισμού
- Ποιότητα στις κοινωνικές υπηρεσίες

Ενώ λοιπόν αποδίδεται ιδιαίτερη βαρύτητα στον τρόπο διακυβέρνησης και οργάνωσης, ωστόσο, δεν γίνονται αναφορές για τη λήψη συγκεκριμένων μέτρων που θα οδηγήσουν στην επίλυση των φαινομένων. Τα προβλήματα αναγνωρίζονται και καταγράφονται με σαφήνεια,

αλλά στην ουσία του πράγματος, η πρακτική του επίλυση φαίνεται πως δεν είναι εύκολη διαδικασία, αντιθέτως είναι δύσκολη και επίπονη²³.

Επιπλέον, ανακοινώθηκε η δημιουργία «Χάρτας Πραγματικής Σύγκλισης 2004-2008», στην οποία ορίζονται δέκα εθνικοί στόχοι εκ των οποίων οι τέσσερις σχετίζονται με την φτώχεια και είναι οι εξής:

- Μείωση του συνολικού ποσοστού των ατόμων σε κίνδυνο φτώχειας
- Μείωση του αριθμού των ατόμων που βρίσκονται σήμερα σε κίνδυνο φτώχειας, έτσι ώστε ένας στους τρεις φτωχούς να είναι σε θέση μέχρι το 2010 να διαφύγει τον κίνδυνο.
- Μείωση κατά το ήμισυ της σχετικής επιβάρυνσης επισφάλειας φτώχειας για τους ηλικιωμένους άνω των 65 σε σχέση με το μέσο όρο.
- Μείωση του ποσοστού της παιδικής φτώχειας σε επίπεδα χαμηλότερα από τον αντίστοιχο μέσο όρο των επτά καλύτερων χωρών της ΕΕ-15 μέχρι το 2010.

Στο τρίτο Εθνικό Σχέδιο Δράσης για την Κοινωνική Ένταξη 2005-2006, οι νέες εθνικές οριζόντιες προτεραιότητες ήταν:

- Η νέα αναπτυξιακή πολιτική
- Ο εθνικός συντονισμός της κοινωνικής πολιτικής
- Η ενίσχυση της οικογένειας
- Η στήριξη ατόμων που στερούνται της οικογενειακής δομής και άλλων ευπαθών ομάδων

Αυτή η νέα πολιτική είχε σχέση κυρίως με την προώθηση δύο νέων νόμων (αναπτυξιακός και φορολογικός), αλλά επίσης αφορούσε και την προώθηση της κοινωνικής οικονομίας. Στον τομέα της ενίσχυσης της οικογένειας, προτεραιότητα αποτέλεσε η καταπολέμηση της παιδικής φτώχειας, αν και δυστυχώς δεν γίνεται αναφορά σε συγκεκριμένους στόχους επίτευξης. Επίσης, προτεραιότητα αποτέλεσε και η δημιουργία νέων και ο εκσυγχρονισμός των παλαιών μονάδων κοινωνικής φροντίδας, όπως επίσης και η δημιουργία νέου θεσμικού πλαισίου για την στήριξη της οικογένειας²⁴. Σύμφωνα με τον απολογισμό των δράσεων και των μέτρων πολιτικής τα μεγαλύτερα προβλήματα διαπιστώθηκαν στα μέτρα για την ενίσχυση της υπαίθρου, που είχαν πολύ μικρό αντίκτυπο, ενώ επίσης σημαντικά προβλήματα καταγράφηκαν και στη βελτίωση της ποιότητας διακυβέρνησης. Αναγνωρίζεται, δηλαδή, ότι παρά τη σωστή κατεύθυνση των μέτρων και των πολιτικών της προηγούμενης περιόδου, εξακολούθησαν να απουσιάζουν αποτελεσματικοί μηχανισμοί καταγραφής, παρακολούθησης και αξιολόγησης²⁵.

Η Εθνική Έκθεση Στρατηγικής για την Κοινωνική Προστασία και την Κοινωνική Ένταξη 2006-2008 συντάχθηκε το Σεπτέμβριο του 2006 και ακολούθησε τη νέα δομή που συμφωνήθηκε στην Ε.Ε. Η Έκθεση περιελάμβανε τρεις βασικές θεματικές:

- Την κοινωνική ένταξη
- Τις συντάξεις
- Την υγειονομική περίθαλψη και τη μακροχρόνια φροντίδα

Με βάση αυτές τις θεματικές τέθηκαν οι εξής στόχοι:

- Η διαμόρφωση ενός συστήματος παρακολούθησης, αξιολόγησης και συντονισμού δράσης
- Η προώθηση στην απασχόληση ευπαθών ομάδων πληθυσμού
- Η εξασφάλιση πρόσβασης σε κοινωνικές υπηρεσίες υψηλού επιπέδου χωρίς διακρίσεις.

Τέσσερα χρόνια μετά το Εθνικό Σχέδιο Δράσης 2003-2005, η Εθνική Έκθεση Στρατηγικής 2006-2008 αφιέρωνε με τη σειρά της ένα ολόκληρο κεφάλαιο για την διακυβέρνηση και το συντονισμό των δράσεων των φορέων που εμπλέκονται. Για ακόμη μία φορά δυστυχώς, παρατηρήθηκε έλλειψη συντονισμού μεταξύ των αρμοδίων υπουργείων, έλλειψη

παρακολούθησης και αξιολόγησης των στόχων. Παρά το γεγονός ότι είχε σημειωθεί βελτίωση και πρόοδος της Ελλάδας, όπως αναγνωρίζεται και από την Κοινή Έκθεση της Ε.Ε. για την Κοινωνική Προστασία και την Κοινωνική Ένταξη (2007), το πρόβλημα του συντονισμού και γενικότερα της διακυβέρνησης παραμένει ένα άλυτο ζήτημα και ένας βασικός ανασταλτικός παράγοντας για την περαιτέρω πρόοδο και βελτίωση της εικόνας της χώρας μας²⁶.

Τέλος, στην Εθνική Έκθεση Στρατηγικής για την Κοινωνική Προστασία και την Κοινωνική Ένταξη 2008-2010, οι στόχοι δεν διέφεραν ιδιαίτερα σε σχέση με αυτούς που είχαν τεθεί στα προηγούμενα κείμενα. Οι προτεραιότητες της περιόδου 2008-2010 ήταν οι εξής:

- Η ενίσχυση της απασχόλησης και της ελκυστικότητας της εργασίας μέσω τριών αξόνων: 1. Προώθηση της ισότητας των φύλων 2. Εκσυγχρονισμός των Δημοσίων Υπηρεσιών Απασχόλησης και 3. Στοχευμένες ενεργητικές πολιτικές απασχόλησης.
- Η ενίσχυση της οικογένειας με έμφαση στην καταπολέμηση της παιδικής φτώχειας.
- Η αντιμετώπιση της μειονεκτικής θέσης ατόμων που υστερούν στο τομέα της εκπαίδευσης και κατάρτισης.
- Η κοινωνική ένταξη των ΑμεΑ και γενικά των ευπαθών κοινωνικών ομάδων.

Στην Έκθεση αυτή προβαλλόταν ως κεντρική οριζόντια προτεραιότητα η καταπολέμηση του κινδύνου της φτώχειας και των εισοδηματικών ανισοτήτων. Για να επιτευχθεί αυτό σημαντική θεωρήθηκε η ίδρυση του Εθνικού Ταμείου Κοινωνικής Συνοχής (Ν. 3631/2008)²⁷. Όσον αφορά το φλέγον ζήτημα της αντιμετώπισης της φτώχειας συγκεκριμένα η Έκθεση έθετε τρεις βασικούς στόχους:

- Τη μείωση του ποσοστού κινδύνου φτώχειας από 21% το 2006 σε 16% το 2013 με ενδιάμεση στόχο το 19% για το 2010.
- Τη μείωση του κινδύνου φτώχειας των παιδιών (0-17 ετών) από 23% το 2006 σε 18% το 2013.
- Τη μείωση του βάθους της φτώχειας από 26% το 2006 σε 20% έως το 2013.

Το έτος 2010 σηματοδότησε τη λήξη της δεκαετούς Στρατηγικής της Λισσαβόνας που είχε θέσει ως στόχο να καταστήσει την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ε.Ε.) ως την πιο ανταγωνιστική οικονομία στον κόσμο αλλά και το στόχο της πλήρους απασχόλησης. Η Στρατηγική αυτή δέχτηκε πολύπλευρη κριτική ως προς την επίτευξη των ποσοτικών στόχων που είχαν τεθεί σε επίπεδο Ε.Ε., την κοινωνική της διάσταση, το σχεδιασμό και τη διαχείριση της υλοποίησής της. Το βέβαιο είναι ότι η κρίση 'εξουδετέρωσε' πολλά χρόνια οικονομικής και κοινωνικής προόδου, και έφερε στην επιφάνεια τις διαρθρωτικές αδυναμίες της οικονομίας της Ευρώπης. Η επόμενη στρατηγική της Ε.Ε. για το 2020 έπρεπε να δομηθεί έτσι ώστε να συμβάλλει στην πλήρη ανάκαμψη της Ευρώπης από την ύφεση και στη μετάβαση σε μια βιώσιμη οικονομία, ενώ παράλληλα να βασίζεται στα επιτεύγματα της ανανεωμένης Στρατηγικής της Λισσαβόνας και να καλύπτει ορισμένες ελλείψεις της προηγούμενης στρατηγικής, ενισχύοντας την κοινωνική διάσταση. Έτσι, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή εγκαινίασε από το τέλος του 2009 διαβούλευση για τη μελλοντική Στρατηγική. Λαμβάνοντας υπόψη τα αποτελέσματα της διαβούλευσης αυτής, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή δημοσίευσε το Μάρτιο του 2010 Ανακοίνωση, με τίτλο «ΕΥΡΩΠΗ 2020», μία Στρατηγική για έξυπνη, βιώσιμη και χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξη. Στη συνέχεια, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Ιουνίου 2010 υιοθέτησε τη νέα δεκαετή στρατηγική «**Ευρώπη 2020**» για μια έξυπνη, διατηρήσιμη και χωρίς αποκλεισμούς οικονομία, με υψηλά επίπεδα απασχόλησης, παραγωγικότητας και κοινωνικής συνοχής. Με τη νέα Στρατηγική, η Ε.Ε. καθορίζει τι θέλει να επιτύχει μέχρι το 2020. Τα κράτη –μέλη συμφώνησαν στους τρόπους συντονισμού της κοινής προσπάθειας, έτσι ώστε, με χρονικό ορίζοντα το έτος 2020, να επιτύχουν τους ακόλουθους βασικούς ευρωπαϊκούς στόχους:

- Να δημιουργηθούν θέσεις εργασίας, έτσι ώστε το 75% του πληθυσμού ηλικίας 20-65 ετών να εξεύρει απασχόληση.
- Να μειωθεί ο συνολικός πληθυσμός των φτωχών και των αποκλεισμένων κατά 20 εκατ. άτομα.

Η Ελλάδα ως κράτος που έχει πληγεί από την κρίση έθεσε και αυτή την δική της κοινωνική ατζέντα και στρατηγική. Η ελληνική στρατηγική για την απασχόληση και την κοινωνική ένταξη υπήρξε ένα ολοκληρωμένο πρόγραμμα με στόχους, πολιτικές και συγκεκριμένα μέτρα. Όσον αφορά την Κοινωνική Διάσταση της εθνικής πολιτικής Στρατηγικής που διαμορφώθηκε στα πλαίσια της ευρωπαϊκής στρατηγικής «Ε.Ε. 2020», επισημαίνεται ότι στη σημερινή συγκυρία η χώρα χρειαζόταν και χρειάζεται ένα καθαρό πολιτικό μήνυμα υπέρ της καταπολέμησης της φτώχειας, της ενίσχυσης της κοινωνικής ένταξης και προστασίας και της διατήρησης της κοινωνικής συνοχής. Το ελληνικό πρόγραμμα μεταρρύθμισης στόχευσε στο να εκφράσει και να απεικονίσει αυτή τη φιλοδοξία. Ο εθνικός ποσοτικός στόχος-μείωση του πληθυσμού των φτωχών κατά 450 χιλ. άτομα- συνδυάστηκε με δύο ειδικότερους στόχους, πέραν από το στόχο για την αύξηση της απασχόλησης: Ο πρώτος, αναφερόταν στη μείωση της παιδικής φτώχειας κατά 100 χιλ. άτομα. Ο δεύτερος σχετιζόταν με το βάθος της φτώχειας και αφορούσε την αύξηση του αριθμού των ατόμων που έχουν επαρκή πρόσβαση σε βασικές υπηρεσίες, δηλαδή ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, υποχρεωτική εκπαίδευση, στέγαση.

Σε αυτό το πλαίσιο υπήρξαν τέσσερις μεγάλες προτεραιότητες:

1. Βελτίωση της αποτελεσματικότητας και καταλληλότητας κοινωνικών δαπανών, μέσω της αποτίμησης των επιπτώσεων υλοποιούμενων μέτρων και δράσεων, μέσω της βελτίωσης συνεργειών και δράσεων μεταξύ Υπουργείων καθώς και μέσω της καταγραφής και αξιολόγησης της πληθώρας των επιδομάτων που δίνονται ανά ομάδα στόχο.

2. Επανασχεδιασμός των προγραμμάτων για βελτίωση της αντιστοίχισης δαπανών και μέτρων με τις εξατομικευμένες ανάγκες των κοινωνικών ομάδων, μέσα από στοχευμένη πολιτική στήριξης της απασχόλησης και του πραγματικού εισοδήματος (επιδόματα, υπερχρέωση), βελτίωσης των κοινωνικών υποδομών και υπηρεσιών προς τις ομάδες-στόχους (βρεφονηπιακοί, ολοήμερο σχολείο, Βοήθεια στο Σπίτι, Κοινωνικό Παντοπωλείο), καθώς και μέσω της ομαλής ένταξης ατόμων με αναπηρία, κοινωνικά ευάλωτων ομάδων και υπηκόων τρίτων χωρών στην αγορά εργασίας.

3. Βελτίωση της αποτελεσματικότητας των μηχανισμών και των δομών υλοποίησης των πολιτικών, μέσω της βελτίωσης των δομών ενημέρωσης (κοινωνικά κέντρα εξυπηρέτησης πολιτών), μέσω ενός νέου θεσμικού πλαισίου για δημιουργία επιχειρήσεων κοινωνικής οικονομίας, για προώθηση της κοινωνικής εργασίας και της κοινωνικής επιχειρηματικότητας, μέσω της αποκέντρωσης δομών και της συνεργασίας με την περιφερειακή και τοπική αυτοδιοίκηση, καθώς και μέσω της κινητοποίησης, της συνέργειας με ΜΚΟ και της σύναψης επιχειρηματικών συμβάσεων υλοποίησης συγκεκριμένων προγραμμάτων.

4. Ενίσχυση και ενεργοποίηση χρηματοδοτικών εργαλείων, μέσω της δημιουργίας Ταμείου Κοινωνικής Οικονομίας για μικροπιστώσεις και δάνεια, καθώς και μέσω της ενεργοποίησης προγραμμάτων εταιρικής κοινωνικής ευθύνης ή/και της επίτευξης συμπληρωματικότητας με δράσεις που χρηματοδοτούνται από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο.

Ωστόσο, από τη θέσπιση του Μεσοπρόθεσμου Προγράμματος μέχρι σήμερα, καθώς ο εκτροχιασμός των δημοσιονομικών μεγεθών αλλά και των κοινωνικών δεδομένων καθώς και των σχετικών προβλέψεων έχουν ακυρώσει -σε μεγάλο βαθμό- την αξία, τη σημασία ή/και τη δυνατότητα εφαρμογής του εν λόγω προγράμματος και των μέτρων που αυτό προτείνει, επιβάλλεται η ριζική αναθεώρησή του.

Εν μέσω της οικονομικής κρίσης της τελευταίας διετίας δυστυχώς τα ποσοστά της φτώχειας και της παιδικής φτώχειας, αντί να μειώνονται όπως ήταν και ο αρχικός στόχος, διαρκώς αυξάνονται με αποτέλεσμα το φαινόμενο να λαμβάνει στη χώρα μας τα τελευταία ολόένα και οξύτερες διαστάσεις, ενώ προβλέπεται πως τα επόμενα χρόνια θα αυξηθεί σημαντικά, καθώς η Ελλάδα έχει ακόμα μεγάλη πορεία να διανύσει σε συνθήκες ύφεσης.

Συμπερασματικά, μπορεί να υποστηριχθεί ότι έχει ήδη παρέλθει μία δεκαετία από τη σύνταξη του πρώτου κειμένου εθνικής στρατηγικής για την κοινωνική ενσωμάτωση και δυστυχώς το ελληνικό σύστημα κοινωνικής προστασίας, αλλά και η εθνική κοινωνική πολιτική, παρά τις φιλότιμες προσπάθειες, απέτυχαν να υλοποιήσουν τους στόχους που είχαν τεθεί στα προαναφερθέντα κείμενα πολιτικής. Το ελληνικό κράτος εξακολουθεί να φαίνεται αδύναμο να φέρει σε πέρας το σημαντικό έργο που του έχει ανατεθεί, καθώς οι προσπάθειες που έγιναν χαρακτηρίζονται από προχειρότητα, αποσπασματικότητα και έλλειψη στρατηγικού σχεδιασμού²⁸. Σε ό, τι έχει σχέση με την κοινωνική ένταξη και τις πολιτικές για την καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού, η κατάσταση δεν φαίνεται να έχει βελτιωθεί ιδιαίτερα, κυρίως εν μέσω της οικονομικής κρίσης. Στην περίπτωση της χώρας μας, θα μπορούσε να υποστηριχθεί πως η ανάπτυξη ενός κράτους πρόνοιας, αλλά και η βελτίωση των εργαλείων άσκησης πολιτικής, προκειμένου να αντιμετωπιστούν τα φαινόμενα αυτά με αποτελεσματικό τρόπο, ήταν ο χαμένος στόχος μιας ολόκληρης δεκαετίας. Λίγα πράγματα άλλαξαν από το 2000 και μετά, ενώ πλέον η κατάσταση καθημερινά χειροτερεύει. Αναμένεται αύξηση του ποσοστού της γενικής φτώχειας, αύξηση του ποσοστού της παιδικής φτώχειας, δραματική αύξηση του αριθμού των ανέργων, καθώς επίσης και αύξηση του κινδύνου της φτώχειας. Η Ελλάδα ήταν και παραμένει σταθερά ανεπαρκής όσον αφορά την αντιμετώπιση δύσκολων κοινωνικά καταστάσεων τις οποίες βιώνουν οι πολίτες της, και όπως φαίνεται θα συνεχίσει πολύ περισσότερο ενόψει της δύσκολης οικονομικής συγκυρίας που αντιμετωπίζει.

6.3 Η Αποτελεσματικότητα των Εθνικών Πολιτικών

Όπως έχει προκύψει από την Έκθεση Εθνικής Στρατηγικής για την Κοινωνική Προστασία και την Κοινωνική Ένταξη 2008-2010 οι δημόσιες πολιτικές που υιοθέτησε το ελληνικό κράτος τα τελευταία χρόνια δεν υπήρξαν επαρκώς αποτελεσματικές. Δεν κατάφεραν να μειώσουν το επίπεδο της φτώχειας, κάτι που αποτέλεσε κύριο στόχο, αλλά δεν υλοποιήθηκε επαρκώς ποτέ.

Το 2000, η Έκθεση για τη Φτώχεια στην Ελλάδα²⁹ συγκαταλέγει μεταξύ των παραγόντων που συμβάλλουν στη γέννηση και τη διατήρηση της φτώχειας, την ανεργία και την ελλιπή προώθηση της επαγγελματικής κατάρτισης σε ενήλικες εργαζομένους, τη συνεχώς μειούμενη οικογενειακή προστασία, την ύπαρξη φτωχών ηλικιωμένων, ανασφαλιστών και χαμηλοσυνταξιούχων καθώς και την είσοδο μεγάλου αριθμού οικονομικών μεταναστών. Ωστόσο, παρατηρήθηκε αφενός απουσία μίας ολοκληρωμένης πολιτικής για την καταπολέμηση της φτώχειας, αφετέρου δε ανυπαρξία ενός οργανωμένου συστήματος κοινωνικής πρόνοιας. Οι πολιτικές κοινωνικής ένταξης είναι ανεπαρκείς, ενώ βασικοί παράγοντες για την αναποτελεσματικότητα του κράτους φαίνεται πως είναι:

- Η απουσία συνολικού σχεδιασμού για την αντιμετώπιση των αιτιών και των κινδύνων της φτώχειας, αλλά και η έλλειψη προγραμμάτων κοινωνικής προστασίας³⁰
- Η καθυστέρηση στην υιοθέτηση ενός αποτελεσματικού συστήματος καταγραφής και μέτρησης της φτώχειας³¹
- Η έλλειψη ενός συστήματος αξιολόγησης και ελέγχου εφαρμογής των πολιτικών που υιοθετήθηκαν³²

- Η ανεπάρκεια χρηματοδότησης των παροχών και ανεπάρκεια ανθρωπίνων πόρων για τη στελέχωση των προγραμμάτων καταπολέμησης της φτώχειας³³
- Η έλλειψη συντονισμού των συναρμοδίων φορέων και των αρμοδίων υπουργείων³⁴
- Η πολυπλοκότητα της διοικητικής οργάνωσης, η οποία δυσκολεύει την άμεση ενημέρωση των ενδιαφερόντων για τις παροχές και τις υπηρεσίες που ενδεχομένως δικαιούνται³⁵
- Η υστέρηση στην ποιότητα των παρεχομένων κοινωνικών υπηρεσιών³⁶

Όσον αφορά στην αναποτελεσματικότητα των πολιτικών που υιοθετήθηκαν συγκεκριμένα για την παιδική φτώχεια, θα πρέπει να αναφερθεί ότι οι κοινωνικές υπηρεσίες φροντίδας παιδιών δεν είναι ακόμη ευρέως διαθέσιμες κυρίως για τα παιδιά προσχολικής ηλικίας καθώς επίσης και για τα βρέφη. Επιπλέον, μόνο οι εργαζόμενες γυναίκες έχουν πρόσβαση σε αυτές, ενώ οι μη εργαζόμενες που αναζητούν εργασία αντιμετωπίζουν ιδιαίτερες δυσκολίες³⁷. Η μη διαθεσιμότητα εγκαταστάσεων υπηρεσιών φροντίδας παιδιών κάνει ολοένα και πιο δύσκολο το συμβιβασμό των οικογενειακών υποχρεώσεων με μία εργασία που αποφέρει εισόδημα, κάτι το οποίο παρατηρείται κυρίως στις μονογονεϊκές οικογένειες. Τα υπάρχοντα προγράμματα ενίσχυσης εισοδήματος για οικογένειες που αντιμετωπίζουν δυσκολίες δεν αποτελούν ένα ασφαλές δίκτυο ασφαλείας για τα παιδιά. Τα επιδόματα, οι αποζημιώσεις, τα μέτρα φορολογικής ελάφρυνσης δεν φαίνεται να βελτίωσαν την ποιότητα ζωής των παιδιών και η επίδρασή τους στην παιδική φτώχεια ήταν αμελητέα. Το συμπέρασμα είναι ότι η κοινωνική πολιτική στην Ελλάδα δεν έχει γίνει ακόμη το κύριο όργανο για την αναδιανομή εισοδήματος³⁸. Επίσης, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι οι πολιτικές και τα μέτρα που έχουν υιοθετηθεί από το κράτος κατά καιρούς δεν εστιάζουν στα φτωχά παιδιά, αλλά μάλλον εστιάζουν στη στήριξη γενικά της οικογένειας και σε ένα δεύτερο επίπεδο και των παιδιών. Συνεπώς, δεν αποτελούν μία ολοκληρωμένη πρόταση για την αντιμετώπιση της παιδικής φτώχειας. Όλοι οι προαναφερθέντες παράγοντες, οι σχετικοί με την αναποτελεσματικότητα των πολιτικών, λειτουργούν επικουρικά στη μη αποτελεσματικότητα των πολιτικών για την ουσιαστική βοήθεια προς τα παιδιά που διαβιούν σε συνθήκες φτώχειας.

Τέλος, σημαντικός ανασταλτικός παράγοντας παραμένει η έλλειψη έρευνας και μελέτης του φαινομένου της φτώχειας και της παιδικής φτώχειας, γεγονός που καθιστά αδύνατη την ορθή και επαρκή συλλογή πληροφοριών επί των φαινομένων. Χωρίς έρευνα σε βάθος δεν μπορούμε να γνωρίζουμε επαρκώς με τι έχουμε να «παλέψουμε», δεν γνωρίζουμε ούτε τους πραγματικούς αριθμούς που περιγράφουν τη φτώχεια, συνεπώς δεν μπορούμε να διαμορφώσουμε προγράμματα καταπολέμησης με σαφείς στόχους ποσοτικούς και ποιοτικούς. Οι προαναφερθείσες αδυναμίες έχουν σχέση με το γεγονός, ότι δεν υπάρχουν μόνιμες θεσμικές ρυθμίσεις στην Ελλάδα για το συντονισμό και τη γενική πορεία της πολιτικής ένταξης και ιδιαιτέρως της πολιτικής που αφορά στην ευημερία των παιδιών. Επίσης, δεν υπάρχει καμία διάρθρωση των προτεραιοτήτων που καθορίζονται σε εθνικό επίπεδο μέσω των ενεργειών των Περιφερειακών ή Τοπικών Αρχών. Χρειάζονται επείγοντως κατάλληλοι μηχανισμοί ή δομές συντονισμού για να διασφαλιστεί ότι οι ανάγκες των παιδιών υπερισχύουν σε όλους τους σχετικούς τομείς της εφαρμοζόμενης πολιτικής³⁹.

6.4 Ο Ρόλος της Κοινωνικής Οικονομίας

Η Κοινωνική Οικονομία ή ο «Τρίτος Τομέας» της οικονομίας, όπως ονομάζεται αποτελεί μια σωτήρια λύση με προοπτική, αφού ταυτόχρονα υπηρετεί το συλλογικό συμφέρον, διαπνέεται από δημοκρατικές πεποιθήσεις, ενσωματώνει τα κοινωνικά αποκλεισμένα και περιθωριοποιημένα άτομα στους κόλπους της αγοράς εργασίας, αξιοποιεί το κοινωνικό κεφάλαιο και τους πόρους που τούτο διαθέτει και εν τέλει επιφέρει κέρδη και ευνοεί την ανάπτυξη. Εστία της Κοινωνικής Οικονομίας είναι η κοινότητα, όπου δημιουργούνται εταιρικές

συμπράξεις και, όπως θα διαπιστώσουμε και στη συνέχεια, δημιουργούνται συνθήκες απασχολησιμότητας και κοινωνικής αειφορίας. Μέχρι σήμερα πρωτοβουλίες κοινωνικής οικονομίας στην Ελλάδα δεν υπήρξαν παρά ελάχιστες, εξ αυτών δε ακόμα λιγότερες είχαν προσανατολισμό στη μείωση της φτώχειας, του κοινωνικού αποκλεισμού και των κοινωνικών προβλημάτων στην παιδική ηλικία. Οι προοπτικές ωστόσο του τομέα της κοινωνικής οικονομίας για την επιδίωξη τέτοιων στόχων είναι εξαιρετικά σημαντικές.

Το Πανελλήνιο Παρατηρητήριο Κοινωνίας Πολιτών

Μία νέα πρωτοβουλία δημιουργίας ειδικών επιχειρήσεων κοινωνικού χαρακτήρα αφορά κοινωνικά παντοπωλεία, κοινωνικά εστιατόρια, κοινωνικά σχολικά κυλικεία κ.ά. Πιο συγκεκριμένα, ο θεσμός του «κοινωνικού παντοπωλείου», παρέχει δωρεάν είδη παντοπωλείου, απορρυπαντικά, κατεψυγμένα προϊόντα, ρούχα, είδη οικιακού εξοπλισμού, παιχνίδια κ.λπ. σε οικογένειες που αντιμετωπίζουν σοβαρά οικονομικά προβλήματα. Οι οικογένειες αυτές, που εξυπηρετούνται από το Κοινωνικό Παντοπωλείο, επιλέγονται από τις Κοινωνικές Υπηρεσίες των Δήμων, με βάση οικονομικο-κοινωνικά κριτήρια και έχουν πρόσβαση στα καταστήματα, αφού δείξουν την ειδική κάρτα. Και τα «κοινωνικά φαρμακεία», από την άλλη, αποτελούν μία πολύ σημαντική πρωτοβουλία, καθώς στοχεύει να παρέχει φαρμακευτική κάλυψη/περίθαλψη σε ανασφάλιστα άτομα, που ζουν κάτω από το όριο της φτώχειας. Ο στόχος αυτής της πρωτοβουλίας είναι διττός: Αφενός να είναι φθηνές οι προμήθειες και οι υπηρεσίες που απευθύνονται σε κοινωνικά αδύναμες ομάδες του πληθυσμού, ώστε να πέσουν οι τιμές των αγαθών και των υπηρεσιών κάτω του 50% αυτών που ισχύουν στην αγορά, και αφετέρου να δημιουργηθούν νέες θέσεις απασχόλησης για μακροχρόνια άνεργους, γυναίκες και νέους. «Κοινωνικά Φαρμακεία λειτουργούν ήδη σε δήμους όπως του Ηρακλείου Κρήτης και Πάτρας. Στελεχώνονται εθελοντικά από έναν φαρμακοποιό και έναν υπάλληλο του Δήμου και οι δικαιούχοι έχουν πρόσβαση στις παροχές τους με την επίδειξη μιας ειδικής κάρτας, που εκδίδεται από τις δημοτικές κοινωνικές υπηρεσίες. Συνήθως τα φαρμακεία στεγάζονται σε χώρους που παραχωρούν οι δήμοι ή ιδιώτες, ενώ την κάλυψη των λειτουργικών εξόδων και τη διαχείριση αναλαμβάνουν φαρμακευτικοί σύλλογοι. Τέλος, σχετικά με την προμήθεια των φαρμάκων, τα Κοινωνικά Φαρμακεία δέχονται προσφορές από πολίτες, κοινωνικούς φορείς, οργανισμούς, φαρμακευτικούς συνεταιρισμούς, φαρμακοβιομηχανίες, κ.ά.»⁴⁰. Πανελλαδικά, αυτή την περίοδο «λειτουργούν πάνω από 50 κοινωνικά παντοπωλεία πανελλαδικώς και παρέχουν έναντι ελάχιστου αντιτίμου είδη πρώτης ανάγκης»⁴¹.

6.5 Δράσεις των Μ.Κ.Ο. για την Αντιμετώπιση της Παιδικής Φτώχειας

«PRAKSIS» (2006-2007)

Δεδομένης της αύξησης της παιδικής εργασίας και επαιτείας στους δρόμους της Θεσσαλονίκης μετά από έρευνες, η Μη Κυβερνητική Οργάνωση «Praxis», ξεκίνησε το 2001 το πρόγραμμα «Παιδιά της Διπλανής Πόρτας». Βασικοί στόχοι του εν λόγω προγράμματος, ήταν αφενός η μείωση του φαινομένου της παιδικής εργασίας στη Θεσσαλονίκη και η ένταξη των παιδιών στις εκπαιδευτικές διαδικασίες και αφετέρου η ενδυνάμωση των οικογενειών προκειμένου να αντιμετωπιστούν τα προβλήματα ολόπλευρα και τα παιδιά να μπορέσουν ξαναγυρίσουν έτσι στην παιδικότητά τους, η οποία τους ανήκει και την οποία όμως έχουν μάθει απλόχερα να «πουλάνε» στα φανάρια. Αποτέλεσμα ήταν από το Νοέμβριο 2006 έως και τον Σεπτέμβριο 2007 να προσεγγιστούν περισσότερα από 130 παιδιά από στελέχη και εθελοντές της PRAKSIS σε 78 παρεμβάσεις στο δρόμο (streetwork), οι οποίες πραγματοποιήθηκαν στους δρόμους της Θεσσαλονίκης. Αξίζει να αναφερθεί ακόμη, πως 68 από αυτά τα παιδιά συμμετείχαν ενεργά στις εκπαιδευτικές και ψυχαγωγικές δραστηριότητες στο δρόμο ενώ 54 παιδιά προσήλθαν

στον χώρο υποδοχής παιδιών για να παρακολουθήσουν πλήθος δραστηριοτήτων, όπως για παράδειγμα ζωγραφική, παιχνίδια γνώσεων, καλλιτεχνικά-μουσική, αγωγή υγείας, ομαδική συζήτηση, συμμετοχή σε εκδηλώσεις κ.ά. Μετά από την παρότρυνση στελεχών της PRAKSIS 11 παιδιά εγγράφηκαν στο σχολείο, παρακολουθώντας συστηματικά την πορεία τους. Όσον αφορά τις οικογένειες, κατά το συγκεκριμένο χρονικό διάστημα προσεγγίστηκαν 49, από τις οποίες οι 13 συμμετέχουν στις δραστηριότητες του προγράμματος. Σημαντικό ήταν επίσης το γεγονός ότι 24 μητέρες ενημερώθηκαν για τα ατομικά και κοινωνικά δικαιώματά τους. Τέλος, να αναφέρουμε ότι Μέρος του προγράμματος «Παιδιά της Διπλανής Πόρτας» χρηματοδοτείται από το πρόγραμμα DAPHNE της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και από τα Σχέδια Δράσης ΜΚΟ «Στους Δρόμους της Πόλης»⁴².

«PRAXIS» (2012)

Το 2012 μπαίνουν σε εφαρμογή δύο προγράμματα: η «Κοινωνική Κατοικία» και «Day Center». Όσον αφορά το πρόγραμμα «Κοινωνική Κατοικία», απευθύνεται σε έλληνες οικογενειάρχες που έχουν χάσει τη δουλειά τους, έχουν από 2 παιδιά και άνω και δεν είναι σε θέση να πληρώσουν το ενοίκιο τους, να βρουν τροφή για τα παιδιά τους και γενικά να επιβιώσουν αξιοπρεπώς. Το εν λόγω πρόγραμμα θα ασχολείται με 60 οικογένειες το μήνα, θα χρηματοδοτηθεί από το ίδρυμα «Σταύρος Νιάρχος» και θα καλύπτει τα βασικά έξοδα μιας οικογένειας, ενώ παράλληλα θα βοηθά στην εξεύρεση εργασίας των γονέων. Η έναρξη του υπολογίζεται από την 1η Μαρτίου του 2012. Σχετικά με το πρόγραμμα «Day Center», θα στηθούν τρεις ξενώνες φιλοξενίας, οι οποίοι θα μπορούν να υποδεχθούν 90 άτομα την ημέρα, από 30 σε κάθε ξενώνα. Υπολογίζεται να ανοίξει ένας ξενώνας φιλοξενίας στην περιοχή Αιγάλεω-Περιστέρι, ένας στο Κέντρο της Αθήνας και ένας προς τον Ταύρο. Εκεί, οι άστεγοι θα έχουν τη δυνατότητα να πλένουν τα ρούχα τους, να τρώνε, να κάνουν μπάνιο και γενικότερα θα γίνει μια προσπάθεια ώστε να φύγουν οι άνθρωποι αυτοί από το δρόμο και να γίνουν ενεργοί⁴³.

«ΧΑΜΟΓΕΛΟ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ» (2011)

Πραγματοποιώντας έναν απολογισμό για το 2011, διαπιστώνουμε αξιόλογα αποτελέσματα για χιλιάδες παιδιά. Αρχικά να ειπωθεί ότι κατά το χρονικό διάστημα 2011 επισκέφθηκαν τον οργανισμό 685 παιδιά, τα οποία αντιμετώπιζαν πρόβλημα υγείας. Από αυτά το 29% είχε στήριξη σε διαδικαστικά θέματα, το 26% σε ιατροφαρμακευτική κάλυψη, το 10% στηρίχθηκε οικονομικά, το 11% είχε στήριξη σε θέματα μεταφοράς παιδιών, ενώ το 24% είχε ψυχολογική υποστήριξη. Είναι άξιο αναφοράς ακόμη, το γεγονός ότι από τα 142 αιτήματα για την υποστήριξη ερευνών αναζήτησης εξαφανισμένων παιδιών το ίδιο έτος, τα 112 είχαν επιτυχή έκβαση και τα παιδιά βρέθηκαν, σε ποσοστό δηλαδή 93%. Όσον αφορά τα παιδιά με προβλήματα διαβίωσης, θα αποτελούσε βασική παράλειψη αν δεν αναφέραμε πως κατά το 2011 το Τμήμα Κοινωνικής Στήριξης του Οργανισμού ανταποκρίθηκε στο αίτημα 1.745 οικογενειών για ενίσχυση σε είδος, με αποτέλεσμα να εξυπηρετηθούν 4.465 παιδιά.

«Άρσις»

Η εν λόγω κοινωνική οργάνωση ιδρύθηκε το 1992 με σκοπό να στηρίξει νέους, ηλικίας 15-24 ετών, που βρίσκονται σε κίνδυνο, λόγω αποκλεισμού και περιθωριοποίησης. Με άλλα λόγια απευθύνεται σε νέους που ανήκουν σε κατηγορίες ευπαθών ομάδων, όπως για παράδειγμα σε φτωχούς, σε άστεγους, σε πρόσφυγες, σε σχολικά αποτυχημένους, παιδιά του δρόμου κ.ά. Η «Άρσις» προσεγγίζει τα άτομα αυτά μετά από δικό τους αίτημα και προσπαθεί να τα βοηθήσει είτε με street work, είτε με παρέμβαση στην οικογένεια⁴⁴.

6.6 Η Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη (Ε.Κ.Ε.)

Επειδή δεν υπάρχει δυστυχώς ένας και μοναδικός ορισμός για την ΕΚΕ, γίνεται αναφορά καταρχάς στον ορισμό που έχει δοθεί στην Πράσινη Βίβλο: «Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη είναι η έννοια σύμφωνα με την οποία οι επιχειρήσεις ενσωματώνουν σε εθελοντική βάση κοινωνικούς και περιβαλλοντικούς προβληματισμούς στις επιχειρηματικές τους δραστηριότητες και στις επαφές τους με άλλα ενδιαφερόμενα μέρη». Δευτερευόντως, είναι σημαντικό να αναφέρουμε και τον ορισμό που έχει δοθεί από το Ελληνικό Δίκτυο για την ΕΚΕ: «Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη είναι η οικειοθελής δέσμευση των επιχειρήσεων για ένταξη στις επιχειρηματικές τους πρακτικές κοινωνικών και περιβαλλοντικών δράσεων, που είναι πέρα από όσα επιβάλλονται από τη νομοθεσία και έχουν σχέση με όλους όσοι άμεσα ή έμμεσα επηρεάζονται από τις δραστηριότητές τους (εργαζόμενοι, μέτοχοι, συνεργάτες, προμηθευτές, επενδυτές, καταναλωτές, κοινότητες μέσα στις οποίες δραστηριοποιούνται κ.λπ.)»⁴⁵.

Με άλλα λόγια θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι η ΕΚΕ περιγράφεται ως η έννοια σύμφωνα με την οποία οι εταιρείες ενσωματώνουν συστηματικά και σε εθελοντική βάση στις επιχειρηματικές τους δραστηριότητες και στις επαφές τους με άλλα ενδιαφερόμενα μέρη, δραστηριότητες που περικλείουν κοινωνικές και περιβαλλοντικές ανησυχίες. Αυτό σημαίνει πως για να θεωρείται κάποιος κοινωνικά υπεύθυνος δεν αρκεί να εκπληρώνει τις νομικές του υποχρεώσεις, αλλά και να υπερβαίνει τα όρια τήρησης του νόμου με το να επενδύει περισσότερο στο ανθρώπινο δυναμικό, στο περιβάλλον και στις σχέσεις του με τα ενδιαφερόμενα μέρη⁴⁶. Αναμφισβήτητα το κέρδος είναι θεμιτό και επιδιώκεται, αλλά με γνώμονα πάντα το σεβασμό προς τον άνθρωπο, προς το περιβάλλον και προς τον επενδυτή.

Η ΕΚΕ δεν είναι φιλανθρωπία, αλλά αντίθετα θεωρείται ένα πολύ βασικό κομμάτι επιχειρηματικών στρατηγικών. Ουσιαστικά αποτελεί συνολική μεταστροφή της φιλοσοφίας που διέπει τη σύγχρονη επιχείρηση και μια νέα προσέγγιση της επιχειρηματικότητας. Είναι πολύ σημαντικό να αναφερθεί ακόμη, πως εταιρείες με καλό περιβαλλοντικό και κοινωνικό μητρώο ισχυρίζονται πως η υιοθέτηση της ΕΚΕ δύναται να οδηγήσει σε πολύ καλές επιδόσεις και κατ' επέκταση σε περισσότερα κέρδη και ανάπτυξη. Βεβαίως υπάρχουν και εταιρείες που τη θεωρούν μια νέα δραστηριότητα και ως εκ τούτου δεν μπορούν να κάνουν μια μακροπρόθεσμη αξιολόγηση. Ανεξάρτητα όμως από την ΕΚΕ ως κομμάτι στρατηγικής των εταιρειών, η ευθύνη είναι ένα ανθρώπινο συναίσθημα, το οποίο οφείλουν να αισθάνονται όσοι στελεχώνουν τις εταιρείες και να μην το θεωρούν εφεύρημα του μάρκετινγκ απλώς.

Δράσεις της Εταιρικής Κοινωνικής Ευθύνης για τα Παιδιά

➤ Οι καθιερωμένοι Τηλεμαραθώνιοι και Ραδιομαραθώνιοι της Ελληνικής Επιτροπής της Unicef

Ο Τηλεμαραθώνιος που συνδιοργανώθηκε από τη UNICEF και την ΕΡΤ για τα παιδιά που πλήττονται από τη φτώχεια και την πείνα σε όλο τον κόσμο ολοκληρώθηκε με επιτυχία λίγο μετά τα μεσάνυχτα της Δευτέρας 12 Δεκεμβρίου του 2011 συγκεντρώνοντας σημαντικά ποσά. Σημαντικές προσφορές σε ύψος και συμβολισμό έκαναν η Τράπεζα Κύπρου, ο Ο.Π.Α.Π., η Alpha Bank, η Π.Α.Ε. Ολυμπιακός, κ.α. Είναι σημαντικό να επισημανθεί πως την προσπάθεια αυτή στήριξαν περισσότεροι από 80 ιδιωτικοί ραδιοτηλεοπτικοί σταθμοί σε όλη τη χώρα⁴⁷.

➤ Όμιλος Τιτάν

Τέλος, είναι σημαντικό να γίνει μια μικρή αναφορά σε μια από τις πιο γνωστές «κοινωνικά υπεύθυνες» εταιρείες, στον όμιλο Τιτάν. Παρατηρούμε από τον απολογισμό του 2009 πως ο όμιλος Τιτάν προχώρησε σε συνεργασία με το «Κέντρο Αντιμετώπισης Παιδικού Τραύματος», που αφορά την υποστήριξη ενός νέου προγράμματος εθνικής εμβέλειας για τα παιδιά, το οποίο ονομάζεται «Ταξιδεύοντας με Ασφάλεια».(2004). Παρείχε επίσης στήριξη στους παραολυμπιακούς αγώνες του 2004, διανέμοντας περισσότερα από 7.500 εισιτήρια σε σχολεία μέσω της ΜΚΟ «Μαζί για το παιδί»⁴⁸. Στη διάρκεια του έτους 2010 ο όμιλος Τιτάν έδειξε και πάλι έμπρακτα το κοινωνικό του πρόσωπο με την Παροχή πρωτοβάθμιας φροντίδας και αγωγής της υγείας παιδιών των πληθυσμών Ρομά, που διαβιούν σε καταυλισμούς της Αττικής. Πραγματοποιήθηκαν εμβολιασμοί 266 παιδιών Ρομά στους καταυλισμούς Ελευσίνας, Ασπροπύργου και στο Δημοτικό Σχολείο Νέας Ζωής, όπου φοιτούν πολλά παιδιά της φυλής. Επιπλέον, οι Γιατροί του Κόσμου παρείχαν δωρεάν ιατροφαρμακευτική περίθαλψη σε περισσότερα από 250 παιδιά, εκπαίδευση σε θέματα αγωγής της υγείας σε 20 οικογένειες Ρομά, ενώ παρέπεμψαν και 10 παιδιά για προβλήματα υγείας που έχρηζαν ειδικής αντιμετώπισης σε άλλες ιατρικές υπηρεσίες. Πραγματοποιήθηκε ακόμη, πλήρης καταγραφή στοιχείων σε βάσεις δεδομένων και εκδόθηκαν βιβλιάρια υγείας, ιατρικές υπηρεσίες. πραγματοποιήθηκε πλήρης καταγραφή στοιχείων σε βάσεις δεδομένων και εκδόθηκαν βιβλιάρια υγείας⁴⁹.

➤ Όμιλος Interamerican (2009-2010)

Τον Απρίλιο του 2009 ολοκληρώθηκε πρόγραμμα υποστήριξης του ανοιχτού Πολυιατρείου Αθηνών (Παιδιατρικό τμήμα) των γιατρών του κόσμου. Κατά το χρονικό διάστημα της χορηγίας, το Παιδιατρικό τμήμα του ανοιχτού Πολυιατρείου παρείχε δωρεάν πρωτοβάθμιες υπηρεσίες (ιατρικές και διαγνωστικές - εργαστηριακές πράξεις, φαρμακευτική αγωγή κ.ά.) σε παιδιά απόρων οικογενειών, προσφύγων και περιθωριακών πληθυσμών.

Άλλη αξιόλογη πρωτοβουλία είναι το γεγονός ότι μετά από εισήγηση της INTERAMERICAN, το EAF (EUREKO ACHMEA FOUNDATION) αποφάσισε το 2009 την εκ νέου χρηματοδότηση των γιατρών του Κόσμου για την υλοποίηση του ετήσιας διάρκειας προγράμματος «Παροχή πρωτοβάθμιας ιατρικής φροντίδας και αγωγής υγείας», που απευθύνεται σε παιδιά ρομά, που διαβιούν σε καταυλισμούς εντός Αττικής. Θα πρέπει να αναφερθεί πως το πρόγραμμα περιλαμβάνει κλινική εξέταση, φαρμακευτική αγωγή, εμβολιασμό κ.ά. Εξίσου σημαντική κίνηση του Ομίλου το 2009 ήταν η συνεργασία με την Action Aid για Αναδοχή 40 παιδιών, με την εμπλοκή των βασικών Διευθύνσεών της ως αναδόχων, αλλά και οι δωρεάν ασφαλιστικές καλύψεις στο «Χαμόγελο του παιδιού».

➤ Τρείς Περιπτώσεις Εταιρειών Επικοινωνίας: Cosmote, Όμιλος Vodafone, Wind

Ο όμιλος Vodafone, καθώς και η vodafone Ελλάδος προτιμούν να χρησιμοποιούν τον όρο Εταιρική Υπευθυνότητα. Αξιοσημείωτες πρωτοβουλίες και στην περίπτωση της Vodafone, αφού καταρχάς φιλοξένησε στον Ξενώνα της 321 παιδιά με εγκεφαλική παράλυση (2008) και δευτερευόντως έχει δημιουργήσει μαζί με τους Γιατρούς του Κόσμου το 2003 κινητή παιδιατρική και οδοντιατρική μονάδα, η οποία ταξιδεύει σε όλη την Ελλάδα και παρέχει ιατρική περίθαλψη σε παιδιά από απομακρυσμένες και υποβαθμισμένες περιοχές. Αποτέλεσμα αυτής της κίνησης είναι η βοήθεια σε πάνω από 33.000 παιδιά⁵⁰.

Στην Cosmote έχει δημιουργηθεί τμήμα Εταιρικής Κοινωνικής Ευθύνης από το 2004 καθώς και μια μεγάλη ομάδα με εκπροσώπους από όλες τις λειτουργικές ομάδες της εταιρείας με σκοπό την ευαισθητοποίηση των εργαζομένων σε κοινωνικά ζητήματα, καθώς και την ενσωμάτωση των αρχών της ΕΚΕ σε βασικούς τομείς της επιχείρησης. Πράγματι, βλέπουμε ότι

το 2008 ενίσχυσε πρωτοποριακό θεατρικό πρόγραμμα(180 παραστάσεις) για παιδιά που νοσηλεύονται σε νοσοκομεία και ιδρύματα και διέθεσε μέρος των εσόδων από τα sms σε οργανώσεις που προσφέρουν στήριξη στα παιδιά, όπως π.χ «Φλόγα», «Ανοιχτή αγκαλιά» . Επιπροσθέτως ενίσχυσε πάνω από 180 θεατρικές παραστάσεις για παιδιά που νοσηλεύονται σε νοσοκομεία και ιδρύματα. Η Cosmote ενίσχυσε επίσης πέντε εκστρατείες Προληπτικής Ιατρικής του εθελοντικού φορέα «Ανοιχτή αγκαλιά» στην ελληνική περιφέρεια, με αποτέλεσμα 14.733 ιατρικές πράξεις⁵¹.

Η Wind δημιούργησε τμήμα Εταιρικής Υπευθυνότητας το 2007 και υποστηρίζει γραμμή s.o.s για παιδιά σε κίνδυνο, το Λύρειο παιδικό ίδρυμα και ίδρυμα «Κάνε μια ευχή». Παράλληλα, συνεργάζεται με το «Παιδοψυχιατρικό Νοσοκομείο Αττικής», με το Σύλλογο Φίλων Παιδιών με Καρκίνο «ΕΛΠΙΔΑ» και την Ένωση Γονέων Νοητικώς Υστερούντων Ατόμων «ΣΤΕΓΗ»⁵².

➤ **Η Κατασκήνωση Sportcamp**

Η εν λόγω κατασκήνωση παρέχει δωρεάν κατασκηνωτικά προγράμματα σε επιλεγμένους φορείς, όπως «Το Χαμόγελο του Παιδιού», η «Αγκαλιά» και τα «Παιδικά χωριά SOS Βάρης», μέσα από εθελοντική προσφορά στα μη προνομιούχα παιδιά με σκοπό την επιμόρφωση, την κοινωνικοποίηση και την αναψυχή τους μέσα από την κατασκηνωτική εμπειρία⁵³.

➤ **Σύμφωνο Συνεργασίας: ΟΑΕΔ - Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς και του Ελληνικού Δικτύου Εταιρικής Κοινωνικής Ευθύνης**

Στις 27/01/2011 υπεγράφη Σύμφωνο Συνεργασίας μεταξύ ΟΑΕΔ- Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς-και του Ελληνικού Δικτύου για την Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη, για την καταπολέμηση της παιδικής φτώχειας. Συγκεκριμένα, η συνεργασία θα καλύψει τη δημιουργία προγραμμάτων:

- α) ενίσχυσης δομών και υπηρεσιών φροντίδας παιδιών,
- β) κάλυψης βασικών αναγκών διαβίωσης (σίτιση, στέγαση, ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, εκπαίδευση και ιματισμός),
- γ) πρόσβασης σε μία καλύτερη ποιότητα ζωής,
- δ) στήριξης των φτωχών νοικοκυριών για τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης των παιδιών – εξαρτώμενων μελών.

Ταυτόχρονα, η προετοιμασία, υποστήριξη και διευκόλυνση των νέων για την αποτελεσματικότερη ένταξή τους στην αγορά εργασίας θα προωθηθεί μέσα από την συνεργασία για την:

- A) Προώθηση επαγγελματικού προσανατολισμού και διεύρυνση των ευκαιριών για τεχνική κατάρτιση και επιμόρφωση των ανειδίκευτων και χαμηλής ειδίκευσης νέων.
- B) Ανάπτυξη και επέκταση προγραμμάτων για την απόκτηση εργασιακής εμπειρίας των πτυχιούχων.

Γ) Τη δημιουργία προγραμμάτων «συμβουλευτικής» (mentoring) από τα μέλη του Δικτύου για την ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας των νέων.

Δ) Τη δημιουργία ειδικών δράσεων προώθησης των επιχειρήσεων κοινωνικής οικονομίας στους νέους.

Οι φάσεις του Προγράμματος εξειδικεύονται σε ως εξής:

Α' Φάση: Υπογραφή του Συμφώνου Συνεργασίας όπου ορίζονται οι στόχοι του και οι άξονες εφαρμογής της συνεργασίας (Ιανουάριος 2011).

Β΄ Φάση: Πρόσκληση των ενδιαφερόμενων φορέων (Υπουργεία, Οργανισμοί, ΜΚΟ, Αυτοδιοίκηση, Επιχειρήσεις) σε διαβούλευση και υπογραφή «Διακήρυξης» (πλαίσιο αρχών που βασίζεται στο Σύμφωνο Συνεργασίας) για την υλοποίηση των δράσεων που συνδέονται με τους στόχους του Συμφώνου (Φεβρουάριος – Απρίλιος 2011).

Γ΄ Φάση: Υλοποίηση, παρακολούθηση και συνεχής επαναξιολόγηση/ αναπροσαρμογή των στόχων του Συμφώνου (Μάιος – Δεκέμβριος 2011) (ενδιάμεση αξιολόγηση)⁵⁴

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7

ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΟΙ ΜΕ ΤΗΝ ΠΑΙΔΙΚΗ ΦΤΩΧΕΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ – ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ

7.1 Η Κατοχύρωση ενός Γενικού Προγράμματος «Ελαχίστου Εγγυημένου Εισοδήματος»

Το ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα (minimum income guarantee) είναι ένας από τους κύριους πυλώνες στην καταπολέμηση της φτώχειας, ο οποίος θέτει τα κριτήρια για μία αξιοπρεπή ζωή. Υπάρχουν αρκετές απόψεις για τις συνιστώσες της αξιοπρεπούς ζωής και τον τρόπο με τον οποίο μπορούμε να τη διασφαλίσουμε. Το ελάχιστο εισόδημα οφείλει να λειτουργεί στο πλαίσιο μίας συνολικής πολιτικής που θα στοχεύει στην οικονομική και κοινωνική επανένταξη όσων λαμβάνουν αυτήν την παροχή και όχι ως εργαλείο απλής παροχής οικονομικής βοήθειας προς τους φτωχούς¹. Στην 7^η Ευρωπαϊκή Συνάντηση των ατόμων που βιώνουν τη φτώχεια², το μέτρο αυτό θεωρήθηκε, ως ένας από τους πιο αποτελεσματικούς τρόπους αντιμετώπισης της φτώχειας και μάλιστα θα πρέπει να θεωρείται δικαίωμα και όχι προνόμιο.

Το ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα αποτελεί βασική κατεύθυνση και σύσταση της Ευρωπαϊκής πολιτικής προς τις χώρες μέλη για την αντιμετώπιση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού. Εφαρμόζεται με διάφορες μορφές σε όλα τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης με εξαίρεση την Ουγγαρία και την Ελλάδα. Θεωρείται ένα χρήσιμο και αποτελεσματικό δίκτυο ασφαλείας για τις οικογένειες και τα άτομα που διαβιούν σε συνθήκες φτώχειας. Στη χώρα μας, θα μπορούσε το ΕΚΑΣ να θεωρηθεί ένα ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα, αλλά αφορά μόνο την κατηγορία των φτωχών συνταξιούχων³.

Για να εφαρμοστεί στη χώρα μας, το μέτρο αυτό κρίνεται απαραίτητη η διαθεσιμότητα των απαραίτητων χρηματοδοτικών πόρων, σε συνδυασμό με τον ορισμό του επιπέδου ενός ελαχίστου εγγυημένου εισοδήματος με βάση σχετικές οικονομικές παραμέτρους ή άλλες πηγές εισοδήματος. Η προϋπόθεση αυτή αφορά γενικότερα τη δημοσιονομική πολιτική της Ελλάδας, υπάρχουν όμως και άλλες προϋποθέσεις εφαρμογής του θεσμού αυτού, εκτός από τους απαραίτητους οικονομικούς πόρους:

- Πρώτη προϋπόθεση είναι ο έλεγχος των πόρων των ατόμων και των οικογενειών που θα επωφεληθούν από το θεσμό. Στη χώρα μας δυστυχώς, έχουμε τεράστια ποσοστά φοροδιαφυγής, μεγάλη έκταση παραοικονομίας και μεγάλη μερίδα του πληθυσμού δεν υποχρεούται να υποβάλλει φορολογική δήλωση. Οι παράμετροι αυτές δυσχεραίνουν την απόκτηση μίας πραγματικής εικόνας των ατόμων που όντως έχουν ανάγκη την κατοχύρωση ενός ελαχίστου εγγυημένου εισοδήματος⁴.
- Δεύτερη προϋπόθεση και άμεσα συνδεδεμένη με την πρώτη, είναι σωστή λειτουργία και ο συντονισμός των αρμοδίων υπουργείων και φορέων που θα εμπλακούν στη δημιουργία ενός προγράμματος ελαχίστου εγγυημένου εισοδήματος. Η Ελλάδα φημίζεται για την ανεπαρκή διοικητική ικανότητα των υπηρεσιών της και ειδικότερα για την απουσία οργανωμένων υπηρεσιών κοινωνικής φροντίδας. Η γραφειοκρατία είναι τεράστια τροχοπέδη, όπως και οι πελατειακές σχέσεις είναι φαινόμενα που καθιστούν δύσκολη την επαλήθευση των διαθέσιμων πόρων των δυνητικών δικαιούχων. Επομένως, βασική προϋπόθεση ορθής εφαρμογής του θεσμού αυτού είναι η αποτελεσματική οργάνωση και λειτουργία ενός δημοσίου συστήματος διοίκησης και διαχείρισης της εφαρμογής του μέτρου σύμφωνα με τα σύγχρονα πρότυπα και προδιαγραφές⁵.

- Τρίτη προϋπόθεση, συναρτώμενη με τις δύο προαναφερθείσες, είναι η βελτίωση της διαθεσιμότητας των συμπληρωματικών υπηρεσιών και η εξασφάλιση της πρόσβασης των φτωχών οικογενειών σε αυτές, καθώς επίσης και η δέσμευσή τους ότι θα χρησιμοποιηθούν ορθά από αυτούς τους πολίτες, για παράδειγμα, η συμμετοχή των παιδιών στην υποχρεωτική εκπαίδευση, η ανταπόκριση σε προσφορά εργασίας, η τήρηση των υποχρεώσεων διασφάλισης της υγείας των παιδιών κ.α.⁶.

Όσον αφορά στη χώρα μας και δεδομένων των δύσκολων συνθηκών που αυτή αντιμετωπίζει, ένα πρόγραμμα ελαχίστου εγγυημένου εισοδήματος θα ήταν ιδιαίτερος χρήσιμο εργαλείο για το κράτος και ένα μικρό βήμα προς μία καλύτερη ζωή για τους ανθρώπους και τις οικογένειες που διαβιούν σε συνθήκες φτώχειας. Η Ελλάδα βρίσκεται σε μία δύσκολη κατάσταση εξαιτίας της οικονομικής κρίσης και αυτή είναι η πιο κρίσιμη και αναγκαία περίοδος για να αναπτύξει η χώρα ένα ελάχιστο δίκτυο ασφαλείας για τους πολίτες της. Το ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα, ενταγμένο στο πλαίσιο μίας ευρύτερης πολιτικής κοινωνικής πρόνοιας μπορεί να γίνει η εκκίνηση για να βγουν ή να ξεφύγουν από τον κίνδυνο της φτώχειας, οι πολίτες που ήδη βρίσκονται σε δύσκολη θέση ή που ενδέχεται σύντομα να βρεθούν σε αυτήν. Η πρόταση δε αυτή οφείλει να λειτουργήσει συμπληρωματικά με το κοινωνικό σύστημα των λοιπών δημοσίων παροχών και υποδομών, όπως έχει αποδείξει και η εμπειρία των υπολοίπων κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

7.2 Πολιτικές Ενίσχυσης του Εισοδήματος των Νοικοκυριών

Όλες οι χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχουν υιοθετήσει σε κάποιο βαθμό προγράμματα ενίσχυσης του εισοδήματος των νοικοκυριών με παιδιά. Τα συστήματα φορολόγησης και χορήγησης επιδομάτων αναδιανεμούν το εισόδημα στις οικογένειες με διάφορους τρόπους, όπως για παράδειγμα, διευκολύνσεις που λαμβάνουν υπόψη τη σύνθεση της οικογένειας, χρηματικές παροχές και παροχές σε είδος⁷. Άλλωστε, εκτιμάται πως τα υψηλά ποσοστά κοινωνικών δαπανών, μη συνταξιοδοτικού χαρακτήρα, συνδέονται άμεσα με χαμηλά επίπεδα παιδικής φτώχειας⁸. Τα οικογενειακά επιδόματα συνιστούν κατά μέσο όρο περίπου το ήμισυ των συνολικών παροχών σε χρήμα προς τις οικογένειες με παιδιά. Περιλαμβάνουν εισοδηματική στήριξη κατά την άδεια μητρότητας και οικογενειακά επιδόματα που καλύπτουν μέρος του κόστους της ανατροφής του παιδιού⁹. Οι περισσότερες χώρες συνδυάζουν τα καθολικά με τα στοχευμένα επιδόματα.

- Τα καθολικά επιδόματα χορηγούνται σε όλες τις οικογένειες με παιδιά και συνήθως εξαρτώνται από το μέγεθος της οικογένειας. Το πλεονέκτημα των καθολικών επιδομάτων είναι πως συμβάλλουν στη δημιουργία ενός θετικού κλίματος για τις οικογένειες με παιδιά, καθώς δεν υφίστανται διακρίσεις και συνεχίζουν να παρέχονται και αφού βρεθεί εργασία από τους γονείς.¹⁰
- Τα στοχευμένα επιδόματα έχουν σκοπό τη στήριξη των οικογενειών που αντιμετωπίζουν κίνδυνο φτώχειας ή ήδη διαβιούν σε δύσκολες συνθήκες (χαμηλό εισόδημα, οικογένειες με ΑμεΑ κ.λπ.). Βασικός στόχος των στοχευμένων επιδομάτων είναι η αναδιανομή των κοινωνικών μεταβιβάσεων προς τις ευάλωτες οικογένειες. Υπάρχει αντίλογος ως προς αυτή την προσέγγιση, καθώς ελλοχεύει ο κίνδυνος να λειτουργήσουν τα επιδόματα αυτά ανασταλτικά και ως αντικίνητρο για την εύρεση εργασίας των γονέων, για την αύξηση των ωρών απασχόλησης, καθώς επίσης για την μακροχρόνια παραμονή τους σε κατάσταση ανεργίας. Το φαινόμενο αυτό ονομάζεται «παγίδα της φτώχειας» (poverty trap).¹¹

Όπως έχει ήδη επισημανθεί, η επίδραση των μεταβιβαστικών πληρωμών στην Ελλάδα είναι αμελητέα. Ειδικότερα, δεν καταφέρνουν να αντιμετωπίσουν αποτελεσματικά το πρόβλημα της παιδικής φτώχειας, καθώς δεν στοχεύουν αποκλειστικά στα φτωχά παιδιά. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν το επίδομα τρίτου παιδιού και το επίδομα πολύτεκνων οικογενειών (πολυτεκνικό), στα οποία δεν τίθενται εισοδηματικά κριτήρια και προϋποθέσεις για την παροχή

τους. Το πρόβλημα της στόχευσης των κοινωνικών δαπανών στην Ελλάδα είναι υπαρκτό. Συγκεκριμένα δεν υπάρχει στοχευμένη πολιτική για την αντιμετώπιση της φτώχειας είτε των παιδιών είτε των ενηλίκων. Αντ' αυτής προβλέπονται επιδόματα για ενίσχυση συγκεκριμένων ομάδων και φορολογικές ελαφρύνσεις ανάλογα με τον αριθμό και την ηλικία των παιδιών, ενώ παρέχονται περιορισμένες υπηρεσίες φύλαξης παιδιών, χωρίς όμως να συνδέονται άμεσα με την είσοδο των γονέων στην αγορά εργασίας¹².

Ενδεικτικά αναφέρονται κάποια στοχευμένα επιδόματα που έχουν υιοθετηθεί από χώρες τις Ευρωπαϊκής Ένωσης και φαίνεται να είναι αποτελεσματικά. Ενδεχομένως η υιοθέτηση και η προσαρμογή τους στην ελληνική πραγματικότητα να ήταν ιδιαίτερος αποδοτική για την αντιμετώπιση της παιδικής φτώχειας στη χώρα μας, κυρίως εν μέσω της δυσμενούς οικονομικής συγκυρίας. Μία συνοπτική λίστα των επιδομάτων αυτών είναι η εξής:

- **Επιδόματα στέγης:** επιδόματα σε χρήματα που καλύπτουν μέρος των εξόδων στέγασης για οικογένειες με παιδιά (σύμφωνα με το ύψος των αποδοχών)¹³
- **Οικογενειακά επιδόματα και υπηρεσίες:** α) επιδόματα σε χρήματα ή φοροαπαλλαγές, συχνά καθολικά όπως τα οικογενειακά επιδόματα ή τα επιδόματα παιδιού, που παρέχονται σε οικογένειες με παιδιά, σύμφωνα με το σύνολο και την ηλικία τους και μερικές φορές αντίστοιχα με τη σειρά γέννησης των παιδιών και β) υπηρεσίες πληροφόρησης ή συμβουλευτικής για την οικογένεια, υπηρεσίες κλειστής και ανοικτής φροντίδας, ειδικότερα για οικογένειες με παιδιά ή αποκλειστικά μόνο για παιδιά.
- **Επιδοματική πολιτική για μονογονεϊκές οικογένειες:** χρηματικά επιδόματα ή φοροαπαλλαγές για τους μόνους γονείς. Παρέχονται μετά από έλεγχο των κοινωνικοοικονομικών συνθηκών των γονέων ή σύμφωνα με το ετήσιο εισόδημά τους, όπως για παράδειγμα το μεταβατικό επίδομα στην Νορβηγία, το επίδομα για το μόνο γονέα στη Γαλλία και το επίδομα παιδιού στη Βρετανία.

Όπως έχει ήδη αναφερθεί υπάρχει ευθεία σύνδεση μεταξύ παιδικής φτώχειας και απασχόλησης καθώς η εργασιακή κατάσταση των γονέων αποτελεί βασικό προσδιοριστικό συντελεστή της. Η ανεργία, η υποαπασχόληση αλλά και οι χαμηλές αποδοχές των γονέων αυξάνουν τον κίνδυνο της φτώχειας των εξαρτώμενων μελών, γεγονός που έχει επιβεβαιωθεί τόσο μέσα από την ελληνική όσο και από την ευρωπαϊκή εμπειρία. Το πρόβλημα επιτείνεται στην περίπτωση μονογονεϊκών οικογενειών, σε νοικοκυριά που ο επικεφαλής είναι άνεργος, οι γονείς είναι νεαρής ηλικίας και σε περιπτώσεις μακροχρόνιας ανεργίας. Επίσης, σε ιδιαίτερα σημαντικό πρόβλημα έχει αναδειχθεί και αυτό της ανεργίας των γυναικών λόγω αδυναμίας συγκερασμού της οικογενειακής με την επαγγελματική ζωή¹⁴. Όσον αφορά τη χώρα μας, η παρούσα οικονομική κρίση έχει δείξει ήδη το σκληρό της πρόσωπο με τον επίσημο δείκτη της ανεργίας να ανέρχεται σε πρωτοφανή επίπεδα και να παρουσιάζει και περαιτέρω αυξητικές τάσεις. Όπως δείχνουν τα στοιχεία της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής (ΕΛ.ΣΤΑΤ.) για το Νοέμβριο του 2011 σημειώθηκε νέο άλμα του ποσοστού της ανεργίας στο 20,9%, από 13,9% που ήταν τον ίδιο μήνα του 2010, και από 18,2% τον Οκτώβριο του 2011, με τον αριθμό των ανέργων να υπερβαίνει τώρα το «φράγμα» του ενός εκατομμυρίου. Έτσι, το σύνολο των απασχολούμενων εκτιμάται ότι διαμορφώθηκε σε 3.901.269 άτομα, ενώ οι άνεργοι ανήλθαν σε 1.029.587 άτομα. Κατόπιν αυτών στους νέους ηλικίας 15-24 ετών η ανεργία εκτινάχθηκε στο 48% από 35,6%, προσεγγίζοντας στο σημείο αυτό την πρωτιά της Ισπανίας (48,3%). Αυτό σημαίνει πως πολλά νοικοκυριά με παιδιά πιθανόν θα χάσουν το βασικό τους εισόδημα, τα πιο ευπαθή τμήματα του πληθυσμού θα θιγούν, γεγονός που θα έχει άμεσο αντίκτυπο στην κοινωνικοοικονομική ευημερία των παιδιών. Για όλους τους παραπάνω λόγους έχει υποστηριχθεί πως ένας από τους βασικούς στόχους πολιτικής για την αντιμετώπιση της φτώχειας των παιδιών είναι η ένταξη των γονέων στην αγορά εργασίας μέσω της υιοθέτησης ενεργητικών πολιτικών απασχόλησης και μέτρων που στοχεύουν στη συμφιλίωση της οικογενειακής με την επαγγελματική ζωή¹⁵. Οι ενεργητικές πολιτικές απασχόλησης στοχεύουν στην παροχή κινήτρων σε ανέργους και επιχειρήσεις με σκοπό την είσοδο τους στην αγορά εργασίας. Τα κίνητρα αυτά περιλαμβάνουν:

- επιδοτήσεις προς τους ανέργους για την ενίσχυση του ανθρώπινου κεφαλαίου τους μέσω παρακολούθησης προγραμμάτων επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης και εν γένει βελτίωσης των δεξιοτήτων τους,
- επιδοτήσεις θέσεων εργασίας σε επιχειρήσεις προκειμένου να μην απολύουν ή να προσλαμβάνουν προσωπικό
- επιδοτήσεις που αφορούν την ενίσχυση της επιχειρηματικότητας συχνά με έμφαση σε ομάδες που αντιμετωπίζουν σημαντικές δυσκολίες ένταξης στην αγορά εργασίας όπως νέοι, γυναίκες, μειονεκτούσες ομάδες.
- υπηρεσίες που αφορούν την ενίσχυση της αποδοτικότητας της διαδικασίας εύρεσης εργασίας όπως μαθήματα εύρεσης εργασίας, καθοδήγηση και επιβολή προστίμων σε περίπτωση μη συμμόρφωσης με τις απαιτήσεις εύρεσης εργασίας.
- Μέτρα που στοχεύουν στην εκπαίδευση και κατάρτιση, επιδότηση μισθού και εύρεση εργασίας ειδικών ομάδων όπως οι νέοι και οι μειονεκτούσες ομάδες.¹⁶

Ας σημειωθεί ότι όλα τα κράτη μέλη της ΕΕ έχουν υιοθετήσει μέτρα, όπως τα προαναφερόμενα, προσαρμοσμένα στα προβλήματα και στις ανάγκες της αγοράς εργασίας τους. Στην περίπτωση της Ελλάδας, έχουν υιοθετηθεί μέτρα ενεργητικής απασχόλησης, ωστόσο θα μπορούσε να υποστηριχθεί πως δεν έχουν αποδώσει ιδιαίτερα, κυρίως λόγω σημαντικών ακόμα ελλείψεων όσον αφορά την αξιολόγηση της αποτελεσματικότητάς τους.

Τα σημεία στα οποία είναι ανάγκη να δοθεί ιδιαίτερη έμφαση είναι:

- Ο σαφής προσδιορισμός των ομάδων στόχων, γεγονός το οποίο θα επιτρέψει να ωφεληθούν ομάδες υψηλού κινδύνου.
- Η λήψη υπόψη των ιδιαιτεροτήτων και αναγκών των τοπικών αγορών εργασίας, πράγμα το οποίο θα συμβάλλει στην αποτελεσματικότερη απορρόφηση των ανέργων στην περιφέρεια, που χαρακτηρίζεται σε πολλές περιπτώσεις από υψηλά επίπεδα φτώχειας και παιδικής φτώχειας.
- Αποτελεσματική παρακολούθηση της αποδοτικότητας των προγραμμάτων αυτών, προκειμένου να υπάρξει δυνατότητα επαναπροσαρμογής.
- Αυστηρότερο πλαίσιο λειτουργίας όσον αφορά την διαδικασία εύρεσης εργασίας σε ανέργους, όπως για παράδειγμα η επιβολή προστίμων σε περίπτωση μη συμμόρφωσης με τις προβλεπόμενες διαδικασίες.
- Υποχρεωτική παρακολούθηση προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης από νέους ανέργους, ώστε να βελτιώνεται το ανθρώπινο κεφάλαιό τους και να αποφεύγεται η μακροχρόνια παραμονή τους σε κατάσταση ανεργίας¹⁷.

Πέραν, όμως, της αντιμετώπισης της ανεργίας, μία άλλη ιδιαίτερη πτυχή της πολιτικής για την καταπολέμηση της παιδικής φτώχειας είναι αυτή που περιλαμβάνει μέτρα και ιδιαίτερες πολιτικές για την αντιμετώπιση του φαινομένου των φτωχών εργαζομένων. Αυτό είναι εύλογο, εάν ληφθεί υπόψη ότι ένας ιδιαίτερα μεγάλος αριθμός παιδιών διαβιεί σε νοικοκυριά που απαρτίζονται από ενήλικες αυτής της κατηγορίας. Αν και το αποδοτικότερο μέτρο σε αυτήν την περίπτωση θα ήταν η αύξηση των κατώτατων μισθών δυστυχώς την δεδομένη οι εργαζόμενοι βρίσκονται αντιμετώπι με την μείωσή τους. Ωστόσο, θα μπορούσαν να δοθούν κίνητρα για επαγγελματική κατάρτιση των ατόμων αυτών και μάλιστα με έμφαση σε ομάδες υψηλού κινδύνου, ώστε να βελτιώνονται οι προοπτικές για την επαγγελματική τους ανέλιξη και να υπάρξει μία προσπάθεια εξυγίανσης της αγοράς εργασίας μέσω της καταπολέμησης της αδήλωτης μαύρης εργασίας καθώς και μέσω της επαρκούς ενημέρωσης για τις αρνητικές της συνέπειες¹⁸.

Τέλος, θα πρέπει να υπάρξουν προσπάθειες συμβιβασμού της οικογενειακής με την επαγγελματική ζωή. Πολλές νέες μητέρες λόγω οικονομικής αδυναμίας δεν μπορούν να χρησιμοποιήσουν ιδιωτικές υπηρεσίες φύλαξης με αποτέλεσμα να βγαίνουν εκτός αγοράς εργασίας για μεγάλα χρονικά διαστήματα¹⁹. Απαραίτητη προϋπόθεση, συνεπώς, είναι η πρόσβαση σε δωρεάν ή επιδοτούμενες υπηρεσίες φύλαξης των παιδιών, με σαφή προτεραιότητα στα κοινωνικοοικονομικά μειονεκτούντα νοικοκυριά, γεγονός που θα επιτρέψει στους γονείς να

εργαστούν, να καταρτισθούν ή να αναζητήσουν εργασία²⁰. Αν και πρόκειται για ένα μέτρο που θα έπρεπε να εφαρμοστεί καθολικά ανεξάρτητα από την κοινωνικοοικονομική κατάσταση των παιδιών, υπό τις παρούσες συνθήκες πιθανόν θα ήταν σκόπιμο να συνδυασθεί με την αξιοποίηση κοινωνικοοικονομικών κριτηρίων.

7.3 Πολιτικές για τη Φοροδιαφυγή, την Υπερχρέωση και τον Χρηματοπιστωτικό Αποκλεισμό

Η υπερχρέωση των νοικοκυριών αναδεικνύεται σε ολοένα και οξύτερο πρόβλημα της ελληνικής κοινωνίας. Η πίστωση αποτελεί ένα σημαντικό αγαθό που διευρύνει τις αγοραστικές δυνατότητες του καταναλωτή, ίσως όμως έχει καταστροφικές συνέπειες για τον πιστούχο και την οικογένειά του, στην περίπτωση που ο ίδιος αδυνατεί να ανταποκριθεί στις υποχρεώσεις του, έστω και πρόσκαιρα. Η Ελλάδα δεν ανήκει στις χώρες της Ε.Ε. που έχουν τον υψηλότερο δανεισμό, εμφανίζει ωστόσο, αναλογικά τους περισσότερους υπερχρεωμένους καταναλωτές, γεγονός που επιβεβαιώνει, ότι τα χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα έχουν δανειστεί δυσανάλογα με τις δυνατότητές τους²¹.

Η πιστωτική απελευθέρωση και επέκταση πραγματοποιήθηκε στη χώρα μας δίχως επαρκή μέριμνα και φροντίδα για την ενίσχυση της δυνατότητας των καταναλωτών να διαχειριστούν σωστά τις δυνατότητες που τους δίδει ο δανεισμός, δίχως τη διαμόρφωση θεσμών που θα παρείχαν συμβουλευτική υποστήριξη στους καταναλωτές, δίχως τη λήψη μέτρων πρόληψης για την υπερχρέωση, δίχως την προαγωγή του υπεύθυνου δανεισμού²². Αντιθέτως, ειδικά στο τομέα της καταναλωτικής πίστης βιώσαμε, πέραν των ακριβών επιτοκίων για τα χαμηλά ιδίως κοινωνικά στρώματα, επιθετικές πρακτικές προώθησης των πιστώσεων, παραπλανητικές διαφημίσεις, αδιαφάνεια, ανεπαρκή ανταγωνισμό²³.

Η υπερχρέωση των νοικοκυριών ήταν υπό τις συνθήκες αυτές αναπόφευκτη. Η πιστωτική ευφορία οδήγησε σε υπερεκτίμηση των οικονομικών δυνατοτήτων ή σε υποεκτίμηση των δανειακών υποχρεώσεων. Η εισοδηματική στενότητα και η οικονομική κρίση δεν αφήνουν πλέον σε πολλούς επαρκές περίσσειμα για την εξυπηρέτηση των πιστώσεων²⁴. Πιστικές ανάγκες, απρόβλεπτα γεγονότα στη ζωή των δανειοληπτών, απώλεια θέσεων εργασίας, συρρίκνωση των εισοδημάτων, έκτακτες φορολογικές επιβαρύνσεις, ματαιώνουν τον προγραμματισμό των νοικοκυριών για την αποπληρωμή των δανείων. Στο αδιέξοδο πλέον που είχαν να αντιμετωπίσουν οι καταναλωτές δεν υπάρχει επαρκής υποστήριξη. Η πολιτεία δεν διαθέτει ακόμη τους θεσμούς εκείνους που θα τους βοηθούσαν να βγουν από το αδιέξοδο. Τα πιστωτικά ιδρύματα υπερασπίζονται την αυστηρότητα των συμβάσεων και ήταν επί μακρόν απρόθυμα να ακολουθήσουν πρακτικές διευθέτησης των οφειλών²⁵.

Ο χρηματοπιστωτικός αποκλεισμός στη χώρα μας, αλλά και σε άλλες χώρες της Ε.Ε. συνδέεται άμεσα με τα υπερχρεωμένα νοικοκυριά²⁶. Ο οικονομικός αποκλεισμός σχετίζεται με την έννοια της φτώχειας και κατ' επέκταση περιλαμβάνει την πρόσβαση σε αγαθά, υπηρεσίες, τις πραγματικές συνθήκες διαβίωσης ή/ και τον αποκλεισμό από την αγορά εργασίας. Επίσης, ο οικονομικός αποκλεισμός αναφέρεται σε χρηματικά και χρηματοοικονομικά μέτρα, όπως το εισόδημα, η περιουσία, η ικανότητα αποταμίευσης, η στέρηση πηγών χρηματοδότησης, η υλική στέρηση κ.α.²⁷. Έτσι λοιπόν, παρατηρούμε πως ο εντοπισμός των ομάδων υψηλού κινδύνου θα απαιτούσε την επεξεργασία μη χρηματικών δεικτών που αντιπροσωπεύουν άμεσα τις συνθήκες διαβίωσης ή το επίπεδο κατανάλωσης, αποτιμώντας άμεσα την χρηματική τους βαρύτητα²⁸.

Κάποιες προτάσεις για την αντιμετώπιση της υπερχρέωσης των νοικοκυριών και κατ' επέκταση του χρηματοπιστωτικού – οικονομικού τους αποκλεισμού είναι οι εξής:

- Καθιέρωση της υποχρέωσης αξιολόγησης της πιστοληπτικής ικανότητας του καταναλωτή μέσω της εισαγωγής της αρχής του «υπεύθυνου δανεισμού» εκ μέρους του πιστωτή. Με την

νέα οδηγία για την καταναλωτική πίστη καθιερώνεται για πρώτη φορά νομοθετικά η υποχρέωση του πιστωτικού φορέα να αξιολογεί την πιστοληπτική ικανότητα του καταναλωτή πριν από τη σύναψη της σύμβασης πίστωσης με βάση κυρίως, στοιχεία ποιου λαμβάνονται από τον καταναλωτή και βάσεις δεδομένων²⁹.

- Καθιέρωση της υποχρέωσης «υπεύθυνου δανεισμού» εκ μέρους του ίδιου του δανειολήπτη. Η αρχή αυτή δεν έχει καθιερωθεί νομοθετικά, θα έπρεπε ωστόσο, να ισχύει ιδίως σε ό, τι αφορά την απόκρυψη στοιχείων εκ μέρους του δανειολήπτη και την αποφυγή ανευθунης εν γένει συμπεριφοράς του³⁰.
- Ανάγκη χρηματοπιστωτικής εκπαίδευσης των καταναλωτών και ανάπτυξη κουλτούρας υπεύθυνου δανεισμού, ώστε οι καταναλωτές να γνωρίζουν, τους κινδύνους στους οποίους εκτίθενται σε περίπτωση δανεισμού τους, τις υποχρεώσεις και τα δικαιώματά τους, τις δυνατότητες που παρέχει η ελεύθερη αγορά και ο ανταγωνισμός.³¹
- Μέτρα για την ελάφρυνση της υπερχρέωσης και την αποκατάσταση των υπερχρεωμένων ατόμων/πληγέντων από στις συνθήκες της σημερινής κρίσης (παροχή συμβουλών, εξωδικαστικές διαδικασίες-φιλικός διακανονισμός, δικαστικές διαδικασίες-πτώχευση φυσικών προσώπων)³².

Εκτός από την υπερχρέωση των νοικοκυριών και το χρηματοοικονομικό αποκλεισμό τους, ένας ακόμη παράγοντας που ενισχύει την ανισότητα και τον κίνδυνο φτώχειας είναι το φορολογικό μας σύστημα. Το φορολογικό σύστημα χαρακτηρίζεται από χαμηλό επίπεδο συνολικής φορολογικής επιβάρυνσης και υψηλό επίπεδο έμμεσης φορολογίας και συνδέεται άμεσα με τις ανισότητες στην κατανομή εισοδήματος³³. Κατά την περίοδο 2004-2007, σύμφωνα με τις εισηγητικές εκθέσεις των προϋπολογισμών, μειώνεται η συμβολή των άμεσων φόρων στο σύνολο των φορολογικών εσόδων και αυξάνεται η συμβολή των έμμεσων φόρων³⁴. Είναι σαφές ότι η αύξηση των έμμεσων φόρων συνδέεται με την έλλειψη φορολογικής δικαιοσύνης σε βάρος των πιο αδύναμων εισοδηματικά και κοινωνικά στρωμάτων, δεδομένου ότι τα φτωχότερα νοικοκυριά απαλλάσσονται στην περίπτωση των άμεσων φόρων, αλλά όχι στην περίπτωση των έμμεσων (π.χ. Φ.Π.Α.). Επίσης η φοροδιαφυγή, πέραν των αυτονόητων δημοσιονομικών συνεπειών της, που περιορίζουν τα περιθώρια άσκησης μιας ουσιαστικής κοινωνικής πολιτικής, έχει καταστεί ένας μηχανισμός ανισοκατανομής του εισοδήματος σε βάρος των μισθωτών και όσων γενικότερα δεν φοροδιαφεύγουν, ενώ παράλληλα δημιουργεί συνθήκες μη υγιούς ανταγωνισμού στην οικονομία³⁵. Συνεπώς, δεν φορολογείται ο κάθε πολίτης ανάλογα με τη φοροδοτική του ικανότητα, κάτι που μακροπρόθεσμα αποτελεί απειλή για την κοινωνική συνοχή. Κρίνεται απαραίτητο να δημιουργηθεί ένα πρόγραμμα εξορθολογισμού του φορολογικού μας συστήματος με έμφαση στην πάταξη της φοροδιαφυγής. Ένα τέτοιο πρόγραμμα θα μπορούσε να είναι το σημαντικότερο όπλο στην καταπολέμηση των εισοδηματικών ανισοτήτων με αποτελέσματα ορατά στο άμεσο μέλλον.

7.4 Κοινωνικές Πολιτικές - Κοινωνική Ασφάλεια - Δημόσιες Υπηρεσίες

7.4.1 Δημιουργία Εθνικού Παρατηρητηρίου Φτώχειας και Κοινωνικού Αποκλεισμού

Όπως αναφέρθηκε ήδη, σύμφωνα με πολλές μελέτες ένας από τους βασικότερους λόγους αναποτελεσματικότητας της Ελλάδας στον τομέα της καταπολέμησης της φτώχειας και της παιδικής φτώχειας είναι η έλλειψη ενός συστήματος μέτρησης, καταγραφής και παρακολούθησης του φαινομένου που θα επιτρέψει την σε βάθος γνώση του προβλήματος και τη διαμόρφωση αποτελεσματικών πολιτικών για την αντιμετώπισή του.

Αν και σε κεντρικό επίπεδο υπάρχουν δομές /οργανισμοί³⁶ οι οποίοι ασχολούνται με την παρακολούθηση των κοινωνικών εξελίξεων, ωστόσο δεν δύνανται να ασχοληθούν επαρκώς, συστηματικά και διεξοδικά με το φαινόμενο. Στα πλαίσια λοιπόν της διαμόρφωσης μιας ολοκληρωμένης προσέγγισης θα ήταν ιδιαίτερα σημαντική η δημιουργία μίας δομής, υπό τη μορφή Παρατηρητηρίου, η οποία θα μπορεί να ερευνά, να παρακολουθεί συστηματικά και σε βάθος, να αναλύει, να προτείνει μέτρα και να αξιολογεί την αποτελεσματικότητά τους. Καθώς όμως φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός θεωρούνται έννοιες αλληλένδετες, εκτιμάται πως θα πρέπει να ενταχθεί στο πλαίσιο της εν λόγω δομής και η διάσταση του κοινωνικού αποκλεισμού. Επίσης, δεδομένου ότι η παιδική φτώχεια συνδέεται άμεσα με το γενικότερο φαινόμενο της φτώχειας το Παρατηρητήριο θα πρέπει να αφορά στη μελέτη του φαινομένου τόσο γενικά όσο και ειδικά στα παιδιά³⁷. Η αποστολή του Παρατηρητηρίου μπορεί να συνοψισθεί ως εξής:

- Παρακολούθηση της φτώχειας (συμπεριλαμβανομένης της παιδικής φτώχειας) και του κοινωνικού αποκλεισμού σε ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο με στόχο την αξιοποίηση της εμπειρίας άλλων χωρών
- Συστηματική καταγραφή και ανάλυση όλων των πτυχών και διαστάσεων του φαινομένου με έμφαση στα αίτια πρόκλησης και διαιώνισής του
- Διαχρονική μελέτη του φαινομένου στην Ελλάδα
- Μελέτη της συμβολής των δημόσιων πολιτικών στην αντιμετώπισή του φαινομένου
- Διαμόρφωση προτάσεων για πολιτικές, μέτρα και δράσεις αντιμετώπισης του φαινομένου
- Συνεργασία και τεχνική και επιστημονική υποστήριξη στους φορείς διαμόρφωσης πολιτικής
- Αξιολόγηση αποτελεσματικότητας υιοθετούμενων πολιτικών μέσω της ανάπτυξης της απαιτούμενης τεχνογνωσίας.

Στην αποτελεσματική λειτουργία του Παρατηρητηρίου θα συμβάλλει και η συνεργασία και διασύνδεσή του με άλλους φορείς που μπορεί να ασχολούνται με τη μελέτη του φαινομένου³⁸.

7.4.2 Πρόσβαση σε Κοινωνικές Υπηρεσίες, Υπηρεσίες Υγείας και Ενίσχυση του Τομέα της Παιδείας

Είναι ευρέως αποδεκτό πλέον, πως οι άνθρωποι που διαβιούν σε συνθήκες φτώχειας, ανεξαρτήτως ηλικίας και εκπαιδευτικού επιπέδου, αυτοαξιολογούν το επίπεδο της υγείας τους σε «κακό» ή «πολύ κακό». Επίσης, συνήθως παραπονιούνται πως δεν μπορούν να επισκεφτούν ιδιώτες γιατρούς ή οδοντιάτρους, επειδή δεν έχουν τη δυνατότητα να ανταποκριθούν στο κόστος³⁹. Επισημαίνεται πως η πρόσβαση σε υπηρεσίες υγείας αποτελεί κοινωνικό δικαίωμα, όπως άλλωστε αναγνωρίζεται στο Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων. Δυστυχώς, έχει διαπιστωθεί από μελέτες πως πολλά άτομα χαμηλού εισοδήματος περιορίζουν τη χρήση υπηρεσιών υγείας, κυρίως όταν απαιτείται να καταβάλουν και αντίτιμο για τις υπηρεσίες αυτές⁴⁰.

Η προσβασιμότητα σε υπηρεσίες υγείας αποτελεί σημαντικό δείκτη αποτελεσματικότητας των συστημάτων υγείας. Κάποιοι παράγοντες που φαίνεται να δυσχεραίνουν την προσβασιμότητα σε τέτοιες υπηρεσίες είναι οι εξής:

- Ανεπάρκεια χρηματικών πόρων για την κάλυψη των αναγκών των πολιτών – χρηστών των υπηρεσιών υγείας⁴¹
- Ελλείψεις σε υγειονομικές υποδομές⁴²
- Δυσκολίες προσέγγισης λόγω μεγάλων αποστάσεων ή γεωμορφολογικών ιδιαιτεροτήτων⁴³
- Φυλετικές, γλωσσικές, πολιτισμικές ιδιαιτερότητες και προβλήματα πληροφόρησης που αντιμετωπίζουν ορισμένες πληθυσμιακές ομάδες⁴⁴
- Μεγάλος χρόνος αναμονής που απαιτείται σε ορισμένες δημόσιες υπηρεσίες υγείας⁴⁵.

Επιπλέον, η Ελλάδα παρουσιάζει ιδιαίτερος υψηλά ποσοστά βρεφικής θνησιμότητας, υψηλά ποσοστά γεννήσεων «χαμηλού βάρους» και χαμηλότερα ποσοστά ανοσοποίησης από τους αντίστοιχους μέσους όρους του ΟΟΣΑ, κάτι που αποδεικνύει την ύπαρξη ενός λιγότερου αποτελεσματικού συστήματος υγειονομικής περίθαλψης⁴⁶. Οι κοινωνικά προσδιορισμένες ανισότητες στον τομέα της υγείας συνιστούν στην ουσία αποκλεισμό των φτωχών από την άσκηση ενός σημαντικού δικαιώματος. Η αποστέρηση του δικαιώματος στην πρόσβαση σε υπηρεσίες υγείας είναι ένας σημαντικός φτωχογόνος παράγοντας που λειτουργεί σωρευτικά και συμβάλλει στη διαγενεακή φτώχεια, καθώς συντηρεί και αναπαράγει το φαινόμενο αυτό⁴⁷. Για να εξαλειφθούν οι ανισότητες αυτές και να έχουν όλοι οι πολίτες του κράτους ισότιμη πρόσβαση σε υπηρεσίες υγείας θα πρέπει να υπάρξει σχεδιασμός, συντονισμός και οργάνωση κάποιων παρεμβάσεων. Κάποιοι άξονες θα μπορούσαν να είναι οι εξής:

- Καταπολέμηση των ανισοτήτων πρόσβασης στις δημόσιες υπηρεσίες υγείας.
- Αναβάθμιση της ποιότητας των υπηρεσιών υγείας.
- Στοχευμένες και εξειδικευμένες παρεμβάσεις για τις ευπαθείς κοινωνικές ομάδες όσον αφορά την πρόσβασή τους σε υπηρεσίες υγείας.
- Έμφαση στην υλοποίηση προγραμμάτων έγκαιρης ενημέρωσης και πρόληψης νοσημάτων.
- Δημιουργία και εφαρμογή ενός σχεδίου δράσης με εμπλοκή των αρμοδίων φορέων, συμπεριλαμβανομένων των τοπικών φορέων, με στόχο την προσφορά υπηρεσιών υγείας σε ευπαθείς κοινωνικές ομάδες⁴⁸.
- Παροχή δυνατότητας ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης και ασφάλισης σε παιδιά, ακόμη και στην περίπτωση που οι γονείς δεν είναι ασφαλισμένοι σε κάποιο ασφαλιστικό ταμείο.

Η εξάλειψη των ανισοτήτων στο πεδίο της υγείας είναι μία μακροπρόθεσμη διαδικασία. Οι προαναφερόμενες προτάσεις για τη βελτίωση της προσβασιμότητας σε υπηρεσίες υγείας είναι βασισμένες στο πλαίσιο που έχει καθορίσει η Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Όσον αφορά στον τομέα των κοινωνικών υπηρεσιών, είναι γεγονός ότι οι φτωχοί στην Ελλάδα παρουσιάζουν πολύ υψηλότερα ποσοστά χρήσης των κρατικών υπηρεσιών κοινωνικής προστασίας σε σύγκριση με τους μη φτωχούς: το 2003 τα ποσοστά χρήσης για τα νοικοκυριά με εξαρτώμενα παιδιά ήταν 56% και 12% αντίστοιχα. Παρομοίως, οι φτωχοί με εξαρτώμενα παιδιά χρησιμοποιούν τις υποστηρικτικές υπηρεσίες για άτομα με αναπηρίες πιο συχνά από τους μη φτωχούς⁴⁹. Από την άλλη τα μη φτωχά νοικοκυριά παρουσιάζουν υψηλότερα ποσοστά στη χρήση των εγκαταστάσεων φροντίδας παιδιών από τα φτωχά νοικοκυριά: το 2003, τα αντίστοιχα ποσοστά ήταν 12,3% έναντι 8,1%⁵⁰.

Θα πρέπει να τονισθεί η σημαντικότητα της πρόσβασης στις κοινωνικές υπηρεσίες, διότι οι τελευταίες υποστηρίζουν την κοινωνική ενσωμάτωση των ανθρώπων που βιώνουν τη φτώχεια και πρέπει απαραίτητα να είναι προσβάσιμες, καλής ποιότητας και καθολικές. Τα δικαιώματα που συνδέονται με την λειτουργία της αγοράς δεν πρέπει να προηγούνται των θεμελιωδών δικαιωμάτων και βεβαίως δεν πρέπει να παρεμποδίζουν την θεμελιώδη υποχρέωση των κρατών μελών της Ε.Ε. να οργανώνουν προσβάσιμες κοινωνικές υπηρεσίες, οι οποίες θα ανταποκρίνονται στις πραγματικές ανάγκες των πολιτών. Το ζήτημα της πρόσβασης σε κοινωνικές υπηρεσίες συζητήθηκε εκτενέστατα στην 7^η Ευρωπαϊκή Συνάντηση ατόμων που βιώνουν τη φτώχεια το έτος 2008. Στη συνάντηση αυτή τονίστηκε η ανάγκη για υιοθέτηση πολιτικών που να επιτρέπουν την πρόσβαση σε κοινωνικές υπηρεσίες, ενώ υποστηρίχθηκε πως και η φυσική προσβασιμότητα, δηλαδή, τα μέσα μαζικής μεταφοράς, η εγγύτητα των υπηρεσιών, τα εμπόδια από το σχεδιασμό των κτιρίων, είναι απαραίτητο να ξεπεραστούν. Επίσης, σημαντικό ζήτημα όσον αφορά την προσβασιμότητα στις κοινωνικές υπηρεσίες αποτελούν τα γραφειοκρατικά εμπόδια που μερικές φορές είναι αδύνατο να ξεπεραστούν και αποτρέπουν την πρόσβαση των ευπαθών κοινωνικών ομάδων σε κοινωνικές υπηρεσίες⁵¹. Για να επιτευχθεί η ορθή λειτουργία των κοινωνικών υπηρεσιών και κυρίως για να υπάρχει ελεύθερη και άμεση

πρόσβαση σε αυτές από άτομα που βιώνουν τη φτώχεια, το 2008 στα πλαίσια της 7^{ης} Συνάντησης ατόμων που βιώνουν τη φτώχεια υπήρξε μία σειρά προτάσεων, οι οποίες θα ήταν απαραίτητο να υιοθετηθούν και από την Ελλάδα. Αναλυτικότερα, οι προτάσεις αυτές προβλέπουν:

- Να υπάρχει εγγυημένο δικαίωμα πρόσβασης σε καλής ποιότητας κοινωνικές υπηρεσίες.
- Οι κοινωνικές υπηρεσίες θα πρέπει να είναι οικονομικά προσιτές, καλής ποιότητας, συνεχόμενες και να ανταποκρίνονται στις πραγματικές ανάγκες των πολιτών που βιώνουν τη φτώχεια.
- Όλοι έχουν το δικαίωμα να αντιμετωπίζονται ισότιμα, με αξιοπρέπεια γι' αυτό θα πρέπει να εξαλειφθούν οι ανισότητες στην πρόσβαση σε κοινωνικές υπηρεσίες.
- Θα πρέπει να υπάρχει ορθή και έγκαιρη πληροφόρηση σε όλους μέσω των τοπικών φορέων.
- Η νέα προσέγγιση στην ανάπτυξη ατομικών συμβολαίων ανάμεσα σε πελάτες και παρόχους κοινωνικών υπηρεσιών προκαλεί ανησυχία στους ανθρώπους που βιώνουν τη φτώχεια, γι' αυτό θα πρέπει να υπάρξει ένα δίκτυο ασφαλείας, ώστε να μην γίνονται διακρίσεις.
- Η κυβέρνηση πρέπει να εγγυηθεί πως οι κοινωνικές υπηρεσίες θα λειτουργούν αποτελεσματικά σύμφωνα με τα κριτήρια που έχουν τεθεί σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης.
- Οι κοινωνικές υπηρεσίες θα πρέπει να οργανώνονται, να συντονίζονται και να ελέγχονται σε τοπικό επίπεδο.
- Θα πρέπει να υιοθετηθεί ένα συμμετοχικό μοντέλο για την ανάπτυξη και εφαρμογή πολιτικών που σχετίζονται με την προσβασιμότητα σε κοινωνικές υπηρεσίες και θα πρέπει να χρηματοδοτούνται από την κυβέρνηση, αλλά και από την Ευρώπη.

Επίσης, ο διαγενεακός χαρακτήρας της φτώχειας βρίσκεται σε άμεση συσχέτιση με το εκπαιδευτικό επίπεδο τόσο των γονέων όσο και των παιδιών.⁵² Για αυτό το λόγο η διασφάλιση της ισότιμης πρόσβασης όλων των παιδιών στην εκπαιδευτική διαδικασία αποτελεί μία μορφή πρόληψης της μετεξέλιξης των φτωχών παιδιών σε φτωχούς ενήλικες. Σε επίπεδο Ε.Ε. η πλειοψηφία των κρατών έχει δώσει ιδιαίτερη βαρύτητα στην προσχολική εκπαίδευση και την πρόληψη της σχολικής διαρροής⁵³.

Αν και στη χώρα μας η εκπαίδευση έχει δημόσιο χαρακτήρα, ωστόσο, εμφανίζει σοβαρές αδυναμίες όσον αφορά κυρίως στην πρόσβαση ειδικών πληθυσμιακών ομάδων παιδιών όπως τα παιδιά με αναπηρία, οι μετανάστες, οι μειονότητες και οι Ρομά⁵⁴ καθώς και όσον αφορά την παροχή υπηρεσιών προσχολικής αγωγής.

Ο ρόλος της προσχολικής αγωγής έχει αναγνωριστεί ως σημαίνον για την άμβλυνση των κοινωνικοοικονομικών μειονεκτημάτων των παιδιών και για την διασφάλιση της επιτυχούς μελλοντικής τους ανάπτυξης. Εκτιμάται πως η επένδυση στην πρώιμη εκπαίδευση των παιδιών έχει πολλαπλά ανταποδοτικά οφέλη για την κοινωνία⁵⁵.

Σύμφωνα με έρευνα, το 2005 η Ελλάδα παρουσίαζε σημαντική υστέρηση ως προς τα ποσοστά πλήρους κάλυψης της προσχολικής αγωγής και απέκλινε του προβλεπόμενου αντίστοιχου στόχου από την Στρατηγική της Λισσαβόνας του 2000. Το 2007 λειτουργούσαν στο σύνολο της επικράτειας 1.360 Δημοτικοί Βρεφικοί και Παιδικοί Σταθμοί με εμφανή γεωγραφική συγκέντρωση στις μεγάλες πόλεις⁵⁶. Σύμφωνα με εκτιμήσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης τα ποσοστά συμμετοχής των παιδιών στην πρώιμη εκπαίδευση στην Ελλάδα είναι αρκετά χαμηλά συγκριτικά με τον Ευρωπαϊκό μέσο όρο (62% στην Ελλάδα για το 2007 έναντι 83% του Ευρωπαϊκού μ. ό.)⁵⁷. Επίσης, φαίνεται πως υπάρχουν σοβαρές ελλείψεις όσον αφορά την ύπαρξη σχετικών υποδομών στην περιφέρεια.

Αξίζει ωστόσο να αναφερθεί πως παρ' όλες τις ελλείψεις η ύπαρξη δομών προσχολικής ηλικίας έχει συμβάλει στην ενίσχυση της απασχόλησης των γυναικών που τα παιδιά τους παρακολούθησαν προγράμματα προσχολικής αγωγής⁵⁸.

Θα ήταν σκόπιμο συνεπώς να δοθεί μεγαλύτερη έμφαση στην δημιουργία υποδομών με έμφαση στις περιοχές που είναι πιο απομακρυσμένες και πιο υποβαθμισμένες και να ερευνηθεί κατά πόσο μπορεί να γίνει χρήση ευρωπαϊκών κονδυλίων προς αυτό το σκοπό όπως γίνεται από κάποια άλλα κράτη μέλη (Ουγγαρία, Πολωνία)⁵⁹. Επίσης, θα ήταν σκόπιμο να αυξηθεί και ο αριθμός των προσφερόμενων θέσεων προκειμένου να διασφαλιστεί η ισότητα στην πρόσβαση για όλα τα παιδιά.

Οι παρεμβάσεις που κρίνονται περισσότερο αναγκαίες σε αυτό το επίπεδο αφορούν την πρόσβαση παιδιών που προέρχονται από ευπαθείς ομάδες και κυρίως Ρομά. Οι Ρομά αποτελούν μία ιδιαίτερη περίπτωση καθώς αντιμετωπίζουν αυξημένα προβλήματα αποκλεισμού από την εκπαιδευτική διαδικασία (εγγραφή και παρακολούθηση) και υψηλά ποσοστά σχολικής διαρροής, τα οποία σχετίζονται με φαινόμενα ρατσισμού, με αδυναμία πρόσβασης λόγω γεωγραφικής απόστασης, συχνά με την νομαδική ζωή των γονέων⁶⁰ αλλά και με ζητήματα παροχών υγείας και πρόνοιας⁶¹. Αν και έχουν εφαρμοστεί προγράμματα σχετικά με την ένταξή τους στο σχολείο, όπως το Πρόγραμμα Εκπαίδευσης Τσιγγανοπαίδων παλαιότερα και από το 2010 τα προγράμματα εκπαίδευσης παιδιών Ρομά στα πλαίσια του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση»⁶², θα πρέπει να ενταθούν οι προσπάθειες όσον αφορά την καταπολέμηση των διακρίσεων και των στερεοτύπων, να υπάρξει συντονισμένη προσπάθεια από την πλευρά της εκπαιδευτικής κοινότητας -κυρίως όσον αφορά την επιμόρφωση- και να γίνει μία σε βάθος μελέτη, προκειμένου να μπορέσει να γίνει κατανοητή η ιδιαίτερη κουλτούρα τους.

Όσον αφορά τα παιδιά μεταναστών και παλιννοστούντων αν και η χώρα μας έχει ήδη αρχίσει να ασχολείται με την ένταξή τους στην εκπαίδευση από το 1980 δημιουργώντας τάξεις υποδοχής και φροντιστηριακά τμήματα και γενικά υιοθετώντας σχετικές δράσεις, μέχρι και σήμερα εντοπίζονται σημαντικά προβλήματα. Τα κυριότερα από αυτά είναι:

- το πρόβλημα της νόμιμης παραμονής της οικογένειας στη χώρα που συχνά αποτελεί τροχοπέδη για την εγγραφή των παιδιών στο σχολείο
- η ένταξη των παιδιών σε τάξεις κατώτερες από αυτές που αντιστοιχούν στην ηλικία τους, γεγονός που θεωρείται ότι παρεμποδίζει την ομαλή κοινωνικοποίησή τους
- τα περιορισμένα διαπολιτισμικά σχολεία συγκριτικά με τον αριθμό των αλλοδαπών μαθητών
- η υπερβολική έμφαση στην εκμάθηση της γλώσσας
- το γεγονός ότι δεν λαμβάνεται υπόψη η μητρική γλώσσα, έστω ως ένας συνδετικός κρίκος για την εκμάθηση της ελληνικής μέσω της διαλειτουργικής τους διασύνδεσης.⁶³

Συνεπώς, θα ήταν ίσως σκοπιμότερο να ενσωματωθεί η διαπολιτισμική προσέγγιση στην όλη εκπαιδευτική διαδικασία, παρά να περιορίζεται αυτή στην ύπαρξη περιορισμένου αριθμού διαπολιτισμικών σχολείων. Παράλληλα, θα πρέπει να δοθεί περισσότερη βαρύτητα στην λειτουργική διασύνδεση της μητρικής με την δεύτερη γλώσσα, ενώ αναγκαία κρίνεται και η ενίσχυση της συχνής επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών επάνω σε αυτά τα ζητήματα⁶⁴. Άλλωστε, η ελληνική κοινωνία τα τελευταία χρόνια έχει δεχθεί έναν πολύ μεγάλο αριθμό μεταναστών οι περισσότεροι εκ των οποίων αντιμετωπίζουν τον κίνδυνο της φτώχειας και πιθανόν η εκπαίδευση να αποτελεί την μοναδική δίοδο της οικονομικής και κοινωνικής τους ανέλιξης.

Τέλος, τα παιδιά με αναπηρίες αποτελούν μία ομάδα που συναντά αυξημένα εμπόδια αναφορικά με την πρόσβαση στην εκπαίδευση είτε πρόκειται για ειδικές εκπαιδευτικές δομές όπως τα Κέντρα Διάγνωσης, Αξιολόγησης και Υποστήριξης και οι Σχολικές Μονάδες Ειδικής Αγωγής είτε για τα κοινά σχολεία. Συγκεκριμένα, τα πρώτα δεν είναι επαρκώς επανδρωμένα και στελεχωμένα και παρουσιάζουν αδυναμία προσαρμογής στις ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες, ενώ στα δεύτερα τα κυριότερα προβλήματα είναι η δυσλειτουργία της παράλληλης στήριξης και των τμημάτων ένταξης, η έλλειψη ειδικού εξοπλισμού, η ακαταλληλότητα των σχολικών κτιρίων

κυρίως για την πρόσβαση μαθητών με κινητικά προβλήματα, η απουσία ειδικού βοηθητικού προσωπικού και τέλος η απουσία ειδικού κανονιστικού πλαισίου αναφορικά με την αξιολόγηση αυτών των παιδιών, ώστε να μην παρεμποδίζεται η ισότιμη πρόσβασή τους στην εκπαίδευση⁶⁵. Αν συνεκτιμηθεί και το γεγονός της οικονομικής ανέχειας που μπορεί να αντιμετωπίζουν οι οικογένειες πολλών παιδιών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες τότε το πρόβλημα διογκώνεται.

Συνεπώς, θα πρέπει να προωθηθεί η ευαισθητοποίηση των αρμόδιων φορέων προκειμένου να υπάρξει η αναγκαία στελέχωση των ειδικών δομών με εξειδικευμένο προσωπικό και να διατεθούν κονδύλια προκειμένου να βελτιωθούν οι υποδομές, ώστε να διευκολύνεται η πρόσβαση αυτών των παιδιών στην εκπαιδευτική διαδικασία.

Το φαινόμενο της πρόωρης σχολικής εγκατάλειψης αποτελεί ένα διαδεδομένο πρόβλημα των σύγχρονων κοινωνιών το οποίο συνδέεται αλλά όχι αποκλειστικά⁶⁶ με τα κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά του ατόμου και δημιουργεί μελλοντικά μειονεκτήματα όσον αφορά την θέση (ανασφάλεια, χαμηλή ειδίκευση)⁶⁷ στην αγορά εργασίας⁶⁸. Αφορά όλα τα παιδιά, αν και μελέτες στη χώρα μας έχουν δείξει πως τα ποσοστά είναι μεγαλύτερα για τα φτωχά παιδιά και κυρίως στις αγροτικές περιοχές⁶⁹.

Οι προσπάθειες για την καταπολέμηση του φαινομένου θα πρέπει να επικεντρωθούν στην ποιότητα των παρεχόμενων εκπαιδευτικών υπηρεσιών, στη συνεργασία μεταξύ των εμπλεκόμενων φορέων και στην κατά περίπτωση προσαρμογή της αντιμετώπισης⁷⁰. Η υιοθέτηση των μέτρων, όπως αυτά που προαναφέρονται, πιθανόν να συμβάλλουν στον περιορισμό της έκτασης του προβλήματος.

Συμπερασματικά, το ζητούμενο είναι να υιοθετηθεί ένα μοντέλο κοινωνικής επένδυσης στο παιδί, που θα αποσκοπεί στην επένδυση στο ανθρώπινο κεφάλαιο ως μέσου βελτίωσης της μελλοντικής του θέσης στην αγορά εργασίας και ως εκ τούτου ως τρόπου αποφυγής της διαίωνισης της φτώχειας και του αποκλεισμού⁷¹.

7.4.3 Άστεγοι - Στέγαση - Κοινωνική Στέγη

Οι άστεγοι στη χώρας μας, αποτελούν πλέον μία ορατή κοινωνική πραγματικότητα. Για την Ελλάδα είναι ένα σχετικά πρόσφατο φαινόμενο, καθώς εμφανίστηκε από το 1990 και μετά, δηλαδή αρκετά αργότερα από άλλες ευρωπαϊκές χώρες⁷².

Όπως ήταν αναμενόμενο η οικονομική κρίση επηρέασε κατά πολύ το φαινόμενο των αστέγων καθώς βρέθηκαν κυριολεκτικά στο δρόμο πολίτες, οι οποίοι μέχρι πριν λίγο καιρό δεν αντιμετώπιζαν άμεσα κίνδυνο. Η υπερχρέωση, η εισοδηματική φτώχεια, η αδυναμία καταβολής του ενοικίου, η αδυναμία αποπληρωμής των δανείων, κυρίως των στεγαστικών, όπως επίσης και η αλόγιστη χρήση πιστωτικών καρτών σε συνδυασμό με την ανεργία και την έλλειψη στήριξης από την οικογένεια θέτουν σε κίνδυνο την αξιοπρεπή διαβίωση των ατόμων. Έτσι εντείνεται το φαινόμενο της περιθωριοποίησης, του κοινωνικού αποκλεισμού και της παραβατικής συμπεριφοράς⁷³. Σύμφωνα με το FEANTSA⁷⁴ σε συνεργασία με την Μη Κυβερνητική Οργάνωση «Κλίμακα» και τον Ερυθρό Σταυρό, υπολογίζεται ότι περίπου 200.000 άνθρωποι στη χώρα μας είναι αυτοί που δεν έχουν στέγη⁷⁵. Στην Ελλάδα, ωστόσο, δυστυχώς δεν υπάρχει ένας συγκεκριμένος προσδιορισμός της ομάδας των αστέγων. Οι δημόσιες κοινωνικές υπηρεσίες περιορίζονται στη στερεότυπη έννοια ενός ατόμου που ζει στο δρόμο σε κατάσταση πλήρους αθλιότητας. Οι Μ.Κ.Ο. που δραστηριοποιούνται στην εξάλειψη του προβλήματος, βασιζόμενες στην ευρωπαϊκή τυπολογία για την έλλειψη στέγης και τον αποκλεισμό από την κατοικία⁷⁶, διακρίνουν τέσσερις κύριες εννοιολογικές κατηγορίες:

- Άστεγοι στο δρόμο (roofless) χωρίς πρόσβαση σε οποιοδήποτε κατάλυμα.
- Άτομα που στερούνται κατοικίας (houseless) με προσωρινή διαμονή σε ξενώνες για αστέγους, γυναίκες θύματα κακοποίησης κ.λπ.

- Άτομα που διαβιούν σε επισφαλείς συνθήκες στέγασης (insecure housing).
- Άτομα που διαβιούν σε ανεπαρκή/ακατάλληλα καταλύματα (inadequate housing)⁷⁷.

Στην Ελλάδα, επίσης, δεν υπάρχει ένα οργανωμένο σύστημα συλλογής στατιστικών στοιχείων σχετικά με την έλλειψη στέγης, με αποτέλεσμα να μην υπάρχει μία σαφής εικόνα για την πραγματική έκταση του προβλήματος των αστέγων, ειδικά στη συγκεκριμένη οικονομική συγκυρία που παρατηρείται έντονα το φαινόμενο των νέο-αστέγων⁷⁸. Τα περιορισμένα διαθέσιμα δεδομένα προέρχονται από τους δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς, οι οποίοι ασχολούνται με συγκεκριμένες ευάλωτες ομάδες πληθυσμού που αντιμετωπίζουν έλλειψη στέγης, ως ένα επί μέρους πρόβλημα της ομάδας – στόχου τους. Επιπλέον, τα προβλήματα που απορρέουν από τη δυσκολία προσέγγισης των αστέγων, λόγω της κοινωνικής τους απομόνωσης και της συχνής μετακίνησής τους, σε συνδυασμό με την έλλειψη συντονισμού και εξειδικευμένων υπηρεσιών δυσκολεύουν σε μεγάλο βαθμό την έρευνα και την τήρηση αξιόπιστων στατιστικών στοιχείων⁷⁹. Οι πραγματικά αξιόλογες προσπάθειες των διαφόρων φορέων, την τοπικής αυτοδιοίκησης, των Μ.Κ.Ο., της εκκλησίας, του Ερυθρού Σταυρού κ.λπ. δεν αρκούν για να αντιμετωπιστεί ουσιαστικά το πρόβλημα, καθώς για μία ακόμη φορά η πολιτεία κρίνεται ανεπαρκής.

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο εφαρμόζεται με επιτυχία ο θεσμός της κοινωνικής κατοικίας μέσω του οποίου προσφέρεται η δυνατότητα διαμονής μακράς διάρκειας σε όλους, όσοι αντιμετωπίζουν το πρόβλημα της έλλειψης στέγης. Θα ήταν εξαιρετικά αποτελεσματικό να υιοθετηθεί και από τη χώρα μας ένα προσαρμοσμένο στην ελληνική πραγματικότητα μοντέλο κοινωνικής κατοικίας, καθώς θα μπορούσε να αποτελέσει και ένα μέτρο πρόληψης του φαινομένου. Επίσης, για μία αποτελεσματικότερη πολιτική αντιμετώπισης του προβλήματος θα πρέπει να ενεργοποιηθεί ένα εκτεταμένο δίκτυο με τη συμμετοχή και τη συνεργασία όλων των εμπλεκόμενων φορέων, όπου και οι οργανισμοί τοπικής αυτοδιοίκησης θα έχουν σημαντικές αρμοδιότητες και πρωταγωνιστικό ρόλο, ιδιαίτερα στην προσπάθειά τους για κοινωνική επανένταξη των αστέγων⁸⁰. Παράλληλα, θα πρέπει να υπάρξει ενημέρωση και ένα σχέδιο ευαισθητοποίησης και ενεργοποίησης των πολιτών, ώστε να αποδυναμωθεί το στερεότυπο που θεωρεί τους αστέγους περιθωριοποιημένα άτομα λόγω των προσωπικών τους «λαθών». Δεδομένων των συνθηκών το πρόβλημα των αστέγων είναι πιο επίκαιρο από ποτέ και θα πρέπει να σταματήσει να αντιμετωπίζεται μόνο στα πλαίσια της φιλανθρωπίας, αλλά επιβάλλεται να αποτελέσει προτεραιότητα της πολιτείας μέσα από σαφείς στόχους της ασκούμενης κοινωνικής πολιτικής⁸¹.

7.5 Ενίσχυση του Ρόλου των Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης (Ο.Τ.Α.) για την Καταπολέμηση της Γενικής και της Παιδικής Φτώχειας

Ο μεγαλύτερος αριθμός των υπηρεσιών κοινωνικής φροντίδας και αλληλεγγύης των Ο.Τ.Α. (47,5%) ιδρύθηκε κατά την εικοσαετία 1980-2000, με αξιοσημείωτη αύξηση και κατά την πρώτη δεκαετία του 2000. Συγκεκριμένα από το σύνολο των υπηρεσιών αυτών σχεδόν το 88,3% συστάθηκε μετά το 1980 και το 40,8% με την νέα χιλιετία⁸². Η συντριπτική πλειοψηφία (95,8%) των υπηρεσιών κοινωνικής φροντίδας και αλληλεγγύης των Ο.Τ.Α. παρέχει πρωτοβάθμιες υπηρεσίες κοινωνικής φροντίδας. Όπως επισημάνθηκε ήδη, η ανεπάρκεια των τοπικών φορέων⁸³ είναι εμφανέστατη σε όλες τις διαστάσεις αντιμετώπισης του φαινομένου της φτώχειας και κατ' επέκταση και του κοινωνικού αποκλεισμού.

Σήμερα η κοινωνική πολιτική στο πλαίσιο των Ο.Τ.Α.⁸⁴ περιορίζεται στην αντιμετώπιση προβλημάτων των ευάλωτων κοινωνικά ομάδων σε τοπικό επίπεδο. Σε ένα τέτοιο πλαίσιο κινούνται οι λειτουργίες των Ο.Τ.Α. στη χώρα μας. Επιλέγεται ο πληθυσμός – στόχος και με βάση αυτόν επιλέγονται να μέσα υλοποίησης των αναγκών του από τους εκάστοτε αρμόδιους φορείς⁸⁵. Δυστυχώς όμως, υπάρχουν αρκετές δυσκολίες, καθώς η έλλειψη οικονομικών πόρων και ανθρώπινου δυναμικού, όπως επίσης και η ελλιπής κατάρτιση του προσωπικού των Ο.Τ.Α.

καθιστούν αναποτελεσματικές τις πρακτικές που θα πρέπει να ακολουθηθούν, ώστε να υπάρξουν αποτελεσματικές προσπάθειες αντιμετώπισης των φαινομένων της φτώχειας, της παιδικής φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού. Επίσης, καταγράφονται προβλήματα που σχετίζονται με την ιδιωτεύση, πρακτικές παραίτησης, διακρίσεις και ανταγωνισμό και δημιουργούνται κλυδωνισμοί στο εσωτερικό των ιδίων των τοπικών φορέων⁸⁶. Κάτω από αυτές τις συνθήκες η Τοπική Αυτοδιοίκηση στην Ελλάδα εξακολουθεί να λειτουργεί ως παραγκωνισμένος εταίρος και αδυνατεί να αντιμετωπίσει τα προβλήματα των πολιτών της. Τα στελέχη των Ο.Τ.Α. οφείλουν να αποκαταστήσουν τις σχέσεις εμπιστοσύνης με τους πολίτες, να μην εμπλέκονται σε μικροπολιτικά παιχνίδια με σκοπιμότητες και να θέσουν υψηλούς στόχους, ώστε να επιτευχθεί η ισότητα, η κοινωνική αλληλεγγύη και η ποιότητα ζωής όλων των πολιτών⁸⁷.

Οι καλές πρακτικές που έχουν υιοθετηθεί από τα υπόλοιπα ευρωπαϊκά κράτη, σύμφωνα με την ευρωπαϊκή εμπειρία, έχουν ως κεντρική προϋπόθεση αποτελεσματικής αντιμετώπισης του φαινομένου της φτώχειας, την παροχή εξυπηρετήσεων ολοκληρωμένης υποστήριξης, οργανωμένων σε τοπικό επίπεδο⁸⁸. Τρεις επιμέρους προϋποθέσεις είναι οι εξής:

- Η πρόληψη του φαινομένου της φτώχειας και της παιδικής φτώχειας αρχίζοντας από το στάδιο της εγκυμοσύνης μέχρι και την ηλικία των 15 ετών περίπου.
- Η συνεργασία και η δικτύωση μεταξύ των δημοσίων υπηρεσιών που υποστηρίζουν οικογένειες με παιδιά ή τα ίδια τα παιδιά και τους γονείς τους.
- Η συμμετοχή των τοπικών φορέων, αλλά και των χρηστών των παρεχομένων εξυπηρετήσεων για την ορθότερη οργάνωση και την παροχή στοχευμένων εξυπηρετήσεων⁸⁹.

Αυτές οι προϋποθέσεις πρέπει να υιοθετηθούν και από τους Ο.Τ.Α. της χώρας μας, ώστε οι προτεινόμενες εξυπηρετήσεις να καταφέρουν να βελτιώσουν τις συνθήκες διαβίωσης των φτωχών οικογενειών και παιδιών. Κάποιες προτάσεις που θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν στην περίπτωση της χώρας μας είναι οι εξής:

- Συμπληρωματικές δράσεις βελτίωσης του εύρους, της πρόσβασης και της ποιότητας των παρεχομένων εξυπηρετήσεων. Για παράδειγμα:
 - Υπηρεσίες νηπιακής και παιδικής φροντίδας
 - Υπηρεσίες ειδικής παιδικής φροντίδας (υπηρεσίες για παιδιά με αναπηρίες)
 - Υπηρεσίες πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (κέντρα δημιουργικής απασχόλησης, ενισχυτική διδασκαλία, ειδικά σχολεία)
 - Υπηρεσίες απασχόλησης και επαγγελματικής κατάρτισης⁹⁰
- Δράσεις συντονισμού και κινητοποίησης του ανθρώπινου δυναμικού των τοπικών φορέων της αυτοδιοίκησης, των δημοσίων υπηρεσιών, των Μ.Κ.Ο. και άλλων οργανώσεων που ασχολούνται με την αντιμετώπιση της φτώχειας και της παιδικής φτώχειας⁹¹

Επίσης, κάποια ειδικά μέτρα υποστήριξης των ευπαθών κοινωνικών ομάδων θα μπορούσαν να είναι τα εξής:

- Αναβάθμιση των οικονομικών υπηρεσιών των Ο.Τ.Α. για την εξεύρεση και την ορθότερη διαχείριση των παρεχομένων πόρων.
- Δημιουργία γραφείου προβολής, αξιοποίησης και διάθεσης προϊόντων και υπηρεσιών για τις ευπαθείς ομάδες του πληθυσμού.
- Λειτουργία γραφείου νομικών συμβούλων για τους πολίτες.
- Σύσταση περιφερειακού συμβουλίου στο οποίο θα συμμετέχουν άτομα που ανήκουν σε ευπαθείς ομάδες.
- Σύνδεση με το Ευρωπαϊκό Δίκτυο Εθελοντικών Οργανώσεων Καταπολέμησης της Φτώχειας.
- Λειτουργία κέντρων προληπτικής ιατρικής.

- Λειτουργία κέντρων προστασίας ηλικιωμένων και ενίσχυση του Προγράμματος «Βοήθεια στο σπίτι».
- Ανάπτυξη προγραμμάτων συμβουλευτικής που θα αφορούν διάφορα κοινωνικά προβλήματα.
- Δημιουργία υποδομών για ΑμεΑ, ώστε να γίνει η πρόσβασή τους ευκολότερη.
- Δημιουργία γραφείου συμβουλευτικής και υποστήριξης μεταναστών⁹².

Για να καταφέρουν όμως οι Ο.Τ.Α. να ανταποκριθούν με επιτυχία στους παραπάνω στόχους, θα πρέπει να αλλάξουν ριζικά τον τρόπο λειτουργίας τους και οργάνωσής τους. Κάποιες προϋποθέσεις για την ορθή δράση της τοπικής αυτοδιοίκησης θα μπορούσαν να είναι:

- Επαναπροσδιορισμός της κοινωνικής πολιτικής και των προοπτικών ανάπτυξης της στα πλαίσια των Ο.Τ.Α.
- Καταγραφή των δημογραφικών χαρακτηριστικών του πληθυσμού και των δεικτών υγείας, παιδείας και ποιότητας ζωής τους.
- Καθορισμός προδιαγραφών και μεθοδολογίας για την ιεράρχηση των κοινωνικών προβλημάτων της περιοχής.
- Διερεύνηση της νομοθεσίας – νομολογίας για τις δυνατότητες ανάπτυξης δραστηριοτήτων στα πλαίσια της τοπικής αυτοδιοίκησης.
- Αξιοποίηση της εμπειρίας άλλων ευρωπαϊκών κρατών των οποίων οι Ο.Τ.Α. έχουν πετύχει την αποτελεσματικότερη αντιμετώπιση της φτώχειας και της παιδικής φτώχειας.
- Υιοθέτηση στρατηγικών για αποτελεσματικότερο σχεδιασμό, παρακολούθηση και έλεγχο των ενεργειών που αφορούν στις ευπαθείς ομάδες του πληθυσμού.
- Δημιουργία βάσεων δεδομένων, ώστε να καταγράφονται τα στοιχεία που προκύπτουν από τις μελέτες και να μην απαιτείται αλόγιστος χρόνος εξεύρεσής τους, όταν υπάρχει ανάγκη⁹³.

Στην δύσκολη από οικονομική άποψη περίοδο που διανύει η Ελλάδα, θα πρέπει να αναπτυχθεί ένα πρόγραμμα αποκέντρωσης των εξουσιών από την Πρωτεύουσα τους κράτους. Είναι λογικό, η Αθήνα να μην είναι σε θέση να γνωρίζει τα προβλήματα που αντιμετωπίζει μία απομακρυσμένη περιοχή, γι' αυτό η ενίσχυση του ρόλου της τοπικής αυτοδιοίκησης είναι κρίσιμη και επιτακτική ανάγκη. Η δημιουργία περιφερειών ήταν ένα βήμα προς το στόχο αυτό, αλλά δυστυχώς έμεινε μόνο στο γεωγραφικό κριτήριο και ακόμη δεν έχει επιτευχθεί η αποκέντρωση των εξουσιών και η διανομή τους σε τοπικούς φορείς. Είναι πολύ πιο εύκολο να αντιμετωπίζονται κατά περιοχή τα προβλήματα της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού, καθώς η καταγραφή των προβλημάτων θα είναι πιο άμεση και λιγότερο χρονοβόρα από μία καθολική, πανελλήνια καταγραφή, που ενδεχομένως δεν θα καταφέρει να επιτευχθεί ποτέ, λόγω έλλειψης οργάνωσης από την πλευρά της πολιτείας. Σε τοπικό επίπεδο είναι γνωστές οι ανάγκες και τα πραγματικά προβλήματα συγκεκριμένων ευάλωτων ομάδων. Η τοπική αυτοδιοίκηση μπορεί και πρέπει να πάρει πρωτοβουλίες για την αντιμετώπιση των αναγκών και των προβλημάτων που προκύπτουν. Οι πρωτοβουλίες αυτές μπορούν να έχουν αναπτυξιακό χαρακτήρα, να σχετίζονται με την απασχόληση των πολιτών και τις επιχειρηματικές δραστηριότητες που μπορούν να αναπτυχθούν στην περιοχή. Οι Ο.Τ.Α. θα πρέπει να αποτελέσουν το πιο ζωτικό κύτταρο της πολιτείας και να έχουν πρωτεύοντα ρόλο στην αντιμετώπιση των φαινομένων της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού. Δεν είναι ακατόρθωτο και δεν απαιτούνται απαραίτητα τεράστια ποσά για τον προϋπολογισμό μίας τέτοιας προσπάθειας. Απαιτείται οργάνωση, θέληση, πρωτοβουλίες και συντονισμός, χαρακτηριστικά που λείπουν δυστυχώς, από την Τοπική Αυτοδιοίκηση, όμως δεν είναι ακατόρθωτο να υπάρξουν στο άμεσο μέλλον.

7.6 Στοχευμένες Πολιτικές για την Αντιμετώπιση της Παιδικής Φτώχειας

7.6.1 Συμφιλίωση Οικογενειακής και Επαγγελματικής Ζωής

Η ισορροπία μεταξύ οικογένειας και εργασίας είναι ένας από τους βασικούς στόχους που έχουν τεθεί σε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες και χαρακτηρίζεται ως ένα πολύ σημαντικό μέτρο για την καταπολέμηση της παιδικής φτώχειας. Εκτός από τα επιδόματα και γενικότερα την οικονομική στήριξη των νοικοκυριών που αναπτύχθηκε σε προηγούμενη ενότητα, οι πολιτικές απασχόλησης σε εναρμόνιση με την οικογενειακή ζωή είναι ζωτικής σημασίας για την ορθή ανάπτυξη και ευημερία των παιδιών.

Ένας τρόπος επίτευξης της ισορροπίας αυτής είναι η πρόσβαση σε ποιοτικές υπηρεσίες φύλαξης παιδιών⁹⁴. Ορισμένες χώρες τονίζουν την ανάγκη παροχής τέτοιων υπηρεσιών τόσο για τα παιδιά προσχολικής ηλικίας όσο και για τους μαθητές μετά τη λήξη του σχολικού ωραρίου. Τα μέτρα που λαμβάνονται από τα κράτη μέλη αποσκοπούν στην ύπαρξη αρκετών κρατικών παιδικών σταθμών, ώστε να καλύπτονται οι εργαζόμενοι γονείς και να μην υποχρεώνονται να περιμένουν σε λίστες αναμονής για να εγγράψουν τα παιδιά τους σε έναν κρατικό παιδικό σταθμό ή ακόμη χειρότερα να μην υποχρεώνονται να εγγράψουν τα παιδιά τους σε ιδιωτικούς σταθμούς που σημαίνει, ότι θα χρειάζονται χρήματα γι' αυτό. Επίσης, σημαντικό ζήτημα είναι και η ποιότητα των παρεχομένων υπηρεσιών φύλαξης, που σημαίνει ότι θα πρέπει να υπάρχουν περισσότεροι και καλύτερα εκπαιδευμένοι εργαζόμενοι στους παιδικούς σταθμούς, οι εγκαταστάσεις θα πρέπει να είναι ασφαλείς, αλλά να παρέχονται και οι απαραίτητες υποδομές ώστε να μπορούν τα παιδιά να αναπτύξουν τις απαραίτητες δραστηριότητες και δεξιότητες στα πλαίσια του παιδικού σταθμού⁹⁵.

Ορισμένες χώρες παρέχουν μεγαλύτερη δυνατότητα επιλογών στους γονείς μέσω ενός ευρέως φάσματος υπηρεσιών φύλαξης παιδιών. Άλλες χώρες τάσσονται υπέρ της ευέλικτης «επί παραγγελία» φύλαξης παιδιών, για παράδειγμα 24 ώρες το 24ωρο και επτά ημέρες την εβδομάδα, ως λύση για το πρόβλημα των μη σταθερών ωραρίων εργασίας των γονέων⁹⁶.

Όσον αφορά στο ζήτημα της χορήγησης αδειών, η αποτελεσματικότητά τους εξαρτάται άμεσα από το αν είναι άδειες με αποδοχές και από το κατά πόσο έχουν ιδανική διάρκεια. Μία άδεια που είναι υπερβολικά σύντομη δυσχεραίνει το συνδυασμό εργασίας και οικογένειας, ενώ ένα υπερβολικά «μεγάλο διάλειμμα» είναι πιθανό να επηρεάσει αρνητικά την επάνοδο του γονέα στην εργασία του ή στην ανεύρεση νέας εργασίας⁹⁷.

Εκτός από τις ποιοτικές υπηρεσίες φύλαξης παιδιών, τη χορήγηση αδειών και την ελαστικότητα των ωραρίων, σημαντικές και ιδιαίτερες χρήσιμες είναι οι εγκαταστάσεις φροντίδας παιδιών. Στην Ελλάδα, υπάρχει έλλειψη επαρκών υπηρεσιών φροντίδας για τα εξαρτώμενα μέλη των οικογενειών και δεν αποτελεί τροχοπέδη μόνο σε σχέση με την αγορά εργασίας και την απασχόληση των γονέων (των μητέρων κυρίως), αλλά αποτελεί τροχοπέδη και για την κοινωνικότητα των ίδιων των παιδιών⁹⁸. Στην Ελλάδα δεν έχει ακόμη αναπτυχθεί επαρκώς η κρατική παροχή εγκαταστάσεων φροντίδας παιδιών κάτω των 3 ετών. Ωστόσο, φαίνεται ότι είναι πιο εκτεταμένη η κρατική παροχή εγκαταστάσεων φροντίδας παιδιών μεταξύ 3 και 6 ετών. Οι γονείς με χαμηλά εισοδήματα έχουν προτεραιότητα στα δημόσια κέντρα. Επειδή είναι υψηλής ζήτησης εγκαταστάσεις, συνήθως οι γονείς μπαίνουν σε λίστα αναμονής, όπου οι θέσεις χορηγούνται με κριτήριο το εργασιακό καθεστώς των γονέων και το εισόδημα της μητέρας, όπου φυσικά οι εργαζόμενες μητέρες έχουν προτεραιότητα με αποτέλεσμα οι μη εργαζόμενες να δυσκολεύονται ακόμη περισσότερη στην εξεύρεση εργασίας⁹⁹.

Για ορισμένες πληθυσμιακές ομάδες, όπως είναι οι μόνοι γονείς για παράδειγμα, αυτή η μη διαθεσιμότητα εγκαταστάσεων φροντίδας παιδιών δυσχεραίνει ακόμη περισσότερο το συνδυασμό οικογενειακής και επαγγελματικής ζωής. Επίσης δεν υφίστανται υπηρεσίες φροντίδας

παιδιών για γονείς που εργάζονται το απόγευμα ή τα Σαββατοκύριακα¹⁰⁰. Θα ήταν εξαιρετικά χρήσιμο να δημιουργηθούν τέτοιου είδους κρατικές εγκαταστάσεις για τη διευκόλυνση των γονέων. Το κράτος θα πρέπει να λάβει υπόψη του όλες τις παραμέτρους για τη δημιουργία τέτοιων κέντρων φιλοξενίας παιδιών, καθώς δεν έχουν όλοι οι γονείς πενήμερη, οκτάωρη εργασία, ούτε είναι απαραίτητο πως μπορούν να εξασφαλίσουν μακρόχρονη άδεια από την εργασία τους για τους πρώτους μήνες μετά τη γέννηση ενός παιδιού. Συνεπώς η δημιουργία εγκαταστάσεων φροντίδας παιδιών από 0 έως 3 ετών αποτελεί επιτακτική ανάγκη.

7.6.2 Η Ένταξη της Διάστασης της Παιδικής Φτώχειας στις Δημόσιες Πολιτικές (mainstreaming)

Η οριζόντια διάχυση (mainstreaming) του ζητήματος της παιδικής φτώχειας και της κοινωνικής ένταξης των παιδιών αφορά αφενός στην ενσωμάτωση στόχων που τα αφορούν σε όλα τα επίπεδα διαμόρφωσης πολιτικής και αφετέρου στην προώθηση τους μέσω της ενεργού συμμετοχής όλων των εμπλεκόμενων φορέων όπως δημόσιοι φορείς, κοινωνικοί εταίροι, ΜΚΟ κ.ά.¹⁰¹.

Ωστόσο, στην χώρα μας το ζήτημα της ένταξης της διάστασης της παιδικής φτώχειας σε όλο το φάσμα των δημόσιων πολιτικών δεν φαίνεται να αποτελεί ζωτική προτεραιότητα. Η δημόσια πολιτική στην Ελλάδα¹⁰² φαίνεται να περιορίζεται κυρίως στις χρηματοδοτικές διευκολύνσεις και στην υιοθέτηση ενεργητικών μορφών απασχόλησης ενώ παράλληλα παρατηρείται έλλειψη συνεργασίας, συντονισμού και συνεργειών μεταξύ εμπλεκόμενων φορέων αλλά και των διαφόρων επιπέδων διακυβέρνησης (εθνικό, περιφερειακό, τοπικό)¹⁰³. Επίσης, αξίζει να αναφερθεί πως στην Εθνική Έκθεση Στρατηγικής για την Κοινωνική Προστασία και την Κοινωνική Ένταξη 2008-2010 είχε τεθεί ως οριζόντια κεντρική προτεραιότητα η καταπολέμηση του κινδύνου της φτώχειας και των εισοδηματικών ανισοτήτων με κύριο εργαλείο το Εθνικό Ταμείο Κοινωνικής Συνοχής¹⁰⁴ το οποίο όμως καταργήθηκε το 2010 με τον υπ' αριθμ.3895/2010.

Η διατύπωση σαφών στόχων αλλά και μέτρων που θα αποσκοπούν στη μείωση της παιδικής φτώχειας κρίνεται αναγκαία και θα πρέπει να αφορά όλο το εύρος των δημόσιων πολιτικών και ιδιαίτερα αυτών που σχετίζονται με την παροχή δημόσιων κρίσιμων εξυπηρετήσεων (εκπαίδευση, κατάρτιση, κοινωνική πρόνοια, απασχόληση, υγεία) προς τις φτωχές οικογένειες και τα παιδιά. Αναμφίβολα πρωταρχικής σημασίας είναι και η συμβολή της δημοσιονομικής πολιτικής που αφορά το ζήτημα των οικονομικών πόρων που διατίθενται προς αυτή την κατεύθυνση¹⁰⁵.

Συνεπώς, απαιτούνται παρεμβάσεις θεσμικού χαρακτήρα για την δημιουργία σε κεντρικό, περιφερειακό αλλά και τοπικό επίπεδο δομών που θα ασχολούνται αποκλειστικά με ζητήματα που αφορούν τα παιδιά¹⁰⁶. Βέβαια, προαπαιτούμενο είναι να υπάρχει συνεργασία και συντονισμός ενεργειών που απαιτεί και αυξημένη πολιτική βούληση αλλά και πιθανόν κάποιες θεσμικές μεταβολές προκειμένου να περιοριστούν τα γραφειοκρατικού τύπου εμπόδια που συχνά αποτελούν ανασταλτικό παράγοντα για την πραγματοποίηση από κοινού δράσεων.

Επίσης, η αξιοποίηση των Ευρωπαϊκών προγραμμάτων, και κυρίως του ΕΣΠΑ, για την υλοποίηση δράσεων που αφορούν ευπαθείς κοινωνικές ομάδες είναι ένα ακόμα βήμα για την οριζόντια διάχυση του ζητήματος. Ωστόσο, επειδή η μέχρι τώρα εμπειρία έχει δείξει ότι η έλλειψη ενός πλαισίου αξιολόγησης της επίδρασης των προγραμμάτων αλλά και των δημόσιων πολιτικών εν γένει στην μείωση της φτώχειας και της παιδικής φτώχειας έχει αποτελέσει εμπόδιο για την διαμόρφωση μιας σαφούς και ολοκληρωμένης πολιτικής προτείνεται η δημιουργία δομών και οργάνων που θα εποπτεύουν και θα αξιολογούν συστηματικά την πρόοδο.

Συγκεκριμένα, για την παρακολούθηση της εφαρμογής και της αποτελεσματικότητας των δράσεων στα πλαίσια των Ευρωπαϊκών Προγραμμάτων μπορεί να δημιουργηθεί ένα ηλεκτρονικό στατιστικό εργαλείο, μία πλατφόρμα καταγραφής των κοινωνικοοικονομικών χαρακτηριστικών των ατόμων που ανήκουν στις ευπαθείς ομάδες, συμπεριλαμβανομένων και των φτωχών οικογενειών με παιδιά, που συμμετέχουν στις δράσεις¹⁰⁷ και η οποία εκτός των άλλων θα συμβάλλει και στην μερική έστω καταγραφή των ατόμων που ζουν σε φτώχεια. Σε αυτό το σημείο θα μπορούσαμε να πούμε πως μία τέτοια ενέργεια, η δημιουργία δηλαδή μιας βάσης δεδομένων που θα περιλαμβάνει τις συνθήκες διαβίωσης των οικογενειών με παιδιά σε σχέση με το εισόδημά τους, την πρόσβασή τους σε βασικά αγαθά και υπηρεσίες και θα διαθέτει εθνική εμβέλεια θα μπορούσε να αποτελέσει μία καλή βάση εκκίνησης για την γνώση των πραγματικών διαστάσεων του προβλήματος στη χώρα και την διενέργεια των κατάλληλων παρεμβάσεων όπου εμφανίζονται ελλείψεις και προβλήματα¹⁰⁸.

Αυτό λοιπόν που απαιτείται είναι η αναγνώριση της σπουδαιότητας του προβλήματος της παιδικής φτώχειας από την πολιτεία και η ανάληψη πολιτικής βούλησης προκειμένου να ανασυνταχθούν οι δυνάμεις των εμπλεκόμενων φορέων, να υπάρξει συντονισμός δράσεων, αρμονική συνεργασία και αποτελεσματική επένδυση των προς διάθεση πόρων.

7.6.3 Συσχετισμός της Παιδικής Φτώχειας με τα Δικαιώματα του Παιδιού

Η εν λόγω πρόταση αναφέρεται στην υιοθέτηση μιας προσέγγισης της παιδικής φτώχειας που βασίζεται στα δικαιώματα του παιδιού, όπως αυτή έχει διατυπωθεί από την Unicef. Σύμφωνα με αυτή την προσέγγιση στόχος είναι η ενσωμάτωση των δικαιωμάτων του παιδιού στο διάλογο για την καταπολέμηση της παιδικής φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού προκειμένου η αντιμετώπιση του προβλήματος να λάβει έναν καθολικό χαρακτήρα, και να αφορά όλα τα παιδιά ανεξαιρέτως και επίσης να αποκτήσει την μορφή νομικής και όχι μόνο ηθικής υποχρέωσης των κρατών. Εκφεύγει του περιοριστικού πλαισίου της οικονομικής προσέγγισης που εστιάζει στην εισοδηματική φτώχεια και την υλική αποστέρηση και επεκτείνεται στην δυνατότητα πρόσβασης των παιδιών στους απαραίτητους πόρους και υπηρεσίες ώστε να καταστούν ενεργά μέλη της κοινωνίας στην οποία διαβιών. Αντιμετωπίζει τα παιδιά σαν ανεξάρτητα άτομα τα οποία διαθέτουν εκτός των άλλων και κοινωνικά δικαιώματα¹⁰⁹.

Ο τόπος δηλαδή «το που», αυτό που αναφέρεται συχνά και ως «λαχνός της γέννησης», δεν είναι δυνατό να καθορίζει την ποιότητα ολόκληρης της μετέπειτα ζωής του¹¹⁰. Άλλωστε αυτός είναι και ο απώτερος στόχος της Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Παιδιού, η διασφάλιση ίσων δικαιωμάτων για όλα τα παιδιά ανεξάρτητα από το περιβάλλον εντός του οποίου γεννήθηκαν. Η εν λόγω προσέγγιση αναγνωρίζει μία στενή σύνδεση μεταξύ της φτώχειας των παιδιών και της αποστέρησης θεμελιωδών δικαιωμάτων¹¹¹. Τα παιδιά τα οποία διαβιών σε συνθήκες φτώχειας στερούνται το θεμελιώδες δικαίωμα σε μία αξιοπρεπή ζωή καθώς και μία σειρά από άλλα δικαιώματα πρόσβασης σε υπηρεσίες και πόρους.

Το ζήτημα της υιοθέτησης μιας τέτοιας προσέγγισης έχει προβληματίσει ιδιαίτερα τους φορείς διαμόρφωσης πολιτικής σε αρκετά κράτη μέλη και οι περισσότερες ενέργειες έχουν επικεντρωθεί στην καθιέρωση θεσμών (Συνήγορος του Παιδιού, Παρατηρητήρια για τα Δικαιώματα του Παιδιού) που αφορούν στην προώθηση και παρακολούθηση της εφαρμογής της Σύμβασης σε εθνικό επίπεδο. Μόνο η Σουηδία ακολουθεί μία πολιτική καταπολέμησης της παιδικής φτώχειας βασισμένης στα δικαιώματα του παιδιού¹¹².

Όσον αφορά τη χώρα μας, σύμφωνα με τις καταληκτικές παρατηρήσεις της Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Παιδιού (2002)¹¹³, αν και υπάρχει ένα επαρκές νομοθετικό πλαίσιο για την προστασία των δικαιωμάτων του παιδιού δεν φαίνεται να εφαρμόζεται αποτελεσματικά. Εκφράζει ανησυχίες αναφορικά με την διαβίωση των παιδιών σε συνθήκες φτώχειας και το

βαθμό σεβασμού των δικαιωμάτων τους και υπογραμμίζει πως θα πρέπει να διασφαλιστεί για όλα τα παιδιά η πρόσβαση σε κατάλληλες συνθήκες διαβίωσης. Παράλληλα, αν και έχουν δημιουργηθεί δομές οι οποίες ασχολούνται με την προστασία των δικαιωμάτων των παιδιών όπως ο Συνήγορος του Παιδιού και το Εθνικό Παρατηρητήριο για τα δικαιώματα του παιδιού είτε έχουν περιορισμένες αρμοδιότητες (Συνήγορος) είτε υπολειτουργούν (Παρατηρητήριο)¹¹⁴.

Κρίνεται συνεπώς σκόπιμη μια προσέγγιση της παιδικής φτώχειας, από τους διαμορφωτές πολιτικής, μέσα από το πρίσμα της προστασίας και του σεβασμού των δικαιωμάτων του παιδιού που θα επιτρέψει την ισότιμη πρόσβαση όλων των παιδιών σε αγαθά και υπηρεσίες ανεξάρτητα από την κοινωνικοοικονομική τους κατάσταση. Ο περιορισμός της παιδικής φτώχειας μπορεί συμβάλλει στην πραγμάτωση των θεμελιωδών δικαιωμάτων των παιδιών να ζουν, να αναπτύσσονται, να συμμετέχουν και να χαίρουν προστασίας¹¹⁵ και το αντίστροφο. Γι' αυτό η πολιτεία θα πρέπει να αναλάβει την ηθική και νομική της υποχρέωση απέναντι στα παιδιά διασφαλίζοντας την ισότιμη διαβίωσή τους μέσα από τη δημιουργία των απαραίτητων υποδομών και συνεργειών πολιτικής.

7.6.4 Παροχές σε Είδος

Πρόκειται για μέτρα μη χρηματοδοτικού χαρακτήρα, τα οποία στοχεύουν ευθέως στα παιδιά και συμβάλλουν στην ελάφρυνση του οικογενειακού προϋπολογισμού από πάγια έξοδα. Κάποια από αυτά έχουν υιοθετηθεί από κράτη μέλη της Ε.Ε. και μπορεί να έχουν είτε καθολικό είτε στοχευμένο, προς τις πιο ευάλωτες ομάδες, χαρακτήρα¹¹⁶.

Αυτή η δέσμη μέτρων για την καταπολέμηση της παιδικής φτώχειας πιθανόν να αποτελεί και την πλέον υλοποιήσιμη εν τω μέσω της οικονομικής κρίσης καθώς αφενός δε φαίνεται να είναι ιδιαίτερα δαπανηρή και αφετέρου χαρακτηρίζεται από αυξημένη ανταποδοτικότητα.

Δωρεάν¹¹⁷ γεύματα στο σχολείο

Η παροχή δωρεάν γευμάτων στο σχολείο, είτε προς όλα τα παιδιά ανεξαιρέτως (Φινλανδία, Σουηδία, Βραζιλία, Χιλή) είτε προς συγκεκριμένες μειονεκτούσες ομάδες, αποτελεί μία πάγια πρακτική ευρωπαϊκών και μη κρατών εδώ και αρκετά χρόνια¹¹⁸. Πρόκειται για ένα μέτρο που είναι ίσως προτιμότερο να αφορά όλα τα παιδιά ανεξάρτητα από την κοινωνικοοικονομική τους κατάσταση καθώς η στόχευση σε συγκεκριμένες μόνο ομάδες πιθανόν να οδηγήσει στο στιγματισμό τους. Η πρόσφατη εμπειρία της χώρας με την εμφάνιση κρουσμάτων υποσιτισμού σε σχολεία ανέδειξε το ζήτημα στην επιφάνεια και οδήγησε στην συζήτηση για την πιλοτική εφαρμογή προγράμματος παροχής μικρογευμάτων σε σχολεία εντός των ζωνών εκπαιδευτικής προτεραιότητας σε 18 περιοχές της Αττικής που συγκεντρώνονται παιδιά κυρίως από μειονεκτούντα κοινωνικοοικονομικά στρώματα¹¹⁹. Ωστόσο, ίσως είναι προτιμότερο το μέτρο να εφαρμοστεί στο σύνολο των σχολείων της επικράτειας ανεξαιρέτως.

Παράλληλα, το ζήτημα της παροχής δωρεάν σίτισης, πέραν της οικονομικής ελάφρυνσης των νοικοκυριών, έχει και κάποιες παράπλευρες ωφέλειες που συνδέονται με τον έλεγχο της διατροφής των παιδιών και την πρόληψη της υγείας. Υποστηρίζεται πως τα παιδιά από χαμηλά κοινωνικοοικονομικά στρώματα ακολουθούν λιγότερο υγιεινή διατροφή. Συνεπώς, η διανομή τροφών ωφέλιμων για τα παιδιά όπως φρούτων, λαχανικών, γάλακτος και η αποφυγή του γρήγορου φαγητού θα συνέβαλε στην καταπολέμηση της παιδικής παχυσαρκίας και στην καλή υγεία των παιδιών.¹²⁰

Σε επίπεδο ΕΕ η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχει ήδη αναλάβει δράση προς αυτήν την κατεύθυνση μέσω της δωρεάν διανομής φρούτων, λαχανικών και γάλακτος.¹²¹

Δωρεάν σχολικές φόρμες

Αν και το εν λόγω μέτρο είναι αμφιλεγόμενο και πιθανόν να μοιάζει και αναχρονιστικό για τη χώρα μας ωστόσο θα μπορούσαμε να πούμε πως μπορεί να αποτελέσει επίσης μία πρόταση για την ελάφρυνση των νοικοκυριών από πάγια και σημαντικά έξοδα που αφορούν τα παιδιά. Τα παιδιά και όχι μόνο, ιδιαίτερα στις σύγχρονες καταναλωτικές κοινωνίες έχουν την τάση να συγκρίνονται μεταξύ τους και όσον αφορά τα υλικά αγαθά που διαθέτουν. Το ζήτημα της εμφάνισης-ένδυσης αποτελεί σημαντικό παράγοντα δημιουργίας ανισοτήτων και αποκλεισμού στα σχολεία υπό την έννοια ότι πολλά παιδιά που δεν διαθέτουν ρούχα σε καλή κατάσταση ή στη μόδα στοχοποιούνται, χαρακτηρίζονται ακόμα και απομονώνονται. Θα ήταν σκόπιμο οι κοινωνικοοικονομικές ανισότητες να μην εισέρχονται στο σχολείο και με ένα τέτοιο μέτρο θα μπορούσε αν μη τι άλλο να υπάρξει μία άμβλυση στις εξωτερικές διαφορές και να αποφευχθούν περιπτώσεις σχολικής διαρροής που οφείλονται στην έλλειψη ειδών ένδυσης.¹²²

Δωρεάν παροχή σχολικών ειδών πρώτης ανάγκης όπως γραφική ύλη (τετράδια, μολύβια, στυλό)

Πρόκειται για είδη απαραίτητα για την συμμετοχή ενός παιδιού στην εκπαιδευτική διαδικασία. Ωστόσο, μπορεί να μην δύνανται όλοι οι γονείς να διαθέσουν το απαραίτητο ποσό για την αγορά τους. Ειδικά όσον αφορά ομάδες ιδιαίτερα ευάλωτες όπως παιδιά Ρομά, μετανάστες κλπ μπορεί αυτή η έλλειψη να αποτελεί έναν ακόμα παράγοντα σχολικής εγκατάλειψης. Γι' αυτό θα ήταν σκόπιμο να παρέχονται αυτά τα είδη δωρεάν, είτε σε όλα τα παιδιά είτε σε εκείνα τα οποία βρίσκονται σε ιδιαίτερα δυσμενή θέση.

Τέλος, προτείνεται οι παραπάνω δράσεις να υλοποιηθούν σε τοπικό επίπεδο καθώς μπορούν με αυτό τον τρόπο να αναζωογονηθούν οι τοπικές οικονομίες, να προωθηθεί η παραγωγή αγροτικών αγαθών και η διοχέτευσή τους στην αγορά και κατά συνέπεια να δημιουργηθούν και νέες θέσεις εργασίας. Επίσης, θα ενισχυθεί το αίσθημα της κοινοτικής αλληλεγγύης και ταυτότητας.

7.6.5 Μετάβαση από την Ιδρυματική Μέριμνα στη Φροντίδα από Ανάδοχους Γονείς

Σύμφωνα με την 29^η σύνοδο της Επιτροπής για τα Δικαιώματα του παιδιού¹²³, όσον αφορά τον τομέα της εναλλακτικής φροντίδας, η Επιτροπή εξέφρασε τις ανησυχίες της για τα παρακάτω:

- Οι παροχές εναλλακτικής φροντίδας για τα παιδιά, όπως είναι η ανάδοχη οικογένεια και η φροντίδα στα ιδρύματα, είναι ακατάλληλες και είναι αποτελέσματα ακατάλληλων πόρων και ανεπαρκούς προσωπικού
- Υπάρχει έλλειψη συστηματικού και αποτελεσματικού συντονισμού των υπηρεσιών κοινωνικής πρόνοιας και των δικαστηρίων
- Οι «εταιρίες προστασίας ανηλίκων» δεν έχουν τους κατάλληλους πόρους, ώστε να εκπληρώνουν αποτελεσματικά την αποστολή τους
- Παιδιά από μερικές ομάδες, όπως Ρομά και παράνομοι μετανάστες, έχουν ιδιαίτερα περιορισμένη προστασία των δικαιωμάτων τους στο πλαίσιο των μηχανισμών εναλλακτικής φροντίδας.

Όσον αφορά στο ζήτημα της υιοθεσίας ανηλίκων, στη χώρα μας οι υπηρεσίες για την κοινωνική αποκατάσταση των παιδιών με το θεσμό αυτό, παρέχονται στα παιδιά που στερούνται γονέων ή που η επιμέλειά τους έχει αφαιρεθεί από τους γονείς τους για λόγους συμφέροντος του παιδιού. Επίσης πραγματοποιούν κοινωνική έρευνα για την υιοθεσία παιδιών που οι φυσικοί γονείς τους επιθυμούν να υιοθετηθεί το παιδί τους από συγκεκριμένη θετή οικογένεια που έχουν επιλέξει μετά από ιδιωτική συμφωνία για διάφορους λόγους¹²⁴. Οι κύριες ρυθμίσεις για τις διαδικασίες και προϋποθέσεις της πραγματοποίησης υιοθεσίας ανηλίκων περιέχονται στον

N.2447/96¹²⁵ που συμπληρώνεται και τροποποιείται με προγενέστερους ή μεταγενέστερους νόμους. Οι υπηρεσίες αυτές παρέχονται από φορείς όπως:

- Όλοι οι φορείς του δημοσίου που παρέχουν προστατευμένη φροντίδα και φιλοξενία για το παιδί εξουσιοδοτούνται να παρέχουν υπηρεσίες υλοποίησης υιοθεσίας για τα παιδιά που προστατεύουν εφόσον αυτά στερούνται γονέων ή οι γονείς τους έχουν συναινέσει να αποκατασταθεί το παιδί τους μέσω της υιοθεσίας ή με δικαστική απόφαση έχουν στερηθεί οριστικά την επιμέλεια του παιδιού τους¹²⁶.
- Από τις Διευθύνσεις ή τα Τμήματα Κοινωνικής Πρόνοιας διενεργούνται κοινωνικές έρευνες από τους κοινωνικούς λειτουργούς για την καταλληλότητα των υποψηφίων θετών γονέων προκειμένου να υιοθετήσουν παιδιά τα οποία οι φυσικοί τους γονείς επιθυμούν να υιοθετηθούν από συγκεκριμένους θετούς γονείς κατόπιν προσωπικής ιδιωτικής συμφωνίας¹²⁷.

Υπάρχει αυξανόμενη συναίνεση ως προς το ότι η αναδοχή είναι η καλύτερη λύση από την τοποθέτηση σε ίδρυμα, καθώς μέσω της αναδοχής θεωρείται πως το παιδί μεγαλώνει με περισσότερη αγάπη σε ένα σταθερό οικογενειακό περιβάλλον. Υπάρχει λοιπόν, ανάγκη για διάδοση του θεσμού της αναδοχής και διασφάλιση της ποιότητάς του, ώστε τα παιδιά να μην μετακινούνται διαρκώς από σπίτι σε σπίτι και από οικογένεια σε οικογένεια¹²⁸. Είναι σημαντικό να θεσπιστούν πολιτικές με επίκεντρο τη μετέπειτα μέριμνα, την προετοιμασία των παιδιών για αυτόνομη διαβίωση, την είσοδο στην αγορά εργασίας ή τη συνέχιση της εκπαίδευσής τους μετά την ενηλικίωση¹²⁹. Ο θεσμός της υιοθεσίας θα πρέπει να ενθαρρύνεται και να υπάρχει θετική στάση απέναντι στην αποϊδρυματοποίηση, καθώς έτσι διαφαίνεται ο έμπρακτος σεβασμός στα δικαιώματα του παιδιού, αμβλύνεται το φαινόμενο του στιγματισμού και αντιμετωπίζονται με μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα οι ιατροκοινωνικές συνέπειες της παραπομπής ή/και της παράτασης της παραμονής¹³⁰ των παιδιών με οικογενειακά ή/και ιατρικά προβλήματα σε υπηρεσίες κλειστής φροντίδας. Στόχος είναι η αποτροπή των γονέων να κάνουν χρήση των παραδοσιακών προγραμμάτων ιδρυματικής περίθαλψης και η σταδιακή αντικατάσταση αυτών των υπηρεσιών με εναλλακτικές μορφές φροντίδας στην οικογένεια και την κοινότητα¹³¹.

Είναι προτιμότερο ένα παιδί να μεγαλώνει σε ένα περιβάλλον υγιές, στα πλαίσια μίας οικογένειας, ακόμη κι αν πρόκειται για θετούς γονείς, παρά να μεγαλώνει σε ένα ίδρυμα, το οποίο θα είναι υπεύθυνο γι' αυτό το παιδί μέχρι την ενηλικίωσή του. Γενικά στη χώρα μας η διαδικασία της υιοθεσίας είναι ιδιαίτερος χρονοβόρα και επίπονη και για τους υποψηφίους θετούς γονείς, αλλά και για τα παιδιά που περιμένουν με ανυπομονησία να βρεθούν στο οικογενειακό περιβάλλον που τόσο πολύ στερούνται μέσα σε ένα ίδρυμα. Ο Συνήγορος του Παιδιού είχε εκφράσει δημοσίως και προς τη Βουλή τη θέση ότι η Ελλάδα καθυστέρησε πολύ να επικυρώσει και να εφαρμόσει τη «Σύμβαση για την Προστασία των Παιδιών και τη Συνεργασία σχετικά με τη Διακρατική υιοθεσία»¹³². Η σύμβαση υπογράφηκε στη Χάγη το 1993 και κυρώθηκε από την ελληνική Βουλή με τον Ν. 3765/2009, ορίζοντας ως ημερομηνία έναρξης της ισχύος της την 1.1.2010. Στόχος των ρυθμίσεων είναι η έγκυρη αξιολόγηση και η υποστήριξη των ενδιαφερομένων θετών γονέων, η προστασία των δικαιωμάτων των υιοθετούμενων παιδιών και η καταπολέμηση της παράνομης εμπορίας βρεφών, που ευνοείται από την ανεξέλεγκτη εφαρμογή της ιδιωτικής υιοθεσίας στη χώρα μας¹³³.

7. 7 Για τις Πολιτικές Αντιμετώπισης της Παιδικής Φτώχειας

Το φαινόμενο της φτώχειας, όπως επίσης και το φαινόμενο της παιδικής φτώχειας είναι δύο ζητήματα που εξαιτίας της οικονομικής κρίσης που ταλανίζει την Ελλάδα τα τελευταία χρόνια ολοένα και διογκώνονται, τα ποσοστά δε φτωχών πολιτών αυξάνονται επικίνδυνα. Δυστυχώς όμως, όπως αναφέρεται και στη βιβλιογραφία δεν είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε

τους ακριβείς αριθμούς, καθώς στη χώρα μας δεν διεξάγονται έρευνες που να αποκαλύπτουν τα πραγματικά ποσοστά. Αναφερόμαστε συνεχώς σε έννοιες όπως «ευπαθείς κοινωνικές ομάδες», αλλά δεν είμαστε σε θέση να προσδιορίσουμε την έννοια αυτή, καθώς απουσιάζουν τα κατάλληλα όργανα μέτρησης και η κατάλληλη μεθοδολογία για να μετρηθούν οι όροι αυτοί και να προκύψουν τα πραγματικά ποσοστά και τα πραγματικά χαρακτηριστικά των ευπαθών ομάδων. Επίσης, δεν υπάρχει στην Ελλάδα εξειδικευμένος φορέας καταγραφής, παρακολούθησης, ανάλυσης και έρευνας των φαινομένων της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού στο γενικό πληθυσμό και στην παιδική ηλικία. Η Ελλάδα βρίσκεται αρκετά βήματα πίσω σε σχέση με τις υπόλοιπες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης και όσον αφορά τις πολιτικές αντιμετώπισης που κρίνονται αναγκαίες για την αντιμετώπιση της γενικής και της παιδικής φτώχειας και βεβαίως όσον αφορά στο συντονισμό των αρμοδίων φορέων για να βρεθούν λύσεις στα φλέγοντα αυτά ζητήματα. Ενώ υπάρχουν μελέτες, έχουν προταθεί προγράμματα και μέτρα, υπάρχει επιστημονικό υλικό που «περιμένει» να αξιοποιηθεί, δυστυχώς το ελληνικό κράτος φαίνεται αναποτελεσματικό και άρα ανίκανο να αντιμετωπίσει το πρόβλημα που συνεχώς επιδεινώνεται εν μέσω της τρέχουσας οικονομικής συγκυρίας.

Οι παράγοντες που συντελούν στην αναποτελεσματικότητα του κράτους να διαχειριστεί το ζήτημα της φτώχειας αναλύθηκαν λεπτομερώς, ωστόσο εντύπωση προκαλεί, η παντελής έλλειψη συντονισμού και οργάνωσης. Στη βιβλιογραφία γίνονται συνεχώς αναφορές για την απουσία οργάνωσης κι ενώ φαίνεται πως έχουν γίνει προσπάθειες (όπως το Εθνικό Ταμείο Συνοχής), δεν απέφεραν καρπούς, διότι έμειναν μόνο στα χαρτιά και κανένας από τους αρμοδίους φορείς δεν ασχολήθηκε με σοβαρότητα και επιμονή για την αντιμετώπιση του προβλήματος στην πράξη. Το ζήτημα της φτώχειας απαιτεί μακροχρόνιες διαδικασίες για να αντιμετωπιστεί, δεν μπορεί κανείς να περιμένουμε πως με ένα μέτρο ή με ένα πρόγραμμα θα καταστεί εφικτό να αντιμετωπιστεί «εν μια νυκτί». Πρέπει να γίνουν διαρθρωτικές αλλαγές, οι οποίες αναφέρονται στα εθνικά κείμενα, αλλά παρατηρείται μία απροθυμία εκ μέρους της πολιτείας να υιοθετήσει τις αλλαγές αυτές. Είναι εύλογο, ιδίως λόγω της οικονομικής κρίσης, η υλοποίηση κάποιων πολιτικών, κυρίως αυτών που απαιτούν χρηματοδότηση από το κράτος, να θεωρείται και να είναι ιδιαίτερος δύσκολη. Η αναδιανομή του εισοδήματος φαίνεται πως θα ήταν η πιο δραστική λύση για να αντιμετωπιστεί η φτώχεια, αλλά κάτι τέτοιο φαίνεται να αποτελεί μάλλον ουτοπία στις μέρες μας. Το ορθότερο θα ήταν να υπάρξει μία ολιστική προσέγγιση του φαινομένου και οι πολιτικές που θα υιοθετηθούν θα πρέπει και αυτές να έχουν ολιστικό χαρακτήρα.

Η απουσία εισοδήματος είναι ένας βασικός πτωχογόνος παράγοντας, γι' αυτό κρίνεται σημαντικό να ενισχυθούν οι πολιτικές απασχόλησης, ώστε να εξασφαλίζεται ένα *minimum* εισοδήματος μέσα στο νοικοκυριό. Παράλληλα με τις πολιτικές απασχόλησης μπορούν να ληφθούν μέτρα, ώστε να υπάρξει συμφιλίωση της επαγγελματικής με την οικογενειακή ζωή. Με αυτόν τον τρόπο επιτυγχάνεται ισορροπία μεταξύ των δύο ρόλων, του γονέα και του εργαζομένου. Η χορήγηση αδειών, η ευελιξία στα ωράρια εργασίας και οι εγκαταστάσεις φροντίδας παιδιών μπορούν να βελτιώσουν την ισορροπία αυτή, η οποία βοηθάει τους γονείς να ανταπεξέλθουν στις οικογενειακές αλλά και τις επαγγελματικές τους υποχρεώσεις.

Εξίσου σημαντική κρίνεται και η πρόσβαση των ευπαθών κοινωνικών ομάδων σε κοινωνικές υπηρεσίες και υπηρεσίες υγείας. Ένα τεράστιο ποσοστό φτωχών ανθρώπων αντιμετωπίζει σοβαρά προβλήματα υγείας και δεν έχει πρόσβαση σε υπηρεσίες υγείας, αφού η πολιτεία δεν έχει μεριμνήσει για τις ανισότητες στην ιατροφαρμακευτική περίθαλψη και στις κοινωνικές υπηρεσίες. Οι φτωχοί δεν μπορούν να κάνουν χρήση των θεμελιωδών κοινωνικών τους δικαιωμάτων και αυτό συνιστά πλήρη παραγκωνισμό τους από το σύστημα με αποτέλεσμα την περιθωριοποίησή τους και τον κοινωνικό τους αποκλεισμό. Τα παιδιά που διαβιούν σε συνθήκες φτώχειας φαίνεται, σύμφωνα με έρευνες, πως είναι πιο ευάλωτα στο να εγκαταλείπουν το σχολείο και η εκπαίδευση είναι άμεσα συνδεδεμένη με το φαινόμενο. Η πρόωρη εγκατάλειψη

του σχολείου συμβάλλει με τη σειρά της στη διαγενεακή φτώχεια. Πρέπει να υιοθετηθούν πολιτικές που να προλαμβάνουν τέτοια φαινόμενα, διότι όπως έχει αποδειχθεί τα προληπτικά μέτρα είναι αποτελεσματικότερα από τα κατασταλτικά.

Η απουσία του ρόλου των τοπικών φορέων είναι ένας σημαντικός ανασταλτικός παράγοντας στην αντιμετώπιση της φτώχειας και της παιδικής φτώχειας. Η ενίσχυση της τοπικής αυτοδιοίκησης ακόμη δεν έχει επιτευχθεί στη χώρα μας παρά το διαχωρισμό σε περιφέρειες με σκοπό την αποκέντρωση των εξουσιών από την πρωτεύουσα. Οι Ο.Τ.Α. φαίνονται αναποτελεσματικοί και ανεπαρκείς, δεν έχουν χρηματικούς πόρους ούτε ανθρώπινο δυναμικό για να καταφέρουν να ανταπεξέλθουν στις υποχρεώσεις των πολιτών τους. Η αντιμετώπιση της φτώχειας σε τοπικό επίπεδο θα μπορούσε να είναι πιο αποτελεσματική, καθώς η περιφέρεια ή ο δήμος είναι σε θέση να γνωρίζει καλύτερα τα δημογραφικά χαρακτηριστικά της περιοχής του.

Ολοκληρώνοντας, θα πρέπει να τονίσουμε το ρόλο της Κοινωνικής Οικονομίας, των Μ.Κ.Ο. και της Εταιρικής Κοινωνικής Ευθύνης στην καταπολέμηση της φτώχειας, καθώς είναι ένας τομέας που είναι υπό ανάπτυξη στην Ελλάδα. Σύμφωνα με την ευρωπαϊκή εμπειρία είναι χρήσιμα όπλα για την αντιμετώπιση του φαινομένου, αφού δημιουργούνται θέσεις απασχόλησης για τους πολίτες, αυξάνεται η επιχειρηματική δραστηριότητα για κοινωνικούς σκοπούς και ταυτόχρονα μειώνεται η παθητική εξάρτηση από την κοινωνική πρόνοια. Ιδίως η κοινωνική οικονομία παρέχει τη δυνατότητα σταθεροποίησης των τοπικών κοινωνιών, εισάγοντας συλλογικά στοιχεία μέσα από ένα νομικό καθεστώς που εγγυάται μια μη κερδοσκοπική κατεύθυνση, συμβάλλοντας στην ένταξη ατόμων που κινδυνεύουν από αποκλεισμό.

Το πιο σημαντικό είναι να συνειδητοποιήσει ολόκληρη η ελληνική κοινωνία και κάθε αρμόδιος φορέας το μέγεθος του προβλήματος της φτώχειας και γίνουν οι κατάλληλες προσπάθειες ώστε αυτό να αντιμετωπιστεί. Δεν είναι ευθύνη της πολιτείας μόνο η καταπολέμηση του φαινομένου, είναι ευθύνη όλων μας και όπως αποδεικνύεται τελικά, εν μέσω της οικονομική κρίσης, που το κράτος πλέον αδυνατεί να καλύψει τις βασικές ανάγκες των πολιτών του, αλλά μάλιστα δημιουργεί νέες, αντί να μετριάζει τις παλιές, αποτελεί επιτακτική ανάγκη πια, να συμβάλλουμε όλοι όσο μπορούμε, ώστε να μη βλέπουμε τους συμπολίτες μας να ζουν στην εξαθλίωση και κυρίως να προσπαθήσουμε να καταρρίψουμε το στερεότυπο, ότι έχουν την ευθύνη αυτοί οι ίδιοι που βρίσκονται στην κατάσταση της φτώχειας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8

ΜΕΤΡΑ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΒΕΛΤΙΩΣΗ ΤΗΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ

- **ΕΝΙΣΧΥΣΗ ΤΟΥ ΡΟΛΟΥ ΤΩΝ ΟΡΓΑΝΙΣΜΩΝ ΤΟΠΙΚΗΣ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗΣ (Ο.Τ.Α.) ΓΙΑ ΤΗΝ ΒΕΛΤΙΩΣΗ ΤΗΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ ΚΑΙ ΤΗΝ ΚΑΤΑΠΟΛΕΜΙΣΗ ΤΗΣ ΓΕΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΑΙΔΙΚΗ ΦΤΩΧΕΙΑΣ**
- **ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ – ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΣΦΑΛΕΙΑ – ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ**
- **ΣΤΟΧΕΥΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΓΙΑ ΤΗ ΒΕΛΤΙΩΣΗ ΤΗΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ**

ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ – ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΣΦΑΛΕΙΑ – ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ

Δημιουργία Εθνικού Παρατηρητηρίου Φτώχειας και Κοινωνικού Αποκλεισμού

Πρόσβαση σε Κοινωνικές Υπηρεσίες και Υπηρεσίες Υγείας

- Καταπολέμηση των ανισοτήτων πρόσβασης στις δημόσιες υπηρεσίες υγείας.
- Αναβάθμιση της ποιότητας των υπηρεσιών υγείας.
- Στοχευμένες και εξειδικευμένες παρεμβάσεις για τις ευπαθείς κοινωνικές ομάδες όσον αφορά την πρόσβασή τους σε υπηρεσίες υγείας.
- Έμφαση στην υλοποίηση προγραμμάτων έγκαιρης ενημέρωσης και πρόληψης νοσημάτων.
- Δημιουργία και εφαρμογή ενός σχεδίου δράσης με εμπλοκή των αρμοδίων φορέων, συμπεριλαμβανομένων των τοπικών φορέων, με στόχο την προσφορά υπηρεσιών υγείας σε ευπαθείς κοινωνικές ομάδες.
- Παροχή δυνατότητας ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης και ασφάλισης σε παιδιά, ακόμη και στην περίπτωση που οι γονείς δεν είναι ασφαλισμένοι σε κάποιο ασφαλιστικό ταμείο.

Ενίσχυση του Τομέα της Παιδείας

- Να διασφαλίζεται ισότιμη πρόσβαση όλων των παιδιών στην εκπαιδευτική διαδικασία καθώς αυτό αποτελεί μία μορφή πρόληψης της μετεξέλιξης των φτωχών παιδιών σε φτωχούς ενήλικες.
- Να δοθεί μεγαλύτερη έμφαση στην δημιουργία υποδομών προσχολικής αγωγής, με έμφαση στις περιοχές που είναι πιο απομακρυσμένες και πιο υποβαθμισμένες και να ερευνηθεί κατά πόσο μπορεί να γίνει χρήση ευρωπαϊκών κονδυλίων προς αυτό το σκοπό όπως γίνεται από κάποια άλλα κράτη μέλη (Ουγγαρία, Πολωνία).
- Να αυξηθεί και ο αριθμός των προσφερόμενων θέσεων στις υποδομές προσχολικής αγωγής προκειμένου να διασφαλιστεί η ισότητα στην πρόσβαση για όλα τα παιδιά.

Όσον αφορά τα παιδιά Ρομά

- Να ενταθούν οι προσπάθειες όσον αφορά την καταπολέμηση των διακρίσεων και των στερεοτύπων.
- Να υπάρξει συντονισμένη προσπάθεια από την πλευρά της εκπαιδευτικής κοινότητας - κυρίως όσον αφορά την επιμόρφωση.

- Να γίνει μία σε βάθος μελέτη, προκειμένου να μπορέσει να γίνει κατανοητή η ιδιαίτερη κουλτούρα τους.

Όσον αφορά τα παιδιά μεταναστών

- Να ενσωματωθεί η διαπολιτισμική προσέγγιση στην όλη εκπαιδευτική διαδικασία, παρά να περιορίζεται αυτή στην ύπαρξη περιορισμένου αριθμού διαπολιτισμικών σχολείων.
- Να δοθεί περισσότερη βαρύτητα στην λειτουργική διασύνδεση της μητρικής με την δεύτερη γλώσσα, ενώ αναγκαία κρίνεται και η ενίσχυση της συχνής επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών επάνω σε αυτά τα ζητήματα.
- Στους ανήλικους αιτούντες ασύλου να παρέχονται περισσότερες και πληρέστερες πληροφορίες για το άσυλο και οι αιτήσεις τους να εξετάζονται κατά προτεραιότητα

Όσον αφορά τα παιδιά με αναπηρίες

- Θα πρέπει να προωθηθεί η ευαισθητοποίηση των αρμόδιων φορέων προκειμένου να υπάρξει η αναγκαία στελέχωση των ειδικών δομών (Κέντρα Διάγνωσης, Αξιολόγησης και Υποστήριξης/ Σχολικές Μονάδες Ειδικής Αγωγής ή/και τα κοινά σχολεία) με εξειδικευμένο προσωπικό και να διατεθούν κονδύλια προκειμένου να βελτιωθούν οι υποδομές, ώστε να διευκολύνεται η πρόσβαση αυτών των παιδιών στην εκπαιδευτική διαδικασία.
- Οι προσπάθειες για την καταπολέμηση του φαινομένου της πρόωρης σχολικής εγκατάλειψης θα πρέπει να επικεντρωθούν στην ποιότητα των παρεχόμενων εκπαιδευτικών υπηρεσιών, στη συνεργασία μεταξύ των εμπλεκόμενων φορέων και στην κατά περίπτωση προσαρμογή της αντιμετώπισης.
- Να υιοθετηθεί ένα μοντέλο κοινωνικής επένδυσης στο παιδί, που θα αποσκοπεί στην επένδυση στο ανθρώπινο κεφάλαιο ως μέσου βελτίωσης της μελλοντικής του θέσης στην αγορά εργασίας και ως εκ τούτου ως τρόπου αποφυγής της διαίωνισης της φτώχειας και του αποκλεισμού.

Στέγαση

- **Μελέτη** με στόχο την εφαρμογή του θεσμού της «**κοινωνικής κατοικίας**» μέσω του οποίου προσφέρεται η δυνατότητα διαμονής μακράς διαρκείας στα άτομα και τα νοικοκυριά, που αντιμετωπίζουν πρόβλημα έλλειψης στέγης.

Για τον έλεγχο της Παιδικής Εργασίας

- Ενίσχυση και εκπαίδευση των υπαλλήλων της σχετικής αρμόδιας υπηρεσίας για τον έλεγχο και την τήρηση των διατάξεων που ρυθμίζουν την παιδική εργασία και η ανάπτυξη στοχευμένων δράσεων για την προστασία των ανηλίκων από την παράνομη παιδική εργασία.

Για την Υιοθεσία

- Επιτάχυνση των χρονοβόρων διαδικασιών της υιοθεσίας μέσω θεσμικών ρυθμίσεων με σκοπό αφενός τον όσο το δυνατόν περιορισμό του χρόνου παραμονής στα ιδρύματα και αφετέρου να καταστεί προσελκυστική η διαδικασία ώστε να μην αποθαρρύνονται ενδιαφερόμενοι υποψήφιοι θετοί γονείς.
- Θεσμικές προβλέψεις για την καταπολέμηση των παράνομων υιοθεσιών και τους εμπορίου βρεφών που περιλαμβάνουν.
- Δημιουργία κέντρου επιστημονικής μελέτης των υιοθεσιών, το οποίο θα εισηγείται τον καθορισμό της πολιτικής και το θεσμικό πλαίσιο των υιοθεσιών με βάση την επιστημονική τεκμηρίωση.

Για την Παιδική Κακοποίηση

- Αλλαγή του άρθρου 347 του Ποινικού Κώδικα ώστε οι ανήλικοι θύματα της συγκεκριμένης κατηγορίας σεξουαλικής κακοποίησης να προστατεύονται μέχρι τα 18 τους έτη και όχι μέχρι τα 17 όπως ισχύει.
- Η δημιουργία ενός εθνικού μητρώου λεπτομερούς καταγραφής περιπτώσεων παιδικής κακοποίησης.
- Ενίσχυση των κοινωνικών υπηρεσιών παροχής περίθαλψης στα θύματα παιδικής κακοποίησης τόσο σε επίπεδο οικονομικών πόρων όσο και σε επίπεδο άρτια εκπαιδευμένου ανθρώπινου δυναμικού.
- Λήψη ειδικών μέτρων για την πρόβλεψη και αποτροπή της κακοποίησης παιδιών περισσότερο έκθετων και ευάλωτων σε αυτήν.

Για την Ποινική Δικαιοσύνη των Ανηλίκων

- Αλλαγή του άρθρου 469 του Ποινικού Κώδικα ώστε το όριο ανηλικότητας να καθοριστεί πλήρως στα 18 έτη και οι ανήλικοι που emπίπτουν στην περίπτωση του συγκεκριμένου άρθρου να προστατεύονται μέχρι το 18^ο έτος της ηλικίας τους και όχι μέχρι το 17^ο όπως ισχύει.
- Αποποινικοποίηση της επαιτείας των ανηλίκων.
- Αξιολόγηση των συνθηκών λειτουργίας και αποτελεσματικότητας των δομών για την πρόληψη και την καταστολή της εγκληματικότητας των ανηλίκων.

ΣΤΟΧΕΥΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΓΙΑ ΤΗ ΒΕΛΤΙΩΣΗ ΤΗΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ

Μέτρα Συμφιλίωσης Οικογενειακής και Επαγγελματικής Ζωής

- Μοντέλο διαχείρισης του ανθρώπινου δυναμικού της επιχείρησης ως προς την εφαρμογή ελαστικού ωραρίου εργασίας, που αφενός θα δίνει τη δυνατότητα σε κάθε εργαζόμενο/η να μπορεί να οργανώνει το χρόνο εργασίας του/της σύμφωνα με τις προτιμήσεις του/της, τις οικογενειακές του/της υποχρεώσεις και τα σχέδια ζωής του/της και αφετέρου θα εξασφαλίζει την ομαλή λειτουργία της επιχείρησης.
- Πιλοτικά σχέδια εφαρμογής εναλλακτικών μορφών εργασίας, όπως κατανεμημένη εργασία (job-sharing) και τηλε-εργασία.
- Δράσεις ενημέρωσης και ενίσχυσης των εργαζομένων για τη χρήση των διαφόρων αδειών με έμφαση την ενθάρρυνση από την επιχείρηση των ανδρών εργαζομένων για χρήση της άδειας πατρότητας.
- Επέκταση της γονικής άδειας πέραν του καθορισμένου χρόνου για οικογενειακούς λόγους με παράλληλη εξασφάλιση της θέσης εργασίας.
- Επέκταση της απαλλαγής των εγκύων εργαζομένων από την εργασία για προγεννητικές εξετάσεις και για την παρακολούθηση μαθημάτων τοκετού, εάν είναι απαραίτητο να γίνουν κατά τις ώρες εργασίας. Επίσης, η θεσμοθέτηση διακοπών της εργασίας για θηλασμό επαρκούς διάρκειας για την ικανοποίηση των αναγκών του παιδιού.
- Σχέδια Επικοινωνίας και Επαφής (ενημερωτικές αναφορές, τηλεφωνική και ηλεκτρονική επικοινωνία κ.ά.) προς εργαζόμενες γυναίκες κατά την απουσία τους λόγω αδειών

(μητρότητας, εκπαιδευτική κ.λπ.) και την υποστήριξη της προσαρμογής τους κατά την επιστροφή στην εργασία τους.

- Παροχή ευκαιριών κατάρτισης στις/στους εργαζόμενες/ους που έλαβαν άδεια μακράς διάρκειας για τη φροντίδα εξαρτώμενων προσώπων, προκειμένου να διευκολυνθεί η επιστροφή τους στην εργασία.
- Δημιουργία δομών στήριξης για υπηρεσίες φύλαξης παιδιών.
- Δημιουργία διαφοροποιημένων και ποιοτικών υπηρεσιών φύλαξης παιδιών, σύμφωνα με τις ανάγκες των γονέων –εργαζομένων και των παιδιών τους, και εμπλοκή όλων των μερών στη διοίκηση και λειτουργία τους.
- Σχέδια εκπαίδευσης και ψυχαγωγίας ιδιαίτερα κατά την περίοδο των σχολικών διακοπών για τα παιδιά των εργαζομένων.
- Δημιουργία δομών παροχής υπηρεσιών φροντίδας για τα παιδιά και για τα εξαρτώμενα μέλη των οικογενειών.

Ένταξη της Διάστασης της Παιδικής Φτώχειας οριζόντια στις Δημόσιες Πολιτικές (mainstreaming)

Συσχετισμός της Παιδικής Φτώχειας με τα Δικαιώματα του Παιδιού

- Η πολιτεία θα πρέπει να αναλάβει την ηθική και νομική της υποχρέωση απέναντι στα παιδιά διασφαλίζοντας την ισότιμη διαβίωσή τους μέσα από τη δημιουργία των απαραίτητων υποδομών και συνεργειών πολιτικής.

Παροχές σε Είδος

- Δωρεάν γεύματα στο σχολείο
- Δωρεάν σχολικές φόρμες
- Δωρεάν παροχή σχολικών ειδών πρώτης ανάγκης όπως γραφική ύλη (τετράδια, μολύβια, στυλό)
- Ενίσχυση αθλητικών και πολιτιστικών δραστηριοτήτων στο σχολείο για την αντιμετώπιση των αρνητικών συναισθημάτων που δημιουργούν στα παιδιά η φτώχεια και γενικότερα οι δυσμενείς κοινωνικοοικονομικές συνθήκες.

Μετάβαση από την Ιδρυματική Μέριμνα στη Φροντίδα από Ανάδοχους Γονείς

- Ανάγκη διάδοσης του θεσμού της αναδοχής και διασφάλιση της ποιότητάς του, ώστε τα παιδιά να μην μετακινούνται διαρκώς από σπίτι σε σπίτι και από οικογένεια σε οικογένεια.
- Να θεσπιστούν πολιτικές με επίκεντρο τη μετέπειτα μέριμνα, την προετοιμασία των παιδιών για αυτόνομη διαβίωση, την είσοδο στην αγορά εργασίας ή τη συνέχιση της εκπαίδευσής τους μετά την ενηλικίωση.
- Ο θεσμός της υιοθεσίας θα πρέπει να ενθαρρύνεται και να υπάρχει θετική στάση απέναντι στην αποϊδρυματοποίηση, καθώς έτσι διαφαίνεται ο έμπρακτος σεβασμός στα δικαιώματα του παιδιού, αμβλύνεται το φαινόμενο του στιγματισμού και αντιμετωπίζονται με μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα οι ιατροκοινωνικές συνέπειες της παραπομπής ή/και της παράτασης της παραμονής των παιδιών με οικογενειακά ή/και ιατρικά προβλήματα σε υπηρεσίες κλειστής φροντίδας. Στόχος είναι η αποτροπή των γονέων να κάνουν χρήση των παραδοσιακών προγραμμάτων ιδρυματικής περίθαλψης και η σταδιακή αντικατάσταση αυτών των υπηρεσιών με εναλλακτικές μορφές φροντίδας στην οικογένεια και την κοινότητα.

Σύμφωνα με τα παραπάνω προτείνονται:

- Στα πλαίσια κάθε πολιτικής από οποιοδήποτε φορέα δημόσιο ή ιδιωτικό να υπάρχει **οριζόντια πρόβλεψη και επικέντρωση στα θέματα που αφορούν το παιδί και την παιδική ηλικία (child mainstreaming)**
- Στο παραπάνω πλαίσιο, προτείνεται ο **σχεδιασμός και εφαρμογή ενός «Σχεδίου Δράσης για την Παιδική Ηλικία και τα Δικαιώματα του Παιδιού»**, το οποίο θα καταλαμβάνει: α) το σύνολο των δικαιωμάτων του παιδιού, β) το σύνολο των τομέων της κοινωνικής ζωής του.
- Προτείνεται, επίσης, η **διαμόρφωση ιδιαίτερου κωδικού στον προϋπολογισμό για τη χρηματοδότη του συνόλου των κρατικών πολιτικών που αφορούν το παιδί** καθώς και του Εθνικού Σχεδίου Δράσης για την Παιδική Ηλικία τόσο σε επίπεδο κεντρικής κυβέρνησης (κρατικός προϋπολογισμός) όσο και στο επίπεδο των Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης/Ο.Τ.Α. (προϋπολογισμός κάθε Δήμου και κάθε Περιφέρειας) και των προϋπολογισμών των λοιπών δημοσίων νομικών προσώπων.

Σε νομοθετικό επίπεδο προτείνονται:

- **Κύρωση του Νέου Προαιρετικού Πρωτοκόλλου**, στο οποίο θεσπίζεται η δυνατότητα άμεσης και ατομικής υποβολής καταγγελιών στην Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Παιδιού. Η κύρωσή του είναι εξαιρετικά σημαντική αφού προβλέπεται ότι καμία αναφορά σχετικά με την παραβίαση δικαιωμάτων του παιδιού δεν μπορεί να γίνει αποδεκτή από την Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Παιδιού, εάν το Νέο αυτό Προαιρετικό Πρωτόκολλο δεν επικυρωθεί από την αντίστοιχη χώρα. Η κύρωση από την Ελλάδα αυτού του Πρωτοκόλλου ίσως να αποτελέσει ένα επιπρόσθετο μέσο πίεσης για την εφαρμογή των Δικαιωμάτων του Παιδιού στη χώρα μας, καθώς, μεταξύ άλλων, υπάρχει η πρόβλεψη συγκεκριμένης προθεσμίας για παροχή γραπτών εξηγήσεων από το κράτος κατά του οποίου έγινε η καταγγελία.
- **Κύρωση όσων διεθνών κειμένων και συμβάσεων** που δεν έχουν ακόμα κυρωθεί.
- **Εναρμόνιση της εθνικής νομοθεσίας σύμφωνα με τις παρατηρήσεις που πρόκειται να γίνουν επάνω στην 2^η και 3^η Έκθεση που υπέβαλλε η Ελλάδα** για την εφαρμογή της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού.
- **Δημιουργία Κώδικα Ανηλίκων** - κωδικοποίηση της νομοθεσίας για ανηλικούς - καθώς οι διατάξεις για τους ανηλικούς βρίσκονται διεσπαρμένες σε όλους τους κλάδους του δικαίου.

Λοιπές Προτάσεις:

- **Επανασύσταση του «Παρατηρητηρίου για τα Δικαιώματα του Παιδιού» ως Ανεξάρτητου Φορέα** και όχι η ένταξή του σε κάποια Γενική Γραμματεία, με επαρκή προϋπολογισμό ώστε να λειτουργήσει σαν κέντρο συντονισμού, προώθησης της επιστημονικής μελέτης της παιδικής ηλικίας, το οποίο θα αναλάβει τη σύνταξη της περιοδικής έκθεσης για την εφαρμογή της Σύμβασης, καθώς και τη συλλογή στοιχείων σχετικά με την εφαρμογή της σύμβαση για τα δικαιώματα του παιδιού.
- **Ανάπτυξη πρωτοβουλιών για συνεργασία** και ανάληψη πρωτοβουλιών από Μ.Κ.Ο., αποκεντρωμένες μονάδες του κράτους, εκκλησίας, επιχειρήσεων **στα πλαίσια της κοινωνικής οικονομίας και της εταιρικής κοινωνικής ευθύνης.**

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

¹ ΕΛ.ΣΤΑΤ., Απογραφή 2001, Πραγματικός πληθυσμός, Πληθυσμός κατά φύλο και ομάδες ηλικιών 2001, <http://www.statistics.gr>

² Τα στοιχεία αυτά είναι πιθανό να αναθεωρηθούν, εφόσον τα προσωρινά στοιχεία της απογραφής 2011, αποκλίνουν από τις προβολές του πληθυσμού κατά 560.000 άτομα. Για περισσότερα βλ. ΕΛ.ΣΤΑΤ., Υπολογιζόμενος πληθυσμός κατά φύλο και 5τεεις ομάδες ηλικιών και Ανακοίνωση προσωρινών αποτελεσμάτων Απογραφής Πληθυσμού 2011, <http://www.statistics.gr>

³ ΕΛ.ΣΤΑΤ., Υπολογιζόμενος πληθυσμός, ό.π.

⁴ ΕΛ.ΣΤΑΤ., Δημοσιεύματα της κατηγορίας Απογραφές για τα έτη: 1961-1971-1981-1991-2001 <http://www.statistics.gr>

⁵ ΕΛ.ΣΤΑΤ., Στατιστικές Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης. Μαθητές, Σχολικές Μονάδες και Διδακτικό Προσωπικό – Έναρξη (Έτους 2010) <http://www.statistics.gr>

⁶ EUROSTAT: Pupil/ Student - teacher ratio and average class size (ISCED 1-3) [educ_iste], <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

⁷ EUROSTAT: Early leavers from education and training by sex and employment status [edat_lfse_14], <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

⁸ Ρουσέας, Π. & Βρετάκου Β. (2008). 4η έρευνα μαθητικής διαρροής (γενιά μαθητών 2003-04): Η μαθητική διαρροή στην δευτεροβάθμια εκπαίδευση (Γυμνάσιο, Ενιαίο Λύκειο, ΤΕΕ) , Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Παρατηρητήριο Μετάβασης, Αθήνα. <http://www.pi-schools.gr/programs/pap/p5.html>

⁹ Η Ανατολική Αττική εμφανίζει ένα παράδοξο, από τα στοιχεία της έρευνας του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου η σχολική διαρροή ανέρχεται στο 9,8%, ενώ το μέσο επίπεδο εκπαίδευσης είναι σχετικά υψηλότερο από της χώρας με βάση την απογραφή του 2001. Ωστόσο, αν ανατρέξουμε στα στοιχεία του 1991 διαπιστώνουμε ότι το επίπεδο ήταν χαμηλό. Στην συγκεκριμένη περιοχή από τη δεκαετία του 1990 και κατόπιν, μετόκησαν άτομα τα οποία είχαν υψηλό εκπαιδευτικό κεφάλαιο με αποτέλεσμα να αλλοιώνονται δημογραφικά χαρακτηριστικά, από τους νέους κατοίκους, ενώ παράλληλα να διατηρούνται τάσεις και συμπεριφορές των παλαιότερων.

¹⁰ European Commission, Europe 2020 target. http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/targets_en.pdf

¹¹ EUROSTAT, Investments in education and training [educ_thexp], <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

¹² ΕΛ.ΣΤΑΤ., Δημοσιεύματα της κατηγορίας Απογραφές για τα έτη: 1961-1971-1981-1991-2001, ό.π.

¹³ EUROSTAT, Population on 1 January by five years age groups and sex [demo_pjangroup],], <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

¹⁴ ΕΛ.ΣΤΑΤ., Αποτελέσματα απογραφών 1981-1991-2001: Νοικοκυριά κατά μέγεθος και μέλη αυτών, ανάλογα με τον αριθμό των μελών τους, ηλικίας κάτω των 15 ετών. <http://www.statistics.gr>

¹⁵ EUROSTAT, Average number of rooms per person by type of household and income group until 2001 (Source: ECHP) [ilc_lvho04h] <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

¹⁶ Francis G. Castles, F.G. & Ferrera, M., (1996). Home Ownership and the Welfare State: Is Southern Europe Different?, South European Society and Politics, 1, 2, 163-185, σ. 180

¹⁷ ΕΛ.ΣΤΑΤ., Αποτελέσματα της έρευνας Οικογενειακών Προϋπολογισμών (Έτους 2009): Μέσος όρος μηνιαίων αγορών και σε είδος απολαβών των νοικοκυριών ανάλογα με την σύνθεση του νοικοκυριού 2009.

<http://www.statistics.gr>

¹⁸ EUROSTAT, Divorce indicators [demo_ndivind], <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

¹ Marshall, D. (1999). The construction of children as an object of international relations: The Declaration of Children's Rights and the Child Welfare Committee of League of Nations, 1900. *The International Journal of Children's Rights*, 7, 2, 103-147.

² Η Σύμβαση έχει κυρωθεί από όλες τις χώρες εκτός από την Σομαλία και τις Η.Π.Α.

³ Φασούλης, Β. (2011). Το ζήτημα της οικονομικότητας των δικαιωμάτων του παιδιού. Στο Δασκαλάκης, Δ. και Γκίβαλος, Μ. (επιμ). *Παιδική Ηλικία και τα Δικαιώματα του Παιδιού*, Εκδ. Α. Α. Λιβάνη, Αθήνα, σ. 159-160.

⁴ Farson, R. (1974). *Birthrights*. London: Collier Macmillan.; Holt, J.C. (1975). *Escape from Childhood: The Needs and Rights of Children*. Harmondsworth: Penguin.; Cohen, H. (1980). *Equal Rights for Children*. Totowa, NJ: Littlefield Adams and Co.

⁵ Eade, L. (2003). Legal Incapacity, Autonomy and Children's Rights. *Newcastle Law Review*, 5, 2, 157-168.

Freeman, M. (1994). Whither Children: Protection, Participation, Autonomy? *Manitoba Law Journal*, 22, 307-327.

⁶ Βλ. Διακήρυξη της Γενεύης (1924), Διακήρυξη για τα Δικαιώματα του Παιδιού (1959).

⁷ Νάσκου - Περράκη, Π. (1990). *Η Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού*. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, σ. 11.

⁸ Προαιρετικό Πρωτόκολλο στη Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού σχετικά με την εμπορία παιδιών, την παιδική πορνεία και παιδική πορνογραφία (κυρώθηκε με το Ν. 3625/2007) και Προαιρετικό Πρωτόκολλο της

Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού σε σχέση με την ανάμειξη των παιδιών σε ένοπλη σύρραξη (κυρώθηκε με το Ν. 3080/2002).

⁹ Ως προς την ισχύ των διεθνών κανόνων και συμβάσεων το Σύνταγμα στο άρθρο 28 παρ. 1 ορίζει ότι «Οι γενικά παραδεγμένοι κανόνες του διεθνούς δικαίου, καθώς και οι διεθνείς συμβάσεις από την επικύρωσή τους με νόμο και τη θέση τους σε ισχύ σύμφωνα με τους όρους της καθεμιάς, αποτελούν αναπόσπαστο μέρος του εσωτερικού ελληνικού δικαίου και υπερισχύουν από κάθε άλλη αντίθετη διάταξη νόμου». Αυτό σημαίνει ότι οι κανόνες διεθνούς δικαίου υπερεχούν σε σχέση με τους κανόνες του κοινού εθνικού δικαίου οι οποίοι αντιμετωπίζονται ως υποδεέστεροι και παραμερίζονται σε περίπτωση αντίθεσής τους με τους κανόνες του διεθνούς δικαίου που εμπίπτουν στις προδιαγραφές του συγκεκριμένου άρθρου του Συντάγματος. Απαραίτητη προϋπόθεση τίθεται, όμως, η επικύρωση της σύμβασης με τυπικό νόμο και όχι απλώς η επικύρωση της συμφωνίας. Βενιζέλος, Ε. (1991). Μαθήματα Συνταγματικού Δικαίου Ι. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής, σ. 143-144.

¹⁰ Rodham, H. (1973). Children Under the Law. *Harvard Educational Review*, 43, 4, 487-514.

¹¹ Για μια περιγραφή του έργου και των αρμοδιοτήτων της Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Παιδιού του Ο.Η.Ε. βλ. Νάσκου - Περράκη, Π. (2006). Η Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Παιδιού: Ένας 15ετής απολογισμός. *Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου*, 3-4, 385-420.

¹² Committee on the Rights of the Child, (2002). Concluding observations of the Committee on the Rights of the Child: Greece. CRC/C/15/Add.170, 2 April 2002.

¹³ Committee on the Rights of the Child, (2011). Implementation of the Convention on the Rights of the Child: List of issues concerning additional and updated information related to the second and third combined periodic reports of Greece (CRC/C/GRC/Q/2-3), 13 July 2011.

¹⁴ Ν. 2909/2001, άρθρο 4.

¹⁵ Το γεγονός αυτό αν και δεν αναφέρθηκε ρητά από την ελληνική πλευρά, κατατέθηκε από εκθέσεις άλλων οργανισμών για την εφαρμογή της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού. Greek Helsinki Monitor (GHM). Coordinated Organizations and Communities for Roma Human Rights in Greece (Sokadre) (2011). Parallel Report on Greece's compliance with the UN Convention on the Rights of the Child, 3 March 2011, p. 3.; Greek NGO's Network for Children Rights Convention (2011). Non-Governmental Organizations' Report in Application of the United Nations Convention on the Rights of the Child. April 16, 2011.

¹⁶ Committee on the Rights of the Child, (2002). Concluding observations of the Committee on the Rights of the Child: Greece. CRC/C/15/Add.170, 2 April 2002.; Committee on the Rights of the Child, (2011). Implementation of the Convention on the Rights of the Child: List of issues concerning additional and updated information related to the second and third combined periodic reports of Greece (CRC/C/GRC/Q/2-3), 13 July 2011.

¹⁷ Για μια συνοπτική παρουσίαση βλέπε: UNICEF (2010) Child Protection Systems: Mapping and Assessment Toolkit. http://www.unicef.org/protection/Mapping_and_Assessment_users_guide_Toolkit%282%29.pdf

¹⁸ Ενδεικτικά βλ.: Committee on the Rights of the Child, (2002). Concluding observations of the Committee on the Rights of the Child: Greece. CRC/C/15/Add.170, 2 April 2002, p. 5.; Human Rights Watch (2008). *Left to Survive Systematic Failure to Protect Unaccompanied Migrant Children in Greece*. USA.; European Roma Rights Centre (2011). *Parallel report by The European Roma Rights Centre to the Committee on the Rights of the Child on Greece for its consideration at the 58th session 19 September to 7 October 2011.*; Committee on the Rights of the Child, (2011). Implementation of the Convention on the Rights of the Child: List of issues concerning additional and updated information related to the second and third combined periodic reports of Greece (CRC/C/GRC/Q/2-3), 13 July 2011.; Committee on the Rights of the Child, (2002). Concluding observations of the Committee on the Rights of the Child: Greece. CRC/C/15/Add.170, 2 April 2002. Συνήγορος του Πολίτη (2010). Ετήσια Έκθεση. Δικαιώματα του παιδιού.; Amnesty International (2010).; Greece: Irregular migrants and asylum-seekers Routinely Detained in Substandard Conditions. Amnesty International Publications, London.

¹⁹ Ν. 2909/2001, άρθρο 4, παρ. 1, εδ. δ'.

²⁰ Greek NGO's Network for Children Rights Convention (2011). Non-governmental organisations' report in application of the United Nations Convention on the Rights of the Child: Greece. Athens, 16th of April 2011.

²¹ Στην έκθεση της Ελλάδας του 2009 για την εφαρμογή της Σύμβασης για το μόνο τομέα που καταγράφονταν ακριβές ποσό το οποίο για τις πολιτικές για το παιδί ήταν η εκπαίδευση (παρ. 40-41 της έκθεσης).

²² Ενδεικτικά βλέπε το συνέδριο που συνδιοργάνωσε η UNICEF (2010). Conference Synthesis Report: "Child Friendly Budgets for 2010 and Beyond: Toward Global Economic Recovery with a Human Face". Για τις εισηγήσεις του συγκεκριμένου συνεδρίου βλέπε:

http://www.unicef.org/socialpolicy/index_52658.html

²³ Το παραπάνω αποτελεί πρόταση που έχει διατυπωθεί και από το Δίκτυο των Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων για την εφαρμογή της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού. Greek NGO's Network for Children Rights Convention (2011). Non-Governmental Organizations' Report in Application of the United Nations Convention on the Rights of the Child. April 16, 2011, p. 7.

²⁴ Committee on the Rights of the Child (2007). Day of general discussion on "Resources for the rights of the child – responsibility of states": Recommendations. 5 October 2007.

²⁵ Committee on the Rights of the Child, (2002). Concluding observations of the Committee on the Rights of the Child: Greece. CRC/C/15/Add.170, 2 April 2002.

²⁶ United Nations (2012). Resolution adopted by the General Assembly. Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on a communications procedure, A/RES/66/138, 27 January 2012.

²⁷ Σε πρώτη φάση το νέο προαιρετικό πρωτόκολλο υπογράφηκε από είκοσι κράτη στα οποία δεν συμπεριλαμβάνονταν η Ελλάδα.

²⁸ Σε θεωρητικό επίπεδο προσφέρεται αυτή η δυνατότητα αλλά στην πράξη προβλέπεται ότι οι αναφορές μπορούν να υποβάλλονται από εκπροσώπους του παιδιού (γονείς, δικηγόροι κ.λπ.) γι' αυτό άλλωστε το συγκεκριμένο Προαιρετικό Πρωτόκολλο προβλέπει τη λήψη μέτρων για την αποφυγή της εκμετάλλευσης του παιδιού στο πλαίσιο αυτής της διαδικασίας (άρθρ. 3, παρ. 2).

²⁹ Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού, άρθρο 32. Διεθνής Σύμβαση Εργασίας 182.

³⁰ Το θεμελιώδες θεσμικό κείμενο σε αυτή την περίπτωση αποτελεί η Διεθνής Σύμβαση Εργασίας 182 για την απαγόρευση των χειρότερων μορφών εργασίας των παιδιών και την άμεση δράση με σκοπό την εξάλειψή τους, η οποία κυρώθηκε από την Ελλάδα με το Ν. 2918/2001. Επίσης, με το Π.Δ. 62/1998 η ελληνική νομοθεσία συμμορφώθηκε με την οδηγία 94/33/ΕΚ. Σε συνδυασμό με την προϋπάρχουσα ελληνική νομοθεσία (Ν. 1837/1989) για την παιδική εργασία έχει θεσπιστεί ένα ισχυρό νομοθετικό πλέγμα σχετικά με την παιδική εργασία.

³¹ Η ρύθμιση της απασχόλησης των ενηλίκων βασιζόταν στις διατάξεις των ακόλουθων νόμων, Προεδρικών Διαταγμάτων και Υπουργικών Αποφάσεων: Ν. 1837/1989, Ν. 3144/2003, Ν. 2956/2001, Ν. 2639/1998, Ν. 1414/1984, Ν. 2009/1992, Ν. 1082/1980, Ν. 2434/1996, Ν. 2639/1998.

Π.Δ. 70/1990, Π.Δ. 36/1994, Π.Δ. 62/1998, Π.Δ. 136/1999, Π.Δ. 136/1999, Π.Δ. 107/2001, Π.Δ. 152/2003.

Υ.Α. 1390/1989, Υ.Α. 130627/1990, Υ.Α. 190627/1990, Υ.Α. 30370/2001, Υ.Α. 112852/2002, Υ.Α.130621/2003.

³² Οι κύριες προβλέψεις που περιέχονται στο Κεφάλαιο Η' «Προστασία Ανηλίκων Κατά την Απασχόληση» (άρθρα 50-68) του ανωτέρω κώδικα περιέχουν τις ακόλουθες θεμελιώδεις ρυθμίσεις για την προστασία των εργαζομένων ανηλίκων. Ο ορισμός του κατώτατου ορίου εισόδου στην απασχόληση ορίζεται στο 15ο έτος της ηλικίας (άρθρ. 51). Στο πλαίσιο της δυνατότητας απασχόλησης των παιδιών σε ελαφριές εργασίες (άρθρ. 50, παρ. 2) δίδεται επίσης η δυνατότητα απασχόλησης σε καλλιτεχνικές και παρεμφερείς δραστηριότητες (άρθρ. 52). Κατοχυρώνεται η απαγόρευση της εργασίας του παιδιού σε επικίνδυνες και βαριές εργασίες (άρθρ. 51, παρ. 2), καθώς και στις «χειρότερες μορφές εργασίας» σύμφωνα με τη Διεθνή Σύμβαση Εργασίας 182. Επίσης, προβλέπονται ειδικές ευνοϊκές ρυθμίσεις, όπως ελαττωμένος χρόνος εργασίας, για τους εργαζόμενους ανηλίκους που εντάσσονται στην εκπαιδευτική διαδικασία (άρθρ. 54) και γίνεται ιδιαίτερα αναφορά για την κατοχύρωση εργασιακών δικαιωμάτων τους όπως η άδεια (άρθρ. 55) και η αμοιβή (άρθρ. 56). Σε αυτή τη λογική χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η πρόβλεψη για κατοχύρωση αξιώσεων του ανηλίκου που απορρέουν από σύμβαση εργασίας σαν να είναι έγκυρη, ακόμα και αν η πρόσληψη έγινε κατά παράβαση των διατάξεων που διέπουν το νομικό πλαίσιο της εργασίας ανηλίκων (άρθρ. 64). Ιδιαίτερη μέριμνα υπάρχει για την προετοιμασία εισόδου του ανηλίκου στην εργασία καθώς θεσμοθετείται ο επαγγελματικός προσανατολισμός (άρθρ. 53). Επίσης, καθορίζονται αναλυτικά οι διαδικασίες και οι προϋποθέσεις έναρξης απασχόλησης των ανηλίκων. Ειδικότερα απαιτείται η έκδοση βιβλιαρίου εργασίας (άρθρ. 57), έπειτα από ιατρική πιστοποίηση καταλληλότητας εργασίας (άρθρ. 60-63), καθώς και ειδικό μητρώο ανηλίκων (άρθρ. 59). Παράλληλα ευθύνη μετατάσσεται στον εργοδότη που απασχολεί ανηλίκους για την υποχρέωση λήψης πρόσθετων ειδικών μέτρων υγιεινής και ασφαλείας, καθώς και να μεριμνά για την εν γένει ασφάλειά τους (άρθρ. 65). Τέλος, ορίζονται ποινικές και διοικητικές κυρώσεις όχι μόνο για τους ανηλίκους εργαζομένους αλλά και για όσους έχουν την επιμέλειά του (άρθρ. 67), καθώς και διαδικασία ελέγχου εφαρμογής των διατάξεων (άρθρ. 66).

³³ Δασκαλάκης, Δ. (2009). *Εισαγωγή στην Σύγχρονη Κοινωνιολογία*. Παπαζήση, Αθήνα, σ. 389-390.

³⁴ Π.Δ. 62/1998, άρθρο 2.

³⁵ UNICEF (2009). *Progress for Children. A Report Card on Child Protection*. Number 8, September 2009., p. 15-16.

³⁶ ό.π.:16.

³⁷ Committee on the Rights of the Child, (2011). Implementation of the Convention on the Rights of the Child: List of issues concerning additional and updated information related to the second and third combined periodic reports of Greece (CRC/C/GRC/Q/2-3), 13 July 2011, σ. 3.

³⁸ Committee on the Rights of the Child, (2002). Concluding observations of the Committee on the Rights of the Child: Greece. CRC/C/15/Add.170, 2 April 2002, p. 19-20.

³⁹ Συνήγορος του Παιδιού (2010). Ενημέρωση της Βουλής για την παιδική εργασία.

<http://www.0-18.gr/gia-megaloyis/nea/enimerosi-tis-boyliis-gia-tin-paidiki-ergasia/?searchterm=None>

⁴⁰ Ν. 3144/2003 Άρθρο 4, παρ. 3:

«3. Με απόφαση του Υπουργού Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων και των κατά περίπτωση συναρμόδιων Υπουργών καθορίζονται τα όργανα και οι κατάλληλοι μηχανισμοί για την ολοκληρωμένη και συστηματική επίβλεψη της εφαρμογής των διατάξεων του Ν. 2918/2001 και του παρόντος άρθρου. Με απόφαση του Υπουργού Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων καθορίζεται η οργάνωση του Σώματος Επιθεώρησης Εργασίας (Σ.ΕΠ.Ε.) για την ανάπτυξη στοχευμένης δράσης για την προστασία των ανηλίκων στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων του.»

⁴¹ Bradshaw, J., Hoelscher, P. & Richardson, D. (2007). An Index of Child Well-Being in the European Union. *Social Indicators Research*, 80, 133–177, p. 145.

⁴² ό.π.

- ⁴³ Mortality rate, under-5 (per 1,000) <http://data.worldbank.org/indicator/SH.DYN.MORT>
- ⁴⁴ Mortality rate, infant (per 1,000 live births). <http://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.IMRT.IN>
- ⁴⁵ Τούντας, Γ. και συν. (2007). *Η Υγεία του Ελληνικού Πληθυσμού*. Κέντρο Μελετών Υπηρεσιών Υγείας Εργαστηρίου Υγιεινής και Επιδημιολογίας Ιατρικής Σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών, Αθήνα, σ. 43.
- ⁴⁶ ό.π., σ. 63.
- ⁴⁷ ό.π., σ. 64. Στη συγκεκριμένη μελέτη οι μαθητές που προέρχονταν από με υψηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο δήλωσαν καλύτερη ποιότητα ζωής σε όλες τις διαστάσεις εκτός από την αυτονομία. Αυτές οι διαστάσεις αφορούν: τη σωματική ευεξία, τη ψυχική ευεξία, τη θετική αντίληψη του εαυτού, την αυτονομία, τη ζωή στο σπίτι, τη ζωή στο σχολείο, τη ζωή με φίλους, την κοινωνική αποδοχή.
- ⁴⁸ Ινστιτούτο Κοινωνικής και Προληπτικής Ιατρικής (2006). *Hellas Health I*. Έρευνα για την υγεία, την ποιότητα ζωής και τη χρήση υπηρεσιών υγείας των Ελλήνων.
- ⁴⁹ Οι δαπάνες αυτές στην Ελλάδα κατά τα έτη 2002-2009 εμφανίζουν μεγάλη σταθερότητα η οποία κυμαίνεται στο 94,5% των συνολικών ιδιωτικών δαπανών για την υγεία, τη στιγμή που στις χώρες της Ε.Ε. βρίσκονται περίπου στο 64% και στις χώρες της Ευρωζώνης γύρω στο 61%. [World Bank, Out-of-pocket health expenditure (% of private expenditure on health)] <http://data.worldbank.org/indicator/SH.XPD.OOPC.ZS/countries/1W-GR-XC-EU?display=graph>
- ⁵⁰ Τούντας, Γ. και συν. (2007). *Η Υγεία του Ελληνικού Πληθυσμού*. Κέντρο Μελετών Υπηρεσιών Υγείας Εργαστηρίου Υγιεινής και Επιδημιολογίας Ιατρικής Σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών. Αθήνα, σ. 65.
- ⁵¹ Committee on the Rights of the Child, (2011). Implementation of the Convention on the Rights of the Child: List of issues concerning additional and updated information related to the second and third combined periodic reports of Greece (CRC/C/GRC/Q/2-3), 13 July 2011, σ. 3.
- ⁵² Greek NGO's Network for Children Rights Convention (2011). Non-Governmental Organizations' Report in Application of the United Nations Convention on the Rights of the Child. April 16, 2011, σ. 17.
- ⁵³ Bradshaw, J., Hoelscher, P. & Richardson, D. (2007). An Index of Child Well-Being in the European Union. *Social Indicators Research*, 80, 133–177, p. 145.
- ⁵⁴ Health Status MetaData: Infant health. <http://stats.oecd.org/index.aspx?queryid=30118>
- ⁵⁵ Immunization, measles (% of children ages 12-23 months) <http://data.worldbank.org/indicator/SH.IMM.MEAS>
- ⁵⁶ Αναφέρεται σε τρεις δόσεις εμβολιασμού.
- ⁵⁷ Immunization, DPT (% of children ages 12-23 months) <http://data.worldbank.org/indicator/SH.IMM.IDPT?display=default>
- ⁵⁸ Κυρώθηκε από την Ελλάδα με το Ν. 1049/1980.
- ⁵⁹ Committee on the Rights of the Child, (2002). Concluding observations of the Committee on the Rights of the Child: Greece. CRC/C/15/Add.170, 2 April 2002, paragraph 55.
- ⁶⁰ Ν. 2447/1996, άρθρ. 7, παρ. 1. και Π.Δ. 226/ 1999, άρθρ. 2.
- ⁶¹ Π.Δ. 226/1999, άρθρο 3 σύμφωνα με την οποία η κοινωνική υπηρεσία ή η οργάνωση που συνέπραξε στην τέλεση της υιοθεσίας υποχρεούται να συνεργάζεται με την οικογένεια και να την επισκέπτεται μια φορά το χρόνο επί τρία χρόνια για την παρακολούθηση της προσαρμογής του παιδιού σε αυτήν, καθώς και για την παροχή συμβουλών.
- ⁶² Committee on the Rights of the Child, (2011). Implementation of the Convention on the Rights of the Child: List of issues concerning additional and updated information related to the second and third combined periodic reports of Greece (CRC/C/GRC/Q/2-3), 13 July 2011, p. 2.
- ⁶³ Προβλέπεται περίοδος έξι μηνών, η οποία δύναται να παραταθεί για τρεις μήνες όταν οι υποψήφιοι θετοί γονείς διαμένουν στην ημεδαπή και δυο φορές συνολικά στην περίπτωση διακρατικών υιοθεσιών (Ν. 2447/1996, άρθρ. 7, παρ. 3-4).
- ⁶⁴ Π.Δ. 226/1999, άρθρ.2 .
- ⁶⁵ Όπως αντικαταστάθηκε με το άρθρο 16 του Ν. 3719/2008.
- ⁶⁶ Σύμφωνα με το υπ' αριθμ. πρωτ.: 86/31-1-2006 εγγράφου του κέντρου βρεφών «Η Μητέρα» προς τον Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου Δ. Λινό.
- ⁶⁷ Οι υπηρεσίες και οργανώσεις που δύνανται να διεξάγουν κοινωνική έρευνα και να διαμεσολαβούν για την υιοθέτηση παιδιών που έχουν στην προστασία τους είναι, όπως ορίζονταν με το Π.Δ. 226/1999 (άρθρ. 1, παρ. 1), οι: α) Διευθύνσεις Κοινωνικής Πρόνοιας ή, κατά περίπτωση, τα τμήματα Πρόνοιας των Διευθύνσεων Υγείας και Πρόνοιας των Νομαρχιακών Αυτοδιοικήσεων (οι αρμοδιότητές του τομέα υγείας μεταφέρθηκαν από 1-1-2011 στις περιφέρειες), β) ο Εθνικός Οργανισμός Κοινωνικής Φροντίδας (πρώην Π.Ι.Κ.Π.Α. Ε.Ο.Π. και Κέντρο Βρεφών «Η Μητέρα»), γ) το Δημοτικό Βρεφοκομείο Θεσσαλονίκης «Άγιος Στυλιανός». Οι δυο τελευταίοι οργανισμοί είναι αρμόδιοι τόσο για τη διεξαγωγή κοινωνικής έρευνας όσο και για τη διαμεσολάβηση για υιοθεσία, μόνο για τα παιδιά που έχουν υπό την προστασία τους.
- ⁶⁸ Ν. 3852/2010, άρθρ. 186, παρ. II, Ζ, II, 15.
- ⁶⁹ Ν. 3719/2008, άρθρ. 21 όπως αντικατέστησε την παρ. 2 του άρθρου 7 του Ν. 2447/1996.
- ⁷⁰ Ν. 2447/1996, άρθρ. 10, παρ. 2.

⁷¹ Βλ. σχετικά European Parliament (2009). International Adoption in the European Union. Directorate-General for Internal Policies. Policy Department C, Citizens' rights and constitutional affairs. European Parliament, Brussels, p. 7-44.

⁷² Ν. 3852/2010, άρθρ. 186, παρ. ΙΙ, Ζ, ΙΙ, 2.

⁷³ Galambus, N.L. (1984). Adolescent abuse and development of personal sense of control. *Child Abuse & Neglect*, 8, 285-293.

⁷⁴ Eckenrode, J., Laird, M. & Doris, J. (1993). School performance and disciplinary problems among abused and neglected children. *Developmental Psychology*, 29, 1, 53-62; Leiter, J. & Johnsen, M. (1994). Child Maltreatment and School Performance. *American Journal of Education*, 102, 2, 154-189.

⁷⁵ Howing, P.T., Wodarski, J.S., Kurtz, P.D., Gaudin, J.M. Jr., & Herbst, E. N. (1990). Child abuse and delinquency: The empirical and theoretical links. *Social Work*, 35, 244-249.

⁷⁶ World Health Organization and International Society for Prevention of Child Abuse and Neglect (2006). Preventing child maltreatment: a guide to taking action and generating evidence. WHO Library Cataloguing-in-Publication Data, p. 7.

⁷⁷ Αγάθωνος – Γεωργοπούλου, Ε. (Επ.) (1998). *Οδηγός για την Αναγνώριση και Αντιμετώπιση της Κακοποίησης και Παραμέλησης του Παιδιού*, Ινστιτούτο Υγείας του Παιδιού, Γρηγόρης, Αθήνα.

⁷⁸ Οι κυριότερες μορφές που αναφέρονται είναι ο εξαναγκασμός για σεξουαλική δραστηριότητα, η πορνεία και πορνογραφία.

⁷⁹ Άρθρο 312 Π.Κ.

⁸⁰ Το άρθρο 7 του Συντάγματος, παρ. 2 ορίζει ότι «Τα βασανιστήρια, οποιαδήποτε σωματική κάκωση, βλάβη υγείας, ή άσκηση ψυχολογικής βίας, καθώς και κάθε άλλη προσβολή της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας απαγορεύονται και τιμωρούνται, όπως νόμος ορίζει».

⁸¹ Τόσο στην Πρωτοβάθμια (Π.Δ. 201/1998, άρθρ.13, παρ. 8) όσο και στη Δευτεροβάθμια εκπαίδευση (Ν. 3328/2005, αρθρ. 21).

⁸² Ν. 3500/2006.

⁸³ Ενδεικτικά, αναφέρεται ότι πριν από 19, μόλις, χρόνια ότι στις περισσότερες χώρες η σεξουαλική κατάχρηση και οικονομική εκμετάλλευση του ανηλίκου δεν έχει ενδημικό χαρακτήρα. Σπινέλλη, Κ. (1992). *Ελληνικό δίκαιο ανήλικων δραστών και θυμάτων. Ένας κλάδος υπό διαμόρφωση*. Α. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή, σ. 178.

⁸⁴ Farson, R. (1974). *Birthrights*. London: Collier Macmillan.; Holt, J.C. (1975). *Escape from Childhood: The Needs and Rights of Children*. Penguin, Harmondsworth.

⁸⁵ Van Bueren, G. (1995). *The International Law on the Rights of the Child*.: Martinus Nijhoff, Dordrecht/Boston/London, p. 276.

⁸⁶ Ν.3625/2007 «Κύρωση, εφαρμογή του Προαιρετικού Πρωτοκόλλου στη Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού σχετικά με την εμπορία παιδιών, την παιδική πορνεία και παιδική πορνογραφία και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ 290 Α' /24.12.2007)

⁸⁷ Η κύρωση του Προαιρετικού Πρωτοκόλλου της Διεθνούς Σύμβασης για τα δικαιώματα του παιδιού το 2007 έκρινε επιβεβλημένη την τροποποίηση ορισμένων άρθρων του Ποινικού Κώδικα (όπως και του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας) ώστε να εναρμονιστεί με τις διατάξεις του Πρωτοκόλλου.

Ενδεικτικά, επέφερε τροποποίηση στο άρθρο 348 Α του Ποινικού Κώδικα ώστε να προβλέπεται ως αξιόποινη οποιαδήποτε ενέργεια έχει να κάνει με την παραγωγή και διακίνηση υλικού παιδικής πορνογραφίας, ενώ παράλληλα με το άρθρο 14 συμπληρώνεται το άρθρο 4 παρ. 1 του Ν. 2225/2004 ώστε να είναι δυνατή η άρση του απορρήτου των τηλεπικοινωνιών για την πάταξη εγκληματικής συμπεριφοράς σε βάρος των παιδιών.

Βασικά χαρακτηριστικά του νέου νόμου είναι τα εξής:

α) Η αναμόρφωση του αδικήματος της παιδικής πορνογραφίας ώστε να κολάζεται ο δράστης και όταν ο σκοπός του δεν είναι η αποκόμιση κέρδους, σκοπός που παραμένει ως ιδιαίτερα επιβαρυντική περίπτωση. Συγχρόνως προσδιορίζεται ως τιμωρητέο υλικό παιδικής πορνογραφίας η αναπαράσταση, ή πραγματική ή εικονική αποτύπωση σε ηλεκτρονικό ή άλλο φορέα: α) του σώματος ή μέρος του σώματος ανηλίκου με τρόπο που προδήλως προκαλεί γενετήσια διέγερση, β) πραγματικής ή εικονικής ασελγούς πράξης.

β) Ο αυτεπάγγελτος διορισμός συνηγόρου σε ανήλικα θύματα.

γ) Η σύμπραξη κατά την ανάκριση παιδοψυχολόγου ή παιδοψυχιάτρου, που λειτουργεί με εχέγγυα πραγματογνώμονα.

δ) Η καταχώριση της κατάθεσης ανηλίκου θύματος σε ηλεκτρονικό μέσο.

ε) Η αποφυγή εμφάνισης του ανηλίκου θύματος σε ακροατήριο.

στ) Η ψυχοδιαγνωστική εξέταση και θεραπεία ανηλίκου θύματος και του δράστη των συγκεκριμένων εγκλημάτων.

ζ) Η απαγόρευση δημοσίευσης περιστατικών, που μπορεί να οδηγήσουν στην εξακρίβωση της ταυτότητας του ανηλίκου θύματος με την απειλή ανάλογων ποινικών κυρώσεων.

η) Η αναστολή της παραγραφής καθ' όλη τη διάρκεια της ανηλικότητας και μετά την ενηλικίωση του θύματος επί τρία έτη για τα κακουργήματα και επί ένα έτος για τα πλημμελήματα.

θ) Η εφαρμογή των ελληνικών ποινικών νόμων για τα εγκλήματα παιδικής πορνογραφίας και της διενέργειας ταξιδιών για την τέλεση συνουσίας ή άλλων ασελγών πράξεων σε βάρος ανηλίκου, που διαπράττονται από ημεδαπούς ή αλλοδαπούς -φαινόμενο γνωστό και διαδεδομένο ευρύτατα ως «σεξουαλικός τουρισμός».

ι) Η καθιέρωση ευθύνης νομικών προσώπων με βαρύτερες διοικητικές κυρώσεις.

κ) Η σύντομη εκδίκαση υποθέσεων σε όλους τους βαθμούς δικαιοδοσίας για τις συγκεκριμένες πράξεις που δεν μπορεί να υπερβεί τη διετία από την τέλεση ή διαπίστωσή τους.

Για τις υπόλοιπες αλλαγές βλ. ΦΕΚ Α' 290/ 24-12-2007, σελ. 5859-5861.

⁸⁸ Νόμος «Καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων, των εγκλημάτων κατά της γενετήσιας ελευθερίας, της πορνογραφίας ανηλίκων και γενικότερα της οικονομικής εκμετάλλευσης της γενετήσιας ζωής και αρωγή στα θύματα των πράξεων αυτών» (ΦΕΚ 248 Α' / 15-10-2002).

Για περισσότερα βλ. Συμεωνίδου – Καστανίδου, Ελ. (2003). *Ο νέος νόμος 3064/2002 για την εμπορία ανθρώπων*. Εταιρία Νομικών Βοείου Ελλάδος, Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη.

⁸⁹ Ν. 3727/2008

⁹⁰ Committee on the Rights of the Child, (2011). Implementation of the Convention on the Rights of the Child: List of issues concerning additional and updated information related to the second and third combined periodic reports of Greece (CRC/C/GRC/Q/2-3), 13 July 2011, p. 2.

⁹¹ Ν. 3064/2002 (αρθρ. 12). Βλ. σχετικά Κοσμίδης, Χρ. (2003). Η καταπολέμηση της σεξουαλικής εκμετάλλευσης παιδιών και της παιδικής πορνογραφίας. Στο *Ο Νέος νόμος 3064/2002 για την εμπορία ανθρώπων*. Εταιρία Νομικών Βοείου Ελλάδος, Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, σ. 53-85.

⁹² Ν. 3064/2002. Ειδικότερα στα θύματα που είναι αλλοδαποί αναστέλλεται η απέλασή τους μέχρι να εκδοθεί αμετάκλητη απόφαση στην ποινική δίκη κατά του υπαιτίου (αρθρ. 12 παρ. 2) και επαναπατρίζονται χωρίς να θίγεται η ασφάλεια και η αξιοπρέπειά τους μετά από σύμφωνη γνώμη του εισαγγελέα ανηλίκων (αρθρ. 13).

⁹³ Π.Δ. 233/2003 «Προστασία και αρωγή στα θύματα των εγκλημάτων των άρθρων 323Α, 349, 351 και 351Α του Ποινικού Κώδικα, κατά το άρθρο 12 του ν. 3064/2002» (ΦΕΚ Α' 204/28-8-2003).

⁹⁴ Π.Δ. 233/2003, άρθρ. 2, παρ. 2. Αυτές οι υπηρεσίες είναι:

ΓΕΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΙΣΟΤΗΤΑΣ:

1) Συμβουλευτικό Κέντρο Αθήνας, 2) Συμβουλευτικό Κέντρο Πειραιά

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΥΓΕΙΑΣ ΚΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑΣ:

Α) ΑΠΟΚΕΝΤΡΩΜΕΝΕΣ ΜΟΝΑΔΕΣ ΠΑΡΟΧΗΣ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΦΡΟΝΤΙΔΑΣ ΤΩΝ

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΥΣΤΗΜΑΤΩΝ ΥΓΕΙΑΣ ΚΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑΣ:

1) Ίδρυμα Πρόνοιας Παιδιού "ΑΓΙΟΣ ΑΝΔΡΕΑΣ" ΚΑΛΑΜΑΚΙΟΥ ΑΘΗΝΑ, 2) Ειδική Επαγγελματική Σχολή "ΑΓΙΑ ΒΑΡΒΑΡΑ" Ν. ΣΜΥΡΝΗΣ, ΑΘΗΝΑ, 3) "ΑΓΙΑ ΕΛΕΝΗ", ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ, 4) "ΑΓΙΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ". ΚΑΒΑΛΑΣ, 5) Νεάπολης, ΛΑΣΙΘΙΟΥ ΚΡΗΤΗΣ, 6) "ΑΓΙΑ ΣΟΦΙΑ", ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ, 7) "ΑΓΙΑ ΟΛΓΑ", ΦΛΩΡΙΝΑΣ, 8) Θηλέων Ηρακλείου, ΗΡΑΚΛΕΙΟ, 9) Αρρένων Λαμίας, ΛΑΜΙΑ, 10) Παπάφειο Κ.Π.Μ. Αρρένων Θεσσαλονίκης "Ο ΜΕΛΙΤΕΥΣ" ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ, 11) Θηλέων Ρόδου, ΡΟΔΟΣ,

Β) ΑΝΑΡΡΩΤΗΡΙΟ ΠΕΝΤΕΛΗΣ, ΑΘΗΝΑ, Γ) ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΙ ΞΕΝΩΝΕΣ ΕΝΗΛΙΚΩΝ, ΒΟΥΛΙΑΓΜΕΝΗ, ΑΘΗΝΑ ΝΟΜΙΚΑ ΠΡΟΣΩΠΑ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ:

Εθνικό Κέντρο Άμεσης Κοινωνικής Βοήθειας (ΕΚΑΚΒ) Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας (ΚΕΘΙ), ΑΘΗΝΑ.

ΣΤΕΓΕΣ ΤΩΝ ΕΤΑΙΡΕΙΩΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΑΝΗΛΙΚΩΝ:

1) Πρότυπη Στέγη Ανηλίκων Περισού, ΑΘΗΝΑ, 2) Στέγη "Καλού Ποιμένα", ΠΕΙΡΑΙΑΣ, 3) Στέγη Ανηλίκων Βόλου, ΒΟΛΟΣ, 4) Στέγη Ανηλίκων Ηρακλείου, ΗΡΑΚΛΕΙΟ.

⁹⁵ Π.Δ. 233/2003, αρθρ. 3. Σύμφωνα με το ίδιο Π.Δ. οι οργανώσεις αυτές μπορούν να ζητούν συνδρομή από τις αρμόδιες Αστυνομικές Αρχές για την εξασφάλιση της ασφάλειας των θυμάτων (αρθρ. 4). Επίσης, τα θύματα που δεν υπερβαίνουν το 18^ο έτος της ηλικίας τους έχουν πρόσβαση σε δημόσια σχολεία στα οποία λειτουργούν τάξεις υποδοχής ή φροντιστηριακά τμήματα ή διαπολιτισμικά προγράμματα εκπαίδευσης (αρθρ. 5) και φροντίζεται η επαγγελματική κατάρτισή τους (αρθρ. 6). Επιπλέον, δικαιούνται δωρεάν ιατροφαρμακευτική περίθαλψη (αρθρ. 7), νομική υποστήριξη και διερμηνεία (αρθρ. 8). Τέλος, παρέχεται προστασία σε ανηλίκους θύματα συγκεκριμένων αδικημάτων που αναφέρονται στον Ποινικό Κώδικα, μεταξύ των οποίων εγκλήματα κατά της σεξουαλικής ελευθερίας. Η προστασία και αρωγή παρέχεται από Κρατικές υπηρεσίες, νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου, τοπικές αρχές και τον ευρύτερο δημόσιο τομέα.

⁹⁶ Committee on the Rights of the Child, (2002). Concluding observations of the Committee on the Rights of the Child: Greece. CRC/C/15/Add.170, 2 April 2002, paragraph 55.

⁹⁷ ό.π.

⁹⁸ Committee on the Rights of the Child, (2011). Implementation of the Convention on the Rights of the Child: List of issues concerning additional and updated information related to the second and third combined periodic reports of Greece (CRC/C/GRC/Q/2-3), 13 July 2011, p. 3.

⁹⁹ Committee on the Rights of the Child (2012). Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the sale of children, child prostitution and child pornography. List of issues concerning additional and updated information related to the consideration of the initial report of Greece (CRC/C/OPSC/GRC/1), 6 March 2012.

¹⁰⁰ Bradshaw, J., Hoelscher, P. & Richardson, D. (2007). An Index of Child Well-Being in the European Union. *Social Indicators Research*, 80, 133–177, p. 149.

¹⁰¹ Participation in early childhood education (% of the age group between 4-years-old and the starting age of compulsory education)

<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tps00179&plugin=1>

¹⁰² ΥΠ.ΕΠ.Θ. (1995). Επισκόπηση του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος. Έκθεση για τον ΟΟΣΑ, Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων, Αθήνα.

¹⁰³ <http://data.worldbank.org/indicator/SE.PRM.NENR>

¹⁰⁴ School enrollment, primary (% net)

<http://data.worldbank.org/indicator/SE.SEC.NENR>

¹⁰⁵ Παιδαγωγικό Ινστιτούτο (2008). Έρευνα καταγραφής μαθητικής διαρροής στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση μέσω διαδικτύου. Παρατηρητήριο Μετάβασης Παιδαγωγικού Ινστιτούτου. Αθήνα, σ. 30.

¹⁰⁶ Αναφέρεται στο ποσοστό εισακτέων στην δευτεροβάθμια εκπαίδευσης σε σχέση με το ποσοστό αποφοίτων από αυτήν που αφορά την ίδια γενιά μαθητών.

¹⁰⁷ Παιδαγωγικό Ινστιτούτο (2008). Έρευνα καταγραφής μαθητικής διαρροής στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση μέσω διαδικτύου. Παρατηρητήριο Μετάβασης Παιδαγωγικού Ινστιτούτου. Αθήνα, σ. 110.

¹⁰⁸ Eurostat Quality Profile

<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/sdi/files/Early%20school%20leavers.pdf>

¹⁰⁹ Early leavers from education and training by gender

<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&plugin=1&language=en&pcode=tsisc060>

¹¹⁰ Programme for International Student Assessment.

¹¹¹ O.E.C.D. (2010). PISA 2009 Results: What Students Know and Can Do – Student Performance in Reading, Mathematics and Science (Volume I).

Διαθέσιμο στο: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264091450-en>

¹¹² O.E.C.D. (2010). PISA 2009 Results: What Students Know and Can Do – Student Performance in Reading, Mathematics and Science (Volume I).

¹¹³ Στόχοι της στρατηγικής "Ευρώπη 2020". http://ec.europa.eu/europe2020/reaching-the-goals/targets/index_el.htm

¹¹⁴ OECD (2010), "Tertiary education entry rates", *Education: Key Tables from OECD*, No. 2. doi: 10.1787/20755120-2010-table2

¹¹⁵ Committee on the Rights of the Child, (2011). Implementation of the Convention on the Rights of the Child: List of issues concerning additional and updated information related to the second and third combined periodic reports of Greece (CRC/C/GRC/Q/2-3), 13 July 2011, p. 3.

¹¹⁶ Committee on the Rights of the Child, (2011). Implementation of the Convention on the Rights of the Child: List of issues concerning additional and updated information related to the second and third combined periodic reports of Greece (CRC/C/GRC/Q/2-3), 13 July 2011, p. 3.

¹¹⁷ Public expenditure on education. Percent of GDP

<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tsdsc510&plugin=1>

¹¹⁸ Committee on the Rights of the Child, (2011). Implementation of the Convention on the Rights of the Child: List of issues concerning additional and updated information related to the second and third combined periodic reports of Greece (CRC/C/GRC/Q/2-3), 13 July 2011, p. 3.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

¹ United Nations (1995). Programme of Action of the World Summit for Social Development A/CONF.166/9, παρ. 19, <http://www.un-documents.net/poa-wssd.htm>

² World Bank, (2012). World Bank Sees Progress Against Extreme Poverty, But Flags Vulnerabilities, <http://web.worldbank.org> (10/3/12)

³ OECD, (2005): Policy Brief, Combating Poverty and Exclusion through Work, σ. 2-3. <http://www.oecd.org/dataoecd/62/35/34598300.pdf>

⁴ Rowntree B.S. (1901). Poverty: A study of town life, The policy Press, Bristol, 2000

⁵ Bradshaw, B. & Mayhew, E. (2011). The measurement of extreme poverty in the European Union, European Commission, Directorate-General for Employment, Social Affairs and Inclusion. <http://www.york.ac.uk/inst/spru/research/pdf/measurementExtreme.pdf>

⁶ Bradshaw, B. & Mayhew, E. (2011), ό.π., p. 9.

⁷ Council of the European Union (2004): Joint report by the Commission and the Council on social inclusion, Council (Employment, Social Policy, Health and Consumer Affairs), Brussels, 5 March 2004, σ. 13. http://ec.europa.eu/employment_social/soc-prot/soc-incl/final_joint_inclusion_report_2003_en.pdf

⁸ ΕΛ.ΣΤΑΤ. (2012). Έρευνα εισοδήματος και συνθηκών διαβίωσης των νοικοκυριών 2010: Κίνδυνος φτώχειας, σ. 6. www.statistics.gr

⁹ U.N. (2007). General Assembly adopts powerful definition of child poverty, *ανακτημένο αρχείο από* http://www.unicef.org/media/media_38003.html

¹⁰ Geranda, N. and Roelen, K., (2011), Monitoring child well-being in the European Union: Measuring cumulative deprivation" *Innocenti Working Paper* No. 2011-03 Florence, UNICEF Innocenti Research σ. 4,

¹¹ Bradshaw J., Hoelscher P. & Richardson D. (2007). An index of child well-being in the European Union. *Social Indicators Research*, 80, 133–177, p. 135

¹² Hall, G. (1931). Adolescence, Appleton and co., New York.

- ¹³ OECD (2009). Doing Better for Children, Chapter 2 Comparative Child Well-being across the OECD, <http://www.oecd.org/dataoecd/19/4/43570328.pdf>
- ¹⁴ Α. Σεν, (2002). Η ανάπτυξη ως ελευθερία, σ. 128-132
- ¹⁵ Aber, J.L., Bennett, N.G., et.al., (1997). The effects of poverty on child health and development, *Annual Reviews of Public Health*. 18:463–83, p. 468.
- ¹⁶ Gary W. Evans, G.W. & Kim, P., (2007), Childhood Poverty and Health, *Association for Psychological Science*. 18, 1, p. 956
- ¹⁷ Καράγιωργας, Σ., κ.α. (1999). Διαστάσεις της φτώχειας στην Ελλάδα, τ. Β', ΕΚΚΕ, Αθήνα, σ. 798
- ¹⁸ Evans, G.W. (2006). Child development and the physical environment. *Annual Review of Psychology*, 57, 423–451.
- ¹⁹ Propper C., Rigg J. Burgess S. and the ALSPAC Study Team (2005). Health supplier quality and the distribution of child health, CASE paper 102. <http://sticerd.lse.ac.uk/dps/case/cp/CASEpaper102.pdf>
- ²⁰ Patterson J.T. (1996). *Φτώχεια, Γκέτο και φυλετικό ζήτημα*, στο Merrien, F.X. (επιμ.). Αντιμέτωποι με τη Φτώχεια, (μτφ Μ. Κορασίδου), Κατάρτι, Αθήνα, σ. 252.
- ²¹ Welshman J. (2006). Underclass, Hambleton continuum, London.
- ²² Elder GH, et al., (1995). Linking family hardship to children's lives. *Child Dev.*, 56, 361–375.
- ²³ Atkinson A.B. & Hills, J. (1998). Exclusion, Employment and Opportunity Centre for Analysis of Social Exclusion, London School of Economics, CASEpaper CASE/4, p. 11-12.
- ²⁴ Eurostat (2012). Population in jobless households - Annual data [Ifsi_jhh_a]: Children aged 0-17 living in jobless households, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>
- ²⁵ Μουσούρου, Α. (1995). Οικογένεια και παιδί στην Αθήνα, Βιβλιοπωλείον της Εστία, Αθήνα, σ. 61-70. Atkinson A.B. (1998). Poverty in Europe, Blackwell, Oxford, p. 78-80.
- ²⁶ Bauman, Z. (2006). Children make you happier ... and poorer. *International Journal of Children's Spirituality*, 11, 1, 5 – 10.
- ²⁷ Δασκαλάκης, Δ. (2009). *Εισαγωγή στην Σύγχρονη κοινωνιολογία*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, σ. 429.
- ²⁸ Byrne D. (2005). *Social Exclusion*, Open University Press, 2nd edition, p. 116.
- ²⁹ Ridge, T. (2002). *Childhood poverty and social exclusion: From a child perspective*, Policy Press, Bristol, p. 49-50.
- ³⁰ Martin C.J. et al. (1987). Housing conditions and ill health, *British medical journal*, 294.
- ³¹ Buckingham, D. & Bragg S. (2004). *Νέοι, σεξ και ΜΜΕ*, εκδ. Κατάρτι, Αθήνα, 2007.
- ³² Μπάουμαν, Ζ. (2004). *Η Εργασία, ο καταναλωτισμός και οι νεόπτωχοι*, Μεταίχμιο, σ. 121-2.
- ³³ Ridge, T., (2002). ό.π., p. 37-40.
- ³⁴ Μουζέλης, Ν. (2007). *Εκπαιδευτικές ανισότητες στην πρόσβαση στην τριτοβάθμια εκπαίδευση*, Κείμενα Εκπαιδευτικής Πολιτικής, Κέντρο ανάπτυξης εκπαιδευτικής πολιτικής, Γ.Σ.Ε.Ε., Αθήνα.
- ³⁵ ΕΛ.ΣΤΑΤ. (2012): Δελτίο τύπου: Έρευνα εισοδήματος και συνθηκών διαβίωσης των νοικοκυριών 2010: Κίνδυνος φτώχειας, σ. 3, www.statistics.gr
- ³⁶ Δαφέρμος, Γ. & Παπαθεοδώρου, Χ. (2011). Το παράδοξο της κοινωνικής πολιτικής στην Ελλάδα, ΙΝΕ-ΓΣΕΕ, Παρατηρητήριο οικονομικών και κοινωνικών εξελίξεων, Κείμενα Πολιτικής (Policy Briefs) / 1, σ. 5. <http://www.ineobservatory.gr/dhmosieuseis/keimena-politikhs>
- ³⁷ Böhnke, P. (2008). Are the poor socially integrated? The link between poverty and social support in different welfare regimes, *Journal of European Social Policy*, 18, 2, p. 133-150.
- ³⁸ Matsaganis, M., (2011). The welfare state and the crisis: the case of Greece. *Journal of European Social Policy*, 21, 5 501-512, p. 507

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

- ¹ Reichert, E. (2006). Understanding Human Rights: An Exercise Book, SAGE Publications, σ. 78.
- ² Κωνσταντίνου, Ι., (2006). *Κοινωνικός Αποκλεισμός: Εκτός, εντός και υπό*, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα, σ. 106-108.
- ³ The United Nations (1989). Convention on the Rights of the Child
- ⁴ ΕΛ.ΣΤΑΤ.: Εκτιμώμενος πληθυσμός κατά φύλο και ομάδες ηλικιών και υπηκοοτήτων 1ης Ιανουαρίου 2010 <http://www.statistics.gr>
- ⁵ ΕΛ.ΣΤΑΤ.: Απογραφή πληθυσμού της 18ης Μαρτίου 2001: Αλλοδαποί κατά υπηκοότητα και ομάδες ηλικιών <http://www.statistics.gr>
- ⁶ ΕΛ.ΣΤΑΤ.: Α' βάρθια και Β' βάρθια Εκπαίδευση: Παλιννοστούντες και Αλλοδαποί Μαθητές-Εναρξη (Έτους 2008) <http://www.statistics.gr>
- ⁷ ΕΛ.ΣΤΑΤ.: Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση: Παλιννοστούντες και αλλοδαποί μαθητές κατά χώρα γεννήσεως, φύλο, φορέα, ΥΠΑ και νομό: Στοιχεία ενάρξεως σχολικού έτους 2008/2009 <http://www.statistics.gr>
- ⁸ Μαλούτας, Θ., Εμμανουήλ, Δ. κ.α., (2006). *Αθήνα, Κοινωνικές δομές, πρακτικές και αντιλήψεις*, Ε.Κ.Κ.Ε., Αθήνα, σ. 50.
- ⁹ Ασρινάκης Α., (1991). Νεανικές υποκοουλτούρες, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα.
- ¹⁰ Ξεάρχος, Γ. (1998). Κοινωνικός αποκλεισμός των Τσιγγάνων, στο Κοινωνικός αποκλεισμός: η ελληνική εμπειρία Κασμάτη Κ. (επιμ.), Gudenberg, Αθήνα 2004, σ. 193.

- ¹¹ European Roma Rights Center (2003). Cleaning Operations, Excluding Roma in Greece, Country Report Series No.12, σ. 15
Μελέτη για την ανίχνευση των εκπαιδευτικών αναγκών των ευάλωτων πληθυσμιακών ομάδων των Ρομα EQUAL «ΔΙ.ΚΑ.ΔΙ.-ROM».
- ¹² Ζαροκόστα, Ε., κ.α. (2009). Υγεία και κοινότητα των Ρομά: Ανάλυση της κατάστασης στην Ελλάδα, Fundaci6n Secretariado Gitano, Madrid, σ. 17.
- ¹³ Διβάνη, Α. (2001). Η Κατάσταση των Τσιγγάνων στην Ελλάδα, Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, σ. 15. www.nchr.gr.
- ¹⁴ Από στοιχεία των στατιστικών εγκληματικότητας της Ελληνικής Αστυνομίας <http://www.astynomia.gr>
- ¹⁵ Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης (2011). Πλαίσιο εθνικής στρατηγικής για τους Ρομά, σ. 3.
- ¹⁶ Διβάνη, Α., ό.π., σ. 5-6.
- ¹⁷ Εθνική επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, (2009). Έκθεση και προτάσεις για ζητήματα σχετικά με την κατάσταση και τα δικαιώματα των Τσιγγάνων στην Ελλάδα, σ. 17-19. www.nchr.gr
- ¹⁸ Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης, ό.π., σ. 4.
- ¹⁹ Μελέτη για την ανίχνευση των εκπαιδευτικών αναγκών των ευάλωτων πληθυσμιακών ομάδων των Ρομα EQUAL «ΔΙ.ΚΑ.ΔΙ.-ROM», 2006, σ. 47.
- ²⁰ Guy, W., (2009). Ολοκληρωμένο Πρόγραμμα για την Κοινωνική Ένταξη των Ρομά, Εκ μέρους της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, Γενική Διεύθυνση Απασχόλησης, Κοινωνικών Υποθέσεων και Ίσων Ευκαιριών, σ. 17
- ²¹ Ζαροκόστα, Ε., ό.π., σ. 31,51,57.
- ²² European Roma Rights Center, ό.π., 148.
- ²³ Εθνική επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, ό.π., σ. 21-23
- ²⁴ EU-MIDIS (2009). Έκθεση «εστίαση στα δεδομένα» 1: Οι Ρομά, Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, σ. 4-7 http://fra.europa.eu/fraWebsite/attachments/EU-MIDIS_ROMA_EL.pdf,
- ²⁵ Committee on the Rights of the Child, (2002). Concluding Observations: Greece, CRC/C/15/Add.170 (2 April 2002)
- ²⁶ Ζαροκόστα, Ε., ό.π., σ. 26.
- ²⁷ Εθνική επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, ό.π., σ. 33-34.
- ²⁸ Guy, W., ό.π., σ. 8.
- ²⁹ United Nations (2000). Protocol to prevent, suppress and punish trafficking in persons, especially women and children, supplementing the united nations convention against transnational organized crime, Article 3.
- ³⁰ ILO, (2005). A global alliance against forced labour, International labour conference 93rd session 2005, International Labour Office, Geneva, σ. 46.
- ³¹ U.S.A. Department of State (2009): Trafficking in Persons Report June 2009, σ. 144 <http://www.state.gov/j/tip/rls/tiprpt/2009/>,
- ³² Ελληνική αστυνομία, Στατιστικά στοιχεία εμπορίας ανθρώπων ετών 2003-2011 <http://www.astynomia.gr>
- ³³ UNICEF, (2012). The state of the world's children 2012: Children in an Urban World, <http://www.childinfo.org>
- ³⁴ International Programme on the Elimination of Child Labour (IPEC), (2011). Children in hazardous work, International Labour Office, Geneva, σ. 38.
- ³⁵ UNICEF, (2012). ό.π., σ. 33.
- ³⁶ De Benítez, S.T., (2007). State of the World's Street Children: Violence, Consortium for Street Children, London, σ. 8. www.streetchildren.org.uk
- ³⁷ Raffaelli, M., (2000). Gender Differences In Brazilian Street Youth's Family Circumstances and Experiences on the Street. *Child Abuse & Neglect*, 24, 11, 1431-41.
- ³⁸ UNICEF, (2000). Τα παιδιά του δρόμου στην Ελλάδα, Έρευνα της ALCO για λογαριασμό της Unicef www.unicef.gr/reports/alko/street.php
- ³⁹ Antonella, I., (2011). Παιδιά και έφηβοι από τη Βουλγαρία σε κίνδυνο εκμετάλλευσης και εμπορίας στην Ελλάδα. Μια μελέτη περιπτώσεων για τις στρατηγικές επιβίωσης στο δρόμο, στη Θεσσαλονίκη. Πρόγραμμα Mario σε συνεργασία με την ARSIS, Βουδαπέστη.
- ⁴⁰ ILO-IPEC & UNICEF, (2009). Training manual to fight trafficking in children for labour, sexual and other forms of exploitation, Textbook 1: Understanding child trafficking, σ. 23.
- ⁴¹ International Labour Office (ILO) (2002). Decent work and the informal economy, Geneva, σ. 25.
- ⁴² Στατιστικές εγκληματικότητας της Ελληνικής Αστυνομίας, 2008-2011 <http://www.astynomia.gr>
- ⁴³ United Nations, Disability Fact Sheet, International Convention on the Rights of Persons with Disabilities, United Nations, New York, 2006, σ. 1.
- ⁴⁴ Unicef, Innocenti Research Centre, (2007). Promoting the Rights of Children with Disabilities, Innocenti Digest No. 13.
- ⁴⁵ Jenkins, S.P., & Rigg, J.A. (2003). Disability and disadvantage: Selection, onset, and duration effects, CASE paper 74, Centre for Analysis of Social Exclusion, L.S.E., London.
- ⁴⁶ Γ.Γ. Ε.Σ.Υ.Ε. (2002). Έρευνα για άτομα με προβλήματα υγείας ή αναπηρία. www.statistics.gr
- ⁴⁷ Πρόκειται για: Υπηρεσίες Φιλοξενίας ή Θεραπευτήρια Παιδιών με Αναπηρία και Χρόνιες Παθήσεις, Κέντρα Φυσικής και Κοινωνικής Αποκατάστασης Παιδιών με Αναπηρία και Κέντρα Εκπαίδευσης Δεξιοτήτων, Δημιουργικής Απασχόλησης και Επαγγελματικής κατάρτισης Παιδιών με Αναπηρία. Το Χαμόγελο του παιδιού, (2009). Σχέδιο

δράσης για την οριζόντια δικτύωση και το συντονισμό υπηρεσιών & φορέων κοινωνικής αλληλεγγύης για το παιδί, σ. 163-164. http://www.ygeia-pronoia.gr/uploads/meletes/meleti_orizontia_diadiktiosh.pdf

⁴⁸ ΕΛ.ΣΤΑΤ.(2005). Ειδική εκπαίδευση (ατόμων με ειδικές ανάγκες): Σχολικά έτη:2000/01 –2005/06, www.statistics.gr

⁴⁹ Τα στοιχεία προέρχονται από την ΕΛ.ΣΤΑΤ., Έρευνες ειδικής αγωγής και εκπαίδευσης για τα έτη 1999 έως 2009, www.statistics.gr

⁵⁰ James, A, & James, A.L., (2004). *Constructing Childhood: Theory, Policy and Social Practice*, Palgrave Mackillan, London, σ. 165.

⁵¹ Refugees and social exclusion: What the literature says σ. 2.

⁵² UNHCR Global Trends 2010, <http://www.unhcr.org/4dfa11499.html> σ. 6.

⁵³ Ελληνική Αστυνομία, Στατιστικά Στοιχεία Παράνομης Μετανάστευσης, <http://www.astynomia.gr>

⁵⁴ Είναι ενδεικτικό ότι από το σύνολο των απελαθέντων το 2007-2010, το 88% ήταν Αλβανοί. (Ελληνική Αστυνομία, Στατιστικά στοιχεία απελαθέντων & επαναπροωθηθέντων , 2007-2010. www.astynomia.gr

⁵⁵ Ψημμένος, Ι., (1995). Δημιουργώντας χώρους κοινωνικού αποκλεισμού: Η περίπτωση των Αλβανών ανεπίσημων μεταναστών στο κέντρο της Αθήνας, στο Κοινωνικός αποκλεισμός: Η ελληνική εμπειρία, Κασσιμάτη Κ. (επιμ.), Gutenberg, Αθήνα, σ. 241-242.

⁵⁶ Cholezas, I., & Tsakloglou, P.(2008). *The Economic Impact of Immigration in Greece: Taking Stock of the Existing Evidence*, IZA Discussion Paper No. 3754, σ. 29.

⁵⁷ Eurostat : Asylum and new asylum applicants by citizenship, age and sex Annual aggregated data, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

⁵⁸ UNHCR, Global Trends, (2010). ό.π., σ. 15.

⁵⁹ U.S.A. Department of State (2009). ό.π., σ. 144. www.state.gov/j/tip/rls/tiprpt/2009/,

⁶⁰ UNHCR, (2009). Observations on Greece as a country of asylum, www.unhcr.org/refworld/docid/4b4b3fc82.html , σ. 13.

⁶¹ Dimitropoulou, G. & Papageorgiou, I., (2008). Unaccompanied minors asylum seekers in Greece, Commissioned by UNHCR 's Office in Greece, σ. 4, www.unhcr.org/refworld/docid/48abd557d.html

⁶² International Organization for Migration (IOM) (2009). *Unaccompanied Children on the Move*, p. 20 <http://publications.iom.int>

⁶³ Dimitropoulou, G. & Papageorgiou, I., ό.π., σ. 95.

⁶⁴ Dimitropoulou, G. & Papageorgiou, I., ό.π.

⁶⁵ ΕΕΔΑ & Συνήγορος του Πολίτη, (2011). Αξιολόγηση των ευρημάτων διενεργηθείσας αυτοψίας από την Εθνική Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και τον Συνήγορο του Πολίτη στα κέντρα κράτησης αλλοδαπών της περιοχής του Έβρου, σ. 9 <http://www.nchr.gr>

⁶⁶ UNHCR, (2009), ό.π., σ. 12,14.

⁶⁷ Στην παρούσα μελέτη ο όρος «ανήλικος» και «παιδί» καταλαμβάνουν την ίδια έννοια, αλλά για λόγους ορολογίας στο παρόν μέρος υιοθετείται ο όρος «δικαιούσνη ανηλίκων». Στα διεθνή κείμενα που αναφέρονται στα δικαιώματα του παιδιού, όπως προκύπτει από τον ορισμό που βρίσκεται στη Διεθνή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του παιδιού, υιοθετείται, κυρίως, ο όρος παιδί (child), ενώ στις Διεθνείς Συμβάσεις που αναφέρονται σε θέματα επιμέλειας και υιοθεσίας του παιδιού συναντάται ο όρος «τέκνο». Στην Ελληνική νομοθεσία προτιμάται ο όρος «ανήλικος» όπως διατυπώνεται στο άρθρο 121 του Π.Κ. και 127 του Α.Κ. κ.λπ., ενώ ο όρος «παιδί», κατά νομική ακριβολογία, δηλώνει τον ανήλικο μεταξύ οκτώ και δεκατριών ετών.

⁶⁸ Χάιδου, Α. (1989). *Το θεωρητικό και θεσμικό πλαίσιο του κοινωνικού ελέγχου των ανηλίκων*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, σ. 9-12.

⁶⁹ Χωραφάς, Ν. (1978). *Ποινικόν Δίκαιον*. Επιμέλεια. Κ.Ε. Σταμάτη. Αθήνα: Αφοί Σάκκουλα, σ. 78.

⁷⁰ Πιτσελά, Α. (2004). *Η Ποινική αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων*. Αθήνα – Θεσσαλονίκη: Σάκκουλα, σ. 33.

⁷¹ Μανωλεδάκης, Ι. (1984). Η παιδική ηλικία ως αυτοτελές έννομο αγαθό στο Ποινικό Δίκαιο. Νομικό Βήμα. 32, σ. 1114.

⁷² Σπινέλλη, Κ. (1992). *Ελληνικό δίκαιο ανηλίκων δραστών και θυμάτων. Ένας κλάδος υπό διαμόρφωση*. Αθήνα - Κομοτηνή: Α. Σάκκουλα, σ. 203.

⁷³ ό.π., σ. 35-44.

⁷⁴ Κάτι που επιτάσσει και η Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού στο άρθρο 3.1 το οποίο, στη θετική του μορφή, συνίσταται στις δομές κοινωνικής πολιτικής, ενώ με την αρνητική του στην αρχή της ελάχιστης παρέμβασης του συστήματος ποινικής δικαιοσύνης.

⁷⁵ Να λαμβάνονται δηλαδή υπόψη για την εκδίκαση οι ιδιαίτερες κοινωνικές, οικονομικές, οικογενειακές κ.λπ. συνθήκες του ανηλίκου, αυτό που ορίζει το άρθρο 239 παρ. 2 του ΚΠΔ (...γίνεται ειδική έρευνα για την υγιεινή, την ηθική και τη διανοητική του κατάσταση, για την προηγούμενη ζωή του, για τις οικογενειακές συνθήκες και γενικά για το περιβάλλον του). Η ίδια αρχή αναφέρεται και στην επιλογή των κατάλληλων κυρώσεων (βλ. Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού άρθρο 40 παρ. 4).

⁷⁶ Π.χ. δικαστές, ανακριτές ανηλίκων, αστυνομικοί.

⁷⁷ Για παράδειγμα, καθ' υπόδειξη της Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Παιδιού, τροποποιήθηκε ο Ποινικός Κώδικας και έκτοτε ανήλικοι στο ποινικό δίκαιο νοούνται αυτοί που, κατά το χρόνο τέλεσης της πράξης, έχουν ηλικία μεταξύ του όγδοου και του δέκατου όγδοου έτους συμπληρωμένων (άρθρο 121 Π.Κ.). Με την αλλαγή αυτή του επέφερε ο Ν. 3189/2003, επέρχεται εξίσωση της ποινικής με την αστική ανηλικότητα (18ο έτος), εναρμονίζεται η ελληνική νομοθεσία με τη Διεθνή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού ως προς το ανώτατο όριο της ανηλικότητας και, χωρίς την ανεπιτυχή διάκριση σε «παιδιά» και «εφήβους», η ποινική ευθύνη επιμερίζεται με βάση την ηλικία και μόνο (Αιτιολογική Έκθεση Σ/Ν, άρθρο 1). Ωστόσο, γενικότερα το όριο ανηλικότητας δεν έχει καθοριστεί πλήρως στα 18 έτη καθώς τα άρθρα 347 και 469 του Ποινικού Κώδικα ακόμα προσδιορίζουν ως ανήλικους άτομα έως 17 ετών.

⁷⁸ Γιωτοπούλου – Μαραγκοπούλου, Α. (2003). Παρατηρήσεις και προτάσεις πάνω στο σχέδιο νόμου για την «αναμόρφωση της ποινικής νομοθεσίας ανηλίκων».

Διαθέσιμο στο http://www.nchr.gr/category.php?category_id=165

⁷⁹ Η Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Παιδιού στις καταληκτικές της παρατηρήσεις το 2002 είχε εκφράσει την ανησυχία της για την δυνατότητα επιβολής ποινής 20 ετών που υπήρχε πριν τον συγκεκριμένο νόμο.

⁸⁰ Ν. 3860/2010, άρθρ. 7

⁸¹ Ν. 3860/2010, άρθρ. 8.

⁸² Ν. 3860/2010, άρθρ. 12.

⁸³ Γαρδίκας, Κ. (1951). Οι ανήλικοι Εγκληματίαι. *Ποινικά Χρονικά*. Α', σ. 217.

⁸⁴ Κουράκης, Ν. (2004). *Δίκαιο Παραβατικών Ανηλίκων. Στο μεταίχμιο του Ποινικού Δικαίου και της Εγκληματολογίας*. Αθήνα-Κομοτηνή: Α. Σάκκουλα, σ. 2.

⁸⁵ Οι Εταιρίες Προστασίας Ανηλίκων λειτουργούν στην έδρα κάθε Πρωτοδικείου και σκοπό έχουν να συμβάλλουν στην πρόληψη της θυματοποίησης και της εγκληματικότητας των ανηλίκων κατά των οποίων εκκρεμεί δίωξη για αξιόποινη πράξη, στους οποίους έχουν επιβληθεί θεραπευτικά και αναμορφωτικά μέτρα, έχουν απολυθεί από ίδρυμα αγωγής ανηλίκων, θεραπευτικό κατάστημα ή κατάστημα κράτησης νέων, ή έχουν εισαχθεί σε ίδρυμα αγωγής ανηλίκων εξαιτίας του ότι διαβιώνουν σε κοινωνικό περιβάλλον ατόμων το οποίο τελούν καθ' έξη ή κατ' επάγγελμα αξιόποινες πράξεις και δεν είναι εφικτή ή σκόπιμη η ένταξή τους σε προνοιακό ίδρυμα φιλοξενίας ανηλίκων. Οι Εταιρίες Προστασίας Ανηλίκων παρέχουν υλική κοινωνική και ψυχολογική στήριξη, επαγγελματική κατάρτιση, εκπαίδευση, πολιτιστική καλλιέργεια, ψυχαγωγία, στέγη και, στους κατηγορούμενους ανήλικους, νομική βοήθεια (Ν. 3860/2010, άρθρ. 11, παρ. 2).

⁸⁶ Αποτελούν τον κυριότερο φορέα εξωιδρυματικής μεταχείρισης ανηλίκων που έχουν διαπράξει αξιόποινη πράξη ή βρίσκονται σε κίνδυνο να γίνουν δράστες ή θύματα αξιόποινων πράξεων.

⁸⁷ Το τελευταίο έχει ως αποστολή την αγωγή, την κοινωνική στήριξη, την εκπαίδευση και την επαγγελματική κατάρτιση των ανηλίκων που φιλοξενούν, οι οποίοι έχουν αναπτύξει παραβατική συμπεριφορά ή αντιμετωπίζουν δυσχέρειες κοινωνικής προσαρμογής (Ν. 3860/2010, άρθρ. 10, παρ. 1).

⁸⁸ Committee on the Rights of the Child, (2002). Concluding observations of the Committee on the Rights of the Child: Greece. CRC/C/15/Add.170, 2 April 2002, paragraph 54c.

⁸⁹ Έκθεση των Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων για την Εφαρμογή της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού, σ. 13.

⁹⁰ Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία (2011), Κάνουν έξωση στην ανθρωπιά, Κυριακή 23 Οκτωβρίου.

⁹¹ Άρθρο 11, παρ. 10 «Οι Εταιρείες Προστασίας Ανηλίκων έχουν δική τους περιουσία, που προέρχεται από επιχορηγήσεις του Υπουργείου Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων ή άλλων αρχών ή οργανισμών, από εισφορές, δωρεές ή κληροδοτήματα ιδιωτών, καθώς και από έσοδα από εκδηλώσεις ή δραστηριότητες που ασκούνται στο πλαίσιο της λειτουργίας τους».

⁹² Συνήγορος του Πολίτη (2008). Ο Συνήγορος του Πολίτη για τις Φυλακές Ανηλίκων, Δελτίο Τύπου 12.11.08.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

¹ ΕΛ.ΣΤΑΤ.: Ακαθάριστο εγχώριο προϊόν (Ετών 2000 - 2010) www.statistics.gr

² ΕΛ.ΣΤΑΤ.: Έρευνα εργατικού δυναμικού: Νοέμβριος 2011, www.statistics.gr

³ ΕΛ.ΣΤΑΤ.: Συγκρίσεις Γενικού Δείκτη Τιμών Καταναλωτή, περιόδου 2001-2012 (Ιανουάριος), www.statistics.gr

⁴ Είναι ενδεικτικό ότι το ποσοστό της φτώχειας ή του κοινωνικού αποκλεισμού για το 2010 στο 27,7% είναι το δεύτερο χαμηλότερο της επταετίας, ενώ το 2004, που ξεκινούν τα στοιχεία για τον δείκτη, ήταν στο 31%. (βλ. Eurostat, People at risk of poverty or social exclusion, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>)

⁵ Μπαλούρδος, Δ. (2011). Επιπτώσεις της κρίσης στη φτώχεια και στον οικονομικό αποκλεισμό: αρχικές μετρήσεις και προσαρμοστικές πολιτικές. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 134-135, Α' - Β', σ. 175.

⁶ Το 2011, ήταν η χρόνια κατά την οποία φαίνεται ότι οι τελευταίες ξεπεράστηκαν. Σύμφωνα με στοιχεία της ΕΛ.ΣΤΑΤ. (βλ. www.statistics.gr) Το Α.Ε.Π. μειώθηκε κατά 6,8% σε σύγκριση με -3,5% το 2010 και 3,2% το 2009, ανεργία αυξήθηκε κατά 50,3% συγκριτικά προς το 2010 (Νοέμβριος) και η κατανάλωση ακολούθησε πτωτική πορεία. Μια πιο προσεκτική ματιά σε κάποιους δείκτες όπως το Λιανικό Εμπόριο, δείχνουν ότι ενώ το 2009 και μέχρι τα μέσα του 2010 υπήρχαν καθοδικές τάσεις αλλά και κάποιες αυξομειώσεις, οι οποίες εξαφανίστηκαν από το τελευταίο τέταρτο του 2010 και όλο το 2011. Τα στοιχεία αυτά μπορεί να υποδηλώνουν ότι οι καταναλωτικές δυνατότητες των νοικοκυριών μεταξύ του 2010 και 2011, άρχισαν να εξαντλούνται.

- ⁷ Μπουγιούκος, Γ. (2011). Οι επιπτώσεις των οικονομικών κρίσεων στα παιδιά και στα δικαιώματά τους. Στο Δασκαλάκης, Δ. και Γκίβαλος, Μ. (επιμ). *Παιδική ηλικία και τα δικαιώματα του παιδιού*, Αθήνα, σ. 130.
- ⁸ Eurostat (2012). At-risk-of-poverty rate by broad group of citizenship (population aged 18 and over)
- ⁹ Eurostat, (2012). Unemployment rates by sex, age groups and nationality. Οι ομάδες αυτές πλήττονται περισσότερο από την ανεργία επειδή είτε απασχολούνται σε κλάδους που βρίσκονται σε πτώση τα τελευταία χρόνια, όπως οι κατασκευές-οικοδομή, είτε γιατί δραστηριοποιούνται σε χαλαρές ή μη επίσημες μορφές εργασίας.
- ¹⁰ The Economist (2012). Albanians in Greece, Heading home again, 14/1/2012 www.economist.com
- ¹¹ Eurostat (2012): In-work at-risk-of-poverty rate by work intensity of the household (population aged 18 to 59 years) (Source: SILC) [ilc_iw03]
- ¹² Eurostat, (2012). Intersections of Europe 2020 Poverty Target Indicators by age and gender.
- ¹³ Eurostat, (2012). Inability to keep home adequately warm (Source: SILC).
- ¹⁴ Eurostat, (2012). Severe housing deprivation rate by age, gender and poverty status (Source: SILC).
- ¹⁵ ΕΛ.ΣΤΑΤ. (2012). Έρευνα οικογενειακών προϋπολογισμών 2009.
- ¹⁶ Grødem, A.S. (2008). Household Poverty and Deprivation Among Children : How strong are the links, *Childhood*, 15, p. 120.
- ¹⁷ Μπαλούρδος, Δ., ό.π., σ. 123.
- ¹⁸ Είναι για παράδειγμα ενδεικτικό ότι εισοδηματικά τα νοικοκυριά με εξαρτώμενα παιδιά που βρίσκονται κάτω από το 70% του ισοδύναμου διαθέσιμου εισοδήματος,, απέχουν μόλις 2500€ από το όριο του 60% της φτώχειας. Ένα εισόδημα που μειώνεται μόνο από τα πρόσθετα φορολογικά μέτρα, επηρεάζοντας άμεσα 138.000 παιδιά που ανήκουν στην ομάδα αυτή.
- ¹⁹ De Graaf-Zijl, M. & Nolan, B. (2011). Household joblessness and its impact on poverty and deprivation in Europe, *Journal of European Social Policy*, p. 420.
- ²⁰ Böhnke, P. (2008). Are the poor socially integrated? The link between poverty and social support in different welfare regimes, *Journal of European Social Policy*, Vol 18, p. 136.
- ²¹ Παπαδοπούλου, Δ., (2004). Η φύση του κοινωνικού αποκλεισμού στην ελληνική κοινωνία. Στο Πετμεζίδου Μ. και Παπαθεοδώρου Χ. (επιμ.). *Φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός*, Έξαντας, Αθήνα, σ. 374-376.
- ²² Δασκαλάκης, Δ. (2008). Φτώχεια, κοινωνικός αποκλεισμός και παιδική ηλικία, στο Δασκαλάκης, Δ. (επιμ.). *Φτώχεια, κοινωνικός αποκλεισμός και παιδική ηλικία*, Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα, σ. 43.
- ²³ Οι φτωχοί εργαζόμενοι και η αύξηση της φτώχειας θέτει ένα κεντρικό ζήτημα, κατά πόσο η οικονομική ανάπτυξη, όποτε επιτευχθεί, οδηγεί και στην ανθρώπινη ανάπτυξη. [βλ. Ramesh, M., (2009). Economic Crisis and its Social Impacts: Lessons from the 1997 Asian Economic Crisis, *Global Social Policy*, 9, σ. 95].
- ²⁴ Για τον Νοέμβριο του 2011 η ανεργία στους νέους έως 24 ετών έφθασε το 48% και για τους 25-34 χρονών το 27,8%. βλ. ΕΛ.ΣΤΑΤ. (2012) Έρευνα εργατικού δυναμικού: Νοέμβριος 2011 www.statistics.gr
- ²⁵ Rosenzweig, M.K. & Wolpin, K.I. (1993). Intergenerational Support and the Life-Cycle Incomes of Young Men and Their Parents: Human Capital Investments, Coresidence, and Intergenerational Financial Transfers, *Journal of Labor Economics Vol. 11, No. 1, Part 1*, p. 110.
- ²⁶ Cosner Berzin, S. and De Marco, A.C. (2010). Understanding the Impact of Poverty on Critical Events in Emerging Adulthood, *Youth Society*, 42 (2), p. 291.
- ²⁷ Τα Νέα: «Θύμα» της οικονομικής κρίσης οι γεννήσεις, 7/12/2011, <http://ygeia.tanea.gr>
- ²⁸ Bongaarts, J., Sobotka, T., (2011). Demographic explanation for the recent rise in European fertility: Analysis based on the tempo and parity-adjusted total fertility, Vienna Institute of Demography, *European Demographic Research Papers*, p.41-42 <http://www.oeaw.ac.at/>
- ²⁹ Adsera , A. (2005). Vanishing Children: From High Unemployment to Low Fertility in Developed Countries, *The American Economic Review*, 95, 2, p. 192.
- ³⁰ Kohler, H.P., et. al. (2002). The Emergence of Lowest-Low Fertility in Europe During the 1990s, *Population and development review*, 28, 4, p. 641.
- ³¹ Rhodes, M., (1996). Southern European Welfare States: Identity, Problems and Prospects for Reform, *South European Society and Politics*, 1:3, p. 15.
- ³² Ελληνική Αστυνομία: Στατιστικά στοιχεία εγκληματικότητας για το έτος 2008, 2009, 2010, 2011 <http://www.astynomia.gr>
- ³³ Κοκκέβη Α., κ.α. (2011). Έφηβοι και βία. Σειρά θεματικών τευχών: Έφηβοι, Συμπεριφορές & Υγεία .Ερευνητικό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Ψυχικής Υγιεινής. Αθήνα, σ. 2.
- ³⁴ Η Καθημερινή *Ραγδαία η αύξηση αδικημάτων από ανηλίκους*, 17/12/2011, www.kathimerini.gr
- ³⁵ Chicago tribune, (13/9/11): Chicago's tighter curfew set to kick in, Aim is to protect children from crime, violence, www.chicagotribune.com
- ³⁶ Giddens, A., (2002). *Κοινωνιολογία*, Gutenberg, Αθήνα, σ. 432-433.
- ³⁷ Μαλούτας, Θ., κ.α., (2006). Κοινωνικές δομές και πρακτικές, Ε.Κ.Κ.Ε., Αθήνα, σ. 101-105.
- ³⁸ Sleskova, M., et.al., (2005). Does parental unemployment affect adolescents' health?, *Journal of Adolescent Health*, 38, p. 534
- ³⁹ Justice, B. & Duncan, D. (1978). Child abuse as a work related problem, *Corrective and social psychiatry*, 23, 1, p. 53-55.

- ⁴⁰ Linn, M.W., et. al., (1985). Effects of Unemployment on Mental and Physical Health, *American Journal of Public Health*, 75, 5, p. 504-505.
- ⁴¹ Michael Madianos M., et. al. (2010). Depression and economic hardship across Greece in 2008 and 2009: two cross-sectional surveys nationwide, *Soc Psychiatry Psychiatr Epidemiol*, 46, p. 949.
- ⁴² Metron Analysis, (12/2011). Οικονομία & Ψυχολογία στην Ατομική Διάσταση, <http://www.metronanalysis.gr>
- ⁴³ Wachs, T.D., (2009). Models linking nutritional deficiencies to maternal and child mental health, *The American Journal of Clinical Nutrition*, 89, p. 936.
- ⁴⁴ Andresen, S. H., (2011). Common Genes or Exogenous Shock? Disentangling the Causal Effect of Paternal Unemployment on Children's Schooling Efforts, *European Sociological Review*, p.3
- ⁴⁵ Σύμφωνα με στατιστικά στοιχεία από το Χαμόγελο του παιδιού, ενώ το 2011 οι καταγγελίες σοβαρών περιστατικών κακοποίησης παιδιών είναι σταθερές με το 2010, αριθμητικά έχουν αυξηθεί οι περιπτώσεις που αφορούσαν σε παραμέληση-εγκατάλειψη παιδιών. (βλ. Χαμόγελο του παιδιού: Απολογισμός του έργου για το έτος 2011, <http://www.hamogelo.gr>).
- ⁴⁶ Finkelhor, D., et. al., (1990). Sexual abuse in national survey of adult men and women: prevalence, characteristics and risk factors, *Child Abuse & Neglect*, 14, 24.
- ⁴⁷ Lichter, D. T., et. al., (2002). Helping Others? : The Effects of Childhood Poverty and Family Instability on Prosocial Behavior, *Youth Society*, 34, 1, p. 92,113.
- ⁴⁸ Κοκκέβη, Α., κ.α., ό.π., σ. 4.
- ⁴⁹ Friedman, J. and Sturdy, J., (2011). The influence of economic crisis on early childhood Development, στο No small matter, Alderman, H. (ed.), The World Bank, σ. 66-28.
- ⁵⁰ Catalano, R., (1991). The Health Effects of Economic Insecurity, *American Journal of Public Health*, 81, 9, 1148-1152.
- ⁵¹ Jones, L. P., (1998). The Effect of Unemployment on Children and Adolescents, *Children and Youth Services Review*, Vol. p. 204-205.
- ⁵² Τα Νέα, (30/1/2012). Κολατσιό με κουπόνια σε 18 σχολεία για να αντιμετωπιστεί ο υποσιτισμός μαθητών, www.tanea.gr
- ⁵³ Η Αυγή, (27/1/2012). Υποσιτίζονται περισσότερα από 500 παιδιά δημοτικών σχολείων της Θεσσαλονίκης, www.avgi.gr
- ⁵⁴ Georgieff, M.K., (2007). Nutrition and the developing brain: nutrient priorities and measurement. *American Journal of Clinical Nutrition*, Vol. 85, No. 2, 614S-620S.
- ⁵⁵ Eurostat, (2011). Inability to afford a meal with meat, chicken, fish (or vegetarian equivalent) every second day (Source: SILC), <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>
- ⁵⁶ Walker, S.P. (2011). Inequality in early childhood: risk and protective factors for early child development, *Lancet* 2011; 378, p. 1334.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

- ¹ Σπυροπούλου, Ν. (2010). Στόχοι και πολιτικές για την καταπολέμηση της φτώχειας και την προώθηση της κοινωνικής ένταξης στην Ελλάδα. Στο ΕΚΚΕ, Το Κοινωνικό Πορτραίτο της Ελλάδας. Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, σ. 229-249.
- ² Μελέτη Υπουργείου Απασχόλησης και Κοινωνικής Προστασίας, (2006). Σύμβαση Ανάθεσης Μελέτης μεταξύ του Υπουργείου Απασχόλησης και Κοινωνικής Προστασίας-της Ειδικής Υπηρεσίας Διαχείρισης Ε.Π «ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ ΚΑΙ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΚΑΤΑΡΤΙΣΗ» και του Κέντρου Αναπτυξιακών Μελετών PRISMA, σύμφωνα με την υπ' αριθμ. 228435/19.12.2006 Απόφαση Γενικού Γραμματέα Διαχείρισης Κοινοτικών και άλλων Πόρων του Υπουργείου Απασχόλησης και Κοινωνικής Προστασίας για την υλοποίηση του Έργου «Εξειδίκευση και ιεράρχηση ολοκληρωμένων δράσεων αντιμετώπισης παιδικής φτώχειας στο πλαίσιο του νέου Ε.Π Ανθρώπινοι Πόροι 2007-2013».
- ³ European Commission's Social Committee.(2008). Child Poverty and Child Well-Being in the EU: current status and way forward. Luxembourg, Office for the European Communities. <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=751&langId=en&pubId=74&type=2&furtherPubs=yes>
European Commission, (2008), Joint Report on Social Protection and Social Inclusion: social inclusion, pensions, healthcare and long-term care. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=757&langId=en>
- ⁴ Tarki Social Research Institute & Applica sprl.(2010), Child poverty and child well-being in the European Union. Report for the European Commission DG Employment, Social Affairs and Equal Opportunities. Unit E.2. Volume I: Main report. Budapest-Brussels. http://www.tarki.hu/en/research/childpoverty/report/child_poverty_final%20report_jan2010.pdf
- ⁵ Official Journal of the European Union, 2011/C 44/06, «Opinion of the European Economic and Social Committee on 'Child poverty and children's well-being' (exploratory opinion)». <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2011:044:0034:0039:EN:PDF>

⁶ EU Network of Independent Experts on Social Inclusion, (2011), Policy Solutions for Fostering Inclusive Labour Markets and for Combating Child Poverty and Social Exclusion. On behalf of the European Commission, DG Employment, Social Affairs and Inclusion, p.13.

<http://www.peer-review-social-inclusion.eu/network-of-independent-experts/2011/policy-solutions-for-fostering-inclusive-labour-markets-and-for-combating-child-poverty-and-social-exclusion>

⁷ Από το διαδικτυακό τόπο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την Απασχόληση, Κοινωνικές Υποθέσεις και Ίσες Ευκαιρίες: http://ec.europa.eu/employment_social/2010againstpoverty/about/index_el.htm

⁸ Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2008). Θεματική μελέτη για τα μέτρα πολιτικής στον τομέα της παιδικής φτώχειας. Διαπιστώσεις των μελετών πολιτικής.

<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=751&langId=el&pubId=67&type=2&furtherPubs=yes>

Επίσης, Tarki Social Research Institute & Applica srl., (2010). ό.π. Η κατηγοριοποίηση που χρησιμοποιείται εδώ προέρχεται από την αναφορά του Tarki Social Research Institute & Applica srl., 2010 και αποτελεί την επικαιροποιημένη εκδοχή αυτής που συμπεριλαμβάνεται στην «Θεματική Μελέτη για τα μέτρα πολιτικής στον τομέα της παιδικής φτώχειας» της Ευρωπαϊκής Επιτροπής(2008).

⁹ ό.π.

¹⁰ Minujin, A., Delamonica, E., Gonzalez, E.D., & Davidziuk, A. (2005). Children living in Poverty: a review of child poverty definitions, measurements and policies. Desk Review Paper for Unicef's Conference on «Children & Poverty: Global Context, Local Solutions». Graduate Program in International Affairs, New School University. New York.

http://www.unicef.org/policyanalysis/files/child_poverty_final_draft_4_05.pdf

¹¹ EC Social Protection Committee, (2008), ό.π. EU Network of Independent Experts on Social Inclusion, (2011), ό.π., p.13. Επίσης, EC, Joint Report on Social Protection and Social Inclusion, (2008), ό.π.

¹² ό.π.

¹³ Για περισσότερες πληροφορίες βλ. Μελέτη Υπουργείου Απασχόλησης και Κοινωνικής Προστασίας, (2006), ό.π. Μελέτη του Υπουργείου Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης (Χαμόγελο του Παιδιού), (2009), Σχέδιο Δράσης για την Οριζόντια Δικτύωση και το συντονισμό υπηρεσιών & φορέων κοινωνικής αλληλεγγύης για το παιδί (ολοκληρωμένη μελέτη).

http://www.ygeia-pronoia.gr/uploads/meletes/meleti_orizontia_diadiktiosh.pdf

Επίσης, Μπαλούρδος, Δ. & Φρονίμου, Ε. (2011). Πρόληψη κακοποίησης και παραμέλησης των παιδιών: καλές πρακτικές. ΕΚΚΕ. Η μελέτη αποτελεί παραδοτέο του έργου «Δικτύου Ξενώνων Κακοποιημένων Παιδιών ΕΟΧ ΕΛ0079» που συγχρηματοδοτείται από τον Ευρωπαϊκό Οικονομικό Χώρο και το Πρόγραμμα Δημόσιων Επενδύσεων. Διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο: http://www2.ekke.gr/images/PDF/EKKE_SOS_ELISA_Kales_Praktikes.pdf

¹⁴ Μελέτη Υπουργείου Απασχόλησης και Κοινωνικής Προστασίας, (2006), ό.π.

¹⁵ EC Social Committee, (2008), ό.π. EC Social Committee, (2008), ό.π. Επίσης, Μελέτη Υπουργείου Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, (2009). ό.π.

¹⁶ ό.π., σ. 304-307.

¹⁷ ό.π. Επίσης, Μπαλούρδος, Δ. & Φρονίμου, Ε. (2011), ό.π.

¹⁸ ό.π.

¹⁹ Λειτουργούν υπό την ευθύνη του Υπουργείου Παιδείας.

²⁰ Μπαλούρδος, Δ. & Φρονίμου, Ε. (2011), ό.π.

²¹ Σπυροπούλου, Ν. (2010), ό.π.

²² ό.π.

²³ ό.π.

²⁴ ό.π.

²⁵ ό.π.

²⁶ ό.π.

²⁷ ό.π.

²⁸ ό.π.

²⁹ Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή της Ελλάδος (Ο.Κ.Ε.) (2000). Γνώμη υπ' αριθμ.41/2000, *Η φτώχεια στην Ελλάδα*.

http://www.oke.gr/opinion/op_41_00.pdf

³⁰ Σπυροπούλου, Ν., (2010), ό.π. Επίσης, Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή της Ελλάδος (Ο.Κ.Ε.) (2009). Γνώμη υπ' αριθμ. 210 (2009), *Φτώχεια*. Διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο:

http://www.oke.gr/opinion/op_210_09.pdf. Επίσης, Σπυροπούλου, Ν., (2010), ό.π.

³¹ ό.π.

³² ό.π.

³³ ό.π.

³⁴ ό.π.

³⁵ Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή της Ελλάδος (Ο.Κ.Ε.). (2009), ό.π.

³⁶ ό.π.

³⁷ Ζιώμας, Δ., Μπούζας, Ν., & Ντόντης, Δ. (2007). Η αντιμετώπιση της παιδικής φτώχειας και η προώθηση της κοινωνικής ένταξης των παιδιών-Μια Μελέτη των Εθνικών Πολιτικών (Ελλάδα). Εκ μέρους της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, της ΓΔ Απασχόλησης, Κοινωνικών Υποθέσεων και Ίσων Ευκαιριών.
<http://www.peer-review-social-inclusion.eu/network-of-independent-experts/2007/first-semester-2007>.

³⁸ ό.π.

³⁹ ό.π.

⁴⁰ Βλαχάκη, Χ. (2012). «Κοινωνικό φαρμακείο στη Λάρισα»

<http://www.eleftheria.gr/index.asp?cat=7&aid=36976>.

⁴¹ Κοινωνικά παντοπωλεία παντού και τζάμπα»

<http://www.protothema.gr/greece/article/?aid=169182>

⁴² Ασπρής, Ν., «Παιδιά της διπλανής πόρτας», <http://www.praksis.gr/default.asp?pid=58&la=1>

⁴³ Ιατρικός Τύπος, (2012). «Το PRAKSIS κοντά στους έλληνες άστεγους»,

<http://www.iatrikostypos.com/ellada/item/7863-το-praksis-κοντά-στους-έλληνες-άστεγους.html>

⁴⁴ Κουζής, Γ. & Μουρίκη Α. (2008). Ο κοινωνικός διάλογος στο τοπικό επίπεδο στο πλαίσιο των εθνικών και των ευρωπαϊκών θεσμών, οργάνων και διαδικασιών. Προτάσεις αναβάθμισης, ΚΕΔΚΕ.

⁴⁵ Ελληνικό Δίκτυο για την Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη.

⁴⁶ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Πράσινη Βίβλος, (2001). ό.π.

⁴⁷ www.Unicef.gr.

⁴⁸ Παπαδάτος, Ι., (2009), «Αντλώντας από την εμπειρία προσφέρουμε στην κοινωνία»

http://www.titan.gr/UserFiles/File/csr/apol_koin04.pdf

⁴⁹ Όμιλος INTERAMERICAN, (2009). Απολογισμός εταιρικής κοινωνικής ευθύνης 2009.

http://www.qualitynet.gr/Uploads/Koinwnikoi_Apologismoi/201.pdf

⁵⁰ Ροδάκος, Ηρ. (2010). Η εταιρική κοινωνική ευθύνη και η εφαρμογή της στη στρατηγική εταιριών κινητής επικοινωνίας στην Ελλάδα. Διπλωματική εργασία. Πανεπιστήμιο Πειραιώς.

⁵¹ ό.π.

⁵² ό.π.

⁵³ <http://www.sportcamp.gr>

⁵⁴ <http://www.eurocharity.gr>

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7

¹ Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή της Ελλάδος (Ο.Κ.Ε.) (2009). ό.π.

² Η 7^η Ευρωπαϊκή Συνάντηση ατόμων που βιώνουν τη Φτώχεια έλαβε χώρα στις Βρυξέλλες στις 16 και 17 Μαΐου του 2008. Βασικούς άξονες της συνάντησης αυτής αποτέλεσαν οι τέσσερις πυλώνες καταπολέμησης της Φτώχειας: Το ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα, η στέγαση, η πρόσβαση σε κοινωνικές υπηρεσίες και οι υπηρεσίες κοινής ωφέλειας.

³ Μελέτη της Ειδικής Υπηρεσίας Ε.Π. «Απασχόληση και Επαγγελματική Κατάρτιση» και του Κέντρου Αναπτυξιακών Μελετών PRISMA, για λογαριασμό του Υπουργείου Απασχόλησης και Κοινωνικής Προστασίας με στόχο την υλοποίηση του Έργου: «Εξειδίκευση και ιεράρχηση ολοκληρωμένων δράσεων αντιμετώπισης της παιδικής φτώχειας στο πλαίσιο του νέου Ε.Π. Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού 2007-2013», σύμφωνα με την υπ' αριθμ. 228435/19.12.2006 απόφαση του Γενικού Γραμματέα Διαχείρισης Κοινοτικών και άλλων πόρων.

⁴ Μελέτη Υπουργείου Απασχόλησης και Κοινωνικής Προστασίας, (2006). ό.π. Επίσης, Μαραγκός, Γ. & Αστρουλάκης, Ν., (2010), Το Βασικό Εγγυημένο Εισόδημα και οι πολιτικές του Ελάχιστου Εγγυημένου Εισοδήματος στην ΕΕ-15. Ερευνητική Μονάδα Φτώχειας, Εισοδημάτων και Κοινωνικών Ανισοτήτων. Αθήνα: Ινστιτούτου Εργασίας ΓΣΕΕ.: <http://www.ineobservatory.gr/sitefiles/books/pdf/meleti9.pdf>

⁵ Μελέτη Υπουργείου Απασχόλησης και Κοινωνικής Προστασίας, (2006). ό.π. Επίσης, ό.π.

⁶ Μελέτη Υπουργείου Απασχόλησης και Κοινωνικής Προστασίας, (2006). ό.π. Επίσης, ό.π.

⁷ Η διαδικασία κοινωνική προστασίας και κοινωνικής ένταξης Ε.Ε.: Θεματική μελέτη για τα μέτρα πολιτικής στον τομέα της παιδικής φτώχειας, 2008. Ευρωπαϊκή Επιτροπή, (2008). ό.π.

⁸ Innocenti, 2005, ό.π. και European Commission, (2008). ό.π.

⁹ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, (2008). ό.π.

¹⁰ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, (2008). ό.π.

¹¹ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, (2008). ό.π.

Unicef, (2005). Child Poverty in Rich Countries 2005. Innocenti Research Centre Report Card No. 6, Florence.
<http://www.unicef-irc.org/publications/371>

¹² Υπουργείο Απασχόλησης και Κοινωνικής Προστασίας, (2006), ό.π.

¹³ Υπουργείο Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, (2009). ό.π.

¹⁴ Υπουργείο Απασχόλησης και Κοινωνικής Προστασίας, (2006). ό.π.; Επίσης, Ευρωπαϊκή Επιτροπή, (2008). ό.π.
¹⁵ ό.π.

¹⁶ Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή (Ο.Κ.Ε.), 2008, ό.π.

¹⁷ ό.π. Επίσης, Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή της Ελλάδος (Ο.Κ.Ε.) (2009), ό.π.

¹⁸ ό.π.

¹⁹ Υπουργείο Απασχόλησης και Κοινωνικής Προστασίας, (2006), ό.π.

²⁰ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, (2008), ό.π.

²¹ Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή της Ελλάδος/Ο.Κ.Ε., (2009), ό.π.

²² Κατσέλη, Λ. (2010). Ομιλία στην Ημερίδα της Γ.Γ Καταναλωτή, 15-03-2010: Υπερχρέωση των Νοικοκυριών: Πολιτικές Πρόληψης & Απεγκλωβισμού. Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <http://www.efpolis.gr/el/nea-ekdiloseis/1097-nea-15-03-2010-imerida.html>

²³ ό.π.

²⁴ ό.π.

²⁵ ό.π.

²⁶ Μπαλούρδος, Δ. (2011). Επιπτώσεις της κρίσης στη φτώχεια και στον οικονομικό αποκλεισμό: αρχικές μετρήσεις και προσαρμοστικές πολιτικές, *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 134-135, Α' - Β' 2011, 165-192.
<http://www2.ekke.gr/wrapper.php?go=http://www.grsr.gr/>

²⁷ ό.π.

²⁸ ό.π.

²⁹ Γκόρτσος, Χ., (2010). Ρύθμιση χρεών και διέξοδος από την υπερχρέωση. Εισήγηση στην Ημερίδα της Γ.Γ Καταναλωτή, 15-03-2010: Υπερχρέωση των Νοικοκυριών: Πολιτικές Πρόληψης & Απεγκλωβισμού.
<http://www.efpolis.gr/el/nea-ekdiloseis/1097-nea-15-03-2010-imerida.html>

³⁰ ό.π.

³¹ ό.π.

³² Φώσκολος, Α., (2010). Υπερχρέωση των νοικοκυριών: Η εμπειρία και ο ρόλος του Μεσολαβητή Τραπεζικών Επενδυτικών Υπηρεσιών. Εισήγηση στην Ημερίδα της Γ.Γ Καταναλωτή, 15-03-2010: Υπερχρέωση των Νοικοκυριών: Πολιτικές Πρόληψης & Απεγκλωβισμού.
<http://www.efpolis.gr/el/nea-ekdiloseis/1097-nea-15-03-2010-imerida.html>

³³ Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή της Ελλάδος (Ο.Κ.Ε.) (2009). ό.π.

³⁴ ό.π.

³⁵ ό.π.

³⁶ Μερικοί από αυτούς είναι: Εθνική Στατιστική Υπηρεσία, Παρατηρητήριο Απασχόλησης, Εθνικό Συμβούλιο Σύνδεσης Επαγγελματικής Εκπαίδευσης και Κατάρτισης κ.ά.

³⁷ Μελέτη Υπουργείο Απασχόλησης και Κοινωνικής Προστασίας, (2006). ό.π.

³⁸ ό.π.

³⁹ Ζιώμας, Δ., Μπούζας, Ν., & Ντόντης, Δ. (2007). ό.π. Επίσης, Χρυσάκης, Μ., (2010). Φτώχεια, αποστέρηση και ανισότητες στην υγεία. Στο ΕΚΚΕ, Το Κοινωνικό Πορτραίτο της Ελλάδας, Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, σ. 49-70.

⁴⁰ ό.π.

⁴¹ ό.π. Επίσης, Ευρωπαϊκή Επιτροπή, (2008), ό.π.

⁴² Χρυσάκης, Μ., (2010), ό.π.

⁴³ ό.π. Επίσης, Ευρωπαϊκή Επιτροπή, (2008), ό.π.

⁴⁴ ό.π. Επίσης, Χρυσάκης, Μ. (2010), ό.π.

⁴⁵ ό.π.

⁴⁶ Ζιώμας, Δ., Μπούζας, Ν. & Ντόντης, Δ. (2007), ό.π.

⁴⁷ Χρυσάκης, Μ., (2010). ό.π.

⁴⁸ ό.π.

⁴⁹ Ζιώμας, Δ., Μπούζας, Ν., & Ντόντης, Δ. (2007), ό.π.

⁵⁰ ό.π.

⁵¹ 7^η Ευρωπαϊκή Συνάντηση ατόμων που βιώνουν τη φτώχεια, (2008).

- ⁵² Official Journal of the European Union, 2011/C 44/06, Opinion of the European Economic and Social Committee on ‘Child poverty and children’s well-being’ (exploratory opinion).
<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2011:044:0034:0039:EN:PDF>
- ⁵³ Μελέτη Υπουργείου Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, (2009), ό.π., σ. 65.
- ⁵⁴ Ζιώμας, Δ., Μπούζας, Ν., & Ντόντης, Δ. (2007), ό.π., σ. 13.
- ⁵⁵ EC Joint Report on Social Protection and Social Inclusion, (2008). ό.π.
- ⁵⁶ Μελέτη Υπουργείου Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, (2009). ό.π.
- ⁵⁷ Tarki Social Research Institute & Applicia, (2010). p.143.
- ⁵⁸ Μελέτη Υπουργείου Απασχόλησης και Κοινωνικής Προστασίας, (2006). ό.π.
- ⁵⁹ EC Joint Report on Social Protection and Social Inclusion, (2008). ό.π.
- ⁶⁰ Ζιώμας, Δ., Μπούζας, Ν., & Ντόντης, Δ. (2007), ό.π.
- ⁶¹ Μελέτη Υπουργείου Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, (2009). ό.π., σ. 82.
- ⁶² Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση. Διαθέσιμα στον διαδικτυακό τόπο: http://www.edulll.gr/?page_id=11
- ⁶³ Χριστοδούλου, Θ. (2009). Μετανάστες και Διαπολιτισμική Εκπαίδευση στην Ελλάδα. Πρακτικά 12^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου με θέμα «Διαπολιτισμική Εκπαίδευση - Μετανάστευση - Διαχείριση Συγκρούσεων και Παιδαγωγική της Δημοκρατίας». Πάτρα, 19-21 Ιουνίου 2009.
http://www.diapolis.auth.gr/diapolis_files/dراسi9/ypodراسi9.2b/1vathmia/keimena/%CE%9C%CE%B5%CF%84%CE%B1%CE%BD%CE%AC%CF%83%CF%84%CE%B5%CF%82%20%CE%BA%CE%B1%CE%B9%20%CE%B4%CE%B9%CE%B1%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CF%83%CE%BC%CE%B9%CE%BA%CE%AE%20%CE%B5%CE%BA%CF%80%CE%B1%CE%AF%CE%B4%CE%B5%CF%85%CF%83%CE%B7%20%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD%20%CE%95%CE%BB%CE%BB%CE%AC%CE%B4%CE%B1.pdf
- ⁶⁴ ό.π.
- ⁶⁵ Συνήγορος του Πολίτη, (2007). Σύνοψη διαπιστώσεων του Συνηγόρου του Παιδιού για την υλοποίηση των δικαιωμάτων των παιδιών με αναπηρίες.
<http://www.synigoros.gr/pdfs/sunopsi-diapistoseon-stp-anapiries.pdf>
- ⁶⁶ Η σχολική εγκατάλειψη αφορά και παιδιά από τα ανώτερα κοινωνικοοικονομικά στρώματα. EC Joint Report on Social Protection and Social Inclusion, (2008). ό.π., p. 25.
- ⁶⁷ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, (2008). ό.π., σ. 9.
- ⁶⁸ European Commission, (2008). ό.π.
- ⁶⁹ Ζιώμας, Δ., Μπούζας, Ν., & Ντόντης, Δ. (2007). ό.π., σ.13.
- ⁷⁰ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, (2008). ό.π.
- ⁷¹ Μελέτη Υπουργείου Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, (2009). ό.π., σ. 288-289.
- ⁷² Παπαλιού, Ν., (2010), ό.π.
- ⁷³ ό.π.
- ⁷⁴ European Federation of National Organizations working with the homeless.
- ⁷⁵ FEANTSA/European Federation of National Associations Working with the Homeless AISBL, (2011), European Typology on Homelessness and Housing Exclusion – ETHOS, GR, www.feantsa.org.
- ⁷⁶ ό.π.
- ⁷⁷ Παπαλιού, Ν. (2010). ό.π.
- ⁷⁸ Αλαμάνου, Α. (2011). Παρουσίαση για το Πρόγραμμα Στήριξης Αστεγών την ΜΚΟ Κλίμακα.
http://www.klimaka.org.gr/newsite/downloads/KLIMAKA_profil_homeless_programme_2011.pdf. Οι νεοάστεγοι είναι άνθρωποι που έχασαν την ιδιοκτησία τους με δήμευση λόγω δανείων ή άλλων οφειλών (πιστωτικές κάρτες), νέοι που έχουν φύγει από την οικογένειά τους και μαστίζονται από την ανεργία ή δεν μπορούν να συντηρήσουν μία κατοικία (η γενιά των 500 – 700 ευρώ), καθώς επίσης και άτομα που έχασαν τη δουλειά τους λίγο πριν βγουν στη σύνταξη.
- ⁷⁹ Παπαλιού, Ν. (2010). ό.π.
- ⁸⁰ ό.π.
- ⁸¹ ό.π.
- ⁸² Μελέτη του Υπουργείου Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, (2009). ό.π.
- ⁸³ Φερόνας, Α. (2005). Οι τοπικοί φορείς στην καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού: προβλήματα και προοπτικές. Στο Τσομπάνογλου, Κορρές, Γιαννοπούλου, Κοινωνικός αποκλεισμός και πολιτικές ενσωμάτωσης, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, σ. 291-318.
- ⁸⁴ Φακιολάς, Ν. (2010). Ανάπτυξη της κοινωνικής πολιτικής στο επίπεδο της Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Στο ΕΚΚΕ, Το Κοινωνικό Πορτραίτο της Ελλάδας, Αθήνα, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, σσ. 159-170.
- ⁸⁵ ό.π.

- 86 ό.π.
- 87 ό.π.
- 88 Μελέτη του Υπουργείου Απασχόλησης και Κοινωνικής Προστασίας, (2006), ό.π.
- 89 ό.π.
- 90 ό.π.
- 91 ό.π.
- 92 Φακιολάς, Ν. (2010). ό.π.
- 93 ό.π.
- 94 Ευρωπαϊκή Επιτροπή, (2008). ό.π.
- 95 ό.π.
- 96 ό.π.
- 97 Ευρωπαϊκή Επιτροπή, (2008). ό.π.
- 98 Ζιώμας, Δ., Μπούζας, Ν., & Ντόντης, Δ. (2007), ό.π.
- 99 ό.π.
- 100 ό.π.
- 101 Frazer, H., & Marlier, E. (2007). Tackling child poverty and promoting the social inclusion of children in EU: Key lessons. Synthesis Report, Independent overview based on the 2007 first semester national reports of national independent experts on social inclusion. Peer Review and Assessment in Social Inclusion. On behalf of the European Commission, DG Employment, Social Affairs and Equal Opportunities.
<http://www.peer-review-social-inclusion.eu/network-of-independent-experts/2007/reports/first-semester-2007/synthesis-report-2007-1>
- 102 Matsaganis, (2009). ό.π.
- 103 Frazer, H., & Marlier, E., (2007). ό.π.
- 104 Σπυροπούλου, Ν. (2010). ό.π.
- 105 Μελέτη Υπουργείου Απασχόλησης και Κοινωνικής Προστασίας, (2006). ό.π.
- 106 Κάτι παρόμοιο έχει εφαρμοστεί ήδη από το 2006 στην Ουγγαρία όπου κάθε Υπουργείο διαθέτει ένα πρόσωπο επιφορτισμένο με την διαχείριση θεμάτων που αφορούν τα παιδιά. Βλ. Frazer, H. & Marlier, E. (2007), ό.π., p.48.
- 107 Μελέτη Υπουργείου Απασχόλησης και Κοινωνικής Προστασίας, (2006), ό.π.
- 108 ό.π. Αξίζει να σημειώσουμε πως στη Γερμανία έχει προωθηθεί μέσω της κυβέρνησης η ανάπτυξη του Project ELHDAMO. Πρόκειται για μία βάση δεδομένων που περιλαμβάνει στοιχεία που αφορούν τις συνθήκες διαβίωσης οικογενειών και των παιδιών βάσει οικονομικών και κοινωνικών δεικτών που προκύπτουν μέσα από τις ήδη υπάρχουσες δομές παρακολούθησης. Η βάση χρησιμοποιείται και από τις τοπικές αρχές για την καταχώρηση κοινωνικών δεδομένων αλλά και ως εργαλείο για την διαμόρφωση πολιτικής. EC Social Protection Committee, (2008), ό.π., p. 94.
- 109 Minujin, A., Delamonica, E., Gonzalez, E.D. & Davidziuk, A. (2005). Children living in Poverty: a review of child poverty definitions, measurements and policies. Desk Review. Paper for Unicef's Conference on «Children & Poverty: Global Context, Local Solutions». Graduate Program in International Affairs, New School University. New York.
http://www.unicef.org/policyanalysis/files/child_poverty_final_draft_4_05.pdf
- 110 Μελέτη Υπουργείου Απασχόλησης και Κοινωνικής Προστασίας, (2006), ό.π., σ.7.
- 111 Minujin, Delamonica, Gonzalez & Davidziuk (2005). ό.π., p. 8.
- 112 Frazer, H., & Marlier, E., (2007), ό.π., p. 53-55.
- 113 Committee on the Rights of the Child, (2002). Concluding observations of the Committee on the Rights of the Child: Greece. CRC/C/15/Add.170, 2 April 2002.
- 114 Μελέτη Υπουργείου Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, (2009), ό.π.
- 115 Minujin, A., Delamonica, E., Gonzalez, E.D., & Davidziuk, A., (2005), ό.π., p. 7.
- 116 EC Joint Report on Social Protection and Social Inclusion, 2008, ό.π., p.21.
- 117 Θα πρέπει να επισημάνουμε πως ο όρος «δωρεάν» αναφέρεται στη δημόσια παροχή, δηλαδή από το κράτος.
- 118 EC Joint Report on Social Protection and Social Inclusion, (2008), p.21; Harper, C., Wood, L. & Mitchell, C., (2008),
- 119 Δελτίο Τύπου, 22/02/2012, Απάντηση της Υφυπουργού Παιδείας, Διά Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων, Εύης Χριστοφιλοπούλου, σε ερώτηση δημοσιογράφου σχετικά με το θέμα σίτισης, στη διάρκεια Συνέντευξης Τύπου για την Έρευνα και Τεχνολογία.
Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο:
<http://www.minedu.gov.gr/grafeio-tyπου/deltia-tyπου/22-02-12-dilosi-tis-yfyoyrgoy-paideias-sxetika-me-to-thema-sitisis.html> και Τζάθας, Δ. (31/01/2012) Πιλοτικό πρόγραμμα από το υπουργείο Παιδείας σε περιοχές με έντονα οικονομικά προβλήματα: Αρχίζουν συσσίτια σε 18 σχολεία της Αττικής. Τα Νέα On-line.
<http://www.tanea.gr/ellada/article/?aid=4690633>

¹²⁰ Από τον διαδικτυακό τόπο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής «Περιβάλλον, καταναλωτές, υγεία», Φρένο στην παιδική παχυσαρκία με τη βοήθεια της ΕΕ, 28-08-2008.

http://ec.europa.eu/news/environment/080828_1_el.htm

¹²¹ Από τον διαδικτυακό τόπο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής «Περιβάλλον, καταναλωτές, υγεία», Φρένο στην παιδική παχυσαρκία με τη βοήθεια της ΕΕ, 28-08-2008 : http://ec.europa.eu/news/environment/080828_1_el.htm

¹²² Σε σχετική έρευνα που διεξήχθη σε σχολεία της Κένυας από τους Evans, Kremer & Ngatia το 2004 παρατηρήθηκε ισχυρή θετική συσχέτιση μεταξύ της δωρεάν παροχής σχολικών φορμών και της σχολικής παρακολούθησης. Τα αποτελέσματα της έρευνας είναι διαθέσιμα στον διαδικτυακό τόπο του Poverty Action Lab του Ινστιτούτου Τεχνολογίας του Παν/μιου της Μασσαχουσέτης.

<http://www.povertyactionlab.org/fr/evaluation/impact-distributing-school-uniforms-childrens-education-kenya>

¹²³ CRC/C/15/Add.170 Επιτροπή για τα δικαιώματα του παιδιού. 29^η Σύνοδος: Εξέταση των εκθέσεων που υποβλήθηκαν από τα κράτη μέλη σύμφωνα με το άρθρο 44 της Σύμβασης. Καταληκτικές παρατηρήσεις της Επιτροπής για τα δικαιώματα του παιδιού για την περίπτωση της Ελλάδας.

¹²⁴ Μελέτη του Υπουργείου Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, (2009). ό.π.

¹²⁵ ΦΕΚ278/Α'/30-12-96

¹²⁶ Μελέτη του Υπουργείου Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, (2009). ό.π.

¹²⁷ ό.π.

¹²⁸ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, (2008). ό.π.

¹²⁹ ό.π.

¹³⁰ Μελέτη του Υπουργείου Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, (2009). ό.π.

¹³¹ ό.π.

¹³² Συνήγορος του Παιδιού, (2010). Δικαιώματα του Παιδιού. Στο Συνήγορος του Πολίτη, Ετήσια Έκθεση 2010, σσ. 119-139, Αθήνα. Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: http://www.synigoros.gr/annual10/annual_2010.pdf

¹³³ Συνήγορος του Παιδιού, (2010). Δικαιώματα του Παιδιού. Στο Συνήγορος του Πολίτη, Ετήσια Έκθεση 2010, ό.π.